

Σ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΑ

Handwritten text, possibly a signature or title, in cursive script.

Small handwritten mark or symbol.

Γνωστ 2765-D

Μεμ

γ

γ

ΠΑΙΔ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ
ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΚΤΙΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΜΕΧΡΙ

ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΜΕΤΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΗΣ Γ' ΤΑΞΕΩΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

ΥΠΟ

ΣΩΚΡ. Ι. ΤΣΙΒΑΝΟΠΟΥΛΟΥ,

Δ. Φ. τίνος ταχτικῆς Καθηγητῆς τῆς Γενικῆς Ἱστορίας ἐν τῇ Πανεπιστημίῳ
καὶ Βουλιατῆς Κωνσταντίας.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΤΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΩΝ Ο «ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ»
1885.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ

Πᾶν ἀντίτυπον, μὴ φέρον τὴν ἰδιόχειρον ὑπογραφήν μου, εἶναι μετατύπωσις παρὰ τὴν θέλησίν μου γενομένη καὶ τιμωρουμένη ὑπὸ τοῦ 432 ἄρθρου τοῦ ποινικοῦ νόμου.

Γ. Π. Παλαμῆδης

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ

Ἐπιθυμῶν γὰρ καταστήσω τὴν ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς ἐκ-
παιδευτηρίοις διδασκαλίαν τῆς Ἱστορίας συστηματικω-
τέραν καὶ μᾶλλον εὐμέθοδον, ἀπεράσισα γὰρ δημοσιεύσω
συνοπτικὴν μὲν τὴν ἐμὴν Ἱστορίαν διὰ τὰ Ἑλληνικὰ
Σχολεῖα, ἐκτενεστέραν δὲ διὰ τὰ Γυμνάσια, καὶ ἔτι εὐ-
ρύτεραν καὶ ἐπιστημονικωτέραν διὰ τὸ Πανεπιστήμιον.
Διὰ τοῦ συστήματος τούτου οἱ ἑλληρόπαιδες σὺν τῇ ἀνα-
πτύξει αὐτῶν προσκτιῶνται καὶ εὐρύτερας ἱστορικὰς γνώ-
σεις, καὶ οὕτω βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον καρποῦνται
ὄσον ἔρεστι σαφέστερα, μᾶλλον εὐμνημόνευτα καὶ διαρ-
κέστερα τὰ ἐκ τῆς σπουδῆς τῆς Ἱστορίας ἐπωφελεῖ δι-
δάγματα. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τούτον, καθοδηρούμενος
καὶ ὑπὸ τοῦ προγράμματος τοῦ Σεβ. Ὑπουργείου περὶ
τῆς διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς Σχο-
λείοις, δημοσιεύω τὸ παρὸν ἐγχειρίδιον πρὸς χρῆσιν
τῆς Γ'. τάξεως τῶν δημοσίων καὶ ιδιοσυνητηρήτων Ἑλ-
ληνικῶν Σχολείων, περιέχον «Σύνοψιν τῆς Ἑλλη-
νικῆς Ἱστορίας ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς Κωνσταντινο-
πόλεως μέχρι τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου

καὶ τὰ κυριώτερα γεγονότα τῆς παγκοσμίου ιστορίας
κατὰ τὴν χρονικὴν ταύτην περίοδον». Διήρσα δὲ
τοῦτο εἰς δύο τμήματα, ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἐκτείνεται
ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Κων-
σταντίνου τοῦ μεγάλου μέχρι τῆς ἀλώσεως αὐτῆς ὑπὸ
τῶν Τούρκων, τὸ δὲ δεύτερον ἀπὸ τῆς τουρκικῆς κατα-
κτήσεως μέχρι τέλους τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πολέμου
τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων καὶ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Βασι-
λείου τῆς Ἑλλάδος.

Ἀθήρησι τὴν 20 Νοεμβρίου 1885.

ΣΟΚΡ. ΤΣΙΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΠΟ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

(306-1453 Μ. Χ.)

§ 1. Κατὰ τὴν μακρὰν ταύτην ἔνδεκα ὄλων αἰώνων χρονικὴν περίοδον ἤρξαν ἐν Κωνσταντινουπόλει 80 αὐτοκράτορες, ὧν πρῶτος ὑπῆρξεν ὁ Ἰλλυριὸς τὸ γένος *Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας*, ὁ κτίστης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τοῦ ἀνακαινισθέντος καὶ μεγεθυθέντος Βυζαντίου καὶ θεμελιωτῆς τοῦ ἐν τῇ Νέᾳ ταύτῃ Ῥώμῃ θρόνου τῆς τε αὐτοκρατορίας καὶ ἀπάσης τῆς χριστιανωσύνης, ἔσχατος δὲ ὁ ὁμώνυμος αὐτῷ Ἕλλην *Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος*, ὁ μὴ δυνηθεὶς διὰ μόνης τῆς μεγαλοφυχίας καὶ τῆς φιλοπατρίας αὐτοῦ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ αὐτῆς θρόνου ἀνύψωσιν τῆς σημαίας τῆς ἡμισελήνου καὶ τοῦ μωαμεθανισμοῦ, τῆς κυμαινομένης ἐκεῖ μέχρι σήμερον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Διοκλητιανός, Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας καὶ Θεοδοσίος ὁ Μέγας (284—395 μ. Χ.).

§ 2. Ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο υἱὸς Κωνσταντίνου τοῦ Χλωροῦ, τοῦ ἐπονομασθέντος οὕτω ἕνεκα τῆς ἄκρας αὐτοῦ χλωρότητος, καὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ γυναίκος, τῆς εὐσεβοῦς Ἑλένης. Κατὰ πρῶτον δ' ἀναφαίνεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς χιλιάρχος πρώτης τάξεως ἐπὶ τοῦ

αυτοκράτορος Διοκλητιανού, τοῦ ἐπικληθέντος οὕτω ἐκ τῆς ἐν Δαλματεῖα πόλεως Διοκλείας, καὶ ἀπὸ ἀσήμευ οἰκειοδούλου ἀνυψωθέντος εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τῆς ἀπεράντου ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας. Διὰ τοῦτο, ἵνα ἐννοήσωμεν καλῶς τὴν ἱστορίαν Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, προτάσσομεν ἐν συνόψει τὴν τοῦ Διοκλητιανού, μεθ' οὗ τοσοῦτον στενῶς συνδέεται.

§ 3. *Διοκλητιανός*. Οὗτος διακριθεὶς ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ στρατῷ, καὶ ἀναβάς κατὰ σειρὰν τοὺς διαφόρους βαθμοὺς τῶν ἀξιωματῶν, ἀνεκηρύχθη τελευταῖον ἐν ἔτει 284 μ. Χ. μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νουμεριανού αὐτοκράτωρ ὡς ὁ ἀξιώτερος τοῦ θρόνου. Μετὰ δύο δ' ἔτη πρὸς εὐχερεστέραν διοίκησιν τῆς ἀχανοῦς αὐτοῦ ἐπικρατείας παρέλαθε συνάρχοντα τὸν ἐπίσης ἐξ εὐτελοῦς ἐκ Παννονίας¹ γένους καταγόμενον, ἀλλ' ἀνδρείον καὶ δραστήριον *Μαξιμιανόν*, ὅστις ἀναλαβὼν τὴν κυβέρνησιν τῶν Δυτικῶν τῆς ἐπικρατείας χωρῶν ἔστησε τὸν θρόνον αὐτοῦ ἐν *Μεδιολάνοις* ἀντὶ τῆς Ῥώμης, ἐνῶ ὁ Διοκλητιανὸς ἀνύψωσεν εἰς μητρόπολιν τῶν Ἀνατολικῶν μερῶν τὴν ἐν Βιθυνίᾳ *Νικομήδειαν* (286).

§ 4. Μετὰ ἐξαετῆ δὲ βασιλείαν, ἀφοῦ οἱ αὐτοκράτορες οὗτοι ἐπολέμησαν ἀδιακόπως πρὸς τοὺς βαρβάρους ἀποστάτας ἐν ταῖς ἐπαρχίαις καὶ τοὺς σφετεριστὰς τῆς βασιλείας, παρέλαβεν ἑκάτερος αὐτῶν καὶ δεύτερον βοηθόν, ἦτοι *Καίσαρα*, ἐπίδοξον δηλ. διάδοχον, ὁ μὲν *Μαξιμιανός Κωνσταντίον τὸν Χλωρόν*, Ἰλλυριὸν τὸ γένος, ὁ δὲ *Διοκλητιανός τὸν Γαλέριον*, Δάκκα τὸ γένος καὶ ἐξ εὐτελοῦς καὶ αὐτὸν καταγωγῆς, καὶ οὕτως ἰδρύθη ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐπικρατεῖᾳ ἡ *Τετραρχία* μετὰ τεσσάρων ἀντὶ μιᾶς πρωτευσουσῶν (293 μ. Χ.), ἧς ψυχὴ ἦτο ὁ Διοκλητιανὸς ἀπολαύων τὸν τέλειον τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως σεβασμόν.

§ 5. Ἀφοῦ οἱ 4 οὗτοι *Καίσαρες* κατεπολέμησαν ἀνδρείως τοὺς πολλοὺς τῆς ἐπικρατείας ἐχθροὺς καὶ τοὺς ἰδίους αὐτῶν ἀντιπάλους, καὶ ἐτέλεσαν ἐν ἔτει 303 λαμπρὸν θρίαμβον ἐν Ῥώμῃ, τὸν τελευ-

1) Χώρας ἐν τῇ σημερινῇ Αὐστρίᾳ.

ταίον, ὃν εἶδεν ἡ παλαιὰ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας μητρόπολις, ὁ Διοκλητιανός, ἔνα περιβάλλη τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα διὰ νέου γοήτρου, ἐξῆλειψε τοὺς ἀξιωτέρους τῶν συγκλητικῶν διὰ πλαστῶν κατηγοριῶν καὶ εἰσήγαγεν ὀλόκληρον τῶν ἀσιατικῶν αὐλῶν τὴν ἐξωτερικὴν πομπήν, φορέσας διὰ δόγματος τῆς Βουλῆς τὸ διάδημα τῶν μοναρχῶν τῆς Ἀσίας καὶ ἐκ μεταξῆς καὶ χρυσοῦ ἱμάτια, καὶ διατάξας τὴν προσκύνησιν τοῦ αὐτοκράτορος παρὰ παντός ἀξιουμένου νὰ ἴδῃ αὐτόν.

§ 6. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Διοκλητιανοῦ ἐγένετο τῇ προκλήσει τοῦ Γαλερίου διὰ θεσπίσματος, ὑπογραφέντος ἐν Νικομηδείᾳ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 303 ἔτους μ. Χ. ὁ φοβερώτατος καὶ βιαιότατος ἀπάντων τῶν προηγουμένων ἐννέα διωγμῶν τῶν χριστιανῶν, καθ' ὃν, διαρκέσαντα ὀκτῶ ὅλα ἔτη καὶ κληθέντα αἰῶνα τῶν μαρτύρων, πολλαὶ χιλιάδες ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδῶν ἐβασανίσθησαν καὶ ἐθανατώθησαν, αἱ ἐκκλησίαι τῆς Νικομηδείας καὶ τῶν λοιπῶν μερῶν τῆς αὐτοκρατορίας κατεστράφησαν, καὶ τὰ ἱερὰ βιβλία τῶν χριστιανῶν ἐπυρπολήθησαν.

§ 7. *Παραίτησις Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ* (305 μ. Χ.). Μετὰ εἰκοσαετῇ δὲ βασιλείαν, καθ' ἣν ὁ λόγος τοῦ Διοκλητιανοῦ ἴσχυεν ὡς νόμος τῆς ἀνθρωπότητος, θεωρῶν ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος μηδαμινὴν τὴν λάμψιν τοῦ θρόνου ἀπέναντι τοῦ ἐπαχθοῦς καὶ δυσβαστάκτου βάρους τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς, παρητήθη τοῦ θρόνου μετὰ τοῦ συναυτοκράτορος Μαξιμιανοῦ, καὶ ἀπεχώρησεν εἰς τὴν τερπνὴν ἐρημίαν τῶν ὑπ' αὐτοῦ παρὰ τὴν Δαλματικὴν πόλιν Σάλωνα κτισθέντων ἀνακτόρων, ἐνθα διήγαγε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου καλλιερῶν τὸν κατάφυτον καὶ βαθύσκιον αὐτοῦ κήπον. Τοσαύτην δ' ἠσθάνετο τέρψιν καὶ εὐχαρίστησιν ἐν τῷ ἰδιωτικῷ καὶ ἀμερίμῳ τούτῳ βίῳ, ὥστε, ὅτε μετ' ὀλίγον ὁ Μαξιμιανός, μεταμεληθεὶς ἐπὶ τῇ παραιτήσει αὐτοῦ παρεκάλει τὸν Διοκλητιανὸν νὰ ἐνδυσθῶσι πάλιν τὴν πορφύραν, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὴν ἐξῆς ἀξιομνημόνευτον ἀπάντησιν· «Ἐάν ἔβλεπες, Μαξιμιανέ, τὰς ὡραίας κράμβας, ἃς διὰ τῶν ἰδίων μου χειρῶν ἐφύτευσα, οὐδέποτε θὰ μὲ συνε-

βούλευες νὰ ἀνταλλάξω τὴν μακαρίαν ταύτην ἡσυχίαν πρὸς τὰς μερίμνας τῆς βασιλείας». Ἀπεβίωσε δ' ἐκεῖ ἐν ἔτει 313 μ. Χ.

§ 8. *Γαλέριος καὶ Κωνστάντιος ὁ Χλωρός.* Μετὰ τὴν παραίτησιν τῶν δύο αὐτοκρατόρων Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ οἱ μέχρι τοῦδε Καίσαρες Γαλέριος καὶ Κωνστάντιος ἀνηγόρευσαν ἑαυτοὺς Αὐγούστους ἐν ἔτει 305 μ. Χ. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ὁ θηριώδης καὶ ἄσωτος Γαλέριος, διίσχυριζόμενος ὅτι ἦτο ὁ ὑπέρτατος ἄρχων τῆς ἐπικρατείας, προεχειρίσατο ἄνευ τῆς συναίνεσεως τοῦ Κωνσταντίου δύο νέους Καίσαρας, τὸν εὐνοούμενον αὐτῷ *Σεβήρον* καὶ τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ *Μαξιμῖνον*, ἀποκλείσας τῆς τιμῆς ταύτης τὸν Κωνσταντῖνον, ὃν καὶ ἐκράτει παρ' ἑαυτῷ περιωρισμένον ὡς ὄμηρον. Ἄλλ' ὁ ἀνδρεῖος καὶ φιλόδοξος οὗτος ἀνὴρ, ὑποπτευόμενος ἐπιβουλὴν κατὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἀνεχώρησε κρυφίως ἐξ Ἀσίας καὶ μετέβη ἐν σπουδῇ εἰς Γαλλίαν πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ Κωνσταντίον, ὃν καὶ συνώδευσεν εἰς Βρετανίαν ἐκστρατεύσαντα κατὰ τῶν Πίκτων.

§ 9. *Ἐξ συγχρόνως αὐτοκράτορες.* Τελευτήσαντος δὲ μετ' ὀλίγον (306) ἐν Ἐθωράκῳ (York) τοῦ Κωνσταντίου, ὁ στρατός, ὅστις ἐξετίμα τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ, ἀνηγόρευσεν αὐγούστον καὶ κύριον τῆς Γαλλίας, Ἰσπανίας καὶ Βρετανίας τὸν υἱὸν αὐτοῦ *Κωνσταντῖνον* συγχρόνως ἢ Ῥώμη, παροργισθεῖσα ἐκ τῆς παρὰ πάντων τῶν αὐτοκρατόρων ἐγκαταλείψεως αὐτῆς, ἐξηγέρθη, καὶ οἱ πραιτωριανοὶ ἀνεκέρυξαν αὐτοκράτορα τὸν τρυφηλὸν καὶ φίλαρχον Μαξιέντιον, υἱὸν τοῦ πρώην αὐτοκράτος Μαξιμιανοῦ, ὃν καὶ παρέλαβε συνάρχοντα, καὶ οὕτω ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐπικράτεια ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ ἑξ συγχρόνως αὐτοκρατόρων.

§ 10. Ὁ Κωνσταντῖνος, ὃν ὁ Γαλέριος ἀνεγνώρισεν ἀπλῶς ὡς Καίσαρα, μεταθὰς ἀμέσως εἰς Γαλλίαν προυχώρησεν εἰς τὸν Ῥῆνον, κατεπολέμησε τοὺς Φράγκους, Ἀλαμανοὺς καὶ Βρουκτέρους, καὶ ἵνα ἐμπνεύσῃ αὐτοῖς τὸν τρόμον ἐτέλεσεν ἐν Τρεουήροις πανήγυριν, καθ' ἣν ἔρριψεν εἰς τὰ θηρία τοῦ ἀμφιθεάτρου τοὺς ἀίχμαλώτους Γερμανοὺς μετὰ τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν.

§. 11. Μετ' ὀλίγον δὲ θανατοῦται ἐν Ῥαβέννη ὁ ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ *Σεβῆρος* (307), τρία δ' ἔτη βραδύτερον ἀπαγχονίζεται ἐν Μασσαλία κατὰ διαταγὴν τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ *Κωνσταντίνου*, καθ' οὗ ἐδόλοπλόκει, καὶ ὁ γέρον *Μαξιμιανὸς* (310), καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος (311) ἀποθνήσκει καὶ ὁ *Γαλέριος*, ἀφοῦ ἀνηγόρευσεν αὔγουστον καὶ συμβασιλέα τὸν *Λικίνιον*, καὶ οὕτω ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐπικράτεια εἶχε πάλιν τέσσαρας αὐτοκράτορας τὸν *Λικίνιον* καὶ *Μαξιμῖον* ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ τὸν *Μαξιέντιον* καὶ *Κωνσταντῖον* ἐν τῇ Δύσει.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ

(ΕΚ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ ΑΡΧΑΙΟΥ)

ΓΕΝΝΗΘΕΙΣ ΤΩ 272, ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΤΩ 306, ΑΠΘΑΝΩΝ ΤΩ 337.

§ 12. Κατὰ πρῶτον συνεκρούσθησαν οἱ δύο κατὰ τὴν Δύσειν γείτονες αὐτοκράτορες Μαξέντιος καὶ Κωνσταντῖνος. Οὗτος προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν τυραννουμένων ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τοῦ Μαξεντίου Ῥωμαίων καὶ χριστιανῶν πρὸς βοήθειαν προὔχρησεν ἐκ τῆς Γαλλίας πρὸς τὰς Ἄλπεις μετὰ 40,000 ἀνδρῶν· ἀλλὰ σύννους ἀνελογίζετο τὸν κίνδυνον τῆς ἀνίσου πάλης πρὸς τὰς τετραπλασίας δυνάμεις τοῦ Μαξεντίου, διότι ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως αὐτῆς ἐκρέματο ἡ τύχη, τὸ κράτος καὶ αὐτὴ ἡ ζωὴ αὐτοῦ. Εἰς ταύτην δὲ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τὴν ταραχὴν, καὶ ἐνῶ ἡ ἐξημμένη αὐτοῦ φαντασία καὶ καθ' ὕπνον ἐνησχολεῖτο περὶ τῶν μέσων τῆς νίκης καὶ τῆς ἐξουσίας, συνέλαβεν, ὡς φαίνεται, τὸν στοχασμὸν, τῇ προτροπῇ καὶ τῆς εὐσεβοῦς μητρὸς αὐτοῦ Ἑλένης, δεχόμενος τὸν χριστιανισμόν, νὰ κερδήσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν διαρκῆ ἀγάπην καὶ προσήλωσιν τῶν πολλῶν αὐτοῦ χριστιανῶν στρατιωτῶν. Πρὸς δὲ τούτοις ἰδὼν, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ βιογράφου αὐτοῦ Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου, ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, μικρὸν μετὰ μεσημβρίαν ἐν τῷ οὐρανῷ ὑπεράνω τοῦ ἡλίου τρόπαιον σταυροῦ μετ' ἐπιγραφῆς ἑλληνικῆς «ἐν τούτῳ νίκα», ἀνύψωσε τῇ προτροπῇ τοῦ ἐπιφανέντος τὴν νύκτα Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς κύριον τοῦ στρατοῦ σύμβολον τὴν σημαίαν τοῦ σταυροῦ, τὴν ἐπικληθεῖσαν ἐξ ἀγνώστου αἰτίας *λαβαρον*, ἣτις ἐμπλήσασα τόλμης καὶ ἀνδρείας τοὺς χριστιανοὺς αὐτοῦ στρατιώτας, ἔδωκε τῷ Κωνσταντίνῳ τὴν κατὰ τοῦ Μαξεντίου νίκην παρὰ τὴν *Ἐρυθρὰν Πέτραν*, μεθ' ἣν ὁ Μαξέντιος ἐρρίφθη εἰς τὸν ποταμὸν Τίβεριν καὶ ἐπνίγη (312). Μετὰ δὲ τὴν νίκην ταύτην εἰσῆλθεν ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὴν Ῥώμην, ἀνευφημοῦντος τοῦ πλήθους, καὶ ἐτιμήθη ὑπὸ τῆς Συγκλήτου, κηρυξάσης αὐτὸν πρῶτον μεταξὺ τῶν τριῶν τοῦ κράτους αὐτοκρατόρων, διὰ θριαμβευτικῆς ἀψίδος σωζομένης μέχρι τῆς σήμερον.

§ 13. Μετὰ τινὰς δὲ μῆνας ἀνετράπη τοῦ θρόνου καὶ ὁ *Μαξιμῖνος* ὑπὸ τοῦ *Λικινίου*, γενομένου συμμάχου καὶ γαμβροῦ ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ *Κωνσταντίνου*, καὶ ἔκτοτε ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐπικράτεια δὲν εἶχε πλέον, εἰμὴ δύο κυρίους, τὸν *Κωνσταντῖνον* ἐν ταῖς Δυ-

τικάῖς καὶ τὸν *Λικίνιον* ἐν ταῖς Ἀνατολικαῖς χώραις (313 μ. Χ.)

§ 14. *Μονοκρατορία Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου* (323). Ὁ Κωνσταντῖνος ζητῶν τὴν διανομὴν τῶν ὑπὸ τὸν τελευτήσαντα Μαξιμίον χωρῶν καὶ λαβῶν ἀρνητικὴν παρὰ τοῦ Λικινίου ἀπάντησιν, ἐξεστράτευσε κατ' αὐτοῦ καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν ἠττηθέντα νὰ παραχωρήσῃ αὐτῷ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Μακεδονίαν. Μετὰ ἐννεὰ δὲ ἔτη ἀνενεώθη πάλιν ὁ πόλεμος, καθ' ὃν ὁ Κωνσταντῖνος παροξυνθεὶς ἐκ τῆς καταπίεσεως τῶν χριστιανῶν ὑπὸ τοῦ Λικινίου καὶ ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τῆς μονοκρατορίας φερόμενος, ἐξεστράτευσε κατ' αὐτοῦ καὶ ἐνίκησεν αὐτὸν ἐν Ἀδριανουπόλει· ὁ δὲ Λικίνιος ἠττηθεὶς καὶ κατὰ θάλασσαν παρὰ τὴν Χρυσόπολιν ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου Κρίσπου καὶ στερηθεὶς τῶν ἐπιτηδείων, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου συνάψας κρίσιμον μάχην ἐν Χαλκηδόνι καὶ ἠττηθεὶς κατὰ κράτος ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ τῆς ἀρχῆς ἐν ἔτει 323· ἀλλὰ τρέφων σκοπούς κακοβούλους κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ προδοθεὶς ἐθανάτωθη μετὰ τινὰς μῆνας δι' ἀγχιόνης ἐν Θεσσαλονίκῃ κατὰ διαταγὴν τοῦ Κωνσταντίνου. Οὕτω δὲ μετὰ 17 ἐτῶν ταραχάς, αἵτινες ἐκάλυψαν τὸν κόσμον αἵματος καὶ ἐρειπίων, ὁ Κωνσταντῖνος κατέστη μόνος αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας.

§ 15. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὁ Κωνσταντῖνος, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ κολάκων καὶ ὑποκριτῶν, ἐθεώρει πᾶσαν κατ' αὐτοῦ ἐναντίωσιν ὡς ἀποστασίαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ θεόθεν κατασταθέντος βασιλέως, καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ὡς νόμον, καὶ τοῦτο ἡσθάνθησαν οἱ πλησιέστατοι αὐτοῦ συγγενεῖς, καθ' ὧν προσηνήθη κατὰ τρόπον ἀρμόζοντα μᾶλλον εἰς Ἀσιακὸν δεσπότην ἢ εἰς χριστιανὸν ἡγεμόνα.

§ 16. Ἀφοῦ, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ἐθανάτωσε τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ *Λικίνιον*, παρέδωκεν ἤδη εἰς τὸν θάνατον τὸν πρεσβύτερον αὐτοῦ υἱὸν *Κρίσπον*, διαβληθέντα ἐκ ζήλοτυπίας ὑπὸ τῆς δευτέρας γυναικὸς αὐτοῦ *Φαύστης*· μετὰ δὲ ταῦτα ἀνακαλύψας τὴν διαβολὴν ἐν τῇ ἀγανακτῆσει αὐτοῦ διέταξε τὸν θάνατον αὐτῆς ἐν τοῖς ἀτμοῖς θερμοῦ λουτροῦ· δύο δ' ἔτη βραδύτερον παρεδόθη

ὕπ' αὐτοῦ εἰς τὸν θάνατον καὶ ὁ ἀνήλικος υἱὸς τοῦ Λικινίου, ἀνεψιὸς δὲ τοῦ Κωνσταντίνου ἀπ' ἀδελφῆς.

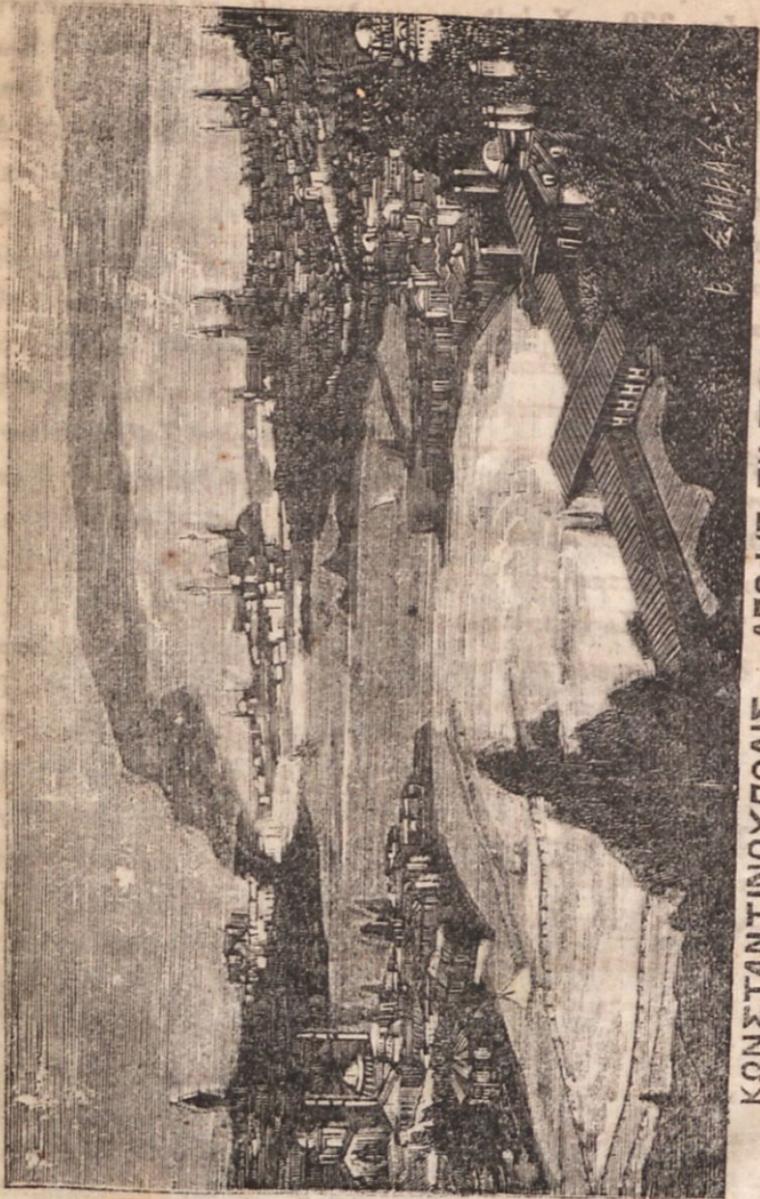
§ 17. Ἔργα Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου. Τρία μεγάλα ἔργα χαρακτηρίζουσι τὴν βασιλείαν Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου 1) ἡ ἰδρύσας τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς ἐπικρατοῦσης θρησκείας τοῦ κράτους. 2) ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ 3) ἡ διοικητικὴ ἀναδιοργάνωσις τῆς ἐπικρατείας.

§ 18. Ὑποστήριξις χριστιανισμοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος θέλων νὰ προστατεύῃ τοὺς χριστιανούς ἐξέδωκεν ἐν Μεδιολάνοις (313) γενικὸν περὶ ἀνεξιθρησκείας διάταγμα, διατάττον τὴν ἀπόδοσιν τῶν δημευθέντων κτημάτων τῶν χριστιανῶν, καὶ παρέχον αὐτοῖς τὸ δικαίωμα νὰ διορίζωνται εἰς θέσεις δημοσίας καὶ νὰ κτίζωσιν ἐκκλησίας. ἐν ἔτει δὲ 325 συνεκάλεσε τὴν πρώτην ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικὴν Σύνοδον, εἰς ἣν συνῆλθον 318 ἐπίσκοποι, ἀντιπροσωπεύοντες τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἦτις, ἀνοιχθεῖσα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος διὰ λόγου, ἀπαγγεληθέντος λατινιστῆ καὶ μεταγλωττισθέντος ἑλληνιστῆ, διέταξε τὴν ἐξορίαν τοῦ Ἀρείου καὶ τὴν πυρπόλησιν τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, καὶ κατεδίκασε τὴν δοξασίαν αὐτοῦ δογματίσασα τὸ «ὁμοούσιον τοῦ υἱοῦ» καὶ συντάξασα τὸ ἅγιον σύμβολον τῆς ἀμωμῆτου ἡμῶν πίστεως, ὅπερ ἡ ὀρθόδοξος ἡμῶν ἐκκλησία προσβύει ἔτι καὶ νῦν μετὰ παρέλευσιν 1560 ἐτῶν.

§ 19. Κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἀλλαγὴ τῆς θρησκείας καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ὑπερασπίσεως τῆς ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας ἀπὸ τῶν φοβερωτέρων αὐτῆς ἐχθρῶν, τῶν Γόθων, ὀρμωμένων ἐκ Δακίας καὶ ἀπειλούντων νὰ διακόψωσι πᾶσαν τῶν Δυτικῶν καὶ Ἀνατολικῶν χωρῶν συγκοινωνίαν, καὶ ἀπὸ τῶν Περσῶν, ἐπιδραμόντων εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, ἐπήνεγκον τὴν ἀλλαγὴν καὶ τῆς πρωτεύουσας. Ὁ Κωνσταντῖνος, ὡς πρῶτος χριστιανὸς αὐτοκράτωρ τῶν Ῥωμαίων, δὲν ἠδύνατο νὰ κατοικήῃ ἐν Ῥώμῃ, τῇ καθέδρᾳ τῆς ἐθνικῆς λατρείας, ἐνθα ἴσχυεν εἰσέτι ἀριστοκρατικὰ προσηλωμένα εἰς τὴν ἀρχαίαν εἰδωλολατρείαν· ἀλλ' ἐκτὸς τούτου, εἶχε καὶ ἰδιαιτέρους λόγους δυσαρεσιεῖς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, διότι οὗτοι κατὰ τὴν

τελευταίαν τρίμηνον αὐτοῦ ἐν Ῥώμῃ διαμονὴν (326) οὐ μόνον προσηνήχθησαν πρὸς αὐτὸν ψυχρῶς καὶ ἤλεγχον αὐτὸν διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας πίστεως ἀποστασίαν, ἀλλὰ καὶ παρηκολούθουν μετὰ σκωμμάτων ἀναβαίνοντα εἰς τὸ Καπιτώλιον καὶ ἐτοιχοκόλλησαν μάλιστα καὶ σατυρικά ἐπιγράμματα ἐπὶ τῆς πύλης τῶν ἀνακτόρων διὰ τὸν φόνον τοῦ Κρίσπου. Διὰ ταῦτα πάντα ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ῥώμην καὶ ἀντ' αὐτῆς νὰ ἐκλέξῃ ἄλλην καθέδραν τῆς κοσμοκρατορίας αὐτοῦ, ὡς πρὸ αὐτοῦ εἶχον πράξει οἱ αὐτοκράτορες Τιβέριος καὶ Διοκλητιανός, ὁ μὲν πρῶτος μετενεγκὼν τὴν διαμονὴν αὐτοῦ ἐν τῇ μικρᾷ νήσῳ *Καπρέρα* τοῦ Νεαπολιτικοῦ κόλπου καὶ εἰπὼν· «*ubi imperator ibi Roma*» (ὅπου ὁ αὐτοκράτωρ, ἐκεῖ καὶ ἡ πρωτεύουσα αὐτοῦ Ῥώμῃ), ὁ δὲ δεῦτερος μεταθέσας τὴν ἐδρὰν τῆς αὐτοκρατορίας αὐτοῦ εἰς τὴν *Νικομήδειαν*.

§ 20. Τὸ διορατικὸν τοῦ Κωνσταντίνου βλέμμα τάχιστα ἀνεκάλυψε τὴν θαυμασίαν τοποθεσίαν τοῦ κατὰ τὸ στόμιον τοῦ θρακικοῦ Βοσπόρου ἐν ἔτει 658 π. Χ. κτισθέντος ὑπὸ τῶν Μεγαρέων *Βυζαντίου*, τοῦ περιρρομένου ἐκ τριῶν πλευρῶν ὑπὸ τῆς θαλάσσης, (ἴδ. εἰκ. σελ. 16) τοῦ ἀποτελοῦντος τὴν κλεῖδα τῆς Μεσογείου θαλάσσης καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τὸ κέντρον τῶν ἐπισημοτέρων ἐμπορικῶν ὁδῶν. Ἡ ἀρχαία λοιπὸν αὕτη ἐλληνικὴ ἀποικία ἐμελλεν ἤδη νὰ καταστῇ διαρκὲς μνημεῖον τῆς δόξης τοῦ Κωνσταντίνου, ἀξία τῆς Ῥώμης ἀντίζηλος, ἧς καὶ ἔφερεν ἕκτοτε τὸ ὄνομα, Νέα μὲν Ῥώμη ὑπὸ τοῦ κτίστου ὀνομασθεῖσα, Κωνσταντινούπολις δὲ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν κατοίκων ἐπικληθεῖσα, καὶ ἀναδειχθεῖσα λαμπρά, ἰσχυρὰ καὶ πολυάνθρωπος ἐδρὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Μετὰ μεγίστης δὲ ταχύτητος διὰ τοῦ ζήλου τοῦ αὐτοκράτορος ἠγέρθησαν οἰκίαι, ἀνάκτορα καὶ ἱεροὶ ναοὶ καὶ ἐκάλυψαν τοὺς πέντε παρὰ τὴν θάλασσαν κειμένους λόφους· δύο δ' ἕτεροι λόφοι συμπεριελήφθησαν μετὰ παρέλευσιν χρόνου τινὸς ἐντὸς τοῦ περιβόλου, καὶ μακρὰ προάστεια ἐκτίσθησαν καθόσον ἠῤῥξανεν ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς. Τὴν νέαν δὲ ταύτην Ῥώμην ἐπεκόσμησε διὰ τῶν ἀρίστων τῆς καλλιτεχνίας ἔργων, ἀγαλμάτων, ἀνδριάντων, ἀναγλύφων, ὀβελίσκων, ἄ-

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ — ΑΠΟΨΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΕΓΙΟΥ Π

τινα μετεκόμισεν ἀφαιρέσας ἐκ τῆς Ἑλλάδος, Ἀσίας καὶ Ἰταλίας, καὶ ἐν ἔτει 330 μ. Χ. ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῶς τὰ ἐγκαίνια αὐτῆς.

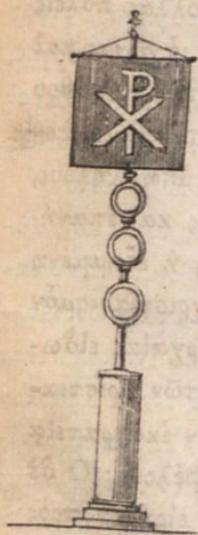
§ 21. Διοικητικὴ ἀναδιοργάνωσις τῆς ἐπικρατείας. Ὁ Κωνσταντῖνος διήρσεσε τὸ κράτος αὐτοῦ εἰς τέσσαρας μεγάλας ἐπαρχίας: 1) τὴν Ἀνατολήν, περιλαμβάνουσαν τὴν Θράκην καὶ Αἴγυπτον· 2) τὴν Ἰλλυρίαν, μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν περιστερίων χωρῶν· 3) τὴν Ἰταλίαν μετὰ τῆς Ἀφρικῆς καὶ 4) τὴν Δύσιν, περιλαμβάνουσαν τὴν Γαλλίαν, Ἰσπανίαν καὶ Βρεττανίαν. Διέταξε δὲ τὴν Αὐλὴν αὐτοῦ κατὰ τὸν περσικὸν τύπον, καὶ καθὼς ἐν τῇ Αὐλῇ τοῦ μεγάλου Βασιλέως, οὕτω καὶ ἐν τῇ τοῦ Κωνσταντίνου τὸ ἱερὸν τοῦ αὐτοκράτορος πρόσωπον περιεκύκλου μέγα στίφος ἀξιωματικῶν τὴν ἀνωτάτην δὲ τάξιν κατείχον οἱ 7 αὐτοῦ ὑπουργοί, ὑφ' ὧν διηυθύνετο ὁλόκληρος τῆς ἐπικρατείας ἡ διοίκησις, ὅπως καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Περσίας εἶχον 7 σκηπτούχους, κατὰ τὸ παράδειγμα, ὡς λέγουσι, τῆς ἐπταφώτου λυχνίας ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ Ἰωάννου.

§ 22. Ὁ Κωνσταντῖνος κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς αὐτοῦ κατεπολέμησε τὰ παρὰ τὸν Ἰστρον Γερμανικὰ καὶ Σαρματικὰ ἔθνη παρασκευαζόμενος δ' εἰς πόλεμον καὶ κατὰ τῶν Περσῶν ἠσθένησεν ἐν Νικομηδείᾳ καὶ βαπτισθεὶς ὑπὸ τοῦ Νικομηδείας Εὐσεβίου μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἐτελεύτησε τὴν 21 Μαΐου τοῦ 337 ἔτους μ. Χ. Ὁ νεκρὸς αὐτοῦ τεθεὶς ἐν χρυσῇ λάρνακι μετεκομίσθη ἀμέσως εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀπετέθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν ἀγίων Ἀποστόλων, ὅπου εἶχε κατασκευάσει εἰς τιμὴν τῶν 12 Ἀποστόλων ἰσαριθμὰ μνήματα, καὶ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν καὶ τὸ ἑαυτοῦ, ἵνα γίνηται συγκοινωνὸς τῶν πρὸς αὐτοὺς εὐχῶν τῶν εὐσεβῶν.

§ 23. Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας ἐβασίλευσεν ἔτη 31, ὅσα οὐδεὶς ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου αὐτοκράτωρ καὶ ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ 65 ἐτῶν. Μέγα δὲ πένθος προὔξενησεν ὁ θάνατος αὐτοῦ, καὶ συνέβη εἰς αὐτὸν ὅ,τι εἰς οὐδένα ἄλλον αὐτοκράτορα· οἱ μὲν ἔθνηκοὶ μετέθεσαν αὐτὸν εἰς τοὺς θεοὺς, οἱ δὲ χριστιανοί, λαβόντες ὑπ' ὄψιν ὅτι μετὰ τοὺς μαθητὰς τοῦ Σωτῆρος οὐδεὶς ἄλλος ἔπραξε πλείονα τοῦ Κωνσταντίνου πρὸς διάδοσιν καὶ παγίωσιν τῆς ἱεραῆς ἡμῶν πίστεως, παρεῖ-

δον τὰ ἐξ ἄλλοτριᾶς ἀνατροφῆς καὶ ἐξεως ἀμαρτήματα αὐτοῦ, καὶ ἀποκαλέσαντες αὐτὸν ἰσαπόστολον κατέταξαν μετὰ τῶν ἁγίων.

§ 24. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ὠνομάσθη μέγας ἐν τῇ ἱστορίᾳ· διότι ἡ μεγαλοπράγμων αὐτοῦ βασιλεία, μεγίστην ἐξασκήσασα ἐπιρροὴν καθ' ἅπαντα τὸν μετέπειτα ροὺν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἀποτελεῖ μίαν τῶν ἐπίσημοτέρων ἐποχῶν τῆς Γενικῆς Ἱστορίας, καὶ ἀναδεικνύει τὸν Κωνσταντῖνον ἐπίσημον ὄργανον τῆς θείας Προνοίας πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν μετὰ ταῦτα σχέσεων καὶ καταστάσεων τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ βασιλεία δὲ τοῦ μεγάλου Κωνσταντῖνου ὑπῆρξε πρὸ πάντων εὐεργετικὴ εἰς τοὺς Ἕλληνας· διότι ὁ φιλέλληνας οὗτος αὐτοκράτωρ, ὁ σεμνυνόμενος νῦν καλεῖται στρατηγὸς Ἀθηναίων καὶ πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως τὸν δῆμον αὐτῶν εὐεργετῶν, κατέστησε τὴν πρώτην τῶν χριστιανικῶν αὐτοῦ ταγμάτων σημαίαν, κληθεῖσαν ἐξ ἀγνώστου αἰτίας *Λάβαρον*, ἑλληνικὴν, φέρουσαν ἐπ' αὐτῆς ἑλληνικοῖς γράμμασι τὸ ὄνομα τοῦ Σωτῆρος καὶ ὡς σύμβουλον τὰς ἑλληνικὰς λέξεις «ἐν τούτῳ νίκα». Κτίσας δὲ καὶ τὴν νέαν Ῥώμην ἢ Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ τοῦ Βυζαντίου, τῆς ἑλληνικῆς ταύτης ἀποικίας, προπαρεσκεύασεν οὕτω τὴν βραδύτερον ἐπὶ μακρὸν ἀκμάσασαν ἑλληνικὴν μοναρχίαν, καὶ ἐγένετο παραίτιος τῆς κατὰ τὸν μεσαῖωνα σωτηρίας καὶ πολιτικῆς ἀναβιώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Τὸ Λάβαρον

§ 25. Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης (361—363). Ὁ Κωνσταντῖνος ἀποθνήσκων διένειμε τὸ κράτος εἰς τοὺς τρεῖς αὐτοῦ υἱοὺς Κωνσταντῖνον, Κώνσταντα καὶ Κωνσταντίου. Τούτων δ' ὁ μὲν Κωνσταντῖνος ἔπεσε μαχόμενος πρὸς τὸν Κώνσταντα ἐν ἔτει 340, ὁ δὲ Κώνστας ἐφονεύθη δέκα ἔτη βραδύτερον ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ στρατιωτῶν (350) καὶ τελευταῖον ὁ **Κωνσταντῖνος**, ὅστις εἶχε χειροτονήσει Καίσαρα τὸν νεώτερον τῶν ἐξαδέλφων αὐτοῦ **Φλάβιου Ἰουλιανού**, πέθανε καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἰουλιανὸς ἀναγκηρυνθεὶς ἐν Παρισίοις

ὑπὸ τοῦ στρατοῦ αὐτοκράτωρ (361), ἐξεστράτευσε κατ' αὐτοῦ.

§ 26. Ὁ Ἰουλιανὸς εἰσήλασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπευ-
φημούμενος ὡς αὐτοκράτωρ καὶ ἀνέλαβε τὰς ἡνίας τοῦ κράτους.
Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος, ὅστις ἦτο ὁ μόνος ὑπολειπόμενος ἄρρην βλα-
στὸς τοῦ Κωνσταντινείου γένους, ἐγεννήθη ἐν Βυζαντίῳ ἔχων μη-
τρικὴν γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἐξεπαιδεύθη ἐν Ἀθήναις χρη-
ματίσας συμμαθητῆς Γρηγορίου τοῦ Νανζιανζηνοῦ καὶ τοῦ μεγάλου
Βασιλείου. Ἠγάπησε δὲ ὑπερβαλλόντως τὸν ἑλληνισμόν, καὶ γε-
νόμενος αὐτοκράτωρ ἐπροστάτευσε τὴν παιδείαν καὶ τὰ παλαιὰ ἔ-
θιμα τῆς Ἑλλάδος, ἀνωκοδόμησε καὶ διεκόσμησε πολλὰς πόλεις
καὶ πολλὰ ἱερὰ αὐτῆς, ἀνενέωσε τοὺς ἐθνικοὺς αὐτῆς ἀγῶνας καὶ
ἐπροστάτευσε τὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Κορίνθου
καὶ ἄλλων ἑλληνίδων πόλεων περιώρισε δὲ τὴν πολυτέλειαν ἀπο-
βαλὼν ἐκ τῆς αὐλῆς αὐτοῦ πάντα τοὺς περιττοὺς ὑπαλλήλους,
ἐφρόντισε περὶ ἀδεκάστου ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης καὶ ἐπανά-
γαγε τὴν πειθαρχίαν ἐν τῷ στρατῷ ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ ἐξημμένη
αὐτοῦ φαντασία ὤθησεν αὐτόν, ὅπως ἐξομόσῃ τὸν χριστιανισμόν
καὶ ζητήσῃ τὴν ἀναζωογόνησιν τοῦ πτώματος τῆς ἀρχαίας εἰδω-
λολατρίας, ἐξ οὗ καὶ ἀποστάτης ἢ παραβάτης ὑπὸ τῶν χριστιαν-
ῶν ἐπωνομάσθη. Ἀπέθανε δ' ἐν ἔτει 363 μ. Χ. ἐν ἐκστρατείᾳ
τινὶ κατὰ τῶν Περσῶν λαβὼν πληγὴν θανατηφόρου βέλους. Ὁ δὲ
διάδοχος αὐτοῦ Ἰοβιανός, συνομολογήσας αἰσχρὰν εἰρήνην πρὸς
τοὺς Πέρσας, παρεχώρησεν αὐτοῖς πέντε ἐντεῦθεν καὶ πέραν τοῦ
Τίγρητος ἐπαρχίας, ἀποτελοῦσας τὰς κλεῖδας τῆς Μεσοποταμίας,
καὶ ἐπιστρέφων εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐτελεύτησε καθ' ὁδὸν μετὰ
ὀκτῶ μηνῶν βασιλείαν, ἀποῦ ἀνέδειξε πάλιν ἐπικρατοῦσαν θρη-
σκείαν τὴν χριστιανικὴν (364 μ. Χ.) ✕

§ 27. Ἀποθανόντος τοῦ Ἰοβιανοῦ, ἀνεκνήρυχθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ
τοῦ στρατοῦ ἐν Νικαίᾳ ὁ Παννόνιος τὸ γένος, ἀλλ' ἄξιος στρατηγὸς
Οὐάλεξτιμιαρὸς ὁ Α'. παραλαβὼν συνάρχοντα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ
Οὐάλερτα, εἰς ὃν ἔδωκε τὸν τίτλον τοῦ αὐγούστου καὶ τὴν διοί-
κησιν τῆς Ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας, ἐχούσης πρωτεύουσαν τὴν

Βασιλεύον.

Κωνσταντινούπολιν, καὶ περιλαμβανούσης τὴν Ἀσίαν μετὰ τῆς Αἰγύπτου, τὴν Οὐγγαρίαν καὶ τὰς παρὰ τὸν κάτω Δούναβιν καὶ τὸν Εὐξείνιον Πόντον χώρας καὶ τὴν Ἑλλάδα, αὐτὸς δὲ ἐκράτησε δι' ἑαυτὸν τὴν Δυτικὴν αὐτοκρατορίαν, περιλαμβάνουσαν τὴν Ἰταλίαν, Γαλλίαν καὶ Ἀφρικὴν καὶ ἔχουσαν πρωτεύουσαν τὴν Ρώμην.

§ 28. *Ἐπιδρομὴ τῶν Οὐνῶν.* Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος *Οὐάλεντος* ἐπέπεσαν κατὰ τῶν *Γότθων* οἱ *Οὔνοι* καὶ ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν βαρβάρων λαῶν, παρ' ὧν πλεῖστα ἔπαθε δυστυχήματα καὶ φοβερὰς καταστροφὰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Τὸ πρῶτον ἱστορικὸν ἔχνος περὶ τῶν Οὔνων ἀνευρίσκεται, ὡς δοξάζουσι τινες ἐν ταῖς χρονικοῖς τῶν Σινῶν, ἐν οἷς λέγεται, ὅτι τὸ 1200 π. Χ. συνέστη ἐν *Μογγολίᾳ* τὸ κράτος τῶν *Υογγουῦ*, φυλῆς *Μογγολικῆς*, οὗς ὑποθέτουσι τοὺς αὐτοὺς πρὸς τοὺς Οὔνους, κατελθόντας ἐκ τῶν Οὐραλίων ὀρέων· ἀλλὰ πρῶτον κατὰ τὴν 3ην μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα τὸ ὄνομα αὐτῶν διεφημίσθη.

§ 29. Κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ *Ἀμμαροῦ Μαρκελλίνου* οἱ *Οὔνοι* φαίνεται ὅτι ἀνήκουσιν εἰς τὴν μεγάλην σκυθικὴν φυλὴν, ἣτις πολλάκις ὑπέταξε τὴν Ἀσίαν καὶ συνετάραξε τὴν Εὐρώπην. Ἦτο γενεὰ ἰππαστικὴ, ἀγρία, φοβερὰ καὶ ἀπάνθρωπος. Οἱ εὐγενέστεροι τούτων ἔσχιζον παιδιόθεν διὰ πολλῶν ἐντομῶν τὰς παρελάς αὐτῶν καὶ τὸν πώγωνα, ἵνα ἐμποδίσωσι διὰ τῶν οὐλῶν τὴν φυὴν τῶν γενεῶν. Καίτοι δὲ ἀσχημότεροι καὶ μικρόφθαλμοι, εἶχον ὁμῶς ὅσα συμπαγῆ καὶ στερεὰ, τράχηλον παχύν, ὤμους πλατεῖς, καὶ τοσοῦτον ἦσαν κακόπλαστοι, ὥστε μακρόθεν ὁμοιάζον μᾶλλον πρὸς θηρία, ἰστάμενα ἐπὶ τῶν ὀπισθίων ποδῶν, καὶ πρὸς στελέχη δένδρων παρὰ πρὸς ἀνθρώπους. Ἡ φύσις ἔπλασεν αὐτοὺς κυνηγούς καὶ ποιμένας, ὁ δὲ τοιοῦτος τοῦ βίου τρόπος ἐδίδαξεν αὐτοὺς νὰ γαίνωσι δορηκτότερες. Ἡ κυριώτερα δὲ τῶν Οὔνων δύναμις συνίστατο εἰς τὸ ἰππικόν, καὶ ἐπιστεῖετο παρὰ πολλῶν, οὐδέποτε ἰδόντων αὐτοὺς πεζοῦς, ὅτι ἔζων διηνεκῶς ἐπὶ τῶν ἵππων καὶ ὅτι ἐγεννῶντο ἐπ' αὐτῶν. Τὸ κύριον δ' αὐτῶν ὄπλον ἦτο τὸ τόξον, ὅπερ ἔβαλλον καὶ ἐφορμῶντες καὶ φεύγοντες μετὰ μεγίστης ταχύ-

τητος καὶ ὀρυθῆς. Ἐλάτρευον οἱ Οὐνοὶ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην ἄνευ ναῶν καὶ εἰδώλων, καὶ ἤρχον τῶν φυλῶν αὐτῶν 24 φύλαρχοι πατριαρχικῶς ὡς κριταὶ καὶ ἀρχηγοὶ ἐν πολέμῳ, οἵτινες καὶ ἀπετέλουν τὴν Βουλὴν τοῦ ἐθνάρχου. Συνεκρότου δὲ οἱ Οὐνοὶ καὶ μεγάλην συνέλευσιν ἔφιπποι καὶ ὀπλισμένοι ἐν μεγάλῃ πεδιάδι, ἧς μετεῖχον ὅσοι ἐν πολέμῳ εἶχον ἀποκτείνει ἐχθρόν, ὅπερ ἦτο ἀπόδειξις ἀνδρείας.

§ 30. Κατὰ τῶν φοβερῶν τῶν Ὑογγού τούτων ἢ Οὐνῶν ἐπιδρομῶν οἱ Σῖναι ἀνήγειραν τρεῖς περίπου αἰῶνας π. Χ. τὸ μακρὸν αὐτῶν τεῖχος· ἀλλ' οἱ Ὑογγού ὑπερέβησαν πολλάκις τὸ κακῶς φυλασσόμενον σινικὸν τεῖχος, ἐκλόνησαν ἐκ βάθρων τὸ σινικὸν κράτος καὶ ἐπέξετειναν τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν ἐπὶ μεγίστου μέρους τῆς ἄνω Ἀσίας· ἐκεῖθεν δὲ καταπολεμήσαντες τοὺς Σῖνας, ἠνάγκασαν αὐτοὺς εἰς ἀποφορὰν αἰσχροῦ φόρου, ὑποχρεωθέντων τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Κίνας χάριν τῆς εἰρήνης νὰ πέμπωσι καὶ τὰς ἰδίας αὐτῶν θυγατέρας πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Ὑογγού. Ἄλλ' οἱ Σῖναι τελευταῖον, βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ ἐτέρας μογγολικῆς φυλῆς, κατετρόπωσαν περὶ τὰ τέλη τῆς 1ης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος τοὺς Οὐνοὺς καὶ ἐξεδίωξαν αὐτοὺς δυτικώτερον πρὸς τὴν Εὐρώπην. Οὗτοι δὲ προβαίνοντες ἔκτοτε κατελάμβανον βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον τὰς νῦν ὑπὸ τῶν Ῥώσων καὶ Αὐστριακῶν κατεχομένας χώρας, φέροντες πανταχοῦ τὴν διαρπαγὴν καὶ ἐρήμωσιν καὶ χύνοντες ποταμηδὸν τὸ ἀνθρώπινον αἷμα, καὶ τελευταῖον προσήγγισαν πρὸς τοὺς Γότθους, τοὺς κατέχοντας τὰς Βορειοανατολικὰς τῆς Εὐρώπης χώρας.

§ 31. *Εἰσβολὴ τῶν Γότθων εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος.* Πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Οὐνῶν τὸ ἔθνος τῶν Γότθων ὑπῆρχε διηρημένον εἰς δύο κλάδους εἰς *Γρεουθούγγους* ἢ *Ὀστρογότθους*, ὅπερ ἐστὶν Ἀνατολικούς Γότθους, καὶ εἰς *Θερουίγγους* ἢ *Βησιγότθους*, τοῦτέστι Δυτικούς Γότθους· τὸ δὲ διαχωρίζον αὐτοὺς ὄριον ἦτο ὁ Βορυσθένης. Ὅτε δὲ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος Οὐάλεντος ἐπέπεσαν οἱ Οὐνοὶ κατὰ τῶν Γότθων καὶ ἐφόρευσαν τὸν πρῶτον μο-

νάρχην τῶν Γοτθικῶν φυλῶν καλούμενον Ἑρμαγρίκοι, οἱ μὲν Ὀστρογότθοι ἀνεχώρησαν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας ἀποφεύγοντες τὰς ἐπιθέσεις τῶν Οὐνῶν, τῶν δὲ Βησιγόθων οἱ μὲν κατέφυγον εἰς τὰ Καρπάθια ὄρη, οἱ δὲ πλεῖστοι ἔχοντες ἀρχηγὸν τὸν Φριτιγέρην ἐστράφησαν πρὸς τὸν Δούναβιν. Οὗτοι δέ, ἐξωσθέντες ἀπὸ τῶν προτέρων εὐρυχώρων νομῶν τῆς Οὐκρατίας καὶ Μολδαβίας, καὶ στερούμενοι τῶν ἀναγκαιῶν δι' ἑαυτοὺς καὶ τὰ ποιμνία αὐτῶν τροφῶν, ἔπεμψαν πρέσβεις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Οὐάλεντα, ζητοῦντες παρ' αὐτοῦ τὴν ἄδειαν νὰ διαβῶσιν εἰς τὴν ἀντιπέραν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Δουνάβεως καὶ νὰ κατοικισθῶσιν ἐν ταῖς ἐρήμοις χώραις τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Θράκης, ὑποσχόμενοι ἀντὶ τούτου ὑπακοήν, πίστιν καὶ συμμαχίαν κατὰ τῶν εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἐπιδρομῶν τῶν νέων βαρβάρων.

§ 32. Ὁ Οὐάλης, φρονῶν, ὅτι διὰ τῆς συμμαχίας τῶν Βησιγόθων ἠδύνατο νὰ ἀποκρούσῃ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων καὶ νὰ στερεωθῇ ἐπὶ τοῦ θρόνου, πρὸς δὲ τούτοις μαθὼν ὅτι οἱ Γότθοι οὗτοι ἦσαν τοῦ δόγματος τοῦ Ἀρείου, ὅπερ καὶ αὐτὸς εἶχεν ἀσπασθῆ, διέταξε τοὺς δύο αὐτοῦ ἐπάρχους καὶ στρατηγούς Μάξιμον καὶ Λουπικῆνον νὰ μεταβιβάσωσιν αὐτοὺς ἀόπλους διὰ τοῦ Δουνάβεως εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν. Ἄλλ' οἱ φαῦλοι καὶ οὐτιδανοὶ οὗτοι στρατηγοὶ λαθόντες, ὡς λέγεται, δῶρα ἐπέτρεψαν τοῖς Γότθοις νὰ φέρωσιν ὄπλα κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ, καὶ οὕτως εἰσῆλθεν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν τὸ μέγα ἐκεῖνο πλῆθος τῶν Βησιγόθων, ὧν ὁ ἀριθμὸς φαίνεται ὅτι ἀνῆρχετο εἰς 1,200,000, ἐν οἷς 200,000 πολεμισταί.

§ 33. Μὴ ἀρκεσθέντες δ' οἱ στρατηγοὶ τοῦ Οὐάλεντος εἰς τοῦτο μόνον, ἐξήρέθισαν προσέτι τὴν ὀργὴν τῶν βαρβαρικῶν στιφῶν ζητοῦντες νὰ κερδοσκοπήσωσιν ἐκ τῆς δυστυχίας αὐτῶν· διότι μίαν λίτραν ἄρτου ἐπώλουν αὐτοῖς ἀνθ' ἑνὸς ἀνδραπόδου καὶ μίαν λίτραν κρέατος ἀντὶ μιᾶς λίτρας χρυσοῦ. Ἐνῶ δὲ οἱ Γότθοι ἐστὲναζον καταθλιβόμενοι οὕτως, οἱ ἡγεμόνες αὐτῶν Φριτιγέρης καὶ Ἀλαύιβος προσεκλήθησαν ἐν τῇ 70 μίλια ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως ἀ-

πεχούση πόλει *Μαρκιανούπολει* εἰς συμπόσιον ὑπὸ τῶν διοικητῶν *Μαξίμου* καὶ *Λουικίρου*. Ἦλθον δ' οὗτοι συνοδευόμενοι ὑπὸ ὀλίγων σωματοφυλάκων, εἰς οὓς ὅμως ἐκλείσθησαν αἱ πύλαι τῆς πόλεως. Ἐν ᾧ δὲ οἱ συνδαιτυμόνες ἐκάθηντο εἰς τὴν τράπεζαν, ἀπητήσαν καὶ οἱ πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως ἰστάμενοι πεινῶντες Γότθοι εἰσόδον εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν αὐτῆς, καὶ συνεπλάκησαν πρὸς τοὺς ἐμποδιζοντας αὐτοὺς Ῥωμαίους στρατιώτας καὶ τινὰς αὐτῶν ἐφόνευσαν. Ὁ δὲ βεβαρυμένος ὑπὸ τῆς ἀκρασίας *Λουικίρος*, μαθὼν ὅτι στρατιῶται τινες αὐτοῦ ἐφονεύθησαν ὑπὸ τῶν σωματοφυλάκων τοῦ Φριτιγέρνους, διέταξε νὰ κατασφάξωσιν αὐτοὺς. Αἱ κραυγαὶ καὶ αἱ στοναχαὶ τῶν ἀποθνησκόντων αὐτοῦ σωματοφυλάκων ἐπληροφόρησαν τοὺς Γότθους ἀρχηγούς περὶ τῶν κινδύνων, οὓς καὶ αὐτοὶ διέτρεχον, καὶ σπασάμενοι τὰ ζῆφη, διέσχισαν τὰς σειρὰς τῶν πεφοβισμένων Ῥωμαίων καὶ ἐπιβάντες τῶν ἵππων ἐσώθησαν πρὸς τοὺς οἰκείους αὐτῶν.

§ 34. Οἱ Γότθοι λαβόντες τότε τὰ ὄπλα καὶ ἐνδυναμωθέντες καὶ δι' ἄλλων βαρβαρικῶν φυλῶν, διήλασαν διὰ τῆς Μοισίας διαρπάζοντες καὶ πορθοῦντες τὴν χώραν μέχρι τοῦ Ἑλλησπόντου ἐπλησίασαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Ἀπὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔβλεπον τὰς φλόγας τοῦ πυρὸς κατανεμομένης τὰ χωρία καὶ τὰ ἀγροκήπια τῶν Βυζαντινῶν ἀρχόντων. Τελευταῖον δ' ὁ αὐτοκράτωρ Οὐάλης, ἐκστρατεύσας κατ' αὐτῶν μετὰ πολυαριθμοῦ στρατοῦ, καὶ συγκροτήσας μάχην παρὰ τὴν *Ἀνδριανούπολιν* τὴν 9 Αὐγούστου τοῦ 378 ἔτους, ἠττήθη κατὰ κράτος καὶ κατέφυγεν εἰς τινὰ κώμην ἀτείχιστον, ὅπου ἐπελθόντες οἱ βάρβαροι καὶ ἐμβαλόντες πῦρ, ἐνέπρησαν τοὺς ἐν αὐτῇ μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος.

§ 35. *Θεοδόσιος ὁ Μέγας* (378—395). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Οὐάλεντος κατεπολέμησε τοὺς Γότθους ὁ διάδοχος αὐτοῦ, ὁ Ἰσπαρὸς *Θεοδόσιος*, ὁ ἐπικληθεὶς Μέγας διότι ἤνωσε διὰ τελευταίαν φορὰν καὶ ἐδόξασε διὰ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν. Οὗτος κατεδίωξε τὸν ἀρειανισμὸν διὰ τῆς δευτέρας ἐν Κωνσταντινουπόλει οἰκουμενικῆς συνόδου (381), ἀπη-

γόρευσε τὰς θυσίας καὶ μαντείας, ἐπέτρεψε νὰ καταστραφῶσιν οἱ ἔθνη καὶ ναοί, καὶ πρῶτος αὐτὸς ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων ὑπεβλήθη εἰς ἐκκλησιαστικὴν ποινὴν ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μεδιολάνων Ἀμβροσίου διὰ τὴν τρομερὰν καὶ ὀλεθρίαν διαταγὴν, ἣν ἐν ἔτει 390 ἔδωκεν ἐκ Μεδιολάνου, ἐνθα διέτριβε παρὰ Οὐαλεντινιανῶ τῷ Β', κατὰ τῶν στασιασάντων Θεσσαλονικέων, ἐξ ὧν ἐφρονεύθησαν ὑπὸ τῆς ἐν Θεσσαλονικίᾳ βαρβάρου φρουρᾶς τῶν Γότθων κατὰ τινὰς μὲν 7,000, κατ' ἄλλους δὲ 15,000 ἀνθρώπων. Μόλις δὲ μετὰ ὀκτῶ μηνῶν μετάνοιαν ὁ Θεοδοσίος ἀπηλλάγη τοῦ ἀφορισμοῦ καὶ ἐπετράπη αὐτῷ ἢ εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἴσοδος κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως, ἀφοῦ πρῶτον ἔπεσε πρηνῆς καὶ ὡμολόγησε δημοσίᾳ ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τὴν ἁμαρτίαν, ἣν ἔπραξε καὶ παρέκάλεσε τὸν Ἀμβρόσιον νὰ τύχη συγγνώμης καὶ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ. Ὁ Θεοδοσίος καταπολεμήσας, ὡς προείπομεν, τοὺς Γότθους καὶ ἀναγκασθεὶς μετὰ ἐπταετείς ἀγῶνας τὴν πρόσδον αὐτῶν, τινὰς μὲν τούτων συνήκισεν ἐν ταῖς μεσημβριναῖς ἐπαρχίαις τοῦ Δουναβέως, ἄλλους δὲ κατέταξεν ἐν τῷ στρατῷ αὐτοῦ. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ὁ μέγας οὗτος αὐτοκράτωρ ἀπέβίωσε πεντηκοντούτης τὴν ἡλικίαν ἐν Μεδιολάνῳ (394) καταλιπὼν τὸν θρόνον εἰς τοὺς δύο ἀνηλικούς καὶ ἀνικάνους αὐτοῦ υἱοὺς Ἀρκάδιον καὶ Ὀνώριον, καὶ διατάξας ὁ μὲν πρῶτος νὰ ἄρχῃ τῆς Ἀνατολικῆς, ὁ δὲ δευτέρος, ὁ καὶ νεώτερος, τῆς Δυτικῆς ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας, καὶ οὕτω πάλιν τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος διηρέθη μεταξὺ τῶν δύο τοῦ Θεοδοσίου υἱῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Εἰσβολὴ τῶν Γότθων εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ Δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους (395—476 μ. Χ.)

§ 36. Οἱ Βησιγότθοι ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν δύο ἀνικάνων υἱῶν τοῦ Θεοδοσίου παρατηρήσαντες, ὅτι ἡ ῥωμαϊκὴ ἐπικράτεια

May

δὲν ἐκυβερνᾶτο πλέον ὑπὸ τῆς συνέσεως τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου, ἀπεφάσισαν νὰ κινηθῶσι κατὰ τοῦ Ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ βασιλείου μεταχειρισθέντες ὡς πρόφασιν τὴν ἐλάττωσιν τοῦ συμπεφωνημένου φόρου ἢ τὴν βραδείαν αὐτοῦ πληρωμὴν. Ἀρχηγὸς τῶν Βησιγόθων ἦτο τότε ὁ Ἀλάριχος ἐκ τοῦ γένους τῶν Βέλδων. Ὑπερβάντες δὲ τὸν Δούναβιν ἐπὶ τοῦ πάγου ἐφώρμησαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως λεηλατοῦντες ἅπασαν τὴν μεταξὺ χώραν. Ἡ Ἑλλάς μέχρι τοῦδε εἶχε διαφύγει τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς, αἵτινες σπανιώτερον ἐξετείνοντο νοτιώτερον τῆς Θράκης καὶ Κωνσταντινουπόλεως· ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τοῦ 395 ἔτους μ. Χ. ὁ Ἀλάριχος ἠθέλησε νὰ διαρπάσῃ καὶ διανείμῃ τοῖς ὁμοφύλοις αὐτοῦ καὶ τὰ ὑπὸ βαρβάρων ἀνέπαφα πλούτη τῶν ἐλληνίδων πόλεων.

§ 37. Οἱ Βησιγόθοι διήλθον ἀμαχητὶ τὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν ἕνεκα τῆς ἀνανδρίας τῶν φυλασσόντων αὐτὰ στρατιωτῶν καὶ τῆς προδοσίας τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν Γεροντίου, καὶ εἰσελθόντες ἀκωλύτως εἰς τὴν Ἑλλάδα (396 μ. Χ.) ἐπήνεγκον τὴν παντελεῆ καταστροφὴν τῶν πόλεων τῆς Λοκρίδος, τῆς Φωκίδος καὶ τῆς Βοιωτίας, πλὴν τῆς ὀχυρᾶς πόλεως τῶν Θηβῶν, τοὺς μὲν ἄνδρας ἠβηδὸν ἀποσφάττοντες, τοὺς δὲ παῖδας καὶ τὰς γυναῖκας ἀγεληδὸν μετὰ τοῦ πλούτου τῶν πόλεων λαφυραγωγοῦντες. Τελευταῖον δὲ προὐχώρησεν ὁ Ἀλάριχος μέχρι τῶν πυλῶν τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ πόλις δὲ τῆς Ἀθηνᾶς περιεσώθη ἐκ τῆς διαρπαγῆς, γενομένης συνθήκης μεταξὺ τῆς πόλεως καὶ τῶν βαρβάρων, δι' ἧς ὁ ἀρχηγὸς τῶν βαρβάρων εἰσῆλθε μετ' ὀλίγης συνοδίας εἰς τὸ ἱερόν τοῦτο τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ τέμενος· φιλοφρονηθεὶς δὲ ὑπὸ τῆς πόλεως, καὶ λουσάμενος καὶ ἐστιαθεὶς μετὰ τῶν λογάδων πολιτῶν, ὡς λέγει ὁ ἱστορικός Ζώσιμος, καὶ, τὸ κυριώτερον, λαβὼν ἄφθονα δῶρα κατέλιπε τὴν πόλιν ἀβλαβῆ. Ἀλλ' ὅμως ὀλόκληρος ἡ λοιπὴ Ἀττικὴ μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ μνημείων διηρπάγη ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ἀλαρίχου. Τότε κατεσκάφη ὑπὸ τῶν βαρβάρων Γότθων καὶ ὁ ναὸς τῆς Δήμητρος καὶ διεκόπησαν τὰ ἐλευσίνια μυστήρια, ἅτινα ἀπὸ 1800 ἤδη ἐτῶν ἐτελοῦντο ἐκεῖ ἄνευ διακοπῆς.

§ 38. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Ἀλάριχος ἐπιδραμὼν τὴν Μεγαρίδα, εἰσῆλασε διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ οὐδαμῶς εὐρίσκων ἀντίστασιν, ἐγένετο κύριος τῆς Κορίνθου, τοῦ Ἄργου, ἀπάντων τῶν μεταξὺ τούτου καὶ τῆς Λακεδαιμόνος χωρίων, καὶ αὐτῆς τῆς Σπάρτης. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ διέπων τὴν Δυτικὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν ἐπὶ τοῦ ἀνηλικίου Ὀνωρίου στρατηγὸς Στειλίχων ἐξεστράτευσεν ἐκ τῆς Ἰταλίας μετὰ πολυαριθμοῦ στόλου καὶ στρατοῦ εἰς βοήθειαν τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἀποβάς εἰς Κόρινθον, ἠνάγκασε τοὺς Γότθους νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐκ τῆς Πελοποννήσου διὰ τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας μεθ' ἀπάσης τῆς λείας εἰς τὴν Ἡπειρον.

§ 39. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀρχάδιος ἠναγκάσθη τότε νὰ ἀγοράσῃ παρὰ τῶν Γότθων τὴν εἰρήνην διορίσας τὸν Ἀλάριχον ἀρχιστρατηγὸν τῶν κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἰλλυρίαν στρατευμάτων, σκοπῶν, ὡς φαίνεται, νὰ στρέψῃ τὴν λαίλαπα ταύτην τῶν βαρβάρων κατὰ τοῦ Δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ βασιλείου, ὅπερ καὶ κατῴρθωσε.

§ 40. Τὰ πλούτη τῆς ἔτι ἀπορρήτου Ἰταλίας διήγειραν τὴν ἀπληστίαν τοῦ Ἀλαρίχου καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸν Βησιγότθων. Ὅθεν ὑπερβάντες οὗτοι τὰς Ἰουλιὰς Ἀλπεις καὶ τὸν Πάδορ, συνέκλεισαν τὸν φεύγοντα αὐτοκράτορα Ὀνώριον ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως Ἀστῆς παρὰ τοὺς πρόποδας τῶν Ἀλπεων τοῦ Πεδεμοντίου.

Κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην περίστασιν ἐγένετο σωτὴρ τῆς Ἰταλίας ὁ γενναῖος Στειλίχων νικήσας κατὰ τὴν ἐν Πολλεντία μάχην (403 μ. Χ.) τὴν δύναμιν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν τόλμην τοῦ Ἀλαρίχου, καὶ ἐξαγοράσας τὴν φιλίαν τοῦ ἠτηθέντος ἀντὶ βαρutiμῶν δώρων 4,000 λιτρῶν χρυσοῦ ἀντὶ δὲ ἔτησιου μισθοῦ καὶ τῆς παραχωρήσεως τῆς Δυτικῆς Ἰλλυρίας κατέπεισε τὸν Ἀλάριχον ὅπως ἀποσυρθῇ εἰς τὴν Παρροναίαν.

§ 41. Ἀλλὰ μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων ἐτῶν, ἤτοι ἐν ἔτει 408 μ. Χ., μαθὼν ὁ Ἀλάριχος, ὅτι ὁ Στειλίχων, ὃν μόνον ἐφοβεῖτο, ἐγένετο θῦμα τοῦ φθόνου καὶ τῆς δυσπιστίας τοῦ ἀσυνέτου αὐτοκράτορος Ὀνωρίου, ὑπερέβη ἐκ δευτέρου τὰς Ἀλπεις, καὶ ὑπερ-

θας τὸν Πάδον ἐλεηλάτησε κατὰ τὴν διάβασιν αὐτοῦ ἀπάσας τὰς πόλεις μέχρι τῶν περὶ τὴν Ῥαβέννην ἐλῶν, ὅπισθεν τῶν ὁποίων ἐζήτει σκέπη καὶ σωτηρίαν ὁ Ὀνώριος. Καταλιπὼν δ' ἐκεῖ κλεισμένον τὸν Ὀνώριον ὑπερέβη τὰ Ἀπέννινα ὄρη, καὶ ἐφάνη αἰφνης πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης· ἐπέισθη δὲ νὰ φεισθῇ αὐτῆς λαβὼν 5,000 λίτρας χρυσοῦ, 30,000 λίτρας ἀργύρου καὶ 4,000 χιτῶνας σηρικούς.

§ 42. Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀλάριχος προσέφερε τῇ Αὐλῇ τῆς Ῥαβέννης τὴν ἑαυτοῦ συμμαχίαν, ἐὰν παρεχωρεῖτο αὐτῷ εἰς κατοικίαν ἢ ἐπαρχίαν τῆς Βενετίας, Δαλματίας καὶ τοῦ Νωρικοῦ· ἀλλ' ὁ Ὀνώριος, φοβούμενος τὴν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἐγκαταστάσιν τῶν Γότθων ἀπέριψε τὴν αἴτησιν τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν· οὗτος δὲ τὸ ἐφεξῆς ἔτος (409 μ. χ.) παρέστη πάλιν πρὸ τῆς Ῥώμης, καὶ διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ἀνύψωσεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τὸν ὑπαρχον τῆς πόλεως Ἄτταλον, ἄνδρα μάταιον καὶ ἀμαθῆ καυχητὴν, ὃν καθήρσε πάλιν ὁ Ἀλάριχος δυσαρεσθηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἵνα ἀποδείξῃ πόσον ἰσχύει ἡ δύναμις αὐτοῦ, ἔπεμψε τὰ σύμβολα καὶ παράσημα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος πρὸς τὸν ἐν Ῥαβέννῃ Ὀνώριον ὡς ἐχέγγυον τῆς φιλίας αὐτοῦ.

§ 43. Ἄλλ' ἐχθρὸς τις ἀδιάλλακτος τοῦ γένους τῶν Βάλδων, ὁ Γότθος Σάρος, διατελῶν ἐν Ῥωμαϊκῇ ὑπηρεσίᾳ, ἀπεπειράθη νὰ δολοφονήσῃ τὸν Ἀλάριχον, καὶ ἀποτυχὼν κατέκοψεν ἀριθμὸν τινα Γότθων καὶ ἀπῆλθεν εἰς Ῥαβέννην πρὸς τὸν Ὀνώριον. Τότε ἐξηγρώθη ὁ ἀρχηγὸς τῶν Γότθων κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, καὶ ἐκστρατεύσας τὸ τρίτον ἡδὴ κατὰ τῆς Ῥώμης εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν τὴν 24 Αὐγούστου τοῦ 410 ἔτους μ. Χ. ἦτοι τὸ 1163 ἔτος ἀπὸ τῆς κτίσεως αὐτῆς.

§ 44. Τότε ἐσκυλεύθησαν οἱ θησαυροὶ, οὓς 300 θρίαμβοι ἐνδόξων αὐτοκρατόρων καὶ στρατηγῶν εἶχον ἐπισωρεῦσαι εἰς τὴν αἰδίον ταύτην πόλιν. Οὐδενὸς δ' ἐφείσθησαν τότε οἱ Γότθοι, πλὴν τῶν ἐκκλησιῶν τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου· πάντα δὲ τὰ κακὰ τῆς πλεονεξίας, τῆς ἀσελείας καὶ τῆς ὀμότητος ὑπέστη ἡ

Ῥώμη, τὸ αἶμα ἔρρευσε ποταμηδὸν καὶ τὸ πῦρ κατέστρεψε τὴν πόλιν. Μετ' ὀλίγας δ' ἡμέρας ὁ Ἀλάριχος δι' ἔλλειψιν τῶν πρὸς τροφήν ἐπιτηδείων ἐγκατέλειψε τὴν κατερημωθεῖσαν Ῥώμην καὶ μετέβη εἰς τὴν *Καμπανίαν*, ὅπου ὑπὸ σκιὰν εὐθάλων δένδρων ἀπελάμβανον οἱ Γότθοι τοὺς καρπούς τῶν νικῶν αὐτῶν θυγατέρες δὲ συγκλητικῶν τῆς Ῥώμης προσέφερον αὐτοῖς τὸν οἶνον ἐντὸς πολυτίμων ἐκπωμάτων σκυλευθέντων ἐκ τῆς Ῥώμης.

§ 45. Ἐν *Καμπανίᾳ* διαμένων ὁ Ἀλάριχος ἐμελέτα νὰ πορθήσῃ ἢ νὰ κυριεύσῃ καὶ τὴν *Σικελίαν* καὶ Ἀφρικὴν ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τῶν προπαρασκευῶν τούτων προέλαβεν αὐτὸν ὁ θάνατος (410 μ. Χ.). Οἱ Γότθοι μετωχέτευσαν τότε διὰ τῶν αἰχμαλώτων αὐτῶν τὸ βεῖθρον τοῦ ποταμοῦ *Βουσεντίου* παρὰ τὴν πόλιν *Κοσεντίαν*, καὶ ἡ κοίτη τοῦ ποταμοῦ τούτου ἐδέχθη ἀντὶ τάφου τὸν μέγαν ἀρχηγὸν τῶν Βησιγόθων μετὰ τῶν θησαυρῶν καὶ τῶν τροπαίων τῶν νικῶν αὐτοῦ. Τούτου δὲ γενομένου, ὁ ποταμὸς ἔλαβε πάλιν τὸν πρότερον αὐτοῦ βροῦν ὑπεράνω τοῦ τάφου, καὶ οἱ αἰχμάλωτοι ἐσφάγησαν ἐπ' αὐτοῦ, ἵνα μείνῃ αἰωνίως ἄγνωστος ὁ τόπος ἐν ᾧ ἔκειτο τὸ σῶμα τοῦ Ἀλαρίχου.

§ 46 *Σύστασις τοῦ ἐν Ἀφρικῇ Βασιλείου τῶν Βαρδάλων* (431) καὶ ἄλωσις τῆς Ῥώμης ὑπ' αὐτῶν (455 μ. Χ.). Ἀποθανόντος τοῦ Ἀρκαδίου, ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Θεοδόσιος ὁ Β' ἐνυμφεύθη τὴν περιβόητον Ἀθηναΐδα, θυγατέρα τοῦ Ἀθηναίου σοφιστοῦ *Λεοντίου*, ἀνατραφεῖσαν μὲν ἐν θρησκείᾳ καὶ παιδείᾳ ἑλληνικῇ, βαπτισθεῖσαν δὲ πρὸ τῶν γάμων αὐτῆς καὶ λαβοῦσαν τὸ χριστιανικὸν ὄνομα *Εὐδοκία* (421 μ. Χ.). Οὗτος ἐπεμψε στρατὸν εἰς Ἰταλίαν καὶ ἀνεβίβασεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τὴν ἀδελφὴν τοῦ πρὸ μικροῦ ἀποβιώσαντος Ὀνωρίου *Πλακιδίαν* καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς *Οὐαλερτιανὸν* τὸν Γ'.

Τότε ὁ διαικητὴς τῆς ἀρκτύας Ἀφρικῆς *Βονιφάτιος* ἐδιχονόησε πρὸς τὸν Ῥωμαῖον στρατηγὸν Ἀέτιον οὗτος δέ, εὐνοούμενος ὦν τῆς αὐτοκρατείας *Πλακιδίας*, ἔπεισεν αὐτήν, ὅπως ἀνακαλέσῃ τὸν *Βονιφάτιον* ἐκ τῆς Ἰταλίας. Ἀλλ' ἐκεῖνος ὑποπτευόμενος ἐπι-

βολήν κατὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἐστασίασε κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας ἐν ἔτει 429 καὶ ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν τοὺς ἐν Ἰσπανίᾳ Βανδαλοὺς, οἵτινες ἐλθόντες εἰς Ἀφρικὴν, ἐξεδίωξαν ἐκεῖθεν μετὰ καταστρεπτικώτατον πόλεμον τοὺς Ῥωμαίους καὶ ἴδρυσαν τελευταῖον 441 μ. Χ. ἐν Ἀφρικῇ τὸ φοβερόν Βανδαλικὸν κράτος, ὅπερ διέμεινεν ἐκεῖ ἐπὶ μίαν περίπου ἑκατονταετηρίδα, καταστραφέν ὑπὸ τοῦ Βελισαρίου ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ ἐν ἔτει 534 Δολοφονηθέντος δ' ἐν ἔτει 455 μ. Χ. τοῦ *Οὐαλεντινιανοῦ Γ'* καὶ ἀναβάντος εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν θρόνον τοῦ δολοφόνου *Μαξίμου*, ἡ χήρα τοῦ δολοφονηθέντος αὐτοκράτορος, ἦν διὰ τῆς βίας ἐνυμφεύθη ὁ Μάξιμος, θέλουσα νὰ ἐκδικήσῃ τὴν δολοφονίαν τοῦ συζύγου αὐτῆς ἐκάλεσεν ἐκ τῆς Ἀφρικῆς τοὺς Βανδάλους. Οὗτοι δὲ ἐπέρχονται κατὰ τῆς Ῥώμης ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ *Γενσερίχου*, δολοφονοῦσιν ἐν ταῖς ὁδοῖς τὸν αὐτοκράτορα *Μαξίμον*, λεηλατοῦσι τὴν Ῥώμην, καὶ μὴ εὐρόντες τοὺς θησαυροὺς, οὓς προσεδόκων, κατέστρεψαν μανιωδῶς καὶ τὰ λαμπρότερα τῆς Ῥώμης καλλιτεχνικὰ ἔργα, ἐξ οὗ ἡ λέξις *βανδαλισμὸς* ἐπεκράτησε νὰ σημαίνῃ τὴν ὑπὸ βαρβάρων ἢ κακούργων χειρῶν καταστροφὴν τῶν μνημείων τῆς δόξης τῶν ἐθνῶν. Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ Βάνδαλοι λαθόντες αἰχμάλωτον καὶ τὴν πρωταίτιον τῶν δεινῶν τῶν Ῥωμαίων αὐτοκράτειραν *Εὐδοξίαν* μετὰ τῶν δύο αὐτῆς θυγατέρων, ἐπέρχονται μετὰ τῆς πλουσίας αὐτῶν λείας εἰς τὴν Ἀφρικὴν.

§ 47. *Ὁ Ἀττίλας καὶ οἱ Οὐνοὶ* (444—453 μ. Χ.) Ἀπάντων τῶν ἀρχηγῶν τῶν βαρβαρικῶν σιφῶν, τῶν καταπλημμυρισάντων τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν ὑπέρτερος ἀναφίνεται ὁ βασιλεὺς τῶν Οὔνων *Ἀττίλας*, ὅστις τὸ μὲν δι' εἰρηνικῶν μέσων, τὸ δὲ καὶ διὰ τῆς βίας συνενώσας ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ ἀπάσας τὰς οἰνικὰς φυλάς, ἐφόνευσε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ *Βλέδαρ*, καὶ ἐβασίλευσεν ἄνευ ἀντιζήλου αὐτὸς μόνος τῶν ἀγρίων αὐτοῦ λαῶν. Οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἐχθρὸς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους φοβερώτερος τοῦ βασιλέως τῶν Οὔνων. Ὀνομασθεῖς παρά τινος μοναχοῦ ἐρημίτου ἀμᾶστιξ τοῦ Θεοῦ», παρεδέξατο καὶ αὐτὸς τὸ ἐπωνύμιον τοῦτο δι' ἐαυτὸν

ὡς οἰωνόν ἄριστον, καὶ διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἔπεισε τοὺς ἀνθρώπους ὅτι ἦτο ἄξιος τοιοῦτου ὀνόματος· ἐλέγετο δὲ περὶ αὐτοῦ, ὅτι ὅπου ἐπάτει ἡ ὀπλὴ τοῦ ἵππου αὐτοῦ, ἐκεῖ πλέον χόρτον δὲν ἐφύετο.

§ 48. Τοιοῦτος ἦτο ὁ Ἀττίλας, ὅστις ἐφαίνετο ἤδη καταστάς κοσμοκράτωρ, διότι εἶχεν ὑπὸ τὰς σημαίας αὐτοῦ συνεκστρατεύοντα 14 ἔθνη· διὰ πάντων δὲ τῶν τόπων, ἀπὸ τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἐστρατηλάτει ὁ Ἀττίλας θύων καὶ ἀπολύων διὰ πυρὸς καὶ μαχαίρας μέχρι τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου καὶ μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν. Ὁ τότε αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους Θεοδόσιος ὁ Β' ὠνόμασεν ἐκ δειλίας τὸν τρομερὸν τῶν Ῥωμαίων ἐχθρὸν Ῥωμαῖον στρατηγὸν καὶ ἐπλήρωσε 2,100 λίτρας χρυσοῦ, ὀνομάσας τὸν φόρον τοῦτον τῆς δουλείας μισθὸν τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ. Ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Μαρκιανὸς πρὸς τοὺς ζητήσαντας τὸν φόρον πρέσβεις τοῦ Ἀττίλα ἀπήντησεν ὅτι «ἔχει χρυσίον διὰ τοὺς φίλους, σίδηρον δὲ διὰ τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ». Ὁ δὲ Ἀττίλας, ἐνῶ παρεσκευάζετο νὰ προσβάλῃ τὸ Βυζαντινὸν βασίλειον, ἐκλήθη ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Γ' Ὀνωρίας, ὅπως εἰσβάλῃ εἰς τὸ Δυτικὸν Ῥωμαϊκὸν βασίλειον ὡς μνηστὴρ αὐτῆς. Ὁ Ἀττίλας ἐνεδῶκεν εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην καὶ ἐζήτηε αὐτὴν εἰς γυναῖκα καὶ διὰ προῖκα αὐτῆς τὸ ἡμισυ τῆς Δυτικῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας.

§ 49. Τὸν χειμῶνα τοῦ 450 ἔτους μ. Χ. ἐκίνησεν ὁ Ἀττίλας ἐκ τῶν σκυθικῶν ἐλῶν μετὰ στρατοῦ συγκειμένου ἐκ 500—700 χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ ἔφθασεν εἰς τὸν Ῥῆνον. Ἄπαντες δὲ ἐφευγον πρὸ αὐτοῦ· αἱ πόλεις καὶ τὰ φρούρια, ὧν ἐκλείοντο αἱ πύλαι, ἐπυρπολοῦντο· ναοὶ δὲ καὶ ἀνάκτορα καὶ μνημεῖα τῆς τέχνης καὶ λαμπρὰ ἀγροκήπια κατεστρέφοντο ὑπὸ τῶν βαρβάρων, οἵτινες, μὴ γινώσκοντες τὴν τέχνην τῶν πολιορκητῶν, κατετρόμαζον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸν ἐχθρὸν διὰ λυσσωδῶν κραυγῶν καὶ ἀλαλαγμῶν, δι' ὧν συνώθευον τὰς ἐφόδους αὐτῶν καὶ προσβολάς. Ὑπερβὰς δὲ τὸν Ῥῆνον ἐκυρίευσε, διήρπασε καὶ ἀπετέφρωσε ὅσας πόλεις ἀπῆντησε καθ' ὁδὸν καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν πατῶν ἔφθα-

σεν εἰς τὰς Καταλωνικὰς πεδιάδας τῆς Γαλλικῆς Καμπανίας.

§ 50. Ἐκεῖ εὗρεν ὁ Ἀττίλας παρατεταγμένους τοὺς Ῥωμαίους ὑπὸ τὸν μέγαν στρατηγὸν Ἀέτιον, ἔχοντα συμμάχους τοὺς Βησιγόθους ὑπὸ τὸν Θευδέριχον καὶ τοὺς Γελιδας ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτῶν Ἀρδάριχον, καὶ τοὺς Ἀλαροὺς ὑπὸ τὸν Σαγγίκανον. Πρῶτοι ὑπεχώρησαν οἱ Ἀλαροὶ εἰς τὴν λυσιώδη τῶν Οὐνων ὄρμην· μετὰ ταῦτα ἔπεσεν ὁ γενναῖος βασιλεὺς τῶν Βησιγόθων Θευδέριχος καὶ κατεπατήθη ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἔκπων. Τότε τὰ στίφη συνεπλάκησαν, καὶ σφαγὴ φρικώδης ἐπεκράτησε πανταχοῦ. Περί τὰς 300,000 ἀνδρῶν λέγεται ὅτι ἔμειναν ἀμφοτέρωθεν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ὁ Ἀττίλας μετὰ τὴν μάχην ταύτην ὑπεχώρησεν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν· ἐνεφανίσθη δὲ πάλιν ὡς τι μετέωρον τὸ ἐπιὸν ἔτος (452 μ. Χ.) εἰς τὴν Ἰταλίαν, κατέστρεψε τὴν ἀντιστάσαν Ἀκυληΐαν, ἧς οἱ ὀλίγοι διασωθέντες κάτοικοι κατέφυγον εἰς νησιδία τινα τοῦ μυχοῦ τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης καὶ ἔθεντο ἐκεῖ τὰ θεμέλια τῆς βραδύτερον λαμπρᾶς καταστάσεως Βενετίας, κατέστρεψε τὰς ἀκμαζούσας πόλεις τῆς Ἰταλίας, τὴν Βεκεντίαν, διήρπασε τὴν Βερώνην, εἰσῆλθεν ἀμαχητὶ εἰς τὸ Μεδιόλαρον, τὴν Πανίαν καὶ τὴν Ραβέννην, ἧτις κατέβαλε τὰ τείχη αὐτῆς ὅπως δεχθῆ τὸν ἀλαζόνα δορικτήτορα καὶ ἐπολιόρκει ἤδη τὴν Ῥώμην. Ἔσωσε δὲ ταύτην ἐκ βεβαίας καταστροφῆς ὁ Πάπας Λέων ὁ Α΄, ὅστις ἔπεισε τὸν Ἀττίλαν νὰ ἀπέλθῃ τῆς Ἰταλίας· ἀπέθανε δὲ μετ' ὀλίγον ὁ βασιλεὺς τῶν Οὐνων αἰφνιδίως ἐξ αἰμορραγίας ἐν ἔτει 453 μ. Χ., καὶ οὕτως ἀνεβλήθη ἐπὶ δύο ἔτι δεκαετηρίδας ἡ παντελής καταστροφή τῆς Δυτικῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας. — Ἀπαντες δὲ οἱ λαοί, οὓς ὁ Ἀττίλας εἶχε καταστήσει ὑποχειρίους, ἀποτινάσσουσιν ἤδη τὸν οὐνικὸν ζυγόν· οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Οὐνων ἀμφισβητοῦσι τὸν θρόνον ἐν τρομεραῖς ἀλληλοσφαγαίαις, αἵτινες ἐλαττοῦσι τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, καὶ τελευταῖον ἡ δύναμις αὐτῶν διεσκεδάσθη ὡς αἱ ὄρμητικαὶ ἐκεῖναι θύελλαι, αἵτινες διασκεδάννυνται μηδὲν ἄλλο ἔχονα καταλείπουσαι ἢ τὰς καταστροφὰς αὐτῶν.

§ 51. Κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ὑπὸ τῶν Ἑρουλῶν (476 μ. Χ.). Κατὰ τὴν τελευταίαν δυστυχή εἰκοσαετῆ περίοδον τῆς Ῥώμης μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Γεϊσερίχου καὶ τῶν Βανδάλων ἄλωσιν αὐτῆς, τὴν περιλαμβάνουσαν τοὺς τελευταίους τοῦ Δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ Βασιλείου σπαραγμούς, εἰς ἀνὴρ ἀνυψώθη ὑπὲρ ἄνω τῶν ἡμετέρων τῆς Ῥώμης ἀσθμῶν καὶ ἀνικάνων αὐτοκρατόρων, οὓς αὐτὸς κατ' ἀρέσκειαν ἐδημιούργει καὶ πάλιν κατέλυεν. Ἦτο δὲ οὗτος ὁ πατρικίος *Ῥικιμήρος*, Σουῆθος τὸ γένος. Ὅτε δ' οὗτος ἐτελεύτησε τῷ 472 ἔτει μ. Χ., αἱ ἐπαρχίαι τῆς Δύσεως οὐδεμίαν ἄλλην ἀρχὴν ἀνεγνώριζον, πλὴν τῆς τῶν βαρβάρων στρατιωτῶν, οἵτινες ἤρχον ἀπάσης τῆς Ἰταλίας. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ῥικιμήρου δύο βάρβαροι ἀρχηγοὶ ἠμφισβήτησαν τὸν ἐτοιμόρροπον θρόνον τῆς Ῥώμης, ὁ ἐκ Παννονίας ὀρμώμενος Ὀρέστης, χρηματίσας πολὺν χρόνον γραμματεὺς καὶ πρέσβυς τοῦ Ἀττίλα, καὶ ὁ Σκίρρος, τὴν καταγωγὴν Ὀσδάκρος, υἱὸς τοῦ Ἐδέκωνος, ὑπουργοῦ τοῦ Ἀττίλα. Ὁ Ὀρέστης καθαιρέσας τὸν τελευταῖον ἄσχημον αὐτοκράτορα *Ἰουλιον Νέπωτα*, ἀνεβίβασεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Καيسάρων τὸν υἱὸν αὐτοῦ *Ῥωμύλον Αὐγουστον*, ὃν οἱ Ῥωμαῖοι ὑποκοριστικῶς ἐκάλουσαν Αὐγουστούλον, διότι μεираκίον ὧν παρέλαβε τὴν βασιλείαν.

§ 52. Κατ' ἐκείνον δὲ τὸν χρόνον οἱ μισθοφόροι τῶν Ῥωμαίων βάρβαροι Ἑρουλοὶ, Σκίρροι, Ἀλανοὶ καὶ Ρούγιοι γερμανικῆς καταγωγῆς, ἔχοντες ἀρχηγὸν αὐτῶν τὸν Ὀσδάκρον, ἀπεφάσισαν καὶ αὐτοὶ νὰ ἐπωφεληθῶσι τὴν εὐκαιρίαν, ὅπως ἐκ μισθοφόρων γείνωσι κτηματίαι, καὶ ἐξ ὑπερασπιστῶν ξένης ιδιοκτησίας ὑπερασπισταὶ τῶν ἰδίων κτήσεων. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἀνηγόρευσαν τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν βασιλεῖα, ὅστις ἀμέσως ἀπήτησε παρὰ τοῦ Ὀρέστου, πατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος, τὸ τρίτημόριον τῶν ἀγρῶν τῆς Ἰταλίας. Τούτου δ' ἀρνηθέντος, ἐπολιόρχησαν οἱ Ἑρουλοὶ τὸν εἰς Παυίαν καταφυγόντα Ὀρέστην, καὶ ἐκπορθήσαντες τὴν πόλιν ἀπέκτειναν αὐτόν, ἐφείσθησαν δ' ἐξ οἴκου τῆς ζωῆς τοῦ μεираρακος αὐτοκράτορος, ὃν καθήρεσαν, καὶ ἀναγορεύσαντες ἐν Παυίᾳ

ΟΥΝΟΙ

3

τὸν Ὀδοάκρον βασιλέα τῆς Ἰταλίας (476 μ. Χ.), παρεχώρησαν τῷ ἐκπτώτῳ Ῥωμύλῳ Αὐγουστύλῳ τὴν ἐν Καμπανίᾳ ἔπαυλιν τοῦ Λουκούλου μετ' ἐτησίαις συντάξεως 6,000 χρυσῶν νομισμάτων πρὸς ζωοτροφίαν αὐτοῦ. Καὶ οὕτω μετὰ 1229 ἐτῶν ὑπαρξιν ἡ κοσμοκράτωρ Ῥώμη ὑπέκυψεν ὑπὸ τὸ κράτος βαρβάρων γερμανικῶν φυλῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ Δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ (476—527 μ. Χ.).

§ 53. Κατάκτησις τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τῶν Ὀστρογότθων (489—493 μ. Χ.). Καθ' ὃν χρόνον κατελύθη τὸ Δυτικὸν Ῥωμαϊκὸν κράτος αὐτοκράτωρ τοῦ Ἀνατολικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἦτο ὁ Ζήνων (464—491 μ. Χ.) γαμβρὸς Λέοντος τοῦ Α' τοῦ Θρακός, τοῦ διαδεξαμένου ἐπὶ τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου τὸν Μαρκιανὸν καὶ ἄρξαντος 17 ἔτη ἐνδόξως. Ὁ Ζήνων ἠναγκάσθη ὑπὸ τοῦ Θεουδέριχου, βασιλέως τῶν ἐν Παννονίᾳ (τῇ σημερινῇ Οὐγγαρίᾳ) καὶ Θράκῃ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀττίλα οἰκούντων Ὀστρογότθων, νὰ παραχωρήσῃ αὐτοῖς τὴν Μοισίαν καὶ μέρος τῆς κάτω Δακίας. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπιθυμῶν νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ἐπαχθῶν καὶ ἐπικινδύνων τούτων γειτόνων, προέτρεψε τὸν Θεουδέριχον νὰ καταστρέψῃ τὸ ἐπὶ τῆς Ἰταλίας κράτος τοῦ Ὀδοάκρου, νὰ κατοικήσῃ μετὰ τῶν Γότθων αὐτοῦ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ νὰ κυβερνᾷ αὐτήν. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον, ἦτοι περὶ τὸ 11ον ἢ 12ον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ὀδοάκρου, μοῖρα φυγάδων Ῥουγίων, οὓς κατετρόπωσεν ὁ Ὀδοάκρος εἰσβαλόντας ἐκ τῶν παρὰ τὸν Δούναβιν γερμανικῶν τόπων εἰς τὴν Ἰταλίαν, κατέφυγε πρὸς τοὺς Ὀστρογότθους εἰς τὴν Παννονίαν καὶ ἐπεκαλεῖτο τὴν βοήθειαν αὐτῶν.

§ 54. Ὁ Θεουδέριχος καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν Γότθοι ἐνέδωκαν προθύμως εἰς τὴν πρόσκλησιν τῶν Ῥουγίων καὶ τὴν προτροπὴν τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος τοσοῦτω μᾶλλον, ὅσῳ οἱ παρ' αὐτῶν κατοικοῦμενοι τόποι ἦσαν τὸ πλεῖστον ἐλώδεις καὶ ἀπὸ τῶν ἐπιδρο-

μῶν τῶν Ούνων κατηρημωμένοι. Περὶ τὸ φθινόπωρον λοιπὸν τοῦ 488 ἔτος μ. Χ. ἐξεστράτευσαν σὺν γυναίξί καὶ τέκνοις 200,000 Γότθων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Θευδέριχου κατὰ τῆς Ἰταλίας, καὶ οὕτως ἐσώθη τότε τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐκ τῆς βαρβαρικῆς ἐκείνης πλημμύρας, τῆς ἀπειλούσης νὰ κατακλύσῃ αὐτὸ καὶ νὰ μεταβάλλῃ οὐσιωδῶς ἅπαντα τὸν ἱστορικὸν κόσμον. Ὁ Ὀδόακρος ἀκούσας τὴν εἰσβολὴν τῶν Ὀστρογότθων εἰς τὴν ἐπικράτειαν αὐτοῦ, ἀντεπεξῆλθε κατ' αὐτῶν μετ' ἀξιοθαυμάστου ἀνδρίας· ἀλλὰ μετὰ τρεῖς ἀλλεπαλήλους μάχας, ἐκλείσθη ἐν τῇ ὄχυνρᾷ πόλει τῆς Ραβέννης, ὅπου ὑπέστη τριετῆ πολιορκίαν, καὶ τελευταῖον ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ ἐν ἔτει 493 μ. Χ. ὑπὸ ἐντίμους ὄρους· ἀλλὰ ταχέως ἔμαθεν ὅτι ἡ τήρησις τῶν συνθηκῶν εἶναι ἀρετὴ ἄγνωστος τοῖς βαρβάροις· διότι ὁ Θευδέριχος, ὅστις θεωρεῖται ὡς ὁ φιλοδικαιότερος καὶ ἐναρετώτερος τῶν βαρβάρων δορικτητῶρων, ἐφόνευσεν ἰδίᾳ χειρὶ ἢ διὰ τῶν ὑπηρετῶν αὐτοῦ τὸν Ὀδόακρον. Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ Ὀστρογότθοι ἀνηγόρευσαν βασιλεῖα τὸν Θευδέριχον, καὶ ἵδρυσαν τὸ μέγα Ὀστρογοτθικὸν βασίλειον, ὅπερ ἐξετείνετο εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Σικελίαν καὶ τὴν μεσημβρινὴν Γερμανίαν. Ὁ Θευδέριχος ἔχων ἔδραν αὐτοῦ ἀμοιβαδόν, ὅτε μὲν τὴν Ρώμην ὅτε δὲ τὴν Ραβέννην, ἦτο μὲν ἄμοιρος σπαυδαίας ἀνατροφῆς, ἀλλ' οὐδὲν ἦπτον ἐπροστάτευσε μετὰ ζήλου τὰς τέχνας, τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα τῶν παρελθόντων αἰώνων. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, συμβάντα ἐν ἔτει 526 μ. Χ., ἀπεσβέσθη καὶ ἡ δόξα τοῦ ὀστρογοτθικοῦ βασιλείου, ὅπερ κατέρρευσε τάχιστα καὶ κατεστράφη τριάκοντα μόλις ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου αὐτοῦ θεμελιωτοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Βυζαντινὴ ἢ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία (ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῆς δυναστείας τῶν Ἰσαύρων 527—717 μ. Χ.)

§ 55. *Ἰουστινιανὸς ὁ Α'.* (527—565). *Ἡ Ἀνατολικὴ Ρω-*

μαϊκή ἢ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία, ἣτις ἤρξατο ἀπὸ τοῦδε νὰ καλεῖται Ἑλληνική, καὶ ἣτις διήρκεσε χίλια ἔτη πλέον τῆς Δυτικῆς, ἐκυβερνήθη μὲν πρότερον ὑπὸ τοῦ βλακῶς Ἀρκαδίου καὶ ἄλλων ἀθλίων αὐτοκρατόρων, ἀλλ' ἤδη ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον (527 μ. Χ.) ὁ Ἰουστιανὸς Α΄, ὅστις ἀνεφάνη αὐτοκράτωρ τοσοῦτον ἄξιος καὶ ἱκανός, ὥστε παρεῖχε πλείστας ἐλπίδας, ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐπαναγάγῃ τὸ βυζαντινὸν κράτος εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ δόξαν καὶ λαμπρότητα. Καὶ τῷ ὄντι ἐπὶ Ἰουστιανοῦ ἡ βυζαντινὴ ἢ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία ἀνέκυψεν ἐκ τοῦ ληθάργου, εἰς ὃν ἦτο βεβυθισμένη, καὶ ἐπεδείξατο σημεῖα δυνάμεως καὶ ἀκμῆς, ἣτις ὅμως δυστυχῶς δὲν διήρκεσε πολὺ.

§ 56. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἄρξας 38 ὅλα ἔτη, ἀπὸ τοῦ 527 μέχρι τοῦ 565 ἔτους μ. Χ., ἐδόξασε τὴν βασιλείαν αὐτοῦ καὶ ἐπωνομάσθη μέγας, οὐ μόνον διότι διὰ τῶν λαμπρῶν αὐτοῦ κατορθωμάτων καὶ κατακτητῶν ἐπανήγαγε τὸ ἀρχαῖον μεγαλεῖον τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας, ἀλλὰ καὶ διότι διὰ τῶν μεγαλοπρεπῶν κτιρίων, δι' ὧν περιεκόσμησε τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἄλλας πόλεις τῆς ἐπικρατείας, καὶ διὰ τῆς σοφῆς αὐτοῦ νομοθεσίας κατέλαβεν ὑψίστην ἐν τῇ ἱστορίᾳ βαθμίδα, καὶ δικαίως κατατάσσεται μεταξὺ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τοῦ κόσμου.

§ 57. Ἀρχηγὸς τῆς δυναστείας, εἰς ἣν ἀνήκει καὶ ὁ Ἰουστινιανός, ἦτο ὁ προκατόχος αὐτοῦ Ἰουστίνος ὁ Θραξ, διάδοχος Ἀναστασίου τοῦ Α΄, βασιλεύσαντος ἐν Βυζαντίῳ ἀπὸ τοῦ 518 μέχρι τοῦ 527 ἔτους μ. Χ. καὶ ἀνεγείραντος ἀπὸ Εὐξείνου Πόντου μέχρι Προποντίδος κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων ὀχυρώματα, ἅτινα ἀπέβησαν ἐπίσης ἄχρηστα ὡς καὶ τὸ ὑπὸ τῶν Σινῶν κτισθὲν μακρὸν κατὰ τῶν Ὑογού Ταρτάρων τείχος. Ἡ ἀμάθεια τοῦ Ἰουστίνου ἦτο ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ βασιλέως τῶν Γότθων Θεουδερῖχου, καὶ εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως, ὅτι ἐν αἰῶνι οὐχὶ ἀμοίρων παιδείας δύο σύγχρονοι βασιλεῖς ἔτυχον ἀμαθεῖς καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀλφαβῆτου. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν κυβερνητικὴν τέχνην ὑπελείπετο πολὺ ὁ προβεβηκὼς τὴν ἡλικίαν Ἰουστίνος, ὅστις προ-

βλέπων επικείμενον τὸν ἑαυτοῦ θάνατον, ἐξήγαγεν ἐκ τῆς ἀγροίκου Ἰλλυρικῆς ἐρημίας τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Ἰουστινιανόν, καὶ υἰοθετήσας αὐτὸν ἐξεπαίδευσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς κληρονόμον τῆς ἰδιωτικῆς αὐτοῦ περιουσίας καὶ τελευταῖον καὶ αὐτῆς τῆς βασιλείας.

§ 58. Τὴν 1ην αὐγούστου τοῦ 527 ἔτους, ἀποθανόντος τοῦ Ἰουστίνου, ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ Ἰουστινιανός. Ἐκτοτε οὗτος ἐπωνομάσθη μέγας φέρων, ὡς προείπομεν, τὰ σκῆπτρα τῆς βασιλείας 38 ὅλα ἔτη. Ἡ ἱστορία αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀξιολογωτέρα τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας. Ὁ Ἰουστίνος ἐφρόντισε περὶ τῆς παιδείας τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἀνέθρεψεν αὐτὸν εἰς τὰ δόγματα τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἦτο δ' ὁ Ἰουστινιανός Ἰλλυρὸς τὸ γένος καὶ ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ἐν ἡλικίᾳ 41 ἔτων ἐνυμφεύθη δὲ τὴν θυγατέρα τοῦ θηριοκόμου Ἀκακίου Θεοδώραν, ἣτις συνεστέφη μετὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Βασίλισσα τοῦ Ἀνατολικοῦ Ῥωμαϊκοῦ Βασιλείου, καὶ πρηνῆς ἐπιπτεν ἡ Ἀνατολή πρὸ τῆς θυγατρὸς ταύτης τοῦ θηριοκόμου, ἣτις προσεκυκεῖτο ἤδη ὡς βασίλισσα ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ σεμνοπρεπῶν ἀρχόντων, ὑπὸ σεβασμιωτάτων ἀρχιερέων, ὑπὸ νικηφόρων στρατηγῶν καὶ αἰχμαλώτων βασιλέων.

§ 59. Στάσις τοῦ νίκαια. Ἡ ἐσωτερικὴ ὁμῶς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἡσυχία διαταράχθη ὑπὸ «τῆς στάσεως τοῦ νίκαια,» κληθείσης οὕτω ἐκ τοῦ συνθήματος, ὃ ἔφερον οἱ στασιασταί. Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Νέρωνος ἐπεκράτησε νὰ διαιρῶνται οἱ θεαταὶ τῶν ἵπποδρομικῶν ἀγώνων εἰς φατρίας, διακρινόμενας ἐκ τῶν χρωμάτων, ἅτινα ἔφερον, καὶ οἱ μὲν τῆς μιᾶς φατρίας ἐκαλοῦντο Πράσινοι, οἱ δὲ τῆς ἐτέρας Βένετοι, τούτέστι κυανοὶ ἢ γαλάζιοι, καὶ τελευταῖον αἱ ἵπποδρομικαὶ αὐταὶ φατρίαὶ μετεμορφώθησαν εἰς ἀληθῆ πολιτικὰ κόμματα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰουστινιανός ἐδειξε μείζονα εὐνοίαν πρὸς τοὺς Γαλαζίους ἀπονέμων αὐτοῖς πολυειδεῖς χάριτας, ἀφίνων ἀτιμώρητα τὰ ἐγκλήματα αὐτῶν καὶ διορίζων αὐτοὺς εἰς τὰς ἀρίστας δημοσίας θέσεις, ἢ ἐτέρα φατρία, ἢ τῶν Πρασίνων, ἐστασίασεν

κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 532 καθ' ἣν ἡμέραν ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπανη-
 γύριζε τὴν ἀνάβασιν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰουστι-
 νιανὸς προσεπάθησε νὰ καταπαύσῃ τὸ κακὸν διὰ τῆς περιστολῆς
 τῶν φατριῶν, αὐταὶ λησμονήσασαι τὸ τέως ἀδιάλλακτον αὐτῶν
 μῖσος, συνηνώθησαν καὶ συνεμάχησαν κατὰ τῆς ἀρχῆς, καὶ ἐντεῦ-
 θεν ἐξερράγη ἐμφύλιος πόλεμος ἢ στάσις, ἥτις ἐκ τοῦ συνθήματος
 τοῦ ὄχλου «νίκα» ἐκλήθη «στάσις τοῦ νίκα». Προέβη δὲ ἡ στά-
 σις αὕτη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ ἀνηγόρευσαν ἀντὶ τοῦ Ἰουστινια-
 νοῦ αὐτοκράτορα ἀνεψιὸν τινα τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου ὀνό-
 ματι Ἰπάτιον, καὶ παρεσκευάζοντο νὰ ὀρμήσωσι καὶ κατὰ τῶν
 ἀνακτόρων.

Κατὰ τὴν κρίσιμον δὲ ταύτην στιγμήν ἐγένετο σωτὴρ τοῦ Ἰου-
 στιανοῦ ὁ στρατηγὸς Βελισάριος, ὅστις πρὸ ὀλίγου εἶχεν ἐπανέλ-
 θει ἐκ τῆς κατὰ τῶν Περσῶν ἐκστρατείας. Ὀρμήσας αὐτὸς μετὰ
 3000 πιστῶν στρατιωτῶν, ὁ δὲ Μοῦνδος μετὰ τῶν μισθοφόρων Ἐ-
 ρούλων, εἰσῆλθον ἀμφότεροι οἱ στρατηγοὶ οὗτοι εἰς τὸ ἵπποδρόμιον,
 ἀφοῦ προηγουμένως διήρσαν τὰς δύο φατρίαις ἀπ' ἀλλήλων, καὶ
 συγκροτήσαντες μάχην κατέβαλον τοὺς ἀντάρτας. Ὁ Ἰπάτιος, ὁ
 ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ 18 συγχλητικοὶ ἀπέθανον διὰ χειρὸς τοῦ δη-
 μίου. Κατὰ τὴν στάσιν δὲ ταύτην τοῦ «νίκα» ἐφόνεύθησαν 30,000
 ἀνθρώπων. Ὁ Ἰουστινιανὸς κατ' ἀρχὰς καταφυγὼν εἰς τὸ φρούριον,
 ἐμελέτα νὰ φύγῃ εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀλλ' ἀπέτρεψεν αὐτὸν ἡ Θεο-
 δώρα εἰπούσα αὐτῷ. «Καλὸν ἐντάφιον ἢ βασιλεία.»

§ 60. Οἱ περιφανέστεροι ἄνδρες τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινια-
 νοῦ ὑπῆρξαν ὁ Βελισάριος καὶ ὁ Τριβωνιανός, ὁ μὲν πρῶτος ἐξέχων
 ὡς ἥρωα μετὰ τῶν τότε στρατηγῶν καὶ ἄξιος νὰ συγκριθῇ πρὸς
 τοὺς ἐνδοξοτέρους ἄνδρας τῆς ἀρχαίας Ῥώμης, ὁ δὲ δεύτερος ὡς
 διαπρεπέστατος τῶν συγχρόνων αὐτῷ νομοδιδασκάλων. Ἡ βασι-
 λεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑπῆρξε πολεμικὴ ἀλλ' ὅμως ὅπουδ' ἕποτε
 ἀναφαίνεται τι μέγα στρατιωτικὸν κατόρθωμα, τοῦτο ἐπράχθη
 ὑπὸ τοῦ Βελισσαρίου, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ μικρῶν καὶ εὐ-
 τελῶν μέσων.

ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ

ΓΕΝΝΗΘΕΙΣ ΤΩ 483, ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΤΩ 527, ΑΠΟΘΑΝΩΝ ΤΩ 565.

ΑΥΓΟΥΣΤΑ ΘΕΟΔΩΡΑ

Ἡ ΣΥΖΥΓΟΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

§ 61. *Περσικὸς πόλεμος.* (528—562 μ. χ.) Ὁ Ἰουστινιανὸς διεξήγαγεν ἐπιτυχῶς τέσσαρας πρὸς τέσσαρα διάφορα μέρη πδ-λέμους 1) τὸν κατὰ τῶν *Περσῶν* πρὸς Ἀνατολάς· 2) τὸν κατὰ τῶν *Βαρθάλων* πρὸς τὰ ΜΔ. 3) τὸν κατὰ τῶν Ὀστρογόθων πρὸς Δυσμὰς καὶ τὸν κατὰ τῶν *Βουλγάρων* πρὸς Βορρᾶν. Ὁ κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμος ἤρξατο πρῶτος ἐν ἔτει 528 καὶ ἐτελείωσε τελευταῖος κατὰ τὸ 562 ἔτος μ. Χ. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐβασίλευεν ἐν Περσίᾳ ὁ Χοσρόης Α'. ὁ ἐπικαλούμενος Νουσιρβάν, ὃ ἐστὶ δίκαιος. Οὗτος νικήσας τοὺς Σκύθας καὶ ἄλλα ἄσιατικά ἔθνη, εἰσέβαλεν ἐν ἔτει 529 εἰς τὰ Ἀνατολικά σύνορα τῆς Βυζαντινῆς ἐπικρατείας· ἀντεπεζῆλθε δὲ κατ' αὐτοῦ ὁ ἐπιδέξιος στρατηγὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ Βελισάριος, ὅστις ἐδοξάσθη κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον, διότι καίπερ ἔχων ἀσθενεστέρως δυνάμεις, ἠδυνήθη οὐδὲν ἧττον δι' ἐπιτηδείων κινήματων, διὰ νοθεσιῶν καὶ πλαστῶν προσβολῶν, καὶ πρὸ πάντων διὰ τοῦ τρόμου, ὃν ἐνέπνεε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, νὰ ἀποδιώξῃ τὸν μέγαν Βασιλέα πέραν τοῦ Εὐφράτου.

§ 62. *Κατάλυσις τοῦ Βαρθαλικοῦ κράτους ἐν Ἀφρικῇ.* (534 μ. χ.). Ἐνῶ ἐξηκολούθει ἔτι ὁ πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμος, ὁ Ἰουστινιανὸς ἔστρεψε τὰ βλέμματα αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ ἐν Ἀφρικῇ Βαρθαλικοῦ κράτους ἐνθα δραστήριός τις καὶ βέκτης Βάνδαλος, καλούμενος Γελίμερος, ἐγκλείσας ἐν εἰρκτῇ τὸν νόμιμον διαδόχον τοῦ θρόνου Ἰλδέρικον, ἐσφετερίσθη αὐτὸς τὴν βασιλείαν. Μετὰ πολλὰς δὲ ματαίας διαπραγματεύσεις ἐπεμψεν ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς Ἀφρικὴν τὸν ἔξοχον στρατηγὸν Βελισάριον μετὰ 600 πλοίων, 10,000 πεζῶν ἀνδρῶν, 5000 ἰππέων καὶ 20,000 ναυτῶν. Τρεῖς μῆνας μετὰ τὸν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀπόπλου προσωρμίσθη τελευταῖον εἰς παραλίαν, ἀπέχουσαν πέντε ἡμέρας ἀπὸ τῆς Καρχηδόνος. Ὁ δὲ Γελίμερος συναθροίσας τοὺς στρατοὺς αὐτοῦ, καὶ συγκροτήσας μάχην πρὸς τὸν Βελισάριον καὶ ἠττηθεὶς, ὑπενεχώρησεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας. Τότε ἡ Καρχηδὼν ἀνέωξε τὰς πύλας αὐτῆς, ὃ δὲ Βελισάριος ἐπορεύθη διὰ τῶν κεκοσμημέ-

νων ὁδῶν τῆς πόλεως, εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Γεϊσερίου καὶ διέ-
 νειμε τὰ πλούσια λάφυρα. Ὁ Γελίμερος συνήθροισε πάλιν τὰς
 στρατιωτικὰς αὐτοῦ δυνάμεις ἐπὶ τῆς πεδιάδος τῆς λεγομένης
Βούλας, ὅπου οἱ Βάνδαλοι ἐπολέμησαν μετ' ἀπελπισίας, ἀλλ'
 ἠττήθησαν ὑπὸ τοῦ δεκάκις ὀλιγωτέρου στρατεύματος τοῦ Βελι-
 σαρίου καὶ διεσκορπίσθησαν, οἱ δὲ ἄπειροι αὐτῶν θησαυροὶ περι-
 ἤλθον εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν, καὶ οὕτως ἐντὸς τριῶν μηνῶν μετὰ
 τὴν ἀπόδασιν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ἀφρικῆς κατέστρεψεν ὁ Βελισάριος
 τὸ ποτὲ τοσοῦτον φοβερὸν κράτος τῶν *Βαρδάλων*, καὶ μετέβαλεν
 αὐτὸ εἰς ἐξαρχίαν ῥωμαϊκὴν, γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἀφρικῆ*. Κατὰ
 δὲ τὸ φθινόπωρον τοῦ 534 ἔτους μ. χ. ἐπανῆλθεν ὁ μέγας οὗτος
 στρατηγὸς μετὰ τῶν βανδαλικῶν θησαυρῶν καὶ αἰχμαλώτων εἰς
 Κωνσταντινούπολιν, ὅπου κατ' ἐξαιρέσιν ἐπέτρεψεν αὐτῷ ὁ Ἰουστι-
 νιανὸς νὰ τελέσῃ θρίαμβον, ὅστις ἀπὸ Τιβερίου ἐπετρέπετο εἰς μό-
 νους τοὺς νικητὰς αὐτοκράτορας, καὶ διὰ τοῦτο ὁ Βελισάριος κατὰ
 τὸν θρίαμβον τοῦτον περιεπάτησε πεζός. Ὁ δὲ *Γελίμερος*, ὅστις
 παρηκολούθησεν εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ Βελισαρίου ὡς αἰχμάλωτος,
 ἔλαβε παρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ καὶ γαίης ἐν τῇ
 Γαλατίᾳ ὅπου διέζησε τὸ ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Ἐκτοτε οἱ
 Βάνδαλοι ἐξέλιπον ἐντελῶς ἀναμιχθέντες, ὡς φαίνεται, μετὰ τῶν
 ἑγχωρίων τῆς Ἀφρικῆς.

§ 63. *Κατάκτησις Ἰταλίας ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ*. Μετὰ τὴν
 καταστροφὴν τοῦ Βανδαλικῆς κράτους ὁ Βελισάριος μετέβη ἐν ἔ-
 τει 536 εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἣν κατεῖχον τότε οἱ Ὀστρογόθοι ἀρ-
 νούμενοι νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν τῶν Βυζαντινῶν αὐτο-
 κρατόρων. Γενόμενος δὲ κύριος τῆς Σικελίας, προῦχώρησεν ἀκωλύ-
 τως πρὸς τὴν Νεάπολιν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ρώμην. Ἀφοῦ δὲ κατ-
 ἔλαβε καὶ ταύτην ἐπολιόρησε τὴν τότε πρωτεύουσαν τῆς Ρώμης
 Ῥαβέννην, καὶ αἰχμαλωτίσας τὸν βασιλέα τῶν Βησιγόθων *Βιτι-
 γιν*, προσήρτησε τὴν Ἰταλίαν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν.
 Ἄλλ' ἀνακληθέντος τοῦ Βελισαρίου εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐξ αὐ-
 λικῶν ῥαδιουργιῶν, ἀνεκτόσαντο οἱ Γόθοι τὴν Ἰταλίαν, καὶ ἀπε-

στάλη μὲν πάλιν κατ' αὐτῶν ὁ Βελισάριος, ἀλλὰ μὴ λαμβάνων ἐπαρκεῖς δυνάμεις, ἕνεκα τῶν ἀντιδράσεων τῶν ἰσχυρῶν αὐτοῦ ἐχθρῶν παρὰ τῷ Ἰουστινιανῷ, ἐχρονοτρίβει εἰς μάτην ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ τελευταῖον ἀνεκλήθη πάλιν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ περιέπεσεν εἰς τὴν μῆνιν τοῦ ῥαδιουργομένου αὐτοκράτορος ὑφ' οὗ κατὰ τινὰς καὶ ἐφυλακίσθη· ἀλλ' ὅτι καὶ ἐτυφλώθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καὶ κατήνησεν ὁ ἐνδοξος στρατηγὸς ἐπαίτης, τοῦτο ὑπ' οὐδενὸς ἀξιοπίστου συγγραφέως μαρτυρεῖται. Μετὰ δὲ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Βελισαρίου ἀπεστάλη μετὰ πολυαρίθμου στρατοῦ κατὰ τῶν Ὀστρογόθων ὁ Ναρσῆς, ὅστις κατετρόπωσεν αὐτούς, καὶ διωρίσθη ἑπαρχος ἐν Ῥαβέννῃ ἐν ἔτει 567 μ. Χ.

§ 64. *Οἰκοδομήματα Ἰουστινιανοῦ.* Ὀλίγοι ἡγεμόνες ἐκτίσαν τοσαῦτα οἰκοδομήματα ὅσα ὁ Ἰουστινιανός. Ὁ ἱστορικὸς Προκόπιος συνέγραψε πόνημα ἐν 6 βιβλίοις περὶ τῶν κτισμάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ καθ' ἅπασαν τὴν ἐπικράτειαν, ὧν περιφημότερον ἦτο ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἣτις ἐν τῇ λεγομένῃ στάσει τοῦ Νίκα εἶχε πυρποληθῆ. Ἀνηγέρθη δ' αὕτη ἐν διαστήματι 6 ἐτῶν, ἐργαζομένων 10 χιλιάδων ἀνδρῶν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ περιφήμου ἀρχιτέκτονος Ἀνθεμίου, μετὰ τοσαύτης λαμπρότητος, ὥστε κατὰ τὴν ἐγκαινίαν αὐτῆς ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανός ἐξεφώνησε· «Δόξα σοι ὁ Θεός, ὅτι ἐξέλεξάς με εἰς τελείωσιν τοιοῦτου ἔργου. Νενικήκαμέν σε Σολομών.» (ἴδε Εἶκ. σελ. 48 καὶ 49). Κατὰ τὸν μέτριον ὑπολογισμὸν τοῦ ἱστορικοῦ Χάμμερ ἡ δαπάνη πρὸς ἀνέγερσιν τῆς Ἁγίας Σοφίας ἀνῆλθεν εἰς 30 ἑκατομμύρια φράγκων· ἔμπροσθεν δ' αὐτῆς ἡγέρθη ὁ ἑφιππος ὀρειχάλκινος ἀνδριάς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὃν οἱ Τούρκοι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνέλυσαν καὶ μετέβαλον εἰς πυροβόλον.

§ 65. Ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν τοῖς προαστείαις αὐτῆς ὁ Ἰουστινιανός ἀνήγειρεν ἑτέρας 25 ἐκκλησίας· ἐν Παλαιστίνῃ ἐκτίσε πολλὰ μοναστήρια ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, καὶ ἕκαστος τοῦ ἡμερολογίου ἅγιος ἐτιμήθη δι' ἐνὸς ναοῦ. Ἐν ταῖς ἐρήμοις ἐπίσης ἐκτίσε φρέατα καὶ ἀναπαυτήρια διὰ τοὺς ὁδοιπόρους καὶ προσκυνητάς.

ἐκαιούργησε δὲ καὶ τὸ ἴδιον αὐτοῦ ἀνάκτορον, βλαφθὲν ὑπὸ πυρκαϊᾶς κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα· ἔκτισε προσέτι νοσοκομεῖα, γέφυρας, ὑδραγωγεῖα, καὶ ὠχύρωσε τὸ κράτος διὰ τείχους καὶ φρουρίων κατὰ μῆκος τοῦ Δουνάβεως ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου μέχρι τῆς Προποντίδος, ἕπερ ἀνατραπὲν ὑπὸ ὑπογείου σεισμοῦ ἀφῆκεν ἐλευθέραν τὴν διόδον τοῖς Βουλγάροις, οἵτινες προχωροῦντες βαθμηδὸν μέχρι τοῦ Δουνάβεως εἰσέβαλον ἐν ἔτει 559 μ. Χ. εἰς Θράκην καὶ ἠπέιλησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν· ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τοῦ Βελισαρίου, καὶ ἔκτοτε ἔπαυσαν αἱ εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐπιδρομαὶ τῶν Βουλγάρων ἐπὶ τρεῖς περίπου αἰῶνας μέχρι τοῦ 811 ἔτους μ. Χ.

§ 66. *Εἰσαγωγή μετὰξῆς εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος.* Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ εἰσῆχθη εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς μετὰξῆς, ἣτις, βαρύτεμος οὖσα, ἔθεωρεῖτο πρότερον μᾶλλον ὡς προῖόν δένδρου ἢ σκώληκος· ἐγένετο δὲ ἡ εἰσαγωγή ταύτης ὑπὸ δύο μοναχῶν, ἀποσταλέντων ἐπὶ τούτῳ ἀδρᾶ δαπάνῃ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὰς Ἰνδίας· Οὗτοι μελετήσαντες ἐπιτοπίως τὴν φύσιν τῆς μετὰξῆς καὶ τὴν βομβυκοτροφίαν, ἐπανῆλθον μετακομίζοντες ἐντὸς τῶν ἐκ καλάμου ράβδων αὐτῶν ὡς βομβύκων (μεταξοσκωλήκων), καὶ ἔδρυσαν τὸ πρῶτον μεταξουργεῖον ἐν Κωνσταντινουπόλει, τηροῦντες μυστικὴν τὴν βομβυκοτροφίαν μέχρι τοῦ 1130 ἔτους μ. Χ., ὅτε μετεδόθη ἡ μεταξουργία εἰς Ἰταλίαν, συλληφθέντων αἰχμαλώτων πολλῶν μεταξουργῶν ὑπὸ τοῦ τότε πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς πολεμοῦντος Βασιλέως τῆς Σικελίας, καὶ ἐκείθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν· ἀπὸ δὲ τοῦ 1600 ἔτους εἰσῆχθη αὕτη εἰς τὴν Γαλιάν καὶ ἀπὸ τοῦ 1700 καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν.

§ 67. *Νομοθεσία Ἰουστινιανοῦ.* Τὸ ἔργον, δι' οὗ πρὸ πάντων ἐδοξάσθη ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ παρεδόθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὴν ἀθανασίαν, ὑπῆρξεν ἡ τῆ συνδρομῇ τοῦ διασήμου νομοδιδασκάλου *Τριβωνιανοῦ* καὶ ἄλλων νομομαθῶν ἀνδρῶν συνταχθεῖσα νομοθεσία αὐτοῦ. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν οὗτοι, δέκα ὄντες τὸν ἀριθμὸν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Τριβωνιανοῦ, συνέταξαν

καὶ ἐδημοσίευσαν τὴν 7 Ἀπριλίου τοῦ 529 ἐν 12 βιβλίοις τὸν Ἰουστινιάνειον Κώδικα (Codex Justinianus), περιέχοντα τοὺς ἐν ταῖς προτέραις συλλογαῖς περιεχομένους νόμους καὶ τὰς αὐτοκρατορικὰς διατάξεις· μετὰ τοῦτο ἐδημοσίευσαν ἐν ἔτει 533 τὸν *Παρδέκτην* (Digesta), ἀποτελούμενον ἐκ 50 βιβλίων καὶ περιέχοντα πάντα τοὺς τῶν Ῥωμαίων νόμους καὶ τὰς ἐρμηνείας αὐτῶν, τὰς γενομένας ὑπὸ τῶν προγενεστέρων νομοδιδασκάλων μετὰ τοὺς Πανδέκτας ἐδημοσιεύθη ἐγχειρίδιον τοῦ δικαίου, *Εἰσηγήσεις* καλούμενον καὶ τελευταῖον αἱ *Νεαραί*, ἧτοι συλλογὴ τῶν παρ' αὐτοῦ νεωστὶ ἐκδοθέντων νόμων. Τὸ σύνολον δὲ τῶν νόμων τούτων, κληθὲν *Σῶμα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δικαίου* (corpus juris Romani), ἀπετέλεσε τὴν Ἰουστινιάνειον νομοθεσίαν, ἣν μετὰ παρέλευσιν τοσοῦτων αἰώνων οὐδεμία ἄλλη νομοθεσία ὑπερέβη κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν, καὶ ἧτις χρησιμεύει ὡς βᾶσις πάντων τῶν νέων κωδίκων τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν.

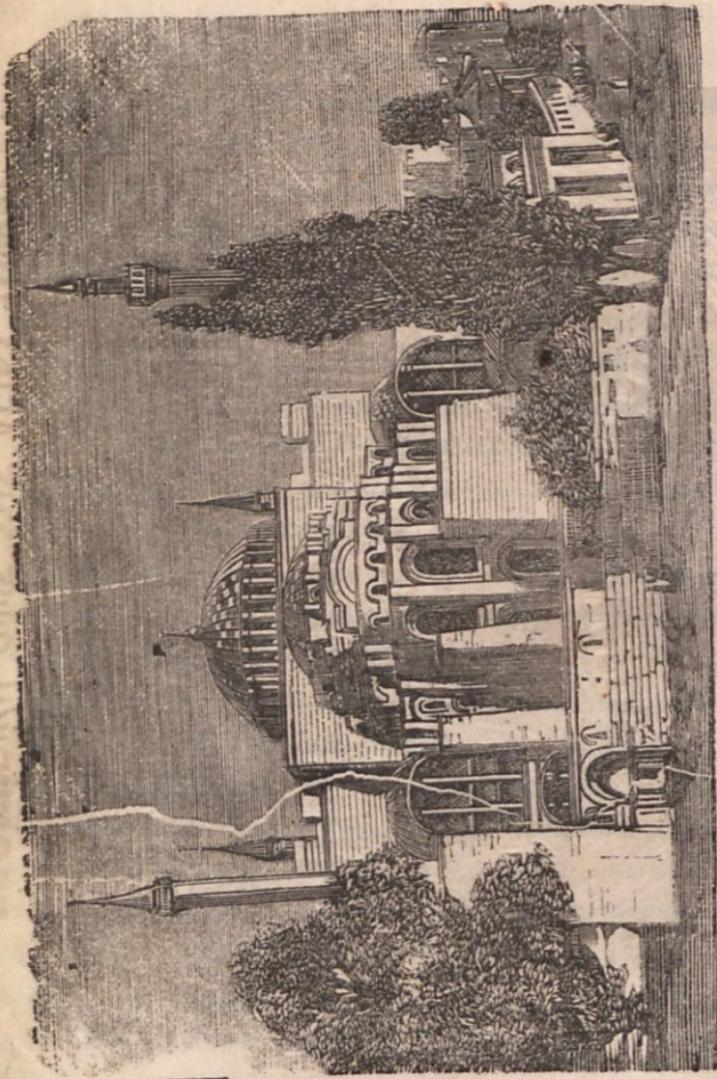
Τοιαῦται εἶναι αἱ κυριώτεραι πράξεις καὶ τὰ ἐπισημότερα συμβάντα τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅστις βασιλεύσας 38 ἔτη ἐτελεύτησεν ἐν ἔτει 565 μ. Χ. ἄτεκνος.

§ 68. Ἰουστῖνος Β'.—*Κατάκτησις βορείου Ἰταλίας ὑπὸ Λογγοβάρδων* (568). Ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία δὲν ἠδυνήθη ἐπὶ πολὺ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστινιανοῦ νὰ διατηρήσῃ τὴν λάμψιν, ἣν ὁ μέγας οὗτος αὐτοκράτωρ ἔδωκεν αὐτῇ. Ὁ ἀνεψιὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Ἰουστῖνος ὁ Β' (565), κατατρυχόμενος ὑπὸ νόσου, κατέλιπε τὴν ἐξουσίαν εἰς τὴν ῥαδιοῦργον καὶ σκληρόψυχον σύζυγον αὐτοῦ *Σοφίαν*, ἧτις ἐξυθρίσασα τὸν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ στρατηγὸν *Ναρσῆν* ἐγένετο ἀφορμὴ, ὅπως οὗτος καλέσῃ πρὸς ἐκδίκησιν τοὺς *Λογγοβάρδους* (φυλὴν γερμανικὴν), οἵτινες, ἔχοντες ἀρχηγὸν τὸν Ἀλθοῖνον, ἐγένοντο κύριοι τοῦ ἡμίσεως τῆς Ἰταλίας, τῶν ἀρκτώων αὐτῆς μερῶν, καταστήσαντες πρωτεύουσαν τὴν *Παυῖαν* ἐν ἔτει 568 μ. χ. Τὸ βασίλειον δὲ τούτων, οἵτινες ἠσπᾶσθησαν καὶ τὸν καθολικισμόν, δὲν ἀνετράπη εἰμὴ δύο ἑκατονταετηρίδας βραδύτερον ἐν ἔτει 774 ὑπὸ *Καρόλου τοῦ μεγάλου*.

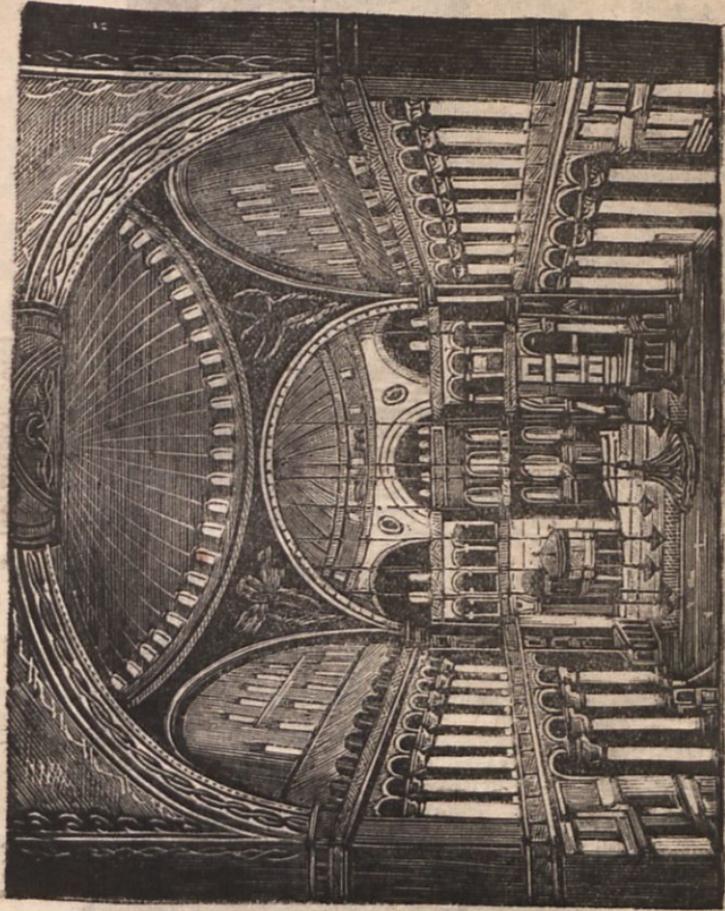
καὶ ἐδραμοῦσαν τὴν Γ' ἀπριλίον τοῦ 529 ἐν 12 βιβλίοις τὸν 1-
 οὐτικῶν ἄρθρων (Eobex Justinianus), περιέχοντα τοὺς
 ἐν ταῖς προτέροις συλλογαῖς περιχόμενον νόμον καὶ τὰς αὐτο-
 κροτομίας ἀποδείξει. Μετὰ τοῦτο ἐδραμοῦσαν ἐν ἔτει 529 τὸν
 Πανδέκτην (Pandectae), ἀποτελούμενον ἐκ 50 βιβλίων καὶ περιέ-
 χοντα μετὰ τὸν Ῥωμαίων νόμον καὶ τὰς ἐρμηνείας αὐ-
 τῶν, τὰς ἀνομιὰς ἀπὸ τῶν προγενετέρων νομοδιδασκάλων μετὰ
 τοῦ Πανδέκτη ἐνδραμοῦσα ἐρχομένη τοῦ δικαίου, Ἐπιτομῆς
 καλούμενον καὶ τελευταίον ἐκ τῆς ἀρχαίας, ἅτοι συλλογῆ τῶν παρ'
 αὐτοῦ νεωστὶ ἐκδιδόμενων νόμων. Τὸ σύνολον δὲ τῶν νόμων τού-
 των, κληθὲν Σύνταγμα τοῦ Ῥωμαίου δικαίου (corpus juris Roma-
 ni), ἀπέτελε τὴν ἰουστινιανῶν νομοθεσίαν ἢ μετὰ παραλείψει
 τοσοῦτων αἰώνων οὐδεὶς ἀλλὰ ἀποβλέπει ἡμεῖς κατὰ τὴν ἐπι-
 τμήν αὐτῶν, καὶ τὴν Ἐπιτομὴν αὐτῆς, κέντρον τῶν νόμων καὶ
 δίκων τῶν ἐρμηνευτικῶν ἐπιμῶν.

Τοιοῦτοι εἶναι αἱ κείμεναι καὶ ἀρχαῖαι καὶ τὰ ἐπισημωτέρη αὐτῶν
 εἶδη τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅστις βασιλεύσας 38 ἔτη
 ἐτελεύτησεν ἐν τῷ 527 ἐτῶν.

§ 68. Ἰουστινός Β' — Ἡ ἀρχαία Ῥώμη ἰταλικῶν ἀπὸ 497
 γοηθῶν (528). Ἡ ἑλληνικὴ μετακτατορία δὲν ἤρυνθη ἐπὶ τοῦ
 κατὰ τὸν βασιλεῦς τοῦ Ἰουστινιανῶν καὶ διατηρήσεται ἡμεῖς, ἢ
 δὲ μετὰ αὐτοῦ ἀποκαταστήσεται. Ὁ ἀντικαὶ καὶ διαδοχῶς
 αὐτοῦ Ἰουστινός Β' (527), κατεργαζόμενος τὸν νόμον κατὰ
 ἕνα τὸν ἑσπέρων ἐπὶ τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν προσηκόντων αὐτῶν
 αὐτοῦ ἑλληνικῶν, ἡμεῖς ἐδραμοῦσαν τὸν ἐκ τῆς ἀρχαίας
 ἀρχαίας ἐπιτομῆς ἀπομνημονεύσας αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀρχαίαν τὸν
 Ἰουστινιανῶν (αὐτῶν γερμανικῶν) ἐπιτομῆς ἀρχαίων τῶν
 ἑλλομένων ἡμεῖς τὸν ἑλληνικῶν τῆς ἑλληνικῶν τῶν ἀρ-
 χων κατὰ τὸν ἑλληνικῶν κατὰ τὴν ἀρχαίαν τὴν Πλατὼν ἐν
 ἐτῶ 528 κ. λ. Τὸ βασιλεῖον αὐτοῦ, ὅστις ἠποκαθάρσεν καὶ
 τοὺς καθολικισμοὺς δὲν ἀνέστησαν εἰς ἄν ἐκατονταετηρίδας
 βασιλεύσας ἐν ἔτει 714 ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου.

Η ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ
(Ἐξωτερικὴ ἄψις)

ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΟΨΙΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ

§ 69. *Βασιλεία Ἡρακλείου* (610—644). Μετὰ τὸν Ἰουστινόν Α'. ἄξιος λόγου αὐτοκράτωρ ὑπῆρξεν ὁ Ἡράκλειος, υἱὸς τοῦ τοῦ ὁμωνύμου ἐξάρχου τῆς Ἀφρικῆς Ἡρακλείου, ἀναβάς εἰς τὸν θρόνον, ἀφοῦ ἐφόνευσε τὸν προκάτοχον αὐτοῦ, τὸν σκληρὸν Φωκᾶν, ἐπίσης φονέα τοῦ αὐτοκράτορος Μαυρικίου. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐβασίλευεν ἐν Περσίᾳ *Χοσρόης ὁ Β'*, ὅστις εἶχεν ἤδη ἐκστρατεύσει κατὰ τοῦ Φωκᾶ, ἵνα ἐκδικήσῃ τὸν θάνατον τοῦ εὐεργέτου αὐτοῦ Μαυρικίου, καὶ τὰ στρατεύματα αὐτοῦ εἶχον καταπλημμυρίσει τὴν Μεσοποταμίαν, Ἀρμενίαν καὶ καταλάβει τὴν Ἀντιόχειαν, ὅτε ἐλήφθη ἡ εἰδήσις τῆς δολοφονίας τοῦ Φωκᾶ, καὶ ἔπρεπε νὰ παύσῃ ἡ παραιτέρω πρόοδος τοῦ Χοσρόου Β'. Ἄλλ' οὗτος ἤλπιζεν ἤδη νὰ ἀναστήσῃ τὸν θρόνον τοῦ μεγάλου βασιλέως Κύρου καὶ νὰ ταπεινώσῃ τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἐπομένως ἐξηκολούθησε τὴν νικηφόρον αὐτοῦ ἐκστρατείαν κυριεύων καὶ ἐκπορθῶν τὰς πλείστας τῆς συριακῆς καὶ φοινικικῆς παραλίας πόλεις, βεβηλώσας καὶ τὴν ἀγιότητα τῆς *Ἱερουσαλήμ*, ἣν κυριεύσας ἐξ ἐφόδου, παρέδωκεν εἰς τὰς φλόγας καὶ ἀφῆρεσε διὰ μιαρᾶς χειρὸς τὰς συνηθροισμένας ἐκεῖσε προσφορὰς τριῶν αἰώνων καὶ τὸν ὑπὸ τῆς ἀγίας Ἑλένης ἀνευρεθέντα τίμιον σταυρόν.

§ 70. Ὁ Ἡράκλειος εἰς τὰς καταπληκτικὰς ταύτας προόδους τῶν βαρβαρικῶν σιφῶν, οὐδὲν ἄλλο ἀντέτασεν ἐπὶ δώδεκα ὅλα ἔτη, εἰμὴ δειήσεις καὶ προσφορὰς φόρων, καὶ ἐμελέτα μάλιστα νὰ μεταθέσῃ τὸν θρόνον αὐτοῦ εἰς τὴν Καρχηδόνα· ἀλλὰ τελευταῖον ἀνηγέρθη αἰφνης ἐκ τῆς καταισχύνῃς ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος μετ' ἀνεπίστου καὶ ἀξιοθαυμάστου ἀνδρίας, ἀξίας τῶν ἡρωϊκῶν τῆς ἀρχαίας Ῥώμης χρόνων, καὶ πολεμήσας ἐπὶ ἕξ ἔτη καρτερικῶς καὶ γενναίως, ἀνεκτήσατο τὴν Συρίαν, τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὸν Πόντον, τὴν Ἀρμενίαν καὶ Ἀσσυρίαν, καὶ ἐνίκησε κατὰ κράτος τὸν Χοσρόην ἐπ' αὐτῆς ἐκείνης τῆς θέσεως ὅπου πάλαι ποτὲ ἔκειτο ἡ λαμπρὰ πόλις Νινευῆ. Μετὰ τὴν περιφανῆ ταύτην νίκην συνωμολόγησεν εἰρήνην πρὸς τὸν Σιρόην, υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ Χοσρόου, ὅστις ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον διὰ πατροκτονίας δολοφονήσας τὸν πατέρα αὐτοῦ Χοσ-

ρόην, ἅμα ἐπιστρέψαντα ἐκ τῆς κατὰ τῶν Περσῶν ἐκστρατείας. Διὰ τῆς εἰρήνης ταύτης ὁ Ἡράκλειος ἀνέλαβε τὰς παλαιὰς αὐτοῦ ἐπαρχίας, τὰς ἀπολεσθεύσας σημαίας καὶ τοὺς αἰχμαλώτους, καὶ τὰ τίμια ξύλα τοῦ σωτηρίου σταυροῦ, καὶ μετέβη μετ' αὐτῶν ἐν θριάμβῳ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, ὅπου ἀπεκδύθει τὰ φθαρτὰ σύμβολα τῆς γηίνης μεγαλειότητος, τὸ διάδημα καὶ τὴν πορφύραν, ἀνύψωσε τὸν σταυρὸν ἐν τῇ ἱερᾷ ἐκείνῃ πόλει κατὰ τὴν 14 Σεπτεμβρίου τοῦ 628 μ. χ., ἥτις καὶ εορτάζεται κατ' ἔτος ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν. Μετὰ δὲ τὴν λαμπροτάτην ταύτην νίκην ὁ Ἡράκλειος, οὐτινος τὴν δραστηριότητα ἐξήντηλσαν, ὡς φαίνεται, οἱ ἐξαετιῆς κόποι καὶ αἱ ταλαιπωρίαι τοῦ περσικοῦ πολέμου, ἐβυθίσθη κατὰ λοιπὰ 13 ἔτη τῆς ζωῆς αὐτοῦ εἰς τὴν συνήθη αὐτῷ ἀπραξίαν καὶ ληθαργίαν μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ συμβάντος ἐν ἔτει 641 μ. χ.

§ 71. *Κωνσταντῖνος ὁ Πρωγάτος καὶ οἱ Ἄραβες* (668—685). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡρακλείου ἀναβαίνουν εἰς τὸν βυζαντινὸν θρόνον αὐτοκράτορες μίαναντες αὐτὸν διὰ φοβερῶν ἐγκλημάτων καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος αὐτοῦ υἱὸς *Κωνσταντῖνος ὁ Γ'* φάρμακεύεται ἀμέσως ἐν ἔτει 641 ὑπὸ τῆς μητρειᾶς αὐτοῦ, ὁ δὲ νεώτερος Ἡρακλεωνᾶς καθαιρεῖται καὶ ῥινοτομεῖται κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Γ' Κώνστας φονεύεται ἐν Συρακούσαις ἐν ἔτει 668. Μόνος δ' ὁ δισέγγονος τοῦ Ἡρακλείου, ὁ υἱὸς τοῦ Κώνστα *Κωνσταντῖνος ὁ Δ'*, ὁ *Πρωγάτος*, εἶναι ἄξιος μνείας ἐναῦθα διὰ τὰ κατορθώματα αὐτοῦ κατὰ τῶν Ἀράβων, τῶν κατὰ πρῶτον ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου πολιορκησάντων τὴν Κωνσταντινούπολιν.

§ 72. *Ἐμφάνισις καὶ κατακτήσεις Ἀράβων ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ μέχρι τῆς ὑπ' αὐτῶν πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως*. Ἡ ἱστορία τῶν Ἀράβων, περὶ ὧν σπανιώτατα γίνεται μνεία ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἱστορίᾳ, ἀρχεται κυρίως ἀπὸ τῆς ἐμφάνισεως ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ Μωάμεθ, γεννηθέντος ἐν ἔτει 571 μ. Χ., ὅστις, γενόμενος τεσσαρακοντούτης τὴν ἡλικίαν, συνέλαβεν ἐν ἔτει 609 μ. Χ. τὸν στοχασμὸν νὰ κηρύξῃ τὴν περὶ ἐνιαίου Θεοῦ ἀλήθειαν.

Διὰ νέας δ' ἀπατηλῆς θρησκείας διδάσκων ὁ Μωάμεθ, ὅτι κλείς τοῦ παραδείσου εἶναι τὸ ξίφος, ὅτι ὁ πίπτων ἐν τῇ μάχῃ ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ πίπτει ἀναμάρτητος, καὶ ὅτι πᾶν ἀποτμηθὲν αὐτοῦ μέλος ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως μετασχηματίζεται εἰς πτέρυγα ἀγγέλου, ἐνέπνευσε τοῖς ὁμοφύλοις αὐτοῦ τοσοῦτον σφοδρὸν θρησκευτικὸν αἵσημα καὶ τοσοῦτον ἀκατάσχετον κατακτητικὴν ὁρμήν, ὥστε ἐπὶ νεγκον οὗτοι φοβερὸν κλονισμόν καθ' ἅπασαν τὴν οἰκουμένην.

§ 73. Κατὰ πρῶτον ἐκήρυξεν ὁ Μωάμεθ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ἰουδαίων τῆς Ἀραβίας, οἵτινες εἶχον συμμαχήσει μετὰ τῶν κατοίκων τῆς Μέκκας ἐν τῇ κατ' αὐτοῦ καταδιώξει, καὶ συλλαβῶν ἐξ αὐτῶν 700 αἰχμαλώτους, διέταξε νὰ ἀνορύξωσιν ἰσαριθμούς τάφους, ἐν οἷς ἐνεταφίασεν αὐτοὺς ζῶντας. — Ἐμπνεύσας δ' οὕτω τὸν τρόπον καθυπέταξε μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος ἅπασαν τὴν Ἀραβίαν. Τότε δ' ἐπεμψεν ὁ Μωάμεθ πρὸς τοὺς μεγίστους τῆς γῆς ἡγεμόνας, πρὸς τὸν Ἡράκλειον, αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου, καὶ πρὸς τὸν Χοσρόην, βασιλέα τῆς Περσίας, πρέσβεις προσκαλῶν αὐτοὺς νὰ ἀσπασθῶσι τὸν ἰσλαμισμόν. Ἀρνηθέντων δὲ τούτων, προῦχώρησαν οἱ Ἀραβες εἰς τὴν Συρίαν παρὰ τὴν Ἀν. ὄχθην τοῦ Ἰορδάνου, ὀνομασθέντες ἔκτοτε ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν Σαρακηνοὶ· ἐδήλου δὲ ἡ λέξις αὕτη ἐν τῇ ἀραβικῇ γλώσσῃ τὸν κλέπτην καὶ ληστήν· ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦτο, δι' οὗ ἤθελον ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ νὰ ὑβρίσωσι τοὺς Ἀραβας, ἀπέβη βραδύτερον ἔντιμον, ὅτε ἡ ἀραβικὴ ῥομφαία ἤρξε τριῶν ἡπείρων τῆς γῆς.

§ 74. Ὁ Μωάμεθ ἀποθνήσκων κατὰ Ἰούνιον τοῦ 632 μ. Χ. ἔδωκε τοῖς ὁπαδοῖς αὐτοῦ τὰς ἐξῆς παραγγελίας, ἃς οὗτοι ἐξετέλεσαν κατὰ γράμμα· 1ον) Νὰ ἐκβάλωσι τῆς Ἀραβίας πάντας τοὺς εἰδωλολάτρας 2ον) Νὰ χορηγήσωσι τοῖς προσηλύτοις ἴσα πρὸς ἑαυτοὺς δικαιώματα καὶ 3ον) Νὰ ἐκπληρῶσιν ἄνευ διακοπῆς τὰς προσευχὰς αὐτῶν. Ἀπέθανε δὲ χωρὶς νὰ καταλίπη διάδοχον, καὶ περὶ τὸν νεκρὸν αὐτοῦ παρίσταντο οἱ τέσσαρες στύλοι τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, ὁ Ἀβουβέκερος, ὁ Ὁμάρ, ὁ Ὄσμάν καὶ ὁ Ἀλῆς, ἅπαντες συγγενεῖς τοῦ Μωάμεθ· ἀλλὰ πλείονα καὶ ἐγγύτερα δικαιώματα

εἶχεν ἠάνειψός αὐτοῦ καὶ ἀνὴρ τῆς θυγατρὸς τοῦ Μωάμεθ Φατιμῆς καλούμενος Ἀλῆς, ὅστις καὶ ἐν ταῖς μάχαις ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους διακρίθη, καὶ ὃν αὐτὸς ὁ Μωάμεθ, ὅταν ἤρξατο τοῦ κηρύγματος τοῦ νέου αὐτοῦ θρησκευματος, ὠνόμασε τοποτηρητήν, Καλίφην, ἀδελφόν, Ἀαρὼν ἑαυτοῦ. Μετ' αὐτὸν δ' ἐγγύτερος συγγενῆς τοῦ Μωάμεθ ἦτο ὁ πενθερὸς αὐτοῦ Ἀβουβέκερος, ὅστις τῇ συνδρομῇ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ καὶ γυναικὸς τοῦ Μωάμεθ Ἀἰσχέ καὶ τοῦ Ὁμάρ ἐγένετο ὁ πρῶτος Καλίφης, ὁ ἐστὶ διάδοχος ἢ τοποτηρητὴς τοῦ προφήτου, βασιλεὺς ἐν ταυτῶ καὶ ἀρχιερεὺς.

§ 75. Δύο μόνον ἔτη διήρκεσεν ἡ ἡγεγονία τοῦ Ἀβουβέκερου, ἀνδρὸς συνετοῦ, μεγάλου ἐπίσης καὶ ἐν πολέμῳ καὶ ἐν εἰρήνῃ, συσφίγγαντος διὰ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ τὴν ἔνωσιν τῶν ἀραβικῶν φυλῶν, ἧτις ἐκινδύνευε νὰ διαλυθῇ. Προαισθανόμενος δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὑπηγόρευσε διαθήκην, δι' ἧς κατέστησε διάδοχον τῆς ἀρχῆς τὸν Ὁμάρ, ὅστις κατὰ τὸ δωδεκαετὲς διάστημα τῆς ἀρχηγίας αὐτοῦ περιωρίσθη εἰς μόνον τὸ ἔργον τοῦ νὰ διευθύνῃ τὰς προσευχὰς τῶν πιστῶν, καὶ νὰ δίδῃ τὸ παράδειγμα τῆς μετριότητος καὶ δικαιοσύνης, ἀναθεὶς τὰς πολεμικὰς πράξεις τοῖς στρατηγοῖς αὐτοῦ.

§ 76. Δολοφονηθέντος δὲ τοῦ Ὁμάρ ὑπὸ τοῦ Περσου δούλου Φιρούς ἐν ἔτει 644 μ. Χ., καὶ ὀρίσαντος διὰ διαθήκης ἑξαμελῆς ἐκλογικὸν συνέδριον, ὅπως διορίσῃ τὸν διάδοχον αὐτοῦ, τοῦτο ἐξελέξατο καλίφην τῶν πιστῶν τὸν γραμματέα τοῦ Μωάμεθ Ὁθμάρ, παραμελῆσαν πάλιν τὸν Ἀλῆν. Τελευταῖον δ' ἐγεννήθη ἰσχυρὰ δυσἀρέσκεια τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἀλῆ κατὰ τοῦ Ὁθμάρ, ἧτις τάχιστα μετετρέπη εἰς ἐπανάστασιν. Οἱ στασιῶται ἀνηγόρευσαν τότε καλίφην τὸν ἔχοντα πλείονα δικαιοῦματα ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Μωάμεθ, καὶ οὗτος ἦτο ὁ Ἀλῆς.

§ 77. Οἱ λαοί, καθ' ὧν ἐξεστράτευσαν ἤδη οἱ Ἀραβες, ἦσαν κατὰ μέγα μέρος εἰς κατάστασιν παρακιῆς καὶ διαφθορᾶς. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Βυζαντινῆς ἐπικρατείας Ἡράκλειος, ὅστις ἐξ ἔτη κατὰ συνέχειαν καταπολέμησε λαμπρῶς τοὺς Πέρσας εἶχεν ἤδη

βυθισθῆ εἰς τελείαν ἀπραξίαν, καὶ πολλαὶ πόλεις ἢ Ἐμεσσα καὶ ἢ Ἡλιούπολις ὑπέκυψαν εἰς τὴν κατακτητικὴν ὀρμὴν τοῦ Ἀλῆ. Τότε ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος ἔπεμψε στρατόν, ὅστις συνεκρότησε σπουδαίαν μάχην παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Ἰερομάκος ὅπου ὅμως ἠττήθησαν οἱ Βυζαντινοί.

§ 78. Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ Μωαμεθανοὶ ἐστράφησαν κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅπου αἱ δύο θρησκείαι ἐφαίνετο ὅτι ἐμελλον νὰ ἀγωνισθῶσι τὸν περὶ τῶν ὄλων ἀγῶνα. Μετὰ τετράμηνον δὲ πολιορκίαν, καθ' ἣν τὰ ἔργα τῶν πολιορκουμένων διηύθυνεν ὁ πατριάρχης τῶν Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος, παρεδόθη ἡ ἱερὰ αὕτη πόλις διὰ συνθήκης τῷ ἡγεμόνι τῶν Μωαμεθανῶν Ὁμάρῃ. (639 μ. X).

§ 79. Πρὸ τοῦ τέλους δ' ἔτι τοῦ Συριακοῦ τούτου πολέμου, τοῦ διαρκέσαντος ἐξ ἔτη, ὁ στρατηγὸς τοῦ Καλίφου Ἀμρού ἐξεστράτευσεν ἐκ τῆς Παλαιστίνης κατὰ τῆς Αἰγύπτου μετὰ 5,000 μόνον ἀνδρῶν καὶ μετὰ ἐπτάμηνον πολιορκίαν ἐγένετο κύριος τῆς Μέμφιδος, καὶ ἀφοῦ ἔκτισε νέαν πόλιν ὀνομασθεῖσαν παρ' αὐτοῦ Καῖρὰ (τὸ Καῖρον), τουτέστι πόλιν τῆς νίκης, ἐπολιορκήσε τελευταῖον καὶ τὴν Ἀλεξανδρείαν, ἧς ἐπίσης κατέστη κύριος ὁ Ἀραψ στρατηγὸς μετὰ 14 μηνῶν πολιορκίαν εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, ἐν ἔτει 641 μ. X. Τότε δ' ἐπυρπολήθη καὶ ἡ βασιλικὴ τῆς Ἀλεξανδρείας βιβλιοθήκη, περιέχουσα τὰ ἀρχαιότερα καὶ σπανιώτερα μνημεῖα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ 700,000 τόμων. Διὰ τῆς πολυτίμου δέ, ἀλλ' εὐτελοῦς εἰς τὰ ὄμματα τοῦ Καλίφου ταύτης ὕλης λέγεται, ὅτι ὁ Ἀμρού ἐθέρμανε τὰ λουτρά τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπὶ ἐξ μῆνας.

§ 80. Τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος (642) εἰσέβαλον οἱ Ἀραβες ὑπὸ τὸν Ἀμρού εἰς τὴν Περσίαν, ἐνθα ἐβασίλευεν ὁ Ἰσδιγέρδης ὁ Γ'. καὶ συγκροτήσαντες κρίσιμον μάχην ἐν Νεχαβέρῃ, κατέστρεψαν τὸ 425 ἔτη διαρκέσαν κράτος τῶν Σασανιδῶν καὶ μετέβαλον τὴν Περσίαν εἰς ἀραβικὴν ἐπαρχίαν.

§ 81. Ἐπὶ τοῦ Ἀλῆ διαδόχου τοῦ Ὁμάρου διεκόπησαν αἱ τῶν Ἀράβων δορικτησίαι, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, δολοφονη-

θέντος ἐν ἔτει 661 μ. Χ. ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἀράβων ἡ δυναστεία τῶν Ὀμεϊαδῶν, ἣτις ἄρξασα ἀπὸ τοῦ 661 μέχρι τοῦ 750 ἔτους μ. Χ. ἐπεζέτεινεν ἐπὶ τοσοῦτον τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς, ὥστε τὸ ἀραβικὸν κράτος ἔλαβε τότε τὴν μεγίστην αὐτοῦ ἑκτασιν, περιλαβὼν τὴν Ἀνατολικὴν Ἀσίαν, καὶ ἅπασαν τὴν Βόρειον Ἀφρικὴν καὶ τὴν Ἰσπανίαν, καὶ ἀπειλοῦν ἐκεῖθεν τὴν καθυπόταξιν τῆς Εὐρώπης. Ἐπὶ τῆς δυναστείας δὲ ταύτης, ἣτις μετέθεσε τὸν θρόνον τῶν Ἀράβων εἰς *Δαμασκόν*, ἐγένετο καὶ ἡ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρώτη ὑπὸ τῶν Ἀράβων πολιορκία.

§ 82. *Πρώτη πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.* Τεσσαράκοντα καὶ ἕξ ἔτη μετὰ τὴν ἐκ τῆς Μίκκας φυγὴν τοῦ Μωάμεθ ἐνεφανίσθησαν οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ὡς πολιορκηταὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τε γῆν καὶ θάλασσαν ἑπτὰ κατὰ συνέχειαν θέρη ἔβλεπεν ἡ πόλις τοῦ Κωνσταντίνου ἀραβικοὺς ἵππους πρὸ τῶν τειχῶν αὐτῆς καὶ πλοῖα σαρακηνὰ πρὸ τοῦ λιμένος αὐτῆς. Ἐκάθητο δὲ τότε ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ *Κωνσταντῖνος ὁ Πρωγάτος*, βασιλεὺς ἠδυναθῆς μὲν καὶ σκληρὸς, ἀλλ' ὅστις ἤδη ἰδὼν τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον, καὶ παραιτήσας τὸν ἀκόλαστον αὐτοῦ βίον, ἀνεζωπύρησε καὶ τῶν Βυζαντινῶν τὴν ἀνδρίαν. Ἀλλὰ τὴν φιλοπατρίαν τῶν Βυζαντινῶν ὑπεβοήθησε καὶ ἡ τύχη, διότι ὁ ἐξ Ἡλιουπόλεως Σύρος χημικὸς *Καλλίνικος* ἐφεῦρε τότε τὸ λεγόμενον ὑγρὸν πῦρ, τουτέστιν ὑγρὸν συγκείμενον ἐκ νάφθας, θείου καὶ ἄλλων φλογιστικῶν ὑλῶν, ὅπερ ἐρίπτετο ἄνωθεν ἐκ τῶν στεγῶν ὡς βροχὴ, ἐβάλλετο διὰ βελῶν καὶ σιδηρῶν σφαιρῶν, καὶ ἀπηθύνετο κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου διὰ δερματίνων ἀγωγῶν, προβεβλημένων κατὰ τὴν πύραν τῶν πυρπολικῶν πλοίων, καὶ ἐχόντων μορφὰς δρακόντων, καὶ ὄφρων πυρρινῶν. Προσκολληθὲν δὲ τὸ ὑγρὸν τοῦτο πῦρ ἐπὶ ξύλου, σαρκὸς ἢ ἵππου, κατέφλεγε τὰ πάντα χωρὶς νὰ δύνηται τοῦτο νὰ σβεσθῇ δι' ὕδατος, ὑφ' οὗ μάλιστα καὶ ἐτρέφετο. Ἐπὶ τῆς πολιορκίας ταύτης, τῆς διαρκεσάσης ἑπτὰ κατὰ συνέχειαν ἔτη (668—675), καὶ ματαιωθείσης διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς καταστροφῆς τοῦ

ἀραβικοῦ στόλου, ἔπεσε καὶ ὁ σηματοφόρος τοῦ Μωάμεθ, καλούμενος Ἐβού-Ἐγιούπ-Χαλιδ-Ἐνσαρῆ, κατὰ τὴν θέσιν Κοσμιδίου, καὶ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ Μωάμεθ ὁ κατακτητῆς ἐκτίσε τὸ καὶ νῦν θαυμαζόμενον μεγαλοπρεπὲς τέμενος τοῦ Ἐγιούπ, ἐξ οὗ λαμπρὰ εἶναι ἡ θεὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.¹

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

Βυζαντινὴ Ἱστορία ἀπὸ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου μέχρι Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα. (717—867 μ. Χ.)

§ 83. Μετὰ τὸν θάνατον Κωνσταντίνου τοῦ Πρωγατάου ἀνήθησαν εἰς τὸν βυζαντινὸν θρόνον πέντε ἄσημοι αὐτοκράτορες μιαναντες αὐτὸν δι' ἐγκλημάτων καὶ μαιφονιῶν, μέχρις οὗ τελευταῖον ὁ ἐξ Ἰσαυρίας στρατάρχης τῆς Ἀνατολῆς Λέων, ὁ μετὰ ταῦτα ἐπικληθεὶς *Λέων ὁ Γ΄. ὁ Ἰσαυρος*, ἠνάγκασε τὸν τελευταῖον ἄρπαγα τοῦ θρόνου Θεοδόσιον τὸν Γ' νὰ παραιτηθῆ τοῦ θρόνου, καὶ γενόμενος αὐτὸς αὐτοκράτωρ, μετεβίβασε τὴν βασιλείαν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, ὅστις διετήρησεν αὐτὴν 85 ἔτη (717—802 μ. Χ.).

§ 84. *Λέων ὁ Γ' ὁ Ἰσαυρος*. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἐγένετο ἡ δευτέρα ὑπὸ τῶν Ἀράβων πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἣτις καὶ αὐτὴ ἐματαιώθη τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ ὕγρου πυρὸς τῶν Βυζαντινῶν, κατακάυσαντος πολλὰ αὐτῶν πλοῖα, τὸ δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἐπικρατήσαντος τότε δριμυτάτου χειμῶνος καὶ τῶν ἐνσηψασῶν εἰς τὸ ἀραβικὸν στρατόπεδον λοιμικῶν νόσων, ἐξ ὧν περὶ τὰς 100,000 Ἀράβων, ὡς λέγεται, ἀπώλεσθησαν.

§ 85. Ὁ Λέων ὁ Ἰσαυρος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐπέσυραν καθ' ἑαυτῶν διὰ τῆς καταδιώξεως καὶ καθαιρέσεως τῶν εἰκόνων τὰς κατακρίσεις καὶ τὰς ἐμπαθεστάτας λαιδορίας τῶν χριστιανῶν εἰκονολατρῶν. Διατάξας ὁ Λέων τὸ ἔννατον ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ τὴν τῶν εἰκόνων καθαιρέ-

1) Ἴδε Εἰκόνα ἐν σελ. 16.

σιν, διήρσε δυστυχῶς ἅπαντας τοὺς χριστιανοὺς εἰς δύο ἀντίπαλα θρησκευτικὰ στρατόπεδα, καὶ εἰσήγαγε τὴν νέαν ἀίρεσιν τῶν εἰκονομάχων, ἧτις κλονήσασα ἄρδῆν ὑπὲρ τὴν μίαν ἑκατονταετηρίδα τὴν βυζαντινὴν ἐπικράτειαν, κατέπαυσε ἐν ἔτει 842 ἐπὶ τῆς ἐβδόμης οἰκουμενικῆς Συνόδου, θεσπισάσης ὅτι «ἡ τιμὴ τῆς εἰκόνας ἐπὶ πρωτότυπον μεταβαίνει, καὶ ὁ προσκυνῶν τὴν εἰκόνα προσκυνεῖ ἐν αὐτῇ τοῦ ἐγγεγραμμένου τὴν ὑπόστασιν, καὶ ὅτι ἡ προσκύνησις αὕτη δὲν εἶναι λατρευτικὴ ἀλλὰ τιμητικὴ.»

§ 86. Ἡ εἰκονομαχία τοῦ Λέοντος ἐπήνεγκε τὴν τελείαν ἀπώλειαν τῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ τουλάχιστον κατ' ὄνομα ὑπακουουσῶν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς αὐτοκράτορας χωρῶν, αἵτινες δὲν ἐδέχοντο πλέον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐπάρχους, ἀλλ' ἡ μὲν Βενετία διώρισεν Ἰδριον Δοῦκα, ἡ δὲ Ῥώμη ὑπετάγη τῷ πάππῳ, καὶ ἡ Ῥαβέννη, ἀποκτείνας τὸν Βυζαντινὸν ἐξάρχον, ἔπεσε εἰς χεῖρας τῶν Λογγοβάρδων, ἐνῶ πρὸς Ἀν. καὶ Δ. ὁ μωαμεθανισμὸς κατέστρεψε περὶ τὰς 600 χριστιανικὰς ἐπισκοπὰς. 1

§ 87. Μετὰ 24 ἐτῶν βασιλείαν, καθ' ἣν προσεπάθησε νὰ ἐπαναγαγῆ τάξιν καὶ πειθαρχίαν ἐν τῷ στρατῷ καὶ νὰ ρυθμίσῃ ἐπὶ τὸ βέλτιον τὴν διοίκησιν τῆς Βυζαντινῆς ἐπικρατείας, ἐτελεύτησεν ὁ Λέων ὁ Γ' καταλιπὼν διάδοχον τοῦ θρόνου τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον τὸν Ε' (741 μ. Χ.).

1) Καθ' ὃν χρόνον ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ὁ Ἰσαυρος ἀπηγόρευσε τὴν προσκύνησιν τῶν ἱερῶν εἰκόνων, οἱ ὀρθόδοξοι κάτοικοι τῆς κυρίως Ἑλλάδος καὶ τῶν Κυκλάδων, συγκροτήσαντες μέγαν στόλον, ἐξεστράτευσαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως καθαιρέσωσι τὸν Λέοντα καὶ ἀναβιβάσωσιν ἄλλον ἀντ' αὐτοῦ αὐτοκράτορα, ἀλλὰ καίπερ ἀγωνισθέντες ἀνδρείως, ἀπεκρούσθησαν οὐδὲν ἥττον ὑπὸ τῶν πολιορκουμένων, καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, κινδυνεύοντες νὰ συλληφθῶσιν αἰχμάλωτοι ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν, κατεποντίστησαν εἰς τὰ κύματα τοῦ Βοσπόρου, ἵνα μὴ παραδοθῶσι.

§ 88. *Κωνσταντῖνος ὁ Ε΄ ὁ Κοπρωνύμος* (741—775). Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Ε΄, ὁ ἐπονομασθεὶς *Κοπρωνύμος*, διότι λέγεται ὅτι ἐμόλυνε τὴν κολυμβήθραν κατὰ τὸ βάπτισμα, κατεφέρετο σφοδρότερον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ κατὰ τῶν εἰκόνων κινήσας σκληρὸν κατ' αὐτῶν διωγμὸν· σκηναὶ δὲ στασιώδεις συνέβησαν ἐντεῦθεν καθ' ἅπασαν τὴν ἐπικρατίαν. Ἐπολέμησε δ' ὁ Κωνσταντῖνος γενναίως καὶ πρὸς τοὺς ἐγγυωρίους, καταβαλὼν τοὺς στασιαστὰς καὶ τιφλώσας τὸν ἀνακηρυχθέντα ὑπ' αὐτῶν αὐτοκράτορα Ἀρτάβασδον, γαμβρὸν αὐτοῦ ἐπ' ἀδελφῆ, καὶ πρὸς τοὺς ἔξω ἐχθρούς, νικήσας τοὺς Βουλγάρους καὶ ταπεινώσας δι' ἐπανειλημμένων νικῶν τοὺς Ἀραβὰς ἐν Συρίᾳ καὶ Ἀρμενίᾳ, καὶ περὶ τὴν Κύπρον κατὰ θάλασσαν, καὶ κατὰ τὴν μακρὰν αὐτοῦ βασιλείαν, τὴν διαρκέσασαν 34 ἔτη, πᾶσαν σπουδὴν κατέβαλεν, ὅπως αὐξήσῃ τὸν πληθυσμὸν τῆς κατηρημωμένης Θράκης καὶ αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπὶ Κωνσταντῖνου τοῦ Κοπρωνύμου ἐκόπησαν κατὰ πρῶτον χρυσᾶ καὶ χαλκᾶ νομίσματα, φέροντα τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων ἐγγεγραμμένα ἑλληνιστί καὶ λατινιστί καὶ τὸν ἑλληνικὸν τίτλον Δεσπότης ἀντὶ τοῦ λατινικοῦ dominus, ἐνῶ μέχρι μὲν τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου ταῦτα ἔφερον μόνον γράμματα λατινικὰ, ἐπὶ δὲ τοῦ Ἡρακλείου κατὰ πρῶτον τὰ χαλκᾶ νομίσματα καὶ τὴν ἐπιγραφὴν «ἐν τούτῳ νίκα»· μόλις δὲ κατὰ τὴν 11 ἑκατονταετηρίδα τὰ Βυζαντινὰ νομίσματα ἐξελληνίσθησαν ἐντελῶς.

§ 89. *Διάδοχοι Κωνσταντῖνου τοῦ Κοπρωνύμου. Εἰρήρη ἢ Ἀττική*. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἐτελεύτησεν ἐν ἔτει 775 μ. Χ. ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ *Λέων ὁ Δ΄*, ὁ ἐπονομαζόμενος *Χάζαρος* ἐκ τοῦ ἔθνους τῆς μητρὸς αὐτοῦ, ἀσθενοῦς κράσεως τό τε σῶμα καὶ τὸν νοῦν, ἐνέδωκε κατὰ τὸ τέλος τῆς ζωῆς αὐτοῦ (780 μ. Χ.) εἰς τὴν κοινὴν πάντων εὐχὴν καὶ ἰδίως τῆς προσφιλοῦς αὐτοῦ συζύγου *Εἰρήρης* καὶ συνέταξε διαθήκην, δι' ἧς κατέστησε τὴν αὐτοκρατίαν ταύτην ἐπίτροπον καὶ κηδεμόνα τοῦ βωμαϊκοῦ κόσμου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς *Κωνσταντῖνου τοῦ ΣΤ΄*, τοῦ μόλις δεκαετοῦς τὴν

ἡλικίαν¹, ἐπονομασθέντος *Πορφυρογεννήτου*, διότι ἐγεννήθη βασιλεύοντος τοῦ πατρός.

§ 90. Διαρκούσης τῆς παιδικῆς ἡλικίας τοῦ *Κωνσταντίνου ΣΤ'*. ἡ Εἰρήνη ἐξεπλήρωσεν ἐπιτηδείως καὶ ἐπιμελῶς κατὰ τὴν δημοσίαν αὐτῆς διοίκησιν τὰ καθήκοντα πιστῆς μητρὸς, καὶ ὁ ζῆλος αὐτῆς πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς τιμῆς τῶν εἰκόνων περιεποίησεν αὐτῇ τὸ ὄνομα καὶ τὰς τιμὰς ἀγίας, ἅτινα μέχρι τῆς σήμερον ἀπολαμβάνει παρὰ τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν θρησκείας. Τῇ συνεργείᾳ δ' αὐτῆς συνῆλθεν ἐν ἔτει 787 καὶ ἡ ἐν *Νικαίᾳ* ἐβδόμη οἰκουμένηκὴ Σύνοδος, ἣτις καθήρεσεν ἀπάσας τὰς ἀποφάσεις τῆς προτέρας Συνόδου καὶ ἀποκατέστησε πάλιν τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων καθ' ἅπασαν τὴν Βυζαντινὴν ἐπικράτειαν, ἣν ἐπεχείρησαν νὰ πολεμήσωσι καὶ τινες τῶν διαδόχων αὐτῆς ἀποπλανηθέντες, ἀλλ' ἀποκατέστησε πάλιν αὐτὴν καταπαύσασα διὰ παντὸς τὴν αἵρεσιν τῶν εἰκονομάχων ἢ αὐτοκράτειρα *Θεοδώρα* ἐν ἔτει 842 μ. Χ.

§ 91. Ἐνηλικιωθεὶς δὲ *Κωνσταντῖνος* ὁ *Πορφυρογέννητος* ἐπέισθη ὑπὸ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὸν κολάκων, ὅπως ἐξορίσῃ τὴν μητέρα αὐτοῦ *Εἰρήνην* εἰς *Σικελίαν* καὶ ἔχῃ μόνος τὴν ἐξουσίαν ἀλλ' ἡ προφύλαξις καὶ ὀξύνοια τῆς μητρὸς ἐματαιώσαν τὰ κούφα βουλεύματα τοῦ υἱοῦ καὶ τὰ κακόβουλα σχέδια τῶν συμβούλων αὐτῆς. Αὕτη ἐξορίσασα αὐτοὺς ἐκράτει τοῦ λοιποῦ τὸν *Κωνσταντῖνον* κεκλεισμένον ὡς αἰχμάλωτον καὶ ἐχθρόν, καὶ ἀποπειραθέντα

1) *Κωνσταντῖνος* ὁ *Κοπρώνυμος* εἶχε λάβει δι' ἑαυτὸν εἰς γυναικα βάρβαρον θυγατέρα τοῦ *Χάνου* τῆς *Χαζαρίας*: ἀλλὰ τὸν υἱὸν αὐτοῦ συνέζευξε μετὰ ὀρφανοῦς παρθένου ἐξ Ἀθηνῶν, ἐπτακαίδεκαετοῦς τὴν ἡλικίαν, καλουμένης *Εἰρήνης*, τῆς γνωστῆς μετέπειτα ἐν τῇ Ἱστορίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Εἰρήνη* ἢ *Ἀττική*, ἧς ὁ πλοῦτος συνίστατο, ὡς φαίνεται, εἰς μόνα τὰ προσωπικὰ αὐτῆς προτερήματα, καὶ ἣτις, τελεσθέντων τῶν γάμων αὐτῆς μετὰ βασιλικῆς πομπῆς, τάχιστα ἐφείλκυσε τὴν ἀγάπην καὶ ἐμπιστοσύνην τοῦ ἀδυνάτου αὐτῆς συζύγου.

διὰ τοῦ στρατοῦ τῶν ἐπαρχιῶν νὰ καταστείλῃ τὴν ὑπὸ τῆς μητρὸς τεκταθεῖσαν κατ' αὐτοῦ συνωμοσίαν, ἐτύφλωσαν αὐτὸν οἱ θεράποντες τῆς Εἰρήνης ἐν τῷ αὐτῷ πορφυρῷ δωματίῳ, ἐνθα εἶδε κατὰ πρῶτον τὸ φῶς τῆς ἡμέρας.

§ 92. Μετὰ τὴν τύφλωσιν τοῦ υἱοῦ αὐτῆς ἐβασίλευσεν ἡ Εἰρήνη 10 ἔτη, καὶ τοῦτο ὑπῆρξε τὸ πρῶτον παράδειγμα ἐν τε τῇ Ῥωμαϊκῇ καὶ ἐν τῇ Βυζαντινῇ αὐτοκρατορίᾳ γυναικείας μονοκρατορίας. Ὁ Ῥωμαϊκὸς κόσμος ἔκλινε τότε τὸν ἀρχένα εἰς τὴν γυναικείαν κυβέρνησιν, καὶ ὅτε ἡ Εἰρήνη ἐξήρχετο τῶν ἀνακτόρων αὐτῆς καὶ διέβαινε διὰ τῶν ὁδῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, 4 συγκλητικοί, εὐνοῦχοι ἅπαντες, ἐκράτουν περὶ τὰς ἡνίας τῶν 4 λευκῶν ἵππων, ἀγόντων τὸ χρυσοῦν τῆς βασιλείσεως ὄχημα. Ἀλλὰ τὰ αὐτὰ οὐτιδανὰ ὄντα συνώμοσαν κατὰ τῆς εὐεργέτιδος αὐτῶν, ὅτε ἡ Εἰρήνη ἔλαβε πρεσβείαν παρὰ *Καρλόλου* τοῦ *Μεγάλου*, δι' ἧς οὗτος ἀνήγγελλε τῇ αὐτοκρατείᾳ Εἰρήνην τὴν στέφιν αὐτοῦ ὡς αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως, καὶ προέτεινε τὸν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ αὐτῆς γαμικὸν σύνδεσμον, ἵνα ἐνωθῶσιν οὕτω πάλιν τὰ δύο κρατερὰ βασιλεία, καὶ ἀποκαταστῆ ἐν τῇ προτέρᾳ αὐτῆς δόξῃ ἡ ἀρχαία Ῥώμη. Τότε οἱ εἰρημένοι εὐνοῦχοι, οἱ καὶ πρόκριτοι τοῦ κράτους, φοβηθέντες καὶ μισοῦντες τοὺς Ῥωμαίους καὶ τοὺς Φράγκους καὶ τὴν δραστηρίαν τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως βασιλείαν, ἅμα δὲ προτιμῶντες τὴν ἰδίαν ἐγχώριον αὐτῶν βασιλείαν ἀντὶ τοῦ ζυγοῦ τῶν ξένων συνώμοσαν κατὰ τῆς εὐεργέτιδος αὐτῶν Εἰρήνης καὶ ἐξορίσαντες αὐτὴν εἰς *Λέσβον*, ὅπου μετ' ὀλίγον (803 μ. Χ.) ἀπέθανεν, ἀνύψωσαν ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν λογοθέτην *Νικηφόρον* ἐν ἔτει 802 μ. Χ.

§ 93. *Κάρολος ὁ Μέγας* (768—814 μ. Χ.). Ὁ *Κάρολος ὁ Μέγας* ἦτο υἱὸς τοῦ *Πιπίνου* τοῦ *μικροῦ*, μαγιορδόμου ἢ ἀυλάρχου τοῦ *Χιλδερίκου* τοῦ *Γ'* τελευταίου βασιλέως ἐκ τῆς δυναστείας τοῦ θεμελιωτοῦ τῆς Φραγκικῆς μοναρχίας *Χλωδοβίκου*, τῆς ἀρξάσεως τοῦ ἐκτεταμένου Φραγκικοῦ βασιλείου 266 ἔτη (486—752 μ. Χ.). Ὁ *Πιπίνος* κυβερνῶν αὐτὸς κυρίως τὸ κράτος, ὡς καὶ οἱ

προκάτοχοι αὐτοῦ ἐπίσης διαπρεπεῖς μαγιόρδομοι Κάρολος ὁ Μαρτέλος (716—741), ὁ διασώσας τὸν χριστιανικὸν κόσμον διὰ τῆς κατατροπώσεως τῶν Σαρακηκῶν, καὶ ὁ πρὸ τούτου ἔξοχος πολιτικὸς καὶ στρατιωτικὸς ἀνὴρ Ἐριστάλ (678—714) ἀπεφάσισε νὰ καθαιρέσῃ τὸν νωθρὸν καὶ ἡλίθιον βασιλέα Χιλδερίκον. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἐρωτήσας τὸν πάπαν *Ζαχαρίαν*, ἂν ὁ ἔχων ἐν ταῖς χερσίν αὐτοῦ τὴν βασιλικὴν δύναμιν δὲν εἶναι ἄξιος νὰ λάβῃ καὶ τὸν τίτλον τῆς βασιλείας, καὶ λαβὼν ἀπάντησιν καταφατικὴν, καθήρεσε τὸν βασιλέα *Χιλδερίκον τὸν Γ'*. ἐν ἔτει 752 μ. Χ. καὶ κλείσας αὐτὸν ἐν τινι Μονῇ ἐχρίσθη αὐτὸς ὑπὸ τοῦ τότε κηρύττοντος τὸ εὐαγγέλιον ἐν Γερμανίᾳ Βονιφατίου βασιλεὺς τῶν Φράγκων καὶ ἐγένετο ἰδρυτὴς νέας δυναστείας, τῆς τῶν *Καρολιγγίων ἢ Καρολιδῶν*, τῆς κληθείσης οὕτω ἀπὸ Καρόλου τοῦ μεγάλου υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Πιπίνου. Ὁ Πιπίνος μετὰ ταῦτα ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν καταλαβόντων μέρη τινὰ τῆς Βυζαντινῆς ἐπικρατείας καὶ παρενοχλούντων τὸν πάπαν *Λογγοβάρδων*, καὶ ὄσας χώρας αὐτῶν ἐκυρίευσεν ἰδωρήσατο λόγῳ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Πάπαν *Στέφανον τὸν Γ'*. (754 μ. Χ.), καὶ τοῦτο ὑπῆρξε τὸ πρῶτον θεμέλιον τῆς κοσμικῆς τοῦ Πάπα ἐξουσίας ἢ τῆς παπικῆς ἐπικρατείας.

§ 94. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ *Πιπίνου* καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ *Καρολομάνου*, ἔμεινε μονοκράτωρ τῆς μεγάλης Φραγκικῆς μοναρχίας ὁ ἕτερος αὐτοῦ υἱὸς *Κάρολος*, ὁ ἐπικληθεὶς μέγας διὰ τὰ μεγάλα αὐτοῦ κατορθώματα. Οὗτος καθυπέταξε τοὺς *Σάξωνας* μετὰ τριακονταετεῖς ἀγῶνας (772—803), κατέλυσε τὸ βασίλειον τῶν *Λογγοβάρδων* (774 μ. Χ.) ἀπέσπασεν ἐκ τῶν χειρῶν τῶν διχονοοῦτων Ἀράβων τὴν μεταξύ Ἰβήρος καὶ Πυρρηναίων Ἰσπανίαν, ἣν ἐπωνόμασεν Ἰσπανικὴν Μάρκην (778 μ. Χ.), ἤνωσε τὴν Βαυαρίαν μετὰ τῆς Φραγκικῆς μοναρχίας (788 μ. Χ.) καὶ τελευταῖον ἀποκατέστησεν ἐπὶ τοῦ ποντιφικῆς θρόνου τὸν ὑπὸ τῶν ἀποστησάντων Ῥωμαίων ἐκδιωχθέντα Πάπαν *Λέοντα τὸν Γ'*, ὅστις τελῶν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως τὴν ἱεράν

μυσταγωγίαν, γονυπετοῦς ὄντος τοῦ Καρόλου πρὸ τῶν βαθμίδων τοῦ ἱεροῦ βήματος, ἔλαβε πολῦτιμον στέφανον καὶ εὐγνωμονῶν τίθησιν αὐτὸν ἀπροσδοκῆτως ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ βασιλέως Καρόλου, καὶ δημοτελῶς ἀναγορεύει αὐτὸν αὐτοκράτορα τῆς Ῥώμης (800 μ. Χ.). Τὴν στέφιν δὲ ταύτην ἀνήγγειλεν ὁ Κάρολος τῇ αὐτοκρατεῖρα *Εἰρήνη*, ὅτε ἐζήτησε τὴν χεῖρα αὐτῆς εἰς γάμον πρὸς ἔνωσιν τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς αὐτοκρατορίας, ἣν εἶχεν ἤδη πράγματι ἀνιδρύσει. Ὁ Κάρολος εἶχεν ἐπεκτείνει τοσοῦτον τὸ κράτος αὐτοῦ, ὥστε ἤρχεν ἐπικρατείας σχεδὸν ἐξίσου εὐρείας πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐπικράτειαν τῆς Δυτικῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἐκτεινομένης ἤδη ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ τῆς Ἰσπανίας *Ἰβηρος* μέχρι τοῦ τῆς Οὐγγαρίας *Ἀράβωρος*, καὶ ἀπὸ τοῦ *Τιβέρεως* τῆς Ἰταλίας μέχρι τοῦ *Ἐγιδόρα* τῆς Δανίας, καὶ περιλαμβανοῦσης 26,000 τετραγωνικὰ γεωγραφικὰ στάδια· ἐχούσης δὲ πρωτεύουσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ *Ἀκνίσγρονον*.

§ 95. *Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες τῆς 9ης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος.* Σὺν τῷ θανάτῳ *Κωνσταντίνου τοῦ ΣΤ'*, τοῦ Πορφυρογεννήτου ἐξέλιπε καὶ ὁ Ἰσαυρικὸς οἶκος καὶ ἤδη εἰσερχόμεθα εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς αὐτοκράτορας τῆς 9ης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, περὶ ὧν τρία τινὰ πρὸ πάντων πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν· 1) τὰ κακουργήματα, δι' ὧν ἀνέβαινον ἐπὶ τοῦ θρόνου· 2) τὴν εἰς τοὺς ἔξω ἐχθροὺς ἀπώλειαν τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ 3) τὴν προδοσίαν, δι' ἧς καθηροῦντο τοῦ θρόνου ἢ ἐδολοφονοῦντο. Οἱ μεγιστᾶνες, οἱ πατριᾶρχαι, αἱ γυναῖκες, οἱ πάντες ἡμιλλῶντο κατὰ τοῦτο πρὸς ἀλλήλους, πῶς δηλονότι νὰ καταστήσωσι δυστυχεστέραν τὴν μητρόπολιν καὶ τὴν ἐπικράτειαν.

§ 96. *Νικηφόρος ὁ Α'.* (802—811). Πολλοὶ τύραννοι ἐβασίλευσαν, οἵτινες ἀναμφιβόλως ἦσαν μείζονες κακοῦργοι τοῦ *Νικηφόρου* τούτου· ἀλλ' ὀλίγοι ἐπέσυραν ὅσον οὗτος τῶν λαῶν τὴν ἀποστροφὴν. Ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ ἐμολύνετο ὑπὸ τριῶν μισητοτάτων κακῶν, τῆς ὑποκρίσεως, τῆς ἀχαριστίας καὶ τῆς φιλαργυρίας.

§ 97. Ἡ αὐτοκράτειρα *Εἰρήνη* ἠναγκάσθη νὰ τελῇ ἐτησίως

φόρον εἰς τοὺς Ἀραβούς, ἵνα μὴ διαπορθῶσιν οὗτοι τὰς κατὰ τὰ μεθόρια ἐπαρχίας. Ὁ δὲ Νικηφόρος ἠθέλησε νὰ ἀποπλύνῃ τὴν κηλῖδα ταύτην τῆς δουλείας ἀρνούμενος τὸν συμπεφωνημένον πρὸς τὸν Καλῖφον φόρον, καὶ διὰ τῶν πρέσβειων αὐτοῦ ἔρριψεν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἀραβὸς ἡγεμόνος δέσμην ξιφῶν ὡς σύμβολον τοῦ πολέμου. Ἐμειδίασε τότε ὁ Καλῖφης πρὸς τὴν ἀπειλὴν ταύτην τοῦ Νικηφόρου, καὶ σύρας ἐκ τῆς θήκης τὸ ξίφος αὐτοῦ *Σαμσαμέ*, δῆλον ὀνομαστὸν ἐν τῇ ἀραβικῇ ἱστορίᾳ ἢ ἐν τῇ μυθῳδῇ αὐτῶν παραδόσει, ἔκοψεν, ὡς λέγουσιν, εἰς δύο τὴν δέσμην τῶν ἀσθενῶν βυζαντινῶν ὄπλων χωρὶς νὰ βλαφθῇ ἡ αἰχμὴ τοῦ σιδήρου, καὶ ὑπηγόρευσε πρὸς τὸν Βυζαντινὸν Βασιλέα τὴν ἐξῆς τρομερὰν καὶ βραχυλόγον ἀπειλητικὴν ἐπιστολήν. « Ἐν ὀνόματι τοῦ πανοικτίρμονος Θεοῦ *Ἀαρῶν Ἀλρασιτ*, ἀρχηγῶ τῶν πιστῶν, πρὸς τὸν Νικηφόρον τὸν Ῥωμαῖον σκύλακα. Ἀνέγκων τὴν ἐπιστολήν σου, ὡς υἱὲ πατρὸς ἀπίστου καὶ μητρὸς κεκολασμένης τὴν ἀπόκρισίν μου δὲν θέλεις ἀκούσει, ἀλλὰ θέλεις ἰδεῖν.

§ 98. Ὁ πόλεμος ἐξερράγη 40,000 Βυζαντινῶν ἔμειναν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἐν Φρυγίᾳ· ἡ πλουσία καὶ ὄχυρὰ πόλις Ἡράκλειον ἐν Πόντῳ κατεστράφη ἄρδην, καὶ ὁ φιλάργυρος Νικηφόρος ἠναγκάσθη νὰ ἀποτινῇ τὸν φόρον εἰς νομίσματα, φέροντα τὴν σφραγίδα τοῦ Ἀαρῶν.¹

§ 99. Ἐκτὸς τῶν Σαρακηνῶν παρηνάχλου τὴν βασιλείαν τοῦ Νικηφόρου καὶ οἱ Βούλγαροι. Κατὰ τούτων δ' ἐξεστράτευσεν ὁ Νικηφόρος μεθ' ἱκανοῦ στρατοῦ, ἐπόρθησε τὴν χώραν αὐτῶν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου καὶ ἀπορρίψας τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων *Κρούμμου*, διήρπασε τὰ βασίλεια καὶ τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ. Ἡ ἀπελπισία τότε ἐξῆψε τὴν ἀνδρίαν τῶν Βουλγάρων, οἵτινες συναθροισθέντες, ἔκλεισαν ἐν τινι δάσει τὸν

1) Οἱ Σαρακηνοὶ μὴ γνωρίζοντες ἔτι τὴν νομισματικὴν, ἠνάγκαζον τοὺς ἔχθρους αὐτῶν ἠττωμένους νὰ κόπτωσι νομίσματα, φέροντα τὴν σφραγίδα αὐτῶν.

στράτον τοῦ Νικηφόρου, καὶ περιφράζαντες αὐτὸν τριγύρω, ἐφώρμησαν κατ' αὐτοῦ μετὰ μεγάλης μανίας, καὶ ἐξωλόθρευσαν αὐτόν, μὴ δυνηθέντα νὰ ὑπερπηδήσῃ τὸν φραγμόν, πλὴν ὀλιγίστων ἀνδρῶν διασωθέντων. Ἀνηρέθη δὲ καὶ ὁ Νικηφόρος κατὰ τὴν συμπλοκὴν ταύτην, καὶ οἱ Βούλγαροι περιέφερον θριαμβευτικῶς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· χρυσοχόος δὲ τις κατεσκεύασεν ἐκ τῆς κρανίου τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος ποτήριον οἴνου πρὸς χρῆσιν τοῦ Βασιλέως τῶν Βουλγάρων (811 μ. X.).

§ 100. Σταυράκιος δ' ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Νικηφόρου ἔφυγεν ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης βαρὺ φέρων τραῦμα· ἔξ δὲ μόνον μηνῶν ζωὴ νοσηρὰ καὶ ἀπομαραινόμενη ἤρκεσεν, ὅπως διαψεύσῃ τὴν ὑπόσχεσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν λαόν, ὅτι ἐμελλε νὰ βασιλευσῇ φιλανθρωπότερον τοῦ πατρὸς. Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἡμέραι τοῦ Σταυρακίου ἦσαν ἠριθμημέναι, πάντες οἱ ἐν τοῖς ἀνακτόροις καὶ οἱ ἐν τῇ πόλει ἔφερον διὰ στόματος διάδοχον αὐτοῦ τὸν *Μιχαὴλ τὸν Κουροπαλάτην*, σύζυγον τῆς ἀδελφῆς τοῦ Σταυρακίου *Προκοπίας*, ὅστις καθήρесе τὸν Σταυράκιον καὶ ἀνέβη αὐτὸς ἐπὶ τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου φέρων τὸ ἐπώνυμον *Ραγκαθέ*. Καὶ οὗτος δὲ ἐπιχειρήσας μεγάλην κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐκστρατείαν καὶ ἠττηθεὶς ἐν τῇ περὶ τὴν *Ἀδριανούπολιν* μάχῃ, ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ παραδοὺς τὴν βασιλείαν τῷ στρατηγῷ αὐτοῦ *Λέοντι τῷ Ε'*, ἐκάρη μοναχὸς καὶ ἀπεχώρησεν εἰς μονὴν τινα ἐπὶ τῆς ἐγγύς τοῦ Βυζαντίου κειμένης νήσου Πρώτης, ἔνθα ἔζησε τὸ ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς αὐτοῦ μέχρι τοῦ 813 ἔτους μ. X.

§ 101. *Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος* (813—820). Ὁ Λέων ἀνατεθραμμένος ὢν ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ἀμαθὴς τῶν νόμων καὶ τῶν συγγραμμάτων καὶ εἰκονομάχος σφοδρὸς, εἰσήγαγεν εἰς τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ τὴν τραχύτητα καὶ τὴν σκληρότητα τῆς στρατιωτικῆς πειθαρχίας· ἀλλ' οὐδὲν ἠττον ἐκυβέρνησε καλῶς τὸ κράτος, ἐνίκησε λαμπρῶς τοὺς Βουλγάρους, λεηλατοῦντας τὴν *Θράκην*, καὶ ἔταπείνωσε τὸν βασιλεῖα αὐτῶν *Κροῦμμον*. Ἐπειδὴ δὲ ἐπεχείρησε τελευταῖον νὰ παύσῃ τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων, ἐξήγειρε τὴν

κατ' αὐτοῦ ἀγανάκτησιν τῶν κατοίκων τῆς πρωτεύουσας, ἐξ ἧς ἐπωφελοῦμενος ὁ ἀρχαῖος αὐτοῦ φίλος καὶ συναγωνιστὴς *Μιχαήλ* ὁ Τραυλός, ὁ συντελέσας ἄλλοτε εἰς τὴν ἀνύψωσιν τοῦ Λέοντος εἰς τὸν Βυζαντινὸν θρόνον, ἐξῆφανεν ἤδη συνωμοσίαν κατὰ τοῦ μισουμένου αὐτοκράτορος καὶ ἀνεκαλύφθη μὲν αὕτη, καὶ συνελήφθη ὁ *Μιχαήλ* καὶ κατεδικάσθη ὡς ἔνοχος προδοσίας νὰ καῆ ζῶν ἐν τὸς τῶν ὑποκαύστων τῶν δημοσίων λουτρῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ 25 Δεκεμβρίου εἶχεν ὀρισθῆ ὡς ἡμέρα τῆς ἐκτελέσεως τῆς ποινῆς ταύτης, καὶ ἡ αὐτοκράτειρα *Θεοφανῶ* παρετήρησε τῷ αὐτοκράτορι, ὅτι ἡ ἡμέρα τῶν γενεθλίων τοῦ Σωτῆρος ἤθελε βεβηλωθῆ ὑπὸ τοιοῦτου ἀπανθρώπου θεάματος, ὁ Λέων συγκατετέθη ἄκων εἰς μικρὰν ἀναβολὴν, ἧτις ὅμως ἐπήνεγκε τὸν ὄλεθρον αὐτοῦ. Οἱ συνωμοταὶ ἐπωφεληθέντες ἐκ τῆς ἀναβολῆς ταύτης, εἰσῆλθον μετημφισμένοι ὡς ψάλλται εἰς τὸν ἀνακτορικὸν ναὸν φέροντες ξιφίδια ὑποκάτωθεν τῶν ἐνδυμάτων αὐτῶν, καὶ καθ' ἣν στιγμὴν ἤρξατο ὁ αὐτοκράτωρ τῆς ψαλμωδίας διὰ τοῦ ὕμνου «τῷ παντάνακτος ἐξευφαύλισαν πόθω», ἐπετέθησαν κατ' αὐτοῦ οἱ συνωμοταὶ. Ὁ αὐτοκράτωρ ἀρπάσας βαρύν τινα σταυρὸν ἀντίστατο πρὸς αὐτούς, καὶ τελευταῖον ἐζήτηε διὰ λόγων νὰ κινήσῃ αὐτούς εἰς οἶκτον· ἀλλ' ἐκεῖνοι «ἡ ὦρα αὕτη δὲν εἶναι ὦρα ἐλέους, ἀλλ' ἐκδικήσεως», ἀπήντησαν ἀνηλεῶς, καὶ τις αὐτῶν μεγαλόσωμος πλήξας διὰ τοῦ ξίφους, ἀπέκοψε τὴν δεξιὰν χεῖρα, δι' ἧς ἐκράτει τὸν σταυρὸν, ἐνῶ ἕτερος ἀπέταμε τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ οὕτω Λέων ὁ Ἀρμένιος ἐφονεύθη παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἱεροῦ θυσιαστηρίου τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως ἐν ἔτει 820 μ. Χ.

§ 102. *Δυναστεία Μιχαήλ* τοῦ Τραυλοῦ. Ὁ *Μιχαήλ*, ὅστις ἐκ τινος ἐλαττώματος τῆς γλώσσης αὐτοῦ ἐπωνομάσθη ὁ Τραυλός, ἀνέβη ἀπὸ τοῦ δεσμωτηρίου, ὅθεν ἐμελλον νὰ καύσωσιν αὐτὸν ζῶντα, εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον, καὶ ἐγένετο ἰδρυτὴς τῆς ἐβδόμης δυναστείας τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, τῆς ἀρξάσης ἀπὸ τοῦ 820 μέχρι τοῦ 867 ἔτους μ. Χ. Ὁ *Μιχαήλ* ἐφύλαξε τὰ ἀγενῆ τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ ἐλαττώματα, καὶ ἀφοῦ ἐνεδύθη τὴν

πορφύραν, «ἐζήλου, λέγει ὁ Ζωναρᾶς, ἐν ἅπασιν τὸν Κοπρώνυμον, »καὶ κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐχώρησε καὶ πολλοὺς δεινοὺς περιέβα-
 »λε διὰ τὴν τῶν ἁγίων εἰκόνων τιμὴν». Μετὰ ψυχρᾶς δὲ ἀδιαφο-
 ρίας πολεμῶν πρὸς τοὺς Ἄραβας, ἀπέβαλε τὴν Κρήτην, τὴν Σικε-
 λιαν καὶ τὴν μεγάλην Ἑλλάδα. Ὁ δὲ ἄλλοτε συστρατιώτης καὶ
 συναγωνιστὴς τοῦ Μιχαήλ, νῦν δὲ στρατηγὸς αὐτοῦ, Θωμᾶς διαφιλο-
 νεικῶν τὴν βασιλείαν, συνήγαγε πολυάριθμον στρατὸν ἐν τῇ Ἀνατο-
 λῇ καὶ ἠρήμου τὰς περὶ τὴν μητρόπολιν ἐπαρχίας, καὶ τελευταῖον
 συμμαχήσας μετὰ τῶν Ἀγαρηνῶν, καὶ ἀναγορευθεὶς αὐτοκράτωρ
 κατὰ τὴν Ἀρτιόχειαν, προὐχώρησε καὶ μέχρι τῆς Κωνσταντινου-
 πόλεως, ἣν ἐπολιορκεῖ στενωῶς, μέχρις οὗ τελευταῖον ὁ βασιλεὺς
 τῶν Βουλγάρων Μορταμῶν, ἐλθὼν αὐτεπάγγελτος σύμμαχος τοῦ
 Μιχαήλ, κατεπολέμησε τὸν στρατὸν τοῦ ἀποστάτου Θωμᾶ, ὅστις
 καταφυγὼν εἰς τὴν Ἀνδριανούπολιν καὶ πολιορκηθεὶς στενωῶς, πα-
 ρεδόθη ὑπὸ τῶν κατοίκων πρὸς τὸν αὐτοκράτορα. Αἱ χεῖρες καὶ
 οἱ πόδες αὐτοῦ ἀπεκόπησαν, αὐτὸς δ' ἐκαθέσθη ἐπὶ ὄνου, καὶ ἐν
 τῷ μέσῳ τῶν ὕβρεων καὶ προπηλακισμῶν τοῦ λαοῦ περιέφερον
 αὐτὸν διὰ τῶν ἁγιοῦν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἃς ἐρράντιζε διὰ
 τοῦ αἵματος αὐτοῦ, παρισταμένου καὶ αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος ἐν
 τοῖς βασάνοις τοῦ ποτὲ συστρατιώτου αὐτοῦ, ὅπερ ἀποδεικνύει τὴν
 βαρβαρότητα καὶ διαφθορὰν τῶν τότε ἡθῶν.

§ 103. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ αὐτοκράτορος τούτου οἱ ἐν Ἰσπα-
 νίᾳ Ἄραβες ὤρμησαν μετὰ θαλασσίας δυνάμεως κατὰ τῆς Κρή-
 τας, καὶ ἀποβάντες εἰς αὐτὴν καὶ εὐρόντες ἐκεῖ ἀφθονίαν ἀγαθῶν,
 ἔκτισαν τὴν πόλιν Χάνδακα, τὴν κατὰ παραφθορὰν ὑπὸ τῶν Εὐ-
 ρωπαίων κληθεῖσαν Candia, ὑφ' ἡμῶν δὲ Χανία, καὶ ἐνεκαθιδρύ-
 θησαν ἐκεῖ ἐν ἔτει 823 μ. Χ. Ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαήλ ἔπεμψε
 κατ' αὐτῶν στόλον, ὅστις ὅμως ἐνίκηθη· ἔστειλε δὲ καὶ δεύτερον
 ναυαρχοῦμενον ὑπὸ τοῦ Κρατεροῦ, ὅστις κατ' ἀρχὰς μὲν ἐνίκησε
 τοὺς Σαρακηνοὺς· ἀλλὰ θαρρῶν εἰς τὴν νίκην αὐτοῦ καὶ δοθεὶς εἰς
 τρυφήν καὶ ἄνεσιν, προσεβλήθη αἰφνης ὑπὸ τῶν Ἀγαρηνῶν, καὶ
 ἠφανίσθη κατὰ κράτος, ὥστε οὐδὲ ἄγγελος τῆς συμφορᾶς ἔμεινε,

ὅπως ἐπανεῦθη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀναγγεῖλη τὴν πανω-
λεθρίαν ταύτην τῷ Μιχαήλ.

§ 104. Μετ' ὀλίγον δὲ (827 μ. Χ.) ἀπωλέσθη καὶ ἡ Σικελία
ἐξ αἰτίας Εὐσημίου τινός, ὅστις καταδιωκόμενος ὑπὸ τῶν βυζαν-
τινῶν ἀρχῶν ἐπὶ τῇ ἀρπαγῇ μοναχῆς τινος, κατέφυγεν εἰς τοὺς ἐν
τῇ Ἀφρικῇ Σαρακηνοὺς, καὶ ὠδήγησεν αὐτούς, ὅπως καταστῶσι
κύριοι τῆς καλλίστης ἐκείνης νήσου· ἐκεῖθεν δὲ οἱ Ἄραβες μετέ-
βησαν εἰς τὴν λοιπὴν Ἰταλίαν, καὶ κατέλαβον πολλὰ μέρη τῆς
εὐδαίμονος *Καμπανίας*.

§ 105. Θεόφιλος (829—842 μ. Χ.). Τὸν Μιχαήλ τὸν Τραν-
λόν, βασιλεύσαντα ἔτη 8 καὶ μῆνας ἑννέα καὶ τελευτήσαντα ἐκ
δυσεντερίας, διεδέξατο ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ ἀπὸ τῆς πρώτης γυναικὸς
υἱὸς Θεόφιλος. Μέλλων δ' ὁ Θεόφιλος νὰ λάβῃ γυναῖκα, μετεχει-
ρίσθη εἰς τοῦτο ἰδίον τινα τρόπον. Κρατῶν ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ χρυ-
σοῦν μῆλον διέβαινε βραδέως μεταξύ δύο στοίχων, ἐσχηματισμέ-
νων ἐξ εὐφυστάτων νεανίδων· ἐφείλκυσαν δὲ τὰ βλέμματα αὐτοῦ
αἱ χάριτες τῆς ὡραίας Ἰκασίας, καὶ χαριεντιζόμενος εἶπεν αὐτῇ,
ὅτι «ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ αἱ γυναῖκες ἔγειναν αἰτία μεγάλων κα-
κῶν» ἐννοῶν τὴν Εὐάν. Ἐπειδὴ δὲ ἐκείνη ἀπήντησε προσφυῶς «ἀλ-
λὰ καὶ μεγάλων ἀγαθῶν», ἐννοῦσα τὴν Παναγίαν, ὁ αὐτοκράτωρ
δυσαρεστηθεὶς ἐκ τῆς ἀκαίρου ταύτης ἀγγιχείας τῆς Ἰκασίας καὶ
στραφεὶς πρὸς ἄλλο μέρος, ἔδωκε τὸ μῆλον πρὸς τὴν μετριοφρονα
Θεοδώραν. Ἡ δὲ Ἰκασία ἀπεσύρθη εἰς μοναστήριον, καὶ ἐκεῖ δι-
ήνυσε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου αὐτῆς· εἰς αὐτὴν ἀποδίδεται, καὶ τὸ
γνωστὸν τροπάριον «Κύριε ἡ ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις κλπ.».

§ 106. Ὁ Θεόφιλος θὰ συγκατελέγετο μετὰ τῶν χρηστοτέρων
αὐτοκρατόρων, ἐὰν ἀπεβλέπομεν μόνον εἰς τὰς βελτιώσεις καὶ με-
ταρρυθμίσεις αὐτοῦ περὶ τὰς προσόδους, τὴν διοίκησιν, τὰς οἰκοδο-
μὰς καὶ τὰ σχολεῖα καὶ εἰς τὴν φροντίδα αὐτοῦ ὅπως καλῇ εἰς
τὰ ἀνώτερα ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα ἄνδρας πεπαιδευμένους.
Ἄλλ' ὡς πρὸς τὴν δικαιοσύνην ἐμμείτο τὸν τύπον τῆς δικαιοσύ-
νης τῶν Ἀσιανῶν μοναρχῶν, καὶ δι' ἐλαφρὰ πλημμελήματα ἐτι-

μωροῦντο οἱ ὑπουργοὶ αὐτοῦ, οἱ ἑπαρχοὶ, οἱ δικασταὶ καὶ οἱ στρατηγοὶ δι' ἔξορίας, ἢ ἠκρωτηριάζοντο, ἢ κατεβασανίζοντο διὰ πίστεως ζεύσεως, ἢ ἐκαίοντο ζῶντες ἐν τῷ ἵπποδρομίῳ. Τοσαύτην δὲ ἰσχὺν εἶχεν ἐν τῇ ζηλοτύπῳ ψυχῇ τοῦ Θεοφίλου ἢ φιλαρχία, ὥστε καὶ κατ' αὐτὰς τὰς τελευταίας στιγμὰς τῆς ζωῆς διέταξε νὰ θανατώσῃ τὸν ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸν αὐτοῦ στρατηγὸν Θεόδωρον, τὸν ματαιώσαντα μάλιστα τεκταθεῖσαν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος στάσιν 30,000 Περσῶν, καὶ νὰ κομίσωσιν αὐτῷ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀτυχοῦς στρατηγοῦ. Τούτου δὲ γενομένου, μετ' ἀγρίας ἡδονῆς παρετήρει τοὺς χαρακτῆρας τοῦ προσώπου τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ καὶ διὰ τῶν τρεμουσῶν αὐτοῦ χειρῶν ψηλαφῶν αὐτὴν καὶ εἰπὼν «Νῦν γε οὔτε σὺ Θεόδωρος, οὔτ' ἐγὼ Θεόφιλος», κατέπεσεν ἐπὶ τῆς κλίνης καὶ ἐξέπνευσεν. Ὑπῆρξε δ' ὁ Θεόφιλος ὁ τελευταῖος τῶν εἰκονομάχων βασιλέων, διότι μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἀποκατέστησε πάλιν τὴν τιμὴν τῶν εἰκόνων ἢ σύζυγος αὐτοῦ Θεοδώρα.

§ 107. Ἡ Θεοδώρα καὶ ὁ Βάρδας καὶ Μιχαὴλ ὁ Γ' (842—867 μ. X.). Ὁ Θεόφιλος ἀποθνήσκων κατέλιπε διὰ διαθήκης ἐπίτροπον τοῦ ἀνηλικίου πενταετοῦς αὐτοῦ υἱοῦ Μιχαὴλ Γ' τὴν αὐτοκράτειραν Θεοδώραν, καὶ κατέστησε καὶ συμβούλιον τοῦ κράτους, οὗ μέλος ὑπῆρχεν ὁ ἀδελφὸς τῆς Θεοδώρας Βάρδας. Τὸ ὄνομα τῆς Θεοδώρας ἔμεινε σεβαστὸν διὰ τὴν παρ' αὐτῆς ἀποκατάστασιν τῶν εἰκόνων καὶ τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν εἰκονοκλαστῶν 13 ἔτη ἐκυβέρνησε φρονίμως ἡ Θεοδώρα ὡς ἐπίτροπος τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, συμπράττοντος καὶ τοῦ Βάρδα. Συγκαλέσασα δ' ἐν ἔτει 842 μ. X. Σύνοδον, ἐθέσπισε τὴν λατρείαν τῶν εἰκόνων, καθήρесе τῆς πατριαρχείας τὸν πατριάρχην Ἰωάννην τὸν Γραμματικὸν καὶ ἀνύψωσεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν Μεθόδιον, καὶ τότε καθιερώθη νὰ ἐορτάζηται ἡ κυριακὴ τῆς ὀρθοδοξίας, ἣτις ἐστὶν ἡ πρώτη κυριακὴ τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς. Οὐχὶ δ' ἤττονα ὠφέλειαν τῆς καταπαύσεως τῆς εἰκονομαχίας προὔξενησε καὶ ἡ ἐπὶ Θεοδώρας εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν προσέλευσις τοῦ ἔθνους τῶν Βουλγάρων.

§ 108. *Καταγωγή και προσηλυτισμός Βουλγάρων.* Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βουλγάρων οἱ ἱστορικοὶ διαφωνοῦσι· τὸ πιθανώτερον φαίνεται ὅτι εἶναι φυλὴ σλαβικὴ, ἀλλ' ἀναμειγμένη μετὰ Οὐνῶν, Βλάχων καὶ ἄλλων τοιούτων ἐθνῶν. Περὶ τὰ τέλη τῆς 5ης μ. Χ. ἑκανταετηρίδος (487) ἤρξαντο ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει τὰ κακὰ καὶ οἱ τρόμοι τοῦ Βουλγαρικοῦ ὀνόματος. Αἱ ἐντεῦθεν καὶ πέραν τοῦ Αἴμου χῶραι κατηρημώθησαν ὑπὸ τοῦ ἀγρίου τούτου ἔθνους, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος ἠναγκάσθη νὰ κτίσῃ τὸ μακρὸν ἐκεῖνο πρὸς ἄμυναν κατὰ τῶν Βουλγαρικῶν ἐπιδρομῶν τεῖχος. Κατόικον δ' οἱ Βούλγαροι πρότερον (ἀλλ' ἄδηλον ἂν ἀνέκαθεν) τὴν χώραν, ἣτις ἀπ' αὐτῶν ὠνομάζετο *μεγάλῃ Βουλγαρία* παρὰ τὸν ποταμὸν *Βόλγαρ*, ὅθεν ἴσως καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν. Ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν κατεπολεμήθη τότε ὑπὸ τοῦ Βελισαρίου, καὶ τὸ ἔθνος τῶν Βουλγάρων ὑπετάγη ἐπὶ τινα χρόνον εἰς τὸ τῶν Ἀβάρων, ἀλλ' ὑπὸ ἰδίου βασιλεῖς, μέχρις οὗ ἐνδυναμωθείς ὑπὸ νέων ἐπηλύδων ἐκ τῆς Ἀσίας Βουλγάρων ὁ νέος αὐτῶν βασιλεὺς *Κουβράτης*, ἀπληθύνεωσεν τὸ ἔθνος αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Ἀβαρικῆς ἀρχῆς καὶ ἐγένετο φίλος καὶ σύμμαχος τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου.

§ 109. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Κουβράτου διενεμήθησαν τὴν βουλγαρικὴν ἐπικράτειαν οἱ 5 αὐτοῦ υἱοί, καὶ τὴν νῦν Βουλγαρίαν καὶ Βλαχίαν ἔλαβεν ὁ τρίτος αὐτοῦ υἱὸς Ἀσπάρουχ. Οὗτος διέκοψε τὰς φιλικὰς πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς σχέσεις, καὶ πᾶσα δεκαετία σχεδὸν ἐσημειοῦτο διὰ πολέμων καὶ ἐπιδρομῶν, πᾶς Χάγανος ἐφιλοτιμεῖτο νὰ πυρπολῇ ἑλληνικὰς πόλεις καὶ νὰ κατατρομάζῃ τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορα· Ἐπὶ Θεοδώρας δὲ εἰσήχθη ὁ χριστιανισμὸς εἰς τὸ ἔθνος τῶν Βουλγάρων, βαπτισθέντος κατὰ πρῶτον τοῦ βασιλέως αὐτῶν *Βογόριδος*, καὶ ἐπονομασθέντος *Μιχαήλ*, τῇ προτροπῇ ἀδελφῆς τινος αὐτοῦ, συλληφθείσης αἰχμαλώτου καὶ βαπτισθείσης κατὰ τὴν αἰχμαλωσίαν αὐτῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Συγχρόνως δὲ μετὰ τῶν Βουλγάρων ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμὸν καὶ οἱ Χάζαροι καὶ οἱ Σλαῦοι κατὰ τὴν Μοραβίαν. Ἡ τιμὴ δὲ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν τριῶν τούτων ἐθνῶν εἰς τὸν

χριστιανισμόν ἀνήκει κυρίως εἰς δύο Ἑλληνας ἀδελφούς, τοὺς μοναχοὺς Μεθόδιον καὶ Κύριλλον, οἵτινες πρέπει νὰ συναριθμῶνται μεταξύ τῶν εὐεργετῶν τῆς ἀνθρωπότητος, διανύσαντες τὸν βίον αὐτῶν ἐν τῷ μέσῳ τῶν βαρβάρων, ἵνα διδάξωσιν αὐτοὺς οὐ μόνον τὰς τελετάς, ἀλλὰ καὶ τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας.

§ 110. Ὅσον καὶ ἂν ἐφρόντισεν ἡ Θεοδώρα περὶ τῆς ἀνατροφῆς τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Μιχαὴλ τοῦ Γ', οὗτος μετὰ 13 ἔτη, ἄγων μόλις τὸ 18ον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἀπέβαλε τῆς ἀρχῆς τὴν μητέρα αὐτοῦ Θεοδώραν, ἣτις ἀπεσύρθη εἰς τινὰ μονήν, καὶ ἐκεῖ διεβίωσε θρηνοῦσα τὴν ἀχαριστίαν, τὰς κακίας καὶ τὸν ἀναπόφευκτον ὄλεθρον τοῦ ἀναξίου αὐτῆς υἱοῦ.

§ 111. Ἀποχωρησάσης τῆς Θεοδώρας, ἀπεχώρησεν ἀπὸ τῆς αὐλῆς τοῦ Μιχαὴλ καὶ πᾶσα σεμνότης καὶ σύνεσις καὶ ἀντ' αὐτῶν ἐπεκράτησεν ἀκολασία καὶ ἄνοια. Ὁ αὐτοκράτωρ παρεδόθη ἐντελῶς εἰς ἵπποδρομικοὺς ἀγῶνας καὶ ἀσωτείας καὶ ἐμυκτῆριζε καὶ ἐνέπαιζε τὰ τῆς θρησκείας, ἐνῶ οἱ ἐχθροὶ ἔφθειρον τὰς ἐπαρχίας αὐτοῦ. Διὰ τῆς ἀλλοκότου δὲ ταύτης διαγωγῆς κατέστη τοῖς πᾶσι περιφρονητός, καὶ ἅπαντες οἱ πολῖται ἠῦχοντο τὴν ταχεῖαν λύτρωσιν τῆς ἐπικρατείας ἀπὸ τοιοῦτου τέρατος. Τελευταῖον δὲ ἐνῶ ὁ Μιχαὴλ Γ' ὑπνωττεν ἐκ τῆς κραιπάλης ἐν τῷ κοιτῶνι, ἐδόλοφονήθη τριακονταετῆς ὢν τὴν ἡλικίαν ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ νέας αὐτοκρατορικῆς δυναστείας *Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα*.

§ 112. Ὁ *Πατριάρχης Φώτιος*. Οὗτος γεννηθεὶς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐν ἔτει 820 μ. Χ. διὰ τῆς ἀόκνου μελέτης τῶν ἀθανάτων ἔργων τῶν ἡμετέρων προγόνων ἀνεδείχθη ἔξοχος ῥήτωρ καὶ συγγραφεὺς, καὶ τοσοῦτον διεκρίθη διὰ τὴν πολυμαθειαν, ὥστε ταχέως διωρίσθη εἰς τὸ ὑψηλὸν ἀξίωμα τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς (πρωτοσπαθαρίου) καὶ ἐστάλη πρέσβυς πρὸς τὸν Καλίφην τῶν Ἀράβων εἰς Βαγδάτιον. Μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Γ' συνεργεῖα τοῦ θείου αὐτοῦ Βάρδα ἐξορίαν τοῦ πατριάρχου Ἰγνατίου, ἀνέβη ὁ Φώτιος καὶ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, καὶ ἡ χειροτονία αὐτοῦ ἐγένετο τὴν 25 Δεκεμ-

βρίου τοῦ 857 ἔτους, παρόντος τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐπευφημοῦντος τοῦ λαοῦ. Ὁ Φώτιος συνεκάλεσε τότε Σύνοδον, ἣτις καθήρεσε τὸν Ἰγνατίον καὶ ἐξώρισεν αὐτὸν εἰς τὴν νῆσον *Λέσβοσ*.

§ 113. *Τὸ σχίσμα τῆς ἐκκλησίας.* Γενομένου τοῦ Φωτίου πατριάρχου, ὁ κλῆρος ἐν Κωνσταντινουπόλει διηρέθη εἰς δύο ἀντιπάλους μερίδας· διὸ ἀπεφασίσθη νὰ συγκροτηθῇ οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸς λύσιν τοῦ ἀκανθώδους τούτου ζητήματος. Ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ ἔπεμψε τότε ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Πάπαν, καλῶν αὐτὸν νὰ πέμψῃ ἀντιπροσώπους εἰς τὴν Σύνοδον· ὁ δὲ πάπας τῆς Ῥώμης Νικόλαος ὁ Α' στέλλει ἀντιπροσώπους εἰς Κωνσταντινούπολιν, οἵτινες, καὶ περ τοῦ πάπα ἀρνούμενου τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Φωτίου ὡς πατριάρχου, ἅτε γενομένου ἐκ λαϊκοῦ καὶ ἀνευ τῆς συναίνεσεως τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, ψηφίζουσιν οὐδὲν ἥττον μετὰ τῶν λοιπῶν συνοδικῶν τὴν καταδίκην τοῦ Ἰγνατίου καὶ ἀναγνωρίζουσι πατριάρχην τὸν Φώτιον. Ὁ Πάπας Νικόλαος λαβὼν τὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου ἀπαντᾷ μετὰ τινὰς μῆνας πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ὅτι ἀρνεῖται νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν Φώτιον καὶ ὀνομάζῃ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν κεφαλὴν τῶν ἐκκλησιῶν· συνεκάλεσε δὲ καὶ τοπικὴν σύνοδον, ἣτις καθήρεσά τὸν πατριάρχην Φώτιον. Οὗτος δὲ ὑπερασπίζων τὰ προνόμια τῆς ἐκκλησίας, ἧς ἦτο ἀρχηγός, συνεκάλεσεν ὡσαύτως σύνοδον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἣτις ἀφώρισε καὶ ἀνεθεμάτισε τὸν Πάπαν, καὶ ἔκτοτε (867 μ. Χ.) ἐπῆλθε τὸ σχίσμα τῆς ἐκκλησίας, ἐξ οὗ πολλὰ προῆλθον κακὰ εἰς τοὺς χριστιανούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

Ἀπὸ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοσ μέχρι τῶν Κομνηνῶν
(867—1057 μ. Χ.)

§ 114. *Βασιλεῖοσ ὁ Μακεδῶν* (867—886). Ὁ Βασίλειοσ ἦτο υἱὸσ χήρασ τινὸσ ἐξ Ἀδριανουπόλεωσ, ἣτις ἐσεμνύνετο ἀριθμοῦσα μετὰ τῶν προγόνων αὐτῆσ τὸν *Μέγαρον Κωνσταντῖνον*, καὶ αὐτὸσ ἐκαυχᾶτο ὅτι συνεδέετο διὰ τινὸσ σκοτεινῆσ συγγενείασ μετὰ

τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Μόλις ἐγεννήθη ὁ Βασίλειος καὶ τῶν
 Βουλγάρων ἢ πλημμύρα παρέσυρε μεθ' ἑαυτῆς καὶ τὴν οἰκογένειαν
 αὐτοῦ, καὶ ὁ Βασίλειος αἰχμαλωτισθεὶς ἀνετράφη ὡς δούλος
 ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ. Ἐκεῖ δ' ἀνδρωθεὶς ἠνώθη μετὰ τῶν λοιπῶν
 Ῥωμαίων αἰχμαλώτων, οἵτινες διαρρήξαντες ἀνδρείως τὰς ἀλύσει
 αὐτῶν καὶ διαβάντες τὴν Βουλγαρίαν μέχρι τοῦ Εὐξείνου
 Πόντου, ἐνίκησαν δύο βουλγαρικοὺς στρατοὺς, καὶ ἐπιβάντες τῶν
 πλοίων, ἅτινα ἐναυλόχουν, ἵνα παραλάβωσιν αὐτούς, ἐπανῆλθον
 εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖ ὁ Βασίλειος εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν
 τοῦ ἐξαδέλφου καὶ ὁμωνύμου τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου,
 ὅστις καίτοι βραχὺς τὸ σῶμα, ἐξ οὗ καὶ Θεοφιλίτζης ἐπωνομάζετο,
 εἶχεν ὁμως ἀκολουθίαν ἐξ ἀνδρῶν μεγαλοσώμων. Ὁ Βασίλειος,
 φημιζόμενος ἐπὶ σωματικῇ ῥώμῃ, καὶ δαμάσας τὸν ἀδάμαστον
 καὶ σκληροτράχηλον ἵππον τοῦ μετὰ ταῦτα αὐτοκράτορος *Μιχαήλ*
τοῦ Γ', τοῦ ἀγαπῶντος ἐμμανῶς τοὺς ἵππους καὶ τὰ ἵπποδρόμια,
 τοσαῦτον εἴλκυσε τὴν εὐνοίαν τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, ὥστε προε-
 βιβάσθη εἰς τὸ τοῦ πρωτοστάτορος (ἀρχιἵπποκόμου), καὶ μετ' ὀλίγον
 εἰς τὸ τοῦ παρακοιμωμένου ἀξίωμα χάριν τοῦ γάμου, ὃν συνῆψε μετὰ
 τῆς παλλακῆς τοῦ αὐτοκράτορος Εὐδοκίας. Ὁ Βασίλειος μετὰ
 ταῦτα ἐφόνευσε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ βασιλέως τὸν θεῖον αὐτοῦ
 Βάρδαν, ὅστις κυρίως εἶχε τὴν διοίκησιν τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας,
 καὶ ἕνα μῆνα μετὰ τὴν δολοφονίαν ταύτην ἀνηγορεύθη αὐγου-
 στος καὶ συμβασιλεὺς τοῦ *Μιχαήλ Γ'*, καὶ τελευταῖον, ἀναγορεύ-
 σαντος τοῦ *Μιχαήλ* ἐν τῇ μέθῃ αὐτοῦ αὐγουστον καὶ συμβασιλέα
 τὸν κόλακα *Βασιλίον*, πρῶν κωπηλάτην τῆς βασιλικῆς τριή-
 ρους, καὶ ἐξυβρίσαντος τὸν Βασίλειον, συνωμόσας οὗτος μετὰ τινῶν
 ἐκ τῶν φίλων αὐτοῦ, ἐφόνευσε τὸν αὐτοκράτορα βαθέως κοιμώμενον ἐκ
 τῆς κραιπάλης, καὶ γενόμενος κύριος τῶν ἀνακτόρων, ἔπεμψε τινὰ τῶν
 τοῦ κοιτῶνος, ὅστις ἐκῆδευσε τὸν δολοφονηθέντα αὐτοκράτορα. Οὕτω
 ἀνέβη ἐπὶ τοῦ θρόνου Βασίλειος ὁ Μακεδῶν, ἀρχηγὸς οἴκου βασι-
 λικοῦ, διαμείναντος ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου ὀλόκληρον τὴν 10

καὶ τὸ ἡμισυ τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 867 μέχρι τοῦ 1057 ἔτους μ. Χ.

§ 115. Ὁ Βασιλεὺς ὁ Μακεδῶν, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος γνήσιος Ἕλλην αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντικῆς κράτους, ὅπερ ἔκτοτε κατέστη ἐντελῶς Ἑλληνικόν, ἐκυβέρνησε τὴν ἐπικράτειαν, ἧς ἐγένετο βασιλεὺς διὰ δολοφονιῶν, μετὰ συνέσεως, πατρικῆς στοργῆς καὶ ἡμερότητας. Εἶχεν ἱκανὴν φρόνησιν καὶ ἀνδρίαν, ὅπως τὴν εὐτυχίαν αὐτοῦ ζητῆ ἐν τῇ δόξῃ, τὴν δὲ δόξαν αὐτοῦ ἐν τῇ κοινῇ εὐτυχίᾳ τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ. Εἰσήγαγεν εἰς τὸν στρατὸν τὴν παραμεληθεῖσαν ὀπλασκίαν καὶ πειθαρχίαν, δι' ὧν νικῶσι πρὸ πάντων τὰ στρατεύματα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μεταβολὴ καὶ ἀλλοίωσις τῆς ῥωμαϊκῆς γλώσσης εἰς ἑλληνικὴν, ἀπῆται τὴν ἀναθεώρησιν τῆς ἀπρηχαιωμένης νομοθεσίας καὶ νομολογίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ βασιλεὺς διέταξε τὴν ἐν ἑλληνικῇ μόνον γλώσσῃ νέαν τῶν νόμων συλλογὴν, ἧτις συμπληρωθεῖσα ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Λέοντος τοῦ ΣΤ', φέρει τὸ ὄνομα Βασιλικὰ ἐν 60 βιβλίοις, καὶ ἦτις ἀναθεωρηθεῖσα πολλάκις μέχρι Κωνσταντίνου τοῦ Ζ', τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἐχρησίμωσεν ἔκτοτε εἰς ὅλον τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοιο συνεπληρώθη καὶ ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, ἀσπασθέντων αὐτὸν καὶ τῶν τέως εἰδωλολατρῶν κατοίκων τῆς Λακωνίας. Ὁ Βασιλεὺς ἀπέθανεν ἐν ἔτει 886 μ. Χ. ἐκ θανασίμου τραύματος, ὅπερ ἔλαβε κατὰ τὸ κυνηγεσίον παρὰ ὑπερφυοῦς ἐλάφου. X

§ 116. Λέων ὁ ΣΤ'. ὁ Σοφός (886—912). Ὁ Βασιλεὺς ὁ Μακεδῶν κατέλιπε τὰ σκῆπτρα τοῦ κράτους τῷ υἱῷ αὐτοῦ Λέοντι τῷ ΣΤ', ὅστις ἐπεκλήθη Σοφός, διότι ἡ ἀγωγὴ αὐτοῦ διηθύνετο ὑπὸ τοῦ πολυμαθοῦς Φωτίου καὶ ἦτο ὀλιγώτερον ἀμαθῆς τῶν συγχρόνων αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ βίος αὐτοῦ κατηναλίσκετο εἰς τὴν πολυτέλειαν, τρυφὴν καὶ μαλθακότητα τῶν ἀνακτόρων, καὶ ἦτο βεβουλισμένος εἰς παιδαριώδη δεισιδαιμονίαν· οἱ δὲ χρησμοὶ αὐτοῦ, οἵτινες ἀποκαλύπτουσιν ἐν γλώσσῃ προφητικῇ τὰς τύχας τῆς ἐπικρατείας, στηρίζονται εἰς τέχνας τῆς ἀστρολογίας καὶ τῆς μαν-

τικῆς. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἐλύθη τὸ ζήτημα, ὅτι ὁ χριστιανὸς δὲν δύναται νὰ συνάψῃ πλέον τῶν τριῶν γάμων μετὰ τὸν θάνατον τῶν προτέρων αὐτοῦ γυναικῶν.

§ 117. Ὁ Λέων ἤρξεν 26 ἔτη· ἀλλ' ὑπῆρξεν ἀτυχῆς, ἡττηθέντων τῶν στρατευμάτων αὐτοῦ ὑπὸ τε τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Βουλγάρων. Μὴ δυνάμενος ἄλλως νὰ καταλάβῃ τοὺς Βουλγάρους, ἐπήγειρε κατ' αὐτῶν ἄλλους βαρβάρους, τοὺς Οὐγγυροὺς ἀλλὰ τελευταῖον, παρενοχλούμενος ὑπὸ τῶν βουλγαρικῶν ἐπιδρομῶν, ἠναγκάσθη ἐν ἔτει 888 μ. Χ. νὰ παραδεχθῆ εἰρήνην, ἣν ὑπηγόρευσεν ὁ τότε κραταῖος τῶν Βουλγάρων ἡγεμὼν *Συμεὼν*, δι' ἧς ἀπένειμε τῷ Συμεῶνι τὸν τίτλον τοῦ *Βασιλέως*, ὃν μόνῳ τῷ μονάρχῃ τῶν Περσῶν ἀπένεμον μέχρι τοῦδε οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες. Οἱ δὲ Ἀραβεῖς, ἐπειδὴ ὁ αὐτοκράτωρ εἶχε παραμελήσει τὴν ναυτικὴν δύναμιν τοῦ κράτους, κατέλαβον πολλὰς νήσους καὶ τὴν Λῆμνον, προὔχώρησαν μέχρι τῆς *Κωνσταντινουπόλεως*, διήρπασαν τὸν *Ἑλλησπορτον* καὶ τὴν *Προπορτιδα*, καὶ τελευταῖον, ἐν ἔτει 904 μ. Χ. ἐκυρίευσαν καὶ αὐτὴν τὴν Θεσσαλονίκην, φέρουσαν κατὰ τὰ πλούτη καὶ τὴν λαμπρότητα τὰ δευτερεῖα μετὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ κατέσφαζαν ἅπαντας τοὺς κατοίκους, ὅσους δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μεταχειρισθῶσιν ὡς δούλους, δὲν κατέσκαψαν δὲ τὴν πόλιν, διότι ἐξηγόρασεν αὐτὴν στρατηγὸς τις ἀντὶ λύτρων 150 λιτρῶν χρυσοῦ. Λέγεται δ' ὅτι ἐπὶ *Λεόντος* τοῦ *ΣΤ'* ἐφάνησαν πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἔτει 907 μ. Χ. κατὰ πρῶτον καὶ οἱ *Ρῶσσοι* ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ *Ὀλέγου* καὶ ὅτι κατηνάγκασαν τὸν αὐτοκράτορα εἰς ἐξαγορὰν τῆς εἰρήνης ἀντὶ πολλῶν χρημάτων· ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ τῆς ἐκστρατείας ταύτης σιωπῶσιν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, τὰ παρὰ τῶν *Ρῶσσων* χρονογράφων ἱστορούμενα δὲν θεωροῦνται ὡς ἀξιόπιστα.

§ 118. *Κωνσταντῖνος ὁ Ζ'*, ὁ *Πορφυρογέννητος*. Ὁ Λέων ὁ Σοφὸς ἀποθνήσκων κατέλιπε διάδοχον τοῦ θρόνου τὸν ἀπὸ τῆς τετάρτης αὐτοῦ γυναικὸς *Ζωῆς* γεννηθέντα *Κωνσταντῖνον τὸν Ζ'*, τὸν ἐπικληθέντα *Πορφυρογέννητον*, διότι ἐγεννήθη ἐν τῷ βασι-

λικῶ δωματίῳ, τῷ ἔχοντι τοὺς τοίχους περιβεβλημένους διὰ πορφύρας καὶ ὠρισμένῳ διὰ τὴν λοχείαν τῶν αὐτοκρατειρῶν. Ἡ βασιλεία καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' ὑπῆρξαν σχεδὸν ἰσόχρονοι· ἀλλ' ἐκ τῶν 54 ἐτῶν τῆς διαρκείας αὐτῆς 6 παρήλθον ἔτη ζῶντος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Λέοντος· μετὰ δὲ τὸν θάνατον τούτου ἐγένετο συνάρχων τοῦ Κωνσταντίνου ὁ ἀδελφὸς τοῦ Λέοντος καὶ θεῖος τοῦ Κωνσταντίνου *Ἀλέξανδρος*· ἀποθανόντος δὲ καὶ τούτου μετὰ ἓν ἔτος (913 μ. Χ.), Κωνσταντῖνον τὸν Ζ' ἐπετρόπευσεν ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ζωὴ μέχρι τοῦ 919 μ. Χ., ὅτε αὐτὴ ἐξωρίσθη ὑπὸ τοῦ ναυάρχου *Ῥωματοῦ* τοῦ *Λεκαπνηοῦ*, ὅστις ἀνηγόρευσε ἐαυτὸν καίσαρα καὶ αὐγούστον, καὶ δούς εἰς γάμον τῷ Κωνσταντίνῳ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, ὠνομάσθη *Βασιλοπάτωρ*. Μετ' ὀλίγον δὲ σὺν τῷ τίτλῳ τοῦ Καίσαρος καὶ Αὐγούστου ἀνέλαβε καὶ πλήρη τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, ἣν διετήρησε περὶ τὰ 25 ἔτη, τιμήσας τοὺς τρεῖς αὐτοῦ υἱοὺς ἐκ διαδοχῆς διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀξιώματος καὶ ὑποβιβάσας τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον ἐκ τῆς πρώτης εἰς τὴν πέμπτην βαθμίδα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τούτου συλλόγου.

§ 119. Ὁ *Ῥωμαγός* κατεγίνετο εἰς οἰκοδομὰς ἐκκλησιῶν καὶ νοσοκομείων καὶ συνανεστρέφετο σχεδὸν μόνον μετὰ κληρικῶν καὶ μοναχῶν, καταστήσας διὰ τῆς μηδαμινότητος αὐτοῦ καὶ τὸ ἔθνος οὐτιδανὸν καὶ δειλόν. Ὁ ἀνδρεῖος βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων, ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς οἰκτρᾶς ταύτης καταστάσεως τῶν πραγμάτων ἐν Κωνσταντινουπόλει, παραβὰς τὰς συνθήκας διήρπασεν οὐ μόνον τὰ περίξ τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἐπεξέτεινε τὰς λεηλασίας αὐτοῦ καὶ ἐπιδρομὰς καὶ ἀπωτέρω μέχρι τῆς Ἑλλάδος· τελευταῖον δ' ἐνεπρήσθη καὶ αὐτὸ τὸ ἐν Βλαχέρναις ἀνάκτορον καὶ ἡ πόλις ἐκινδύνευε νὰ κυριευθῆ ἐξ ἐφόδου· ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἀντὶ νὰ τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ καὶ νὰ καταπολεμήσῃ τὸν ἐχθρόν, ἐνδυθεὶς τὴν ἐσθῆτα τῆς Θεοτόκου, ὡς θώρακα ἀδιαπέραστον, μετέβη πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων καὶ μετὰ δεήσεων συνωμολόγησε πρὸς αὐτὸν ἐπονείδιστον εἰρήνην, ἐνῶ τὰ βυζαντινὰ στρατεύματα ὑπὸ τὸν ἄξιον στρατηγὸν Κουρκίαν ἐνίκων

λαμπρῶς τοὺς πορθητάς τῆς Θεσσαλονίκης Ἀραβας, παρ' ὧν εἶχον ἤδη ἀφαιρέσει μεγάλας χώρας παρὰ τὸν Εὐφράτην καὶ Τίγγριν. Ἀλλὰ καὶ νέα τῶν Ῥώσσω ἐπίδρομή, γενομένη ἐν ἔτει 946 ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν Ἰγῶρ, ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῶν στρατηγῶν Κουρκία, Θεοφάνους καὶ Βάρδα, οἵτινες ἐξηφάνισαν ὀλόκληρον τὸν Ῥωσσικὸν στόλον καὶ τὰ πληρώματα αὐτοῦ.

§ 120. Ἡ πτώσις τοῦ Ῥωμανοῦ προήλθεν ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἐλαττωμάτων καὶ ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ υἱῶν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρεσβυτέρου τούτων, οἱ ἐπιζήσαντες τρεῖς υἱοὶ τοῦ Ῥωμανοῦ, συνέλαβον τὸν πατέρα αὐτῶν, καὶ ἐνδύσαντες ἱμάτια μοναχοῦ, μετένεγκον εἰς τὴν κατὰ τὴν Προποντίδα ὑπὸ μοναχῶν κατοικουμένην νῆσον *Πρώτην*. Ἡ ἀδελφὴ ὅμως αὐτῶν Ἑλένη ἐματαιώσε τὸν σκοπὸν αὐτῶν, διότι καταμηνύσασα αὐτοὺς ὡς ἔχοντας σκοπὸν νὰ δολοφονήσωσι τὸν σύζυγον αὐτῆς *Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον*, ὤθησε τοὺς φίλους τούτου εἰς ἐκδίκησιν κατὰ τῶν υἱῶν τοῦ Ῥωμανοῦ. Οἱ ἀνοσίως πρὸς τὸν πατέρα αὐτῶν προσενηχθέντες υἱοὶ συλληφθέντες, ἐγυμνώθησαν τῆς πορφύρας, καὶ περιωρίσθησαν ἐν τῇ αὐτῇ νήσῳ καὶ ἐν τῷ αὐτῷ μοναστηρίῳ, ἐνῶ αὐτοὶ πρὸ ὀλίγου καθεῖρξαν τὸν πατέρα αὐτῶν. Ὁ γέρον Ῥωμανὸς ὑπεδέξατο τοὺς ἀχαρίστους αὐτοῦ υἱοὺς ἐπὶ τῆς παραλίας ὑπομειδιῶν σαρκαστικῶς, καὶ ἀφοῦ ἐξήλεγε τὴν ἀχαριστίαν καὶ τὴν ἀνομοίαν αὐτῶν προσήνεγκεν ἐκάστω ποτήριον ὕδατος καὶ ὀλίγα λάχανα, ἅτινα ἦσαν ἡ τροφὴ αὐτοῦ.

§ 121. *Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος* ἦτο τεσσαρακοντούτης τὴν ἡλικίαν, ὅτε ἔλαβε τὴν πλήρη τῆς βασιλείας κατοχὴν αὐταρχήσας ἔτη 15· ἀλλ' οὗτος ἀντὶ νὰ κυβερνᾷ τὴν ἐπικράτειαν αὐτοῦ κατέτριβε τὸν καιρὸν συγγράφων σύγγραμμα περὶ τῶν τελετῶν τῆς Αὐλῆς αὐτοῦ, ὅπερ ἐχρησίμευεν ὡς τύπος καὶ ὑπόδειγμα εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλάς, καὶ ἰδίως εἰς τὴν Ῥωσσικὴν καὶ τουρκικὴν. Παραδοθεὶς δ' ὅλος εἰς τὴν ἀκρασίαν καὶ ῥαθυμίαν, καὶ διδάσκων τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ῥωμανὸν τὴν τέχνην τοῦ κυβερνᾶν, ἀφῆκε τὰς ἡνίας τῆς διοικήσεως εἰς τὰς χεῖρας τῆς βασι-

λίσης 'Ελένης, ἣς ὁ ἄστατος χαρακτήρ ἤλλασσε συνεχῶς τοὺς ὑπουργοὺς καὶ παρέδιδε τὴν διοίκησιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ἀνδρας ἀνικάνους. 'Αλλ' οὐδὲν ἦττον τὸ βασιλικὸν γένος καὶ τὰ δυστυχήματα τοῦ Κωνσταντίνου κατέστησαν αὐτὸν ἀγαπητὸν παρὰ τῷ λαῷ, ὅστις συνεχῶρει τὰ σφάλματα αὐτοῦ, τιμῶν ἐν αὐτῷ τὴν μάθησιν, τὴν ἀθωότητα, τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὸ φιλοδίκαιον, καὶ ἡ τελετὴ τῆς θανῆς τοῦ αὐτοκράτορος τούτου συνωδεύθη ὑπὸ τῶν εἰλικρινῶν δακρύων τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ.

§ 122. 'Επὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ ἡ χήρα τοῦ 'Ιγωρ, ἠγεμόνος τῶν 'Ρώσων, *Όλγα*, ἡ 'Ρωσίσ ἀρχόντισσα, ὡς ὀνομάζει αὐτὴν ὁ αὐτοκράτωρ καὶ συγγραφεὺς οὗτος, ἐλθοῦσα εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐδέχθη ἐν ἔτει 956 μ. Χ. τὸ βάπτισμα τῆς χριστιανικῆς πίστεως ὀνομασθεῖσα *Ελένη*. Κατηχητὴς μὲν αὐτῆς ὑπῆρξεν ὁ Πατριάρχης, ἀνάδοχος δ' αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ *Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος*. 'Αλλ' ἡ *Όλγα* δὲν ἠδυνήθη νὰ πείσῃ τὸν υἱὸν αὐτῆς Σβιτόσλαυον, ὅπως δεχθῆ τὸν χριστιανισμόν, καὶ πρῶτος ὁ ἕγγονος ταύτης Βλαδίμηρος κατήργησεν ἐντελῶς τὴν ῥωσικὴν εἰδωλολατρείαν.

§ 123. *Ρωμανὸς ὁ Β'* (959—963 μ. Χ.). Διεθρulleῖτο ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἀπέθανε φαρμακευθεὶς ὑπὸ τῆς *Θεοφανοῦς*, συζύγου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ *Ρωμανοῦ*, γυναικὸς εὐτελοῦς καταγωγῆς καὶ διεφθαρμένων ἡθῶν, ἀλλ' ἐξαισίου καλλονῆς.

§ 124. Ἡ βασιλεία τοῦ νεωτέρου τούτου *Ρωμανοῦ* δύναται νὰ ὀνομασθῆ ἡ λαμπροτέρα πασῶν ἀπὸ τῶν χρόνων *Λεόντος τοῦ 'Ισαύρου*, οἱ δύο δὲ ἀδελφοὶ καὶ ἐξοχοὶ στρατηγοὶ Νικηφόρος *Φωκάς* καὶ *Λέων Φωκάς* ἐδόξασαν τὰ ἐλληνικὰ ὅπλα, κυριεύσαντες πάλιν ἐν ἔτει 961 τὴν Κρήτην καὶ καταλύσαντες τὸ ἐκεῖ ἰδρυθὲν ληστοαρχεῖον τῶν Σαρακηνῶν πρὸς δὲ τούτοις ἐνίκησαν πολυλὰς νίκας κατὰ τὴν Μεσοποταμίαν καὶ Συρίαν, ἐγένοντο ἐκεῖ κύριοι 60 πόλεων καὶ ἐπλήρωσαν τὸ δημόσιον ταμεῖον πολυτίμων θησαυρῶν, ἀφερεθέντων ἐκ τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν.

§ 125. Ἀλλὰ τὸν Ῥωμανὸν ἐφαρμάκευσε μετὰ τετραετῇ βασιλείᾳ ἢ σύζυγος αὐτοῦ Θεοφανώ, ὡς εἶχε φαρμακεύσει καὶ τὸν πενθερὸν αὐτῆς Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον. Ἐκ τοῦ γάμου μετὰ τῆς ἀσεβοῦς ταύτης γυναικὸς Ῥωμανὸς ὁ νεώτερος ἐκτίσαστο δύο υἱούς, οἵτινες ἐβασίλευσαν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Βασίλειος ὁ Β΄* καὶ *Κωνσταντῖνος ὁ Γ΄*, ὧν ὁ μὲν ἦτο ἐξαετής, ὁ δὲ διετῆς τὴν ἡλικίαν κατὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτῶν.

§ 126. *Νικηφόρος Φωκᾶς*. Ἡ Θεανῶ συνῆψε γάμον μετὰ τοῦ ἀνδρείου στρατηγοῦ *Νικηφόρου Φωκᾶ*, ὅστις εἰς τὰ ὄμματα τοῦ λαοῦ εἶχε τὴν διπλὴν ἀξίαν τοῦ ἥρωος καὶ τοῦ ὀσίου. Ὁ Νικηφόρος τὸ μὲν αὐτοπροσώπως, τὸ δὲ διὰ τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ ἐπολέμησεν ἐνδόξως πρὸς τοὺς Ἀραβας καὶ ἀφῆρσε παρ' αὐτῶν τὴν Κρήτην, τὴν Κιλικίαν καὶ τὴν Συρίαν διελάσας διὰ τῆς Μεσοποταμίας. Ἀλλὰ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἡ πρῶνη δημοτικότης καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν εὐνοία τοῦ λαοῦ ἐσβέσθη ὑπὸ τὴν πορφύραν. Κατὰ τὴν ἐξαετῆ αὐτοῦ βασιλείᾳ ἐπέσυρε καθ' ἑαυτοῦ τὸ μῖσος τῶν τε ξένων καὶ τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ, οἵτινες εἶδον ἐν αὐτῷ ἀναζήσασαν τὴν ὑποκρισίαν καὶ φιλαργυρίαν τοῦ *Νικηφόρου Α΄*.

§ 127. Μεταξὺ τῶν μαχητῶν, τῶν βοηθησάντων τὸν Νικηφόρον, ὅπως ἀναβῆ εἰς τὸν βυζαντινὸν θρόνον καὶ τῶν ὑπηρετούντων ὑπὸ τὰς σημαίας αὐτοῦ, διεκρίνετο ὁ Ἀρμένιος τὸ γένος καὶ ἀπὸ μητρὸς ἀνεψιὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννης ὁ Τσιμισκῆς, καλούμενος οὕτω διὰ τὸ βραχὺ αὐτοῦ ἀνάστημα, διότι τσιμισκῆς ἀρμενιστὶ δηλοῖ τὸν μικρόσωμον. Ὁ Νικηφόρος, ἐνδίδων εἰς φθονεράς εἰσηγήσεις τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Λέοντος, ὑπέβιβασε τὸν Τσιμισκῆν καὶ γογγύσαντα ἐπὶ τούτῳ ἐτιμώρησε δι' ἐξορίας. Ὁ δὲ Ἰωάννης συνεννοηθεὶς μετὰ τῆς συζύγου τοῦ Νικηφόρου Θεοφανοῦς, εἰσέρχεται εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐν ὥρᾳ νυκτός, καὶ εὕρισκει τὸν Νικηφόρον καθεύδοντα ἐπὶ δέρματος ἄρκτου ἐξηπλωμένον κατὰ γῆς. Ἐξυπνισθεὶς δ' ὁ αὐτοκράτωρ ἐκ τοῦ θορύβου τῶν συνωμοτῶν, εἶδεν αἰφνης τριάκοντα ἐγχειρίδια ὑψωμένα κατ' αὐτοῦ. Δὲν εἶναι βέ-

βαιον ὅτι καὶ ὁ Τσιμισκῆς ἔβαψε τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς τὸ αἷμα τοῦ αὐτοκράτορος· ἀλλ' ὅμως ἦτο παρὼν καὶ ἔβλεπε τὸ βάρβαρον θέαμα τῆς ἐκδικήσεως αὐτοῦ. Ἄμα δὲ ἡ κεφαλὴ τοῦ Νικηφόρου ἐδείχθη ἐκ τοῦ παραθύρου εἰς τὸ συνηθροισμένον πρὸ τῶν ἀνακτόρων πλῆθος, πᾶς θόρυβος ἠσύχασε καὶ ὁ Ἀρμένιος στρατηγὸς ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ.

§ 128. *Ἰωάννης ὁ Α' ὁ Τσιμισκῆς* (969—976 μ. Χ.). Ἀναβάς εἰς τὸν θρόνον ὁ ἀνεψιὸς οὗτος τοῦ Νικηφόρου προσέλαβε συνάρχοντας τὸν Βασίλειον Β' καὶ Κωνσταντῖνον τὸν Η', υἱοὺς τοῦ δολοφονηθέντος τούτου αὐτοκράτορος καὶ τῆς Θεανοῦς, καὶ τῇ προτροπῇ τοῦ πατριάρχου ἀπέβαλεν ἐκ τῶν ἀνακτόρων τὴν τοσάκις παραδιάσασαν τὰ ἱερώτατα καθήκοντα τῶν ἀνθρώπων Θεοφανώ. Τὸ μέγιστον μέρος τῆς βασιλείας αὐτοῦ διεῖλθεν ὁ Ἰωάννης ὁ Τσιμισκῆς ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἀποδείξας τὴν τε ἀνδρίαν καὶ δαστηριότητα αὐτοῦ παρὰ τὸν Δούναβιν καὶ παρὰ τὸν Τίγγριν, παρὰ τὰ παλαιὰ δηλ. ὄρια τῆς ἐπικρατείας, καὶ θριαμβεῖων κατὰ τῶν Ῥώσων καὶ Σαρακηνῶν. Διὸ καὶ δικαίως ἐκτῆσατο τὸ ἐπώνυμον τοῦ σωτῆρος τοῦ κράτους καὶ τοῦ νικητοῦ τῆς *Αρατολῆς*.

§ 129. Ἐν ἔτει 968 ὁ μέγας Δουξ τῶν Ῥώσων *Σβιατόσλανος Ἰγωρίδης* κατέστησεν εἰς ἑαυτὸν ὑποτελῆ τὴν Βουλγαρίαν. Ὁ δὲ Τσιμισκῆς μετὰ τριετῆ πόλεμον κυριεύσας τὴν πρωτεύουσαν τῆς τότε Βουλγαρίας *Πρέσλαναρ*, τὴν πάλαι πρὸς τιμὴν τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Τραϊανοῦ *Μαρκιανόπολιν* καλουμένην, ἐξέβαλε τοὺς Ῥώσους ἐκ τῆς χώρας καὶ μετέβαλε τὴν Βουλγαρίαν εἰς βυζαντινὴν ἐπαρχίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐξεστράτευσεν κατὰ τῆς *Κιλικίας*· ἀλλ' ἀπέθανε κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην δηλητηριασθεὶς, ὡς λέγεται, ὑπὸ πικροῦ εὐνούχου καλουμένου Βασιλείου.

§ 130. *Βασίλειος ὁ Β' ὁ Βουλγαροκτόνος* (976—1025.) Τὸν Ἰωάννην Τσιμισκῆν διεδέξατο ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ τρισέγγονος Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα *Βασίλειος ὁ Β' ὁ Βουλγαροκτόνος* εἰκοσαετῆς τὴν ἡλικίαν. Ὁ Βασίλειος ἐπαγίωσεν τὴν ἐξουσίαν καὶ ἀποκατέστησεν τὴν ἡσυχίαν ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ· ἀλλ' ἡ πολεμικὴ δόξα

τοῦ Νικηφόρου καὶ τοῦ Τσιμισκῆ δὲν ἄφινεν αὐτόν, ὅπως καθεύδῃ ἡσύχως ἐν τοῖς ἀνακτόροις. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τσιμισκῆ οἱ υἱοὶ τοῦ Βορίσσου, τελευταίου τῶν Βουλγάρων Βασιλέως, ἐπεχείρησαν εἰς μάτην νὰ ἀνακτήσωσι τὴν πάτριον αὐτῶν βασιλείαν· ἀλλ' ἐκ τῶν ἀρχόντων τις καλούμενος Σίσμαν, συναγαγὼν περὶ ἑαυτὸν πλῆθος δυσηρεστημένων, ἔδρυσεν κατὰ τὴν Μακεδονίαν καὶ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ο Β΄. Ο ΒΟΥΛΓΑΡΟΚΤΟΝΟΣ

Ἀλβανίαν νέον βουλγαρικὸν βασίλειον, οὗ μητρόπολις ἦτο ἡ Ἄχρις (ἢ νῦν Λύχνιδος). Οἱ Βούλγαροι οὗτοι οὐ μόνον ἀπέσεισαν τὸν βυζαντινὸν ζυγόν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Σισμανίδου Σαμουήλ κατεκτήσαντο τὰς παρακειμένας χώρας τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰσεχώρησαν καὶ ἐντὸς τῆς Πελοποννήσου θύντες καὶ ἀπολλύντες.

§ 131. Ὁ Βασίλειος κατεπολέμησε 37 ὅλα ἔτη (981—1018)

τοὺς Σισμανίδας βασιλεῖς *Σαμουήλ, Γαβριήλ καὶ Βρατισλανόν*. Κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα διεπράχθησαν ἐκατέρωθεν πολ-
λαὶ ὀμότητες, καὶ οἱ Βυζαντινοὶ μετῆρχοντο πολλάκις τὸ τῆς
ταυτοπαθείας καὶ ἀντεκδικήσεως δικαίωμα καὶ παρέταττον κατὰ
τῶν Βουλγάρων στρατοὺς, συγκειμένους ἐκ ζένων καὶ ἀγριωτάτων
μισθοφόρων. Ἀλλὰ τελευταῖον ὁ Βασίλειος διέπραξεν ἀπανθρω-
πίαν ὑπερβάλλουσαν πᾶσαν πίστιν. Μετὰ πολυετῆ ἀδιάκοπον καὶ
πεισματώδη πόλεμον κατατροπώσας τελευταῖον ὁ Βασίλειος τοὺς
Βουλγάρους ἐτύφλωσεν, ὡς λέγεται, 15,000 ἐξ αὐτῶν ἀφήσας ἓνα
μόνον ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ἑτερόφθαλμον, ὅπως ὀδηγήσῃ τοὺς ἐντε-
λῶς ἀποτυφλωθέντας 14,850 εἰς τὰς ἐστίας αὐτῶν. Τούτους δ'
ιδῶν ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Σαμουήλ ἰλιγγιᾶ, λειποθυμεῖ καὶ θνήσκει
ὑπὸ συγκοπῆς τῆς καρδίας ἐν ἔτει 1014 μ. Χ. Ἐντεῦθεν δὲ λέ-
γεται, ὅτι ὁ Βασίλειος ὁ Β' καὶ Βουλγαροκτόνος ἐπεκλήθη. Μετ' ὀ-
λίγον δ' ἐδολοφονήθη καὶ ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Σαμουήλ ὑπό τι-
νος ὑπηρέτου, καὶ ἅπασα ἡ Βουλγαρία ὑπετάγη τῷ αὐτοκράτορι
τῶν Βυζαντινῶν ἐν ἔτει 1018 μ. Χ. Μετὰ ταῦτα ἐλθὼν ὁ αὐτο-
κράτωρ Βασίλειος εἰς Ἀθήνας, καὶ ἀποδοὺς τῇ Θεοτόκῳ τὰ χα-
ριστήρια τῆς νίκης καὶ κοσμήσας διὰ λαμπρῶν καὶ πολυτελῶν ἀ-
ναθημάτων τὸν ναόν, ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν¹.

§ 132. Τοιοῦτον τέλος ἔλαβε τὸ δεύτερον κατὰ τὴν Μακεδο-
νίαν ἐν Ἀχριδι ἢ Λυχνίδῳ καθιδρυθὲν Βουλγαρικὸν βασίλειον,
διαρκέσαν ἀπὸ τοῦ 980 μέχρι τοῦ 1018, ἧτοι 38 ἔτη· τὸ δὲ
πρῶτον ὅπερ ὑπῆρχεν, ὡς εἶδομεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς βασιλείας τοῦ
Τσιμισκῆ, κατὰ τὴν σημερινὴν *Βουλγαρίαν*, ἔχον μητρόπολιν τὴν

1) Ὁ ἐνταῦθα μνημονευόμενος ναὸς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα
εἶναι ὁ ἔτι καὶ νῦν σωζόμενος ἀνακαινισθεὶς ναὸς τῆς Παναγίας
τοῦ Νικοδήμου (ἡ νῦν ῥωσσικὴ Ἐκκλησία), ὅστις ἔχων τὴν αὐ-
τὴν μορφήν, ἦν καὶ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγία Σοφία καὶ
ἅπασαι αἱ ἀπὸ τοῦ ΣΤ' μέχρι τοῦ Η' αἰῶνος οἰκοδομηθεῖσαι ἐκ-
κλησίαι, εἶναι ἀριστούργημα τοῦ ἐλληνικοῦ βυζαντινοῦ ῥυθμοῦ.

Πρέσβευαν ἢ Μαρκιανόπολιν, κατεστράφη ἐν ἔτει 973 ὑπὸ τοῦ Τσιμισκῆ. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1018 μέχρι τοῦ 1186 διετέλεσαν οἱ Βούλγαροι ὑπὸ τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου, ἐλθόντες παρὰ τὸν Αἰμον Βλάχοι καὶ Κομανοί, συνέστησαν τὸ λεγόμενον Βλαχοβουλγαρικὸν βασιλεῖον, καταλυθὲν ἐν ἔτει 1396 ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Βαγιαζίτου τοῦ Α'.

§ 133. Μετὰ τοὺς Βουλγάρους κατεπολέμησε Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος καὶ τοὺς Κροάτας, τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς Πατσινακίτας· ἀλλ' οὐδὲν ἦττον οἱ ὑπήκοοι αὐτοῦ ἀντὶ νὰ ἐξυμνῶσι τὸν νικηφόρον αὐτῶν βασιλέα, ἐβδελύσσοντο τὴν ἀκόρεστον καὶ μικρολόγον αὐτοῦ φιλαργυρίαν· ἐν ἡλικίᾳ δὲ 68 ἐτῶν παρεσκευάζεν ὁ Βασίλειος ἐκστρατεῖαν καὶ κατὰ τῶν Σαρακηνῶν· ἀλλ' ὁ θάνατος προέλαβεν αὐτόν, καὶ ὁ Βασίλειος κατέλιπε τὸν κόσμον συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν εὐχῶν τοῦ κλήρου καὶ τῶν ἀρῶν τοῦ λαοῦ (1025 μ. Χ.).

§ 134. *Τελευταῖοι διάδοχοι Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου*. Μετὰ Βασίλειον τὸν Β' ἄρχεται ἡ παρακμὴ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, τῆς ἀρξάσης δύο περιποῦ ἑκατονταετηρίδας (867—1057) ἐν Κωνσταντινουπόλει. Βασίλειον τὸν Βουλγαροκτόνον διεδέξατο ἐπὶ τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου ὁ ἀδρανῆς καὶ ἄσωτος αὐτοῦ ἀδελφὸς *Κωνσταντῖνος ὁ Η'*, ὅστις τρία μόνον ἔτη (1025—1028) ἀπήλαυσε τὰς ἡδονὰς τῆς ἐξουσίας ἢ μᾶλλον τῆς βασιλείας, καὶ ἡ μόνη καὶ κυριωτέρα φροντίς, ἣν ἔλαβε περὶ τῆς ἐπικρατείας αὐτοῦ, ὑπῆρξεν ὁ διορισμὸς διαδόχου τοῦ θρόνου. Ἡ κατ' ἀδιάκοπον σειρὰν διαδοχῆ ὅ αὐτοκρατόρων ἐκ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, οὔτινες κατεῖχον ἤδη τὸν θρόνον ἐν διαστήματι 160 ἐτῶν, προσήλωσαν τὸν λαὸν εἰς τὸν μακεδονικὸν οἶκον, οὔτινος τρεῖς ἐφείσθησαν οἱ ἄρπαγες τῆς ἐξουσίας.

§ 135. Ὁ Κωνσταντῖνος θνήσκων εἶχε τρεῖς θυγατέρας, τὴν *Εὐδοξίαν*, ἣτις ἠσπάσθη τὸν μοναχικὸν βίον, καὶ τὴν *Ζωὴν* καὶ τὴν *Θεοδώραν*, αἵτινες εἶχον φθάσει εἰς ὄριμον ἡλικίαν ἀμαθεῖς καὶ παρθενεύουσαι, ὅτε ἐν τῷ συμβουλίῳ τοῦ ψυχροράγουτος αὐ-

τῶν πατρὸς ἐγένετο λόγος περὶ τῆς ὑπανδρείας αὐτῶν. Καὶ ἡ μὲν Θεοδώρα λίαν εὐλαβῆς οὔσα, ἠρνήθη τὸν γάμον, ἡ δὲ Ζωὴ καὶ περ ἄγουσα τὸ 48ον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτῆς, συνήνεσεν εἰς τοῦτον καὶ ἐξελέξατο ὡς ἄνδρα τὸν πατρίκιον Ῥωμανὸν Ἀργυρόν, ὃν ἀπειλῆσασα διὰ θανάτου ἢ τυφλώσεως, ἠνάγκασε νὰ διαζευχθῆ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, ἐνδυθεῖσαν τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα, καὶ νὰ νυμφευθῆ τὴν Ζωὴν. Τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ ἡ ἐσωτερικὴ διοίκησις καὶ αἱ εἰς τὰ ἔξω ἐπιχειρήσεις αὐτοῦ ἦσαν ἐξίσου ἀσθενεῖς καὶ ἄγονοι. Τελευταῖον δὲ ἡ κακοῦθης Ζωὴ συνεννοηθεῖσα μετὰ τοῦ θαλαμηπόλου αὐτῆς *Μιχαὴλ τοῦ Παφλαγόου*, πρώην ἀργυραμοιβοῦ, πέμπει εἰς τὸ τῶν ἀνακτόρων λουτρὸν συνωμότας τινὰς τοῦ *Μιχαήλ*, οἵτινες ἀποπνίγουσι τὸν Ῥωμανὸν ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τοῦ λουτροῦ. (1034 μ. Χ.)

§ 136. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ῥωμανοῦ ἠκολούθησε παραχρῆμα πρὸς μέγα τοῦ κοινῆ ὄλου σκάνδαλον ὁ γάμος τῆς Ζωῆς μετὰ τοῦ *Μιχαήλ Δ'* καὶ ἡ ἀναγόρευσις αὐτοῦ εἰς αὐτοκράτορα. Ἀλλὰ τάχιστα ἡ Ζωὴ μετεμελήθη, διότι ἡ ὑγεία καὶ ὁ νοῦς τοῦ *Μιχαήλ* ἦσαν ἐξησθενημένα ἐκ τοῦ φοβεροῦ πάθους τῆς ἐπιληψίας, καὶ ἐνῶ αὐτὸς καταβασανιζόμενος ὑπὸ τῆς τύψεως τοῦ συνειδῶτος ἐστέναζε καὶ προσῆυχετο ἐνδεδυμένος τρίχινα φορέματα, ὁ εὐνοῦχος *Ἰωάννης*, ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος, ἐδρέπετο τοὺς καρποὺς τοῦ κατὰ τοῦ Ῥωμανοῦ κακουργήματος, οὔτινος ὑπῆρξεν ἐν τῷ κρυπτῷ ὁ κυριώτερος αὐτουργός, καὶ τὴν συνένοχον αὐτοκράτειραν Ζωὴν μετεχειρίζετο ὡς αἰχμάλωτον ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τῶν πατέρων αὐτῆς.

§ 137. *Μιχαὴλ ὁ Καλαφάτης* (1041—1042). Παρατηρῶν ὁ εὐνοῦχος *Ἰωάννης*, ὅτι ἡ ἀσθένεια τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἦτο ἀνίατος, ἔπεισε τὴν Ζωὴν, ὅπως υἰοθετήσῃ τὸν ἀνεψιὸν αὐτῶν *Μιχαήλ* τὸν *Καλαφάτην*, τὸν ἐπονομασθέντα οὕτω ἐκ τοῦ ἐπιτηθεύματος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ ὅπως θέσῃ ἰδίᾳ χειρὶ τὸ στέμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ χειρώνακτος, ἐπονομασθέντος *Μιχαήλ* τοῦ Ε' (1041), τέσσαρας ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατον *Μιχαήλ* τοῦ *Παφλαγόου*.

νας. Ὁ Μιχαὴλ ὁ Ε' δακρυρόων ὑπεσχέθη μὲν ἐνόρκως νὰ πολιτεύηται ὡς ὁ πιστότατος καὶ εὐπειθέστατος τῶν ὑπηκόων τῆς Ζωῆς· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀγνωμονῶν ἀπεφάσισε νὰ ἐξορίσῃ τὴν Ζωήν. Ὁ λαὸς εἶδε τότε μετ' ἀγανακτήσεως ἐξοριζομένην τὴν αὐτοκράτειραν ταύτην, ἣτις ἦτο ἀπόγονος τοσοῦτων αὐτοκρατόρων, καὶ πολιορκήσας τὰ ἀνάκτορα καὶ διαβρῆξας τὰς πύλας αὐτῶν, ἐξήγαγεν ἐκ τῆς φυλακῆς τὴν Ζωήν καὶ ἐκ τοῦ μοναστηρίου τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Θεοδώραν καὶ κατεδίκασεν εἰς τὴν τύφλωσιν τὸν υἱὸν τοῦ Καλαφάτου (1042 μ. Χ.). Οἱ Βυζαντινοὶ εἶδον τότε κατὰ πρῶτον μετ' ἐκπλήξεως δύο γυναῖκας καθήμενας ἐπὶ τοῦ θρόνου, προεδρεύουσας τῆς Συγκλήτου καὶ ἀκρωμένους τοὺς πρέσβεις τῶν ἔθνων. Ἄλλ' ἡ τύχη αὕτη διήρκεσε δύο μόνους μῆνας· διότι ἡ Ζωή, καὶ τοὶ ἐξηκοντούτης, ἔλαβε τρίτον ἄνδρα *Κωνσταντῖνον τὸν Θ' τὸν Μονομάχον*, καὶ τὴν ἐπιούσαν ἔστεψεν αὐτὸν βασιλέα. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξί, ἀποθανούσης τῆς Ζωῆς, ὁ Κωνσταντῖνος ἐμελέτα νὰ παγιώσῃ τὴν δυναστείαν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου· ἀλλ' ἀπεβίωσε πρὶν ἢ δυνηθῆναι νὰ ἐκτελέσῃ τὸ σχέδιον αὐτοῦ ἐν ἔτει 1055 μ. Χ.

§ 138. *Θεοδώρα καὶ Μιχαὴλ ὁ ΣΤ' ὁ Στρατιωτικὸς* (1055—1057). Μετὰ τὸν θάνατον Κωνσταντῖνου τοῦ Θ' τοῦ Μονομάχου ἀνηγορεύθη βασίλισσα κατ' ἀπαίτησιν τοῦ ἔθνους ἡ Θεοδώρα· ἐπειδὴ δ' αὕτη μετὰ ἓν ἔτος ἐνόσησε καὶ ἀπεβίωσεν, ἀνεβιβάσθη ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ ἀνίκανος γέρον Μιχαὴλ ὁ ΣΤ' ὁ Στρατιωτικὸς, Βυζάντιος τὴν καταγωγὴν (1056). Ἐνῶ δ' οὗτος ἀνέβαινε τὰς βαθμίδας τοῦ θρόνου, ἡ Θεοδώρα, ὁ τελευταῖος τοῦ Μακεδονικοῦ ἢ Βασιλείου οἴκου βλαστὸς, κατέβαινε εἰς τὸν τάφον καὶ σὺν αὐτῇ ἐξέλιπεν ἡ γενεὰ αὕτη. Οἱ ἔξοχοι δὲ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους στρατηγοί, μὴ ἀνεχόμενοι τὸν μηδὲν κληρονομικὸν δικαίωμα ἐπὶ τοῦ θρόνου, μηδὲ προσωπικὴν τινα ἀξίαν ἔχοντα Μιχαὴλ τὸν ΣΤ', ἐστασίασαν καὶ ἀπέδωκαν τὸ ὑπέρτατον τῆς ἐξουσίας ἀξίωμα εἰς τὸν ἐξ εὐκλεοῦς οἴκου καταγόμενον *Ἰσαάκιον τὸν Κομνηνόν*, καὶ

ἔκτοτε κατέλαβε τὸν Βυζαντινὸν θρόνον ἡ *δυναστεία τῶν Κομνη-
τῶν* (1057 μ. Χ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ.

Ἀπὸ Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Λα-
τίνων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1057—
1204 μ. Χ.).

§ 139. Κατὰ τὸ μακρὸν τοῦτο χρονικὸν διάστημα 147 ἐτῶν ἤρξεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ δυναστεία τῶν Κομνηνῶν ὑποδιη-
ρημένη εἰς τοὺς τρεῖς κλάδους τῶν ἰδίως Κομνηνῶν, τῶν Δουκῶν
καὶ τῶν Ἀγγέλων. Ἐπὶ τῆς δυναστείας ταύτης ἤρξαντο αἱ πολυ-
θρύλλητοι πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Ἀγίας Γῆς, τῆς Ἱερουσαλήμ, σταυ-
ροφορίαι, ὧν ἡ τετάρτη κατέληξεν εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει
Ἱδρυσιν λατινικῆς τιμαριωτικῆς βασιλείας, διηρημένης εἰς πολλὰς
μικρὰς ἐπικρατείας.

§ 140. Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνός (1057—1059). Οἱ Κομνηνοί, οἵ-
τινες ἠνώρθωσαν πρὸς μικρὸν τὴν καταπίπτουσαν Βυζαντινὴν βα-
σιλείαν, ἐσεμνύοντο ὅτι κατήγοντο ἐκ τῆς ἀρχαίας Ῥώμης, καί-
τοι πρὸ πολλοῦ τῆς οἰκογενείας αὐτῶν ἐν Ἀσίᾳ κατοικοῦσης.
Πρῶτος δὲ τοῦ γένους τούτου ὀνομαστός ἀνὴρ ὑπῆρξεν ὁ περιώνυ-
μος *Μαρουήλ*, ὅστις ἐπὶ τῆς βασιλείας Βασιλείου τοῦ Βουλγαρο-
κτόνου συνετέλεσε διὰ τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ ἀνδραγαθημάτων καὶ
τῶν ἐπιτηδείων διαπραγματεύσεων εἰς τὴν εἰρήνευσιν τῆς Ἀνα-
τολῆς. Ἐλκύσας δ' οὕτω τὴν εὐνοίαν καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν εὐγνω-
μοσύνην τοῦ αὐτοκράτορος, συνέστησεν αὐτῷ ἀποθνήσκων τοὺς δύο
ἀνηλίκους αὐτοῦ υἱούς, Ἰσαάκιον καὶ Ἰωάννην. Ἀφοῦ δ' οὗτοι ὑ-
πηρέτησαν ἐν τῷ τάγματι τῶν σωματοφυλάκων καὶ διεκρίθησαν
ἐπὶ ἀνδρία, προεπιβάσθησαν μέχρι στρατηγίας καὶ διοικήσεως. Ἡ
ἀδελφικὴ ὁμόνοια ἐδιπλασίαζε τὴν δύναμιν καὶ τὴν φήμην τῶν
Κομνηνῶν. Ἡ δὲ ἀναγόρευσις ὡς αὐτοκράτορος τοῦ *Μιχαήλ* τοῦ
ΣΤ' διήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἀξιοτέρων αὐτοῦ στρατη-
γῶν, οἵτινες συναθροισθέντες κρυφίως ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀγίας Σο-

φίας, ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν Ἰσαάκιον τὸν Κομνηνόν, καὶ μετὰ τοῦτο ἀνεχώρησαν εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Φρυγίας, ἕκαστος εἰς τὸ ἴδιον τάγμα. Ὁ Μιχαὴλ, ἡγούμενος μόνων τῶν μισθοφόρων σωματοφυλάκων, ὑπέστη δεινὴν ἦταν, μεθ' ἣν ἐκάρη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ Κηρουλαρίου μοναχός, ἐνῶ ὁ Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνὸς ἐστέφθη ὑπ' αὐτοῦ βασιλεὺς ἐν ἔτει 1057 μ. Χ.

§ 141. Ὁ Ἰσαάκιος ἦτο ἄξιος τοῦ θρόνου, φροντίζων πρὸ πάντων νὰ ἐπανορθώσῃ τὰς ὑπὸ τῶν προκατόχων αὐτοῦ ἀφειδῶς καταναλωθείσας προσόδους, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐζήτησε νὰ θέσῃ φραγμὸν τινα εἰς τὰς ὑπερβολικὰς κτήσεις τοῦ κλήρου, καὶ ἐντεῦθεν περιήλθεν εἰς ἔριν πρὸς τὸν πατριάρχην Κηρουλάριον, ὃν κατέστησεν ὑπερόριον ἀντικαταστήσας αὐτὸν διὰ τοῦ πρωτοβεστιαρίου Κωνσταντίνου τοῦ Λεχοῦδη. Ἄλλ' ὁ Ἰσαάκιος, ἀσθενὴς ὢν τὸ σῶμα καὶ προαισθανόμενος τὴν προσέγγισιν τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀντὶ νὰ καταλίπῃ τὴν βασιλείαν ὡς προῖκα κληρονομικὴν τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ, ἀπεφάσισε νὰ παραδώσῃ τὰ σκῆπτρα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Ἰωάννῃ, ὅστις ἦτο ἀνὴρ πολεμιστῆς καὶ φιλόπατρις, καὶ, ὅπερ σπουδαιότερον, εἶχε πέντε υἱούς, δυναμένους νὰ διατηρήσωσι τὸ στέμμα διαδοχικὸν εἰς τὸ γένος αὐτοῦ.

§ 142. Κωνσταντῖνος ὁ Γ' ὁ Δούκας (1059—1067). Ἄλλὰ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ὁ Ἰωάννης ἀπεποιήθη τὴν πορφύραν, καὶ ὁ Ἰσαάκιος, πειθόμενος ταῖς συμβουλαῖς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου, ἐξελέξατο διάδοχον οὐχί τινα τῶν συγγενῶν, ἀλλ' οἰκειὸν τινα ἄνδρα, ὃν ἀμφότεροι ἐθεώρουν κατάλληλον, ὅπως περιβληθῇ τὴν πορφύραν, καὶ οὗτος ἦτο Κωνσταντῖνος ὁ Γ' ὁ Δούκας, εἰς ὃν ἀνέθετο ἔτι ζῶν τὴν κυβέρνησιν ὁ ἀσθενὴς Ἰσαάκιος ἐν ἔτει 1059, τελευτήσας μετὰ δύο ἔτη (τῷ 1061) ἐν μοναστηρίῳ.

§ 143. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Δούκας, ἐνασχολούμενος περὶ τὴν σύνταξιν μειρακιωδῶν μελετῶν καὶ περὶ τὰ ὑποδεέστερα ἔργα τοῦ δικαστοῦ, παρημέλει τῶν καθηκόντων τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ στρατιώτου, καὶ ἀποθνήσκων ἐν ἔτει 1067 ἐνεπιστεύθη τὴν ἐπιτροπείαν τῶν ἀνγλικῶν αὐτοῦ υἱῶν, οὓς εἶχε περιβάλει τὸ ἀξίωμα

τοῦ Αὐγούστου, τῇ γυναικί αὐτοῦ *Εὐδοξία* ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦ νὰ μὴ συνάψῃ αὐτῇ δεύτερον γάμον. Ἄλλ' αὕτη τὸν ἔβδομον μῆνα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου ἐτέλεσε τοὺς γάμους αὐτῆς μετὰ τοῦ στρατηγοῦ *Ῥωμανοῦ τοῦ Δ'* τοῦ *Διογένους*, ὅστις καὶ ἀνηγορεύθη βασιλεὺς (1068—1069). Ἡ *Εὐδοξία* δὲ ἢ *Εὐδοξία* αὕτη, ἣτις φέρει τὸ ἐπώνυμον *Μακροβολιτισσα*, φημιζομένη ἐπὶ πολυμαθεία, εἶναι συγγραφεὺς τῆς *Ἰωριᾶς*, λεξικοῦ ἱστορικοῦ καὶ φιλολογικοῦ.

§ 144. Ὁ Ῥωμανὸς ἐπεχείρησε τρεῖς ἐνδόξους ἐκστρατείας κατὰ τῶν εἰσβαλόντων τότε εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἐπικράτειαν Σελσουκιδῶν Τούρκων, ἐξεδίωξεν αὐτοὺς ἐκ τῆς Κιλικίας, καὶ ἀπέβριψε τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τοῦ Σουλτάνου· ἀλλ' ἐν τῇ τελευταίᾳ μάχῃ, προδοθεὶς ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ, τοῦ διευθύνοντος τὸ ἕτερον κέρασ, πληγείς τὴν χεῖρα καὶ ἀποκαμῶν ἀμυνόμενος, ἔπεσεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων καὶ ἀπήχθη αἰχμάλωτος. Ὅτε ἀφίκετο ἡ εἰδήσις τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ Ῥωμανοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἡ μὲν *Εὐδοξία* περιωρίσθη ἐν μοναστηρίῳ, ὃ δὲ Ῥωμανὸς ἐκηρύχθη ἐκπτωτος τοῦ θρόνου, καὶ ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ πρεσβύτερος τῶν υἱῶν Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα, *Μιχαὴλ ὁ Ζ'* ὁ *Παραπινάκιος*. Οἱ Τούρκοι ἀπέλυσαν τὸν Ῥωμανόν· καὶ οὗτος ἐπιστρέφων εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπεχείρησε νὰ ἀνακτήσῃ τὴν ἀρχὴν διὰ τῶν ὄπλων· ἀλλ' ἠττηθεὶς ἀπεσύρθη εἰς μοναστήριον, λαβῶν ὑπόσχεσιν ὅτι δὲν θέλει πάθει τι· ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ κατεδίωξαν τὸν ἐκπτωτον αὐτοκράτορα οἱ ἀπηνεῖς αὐτοῦ ἐχθροί, καὶ ἐξέκοψαν ὠμότατα τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, καὶ ἔσυραν αὐτὸν χωρὶς νὰ δέσωσι τὰς πληγὰς αὐτοῦ εἰς τὴν νῆσον *Πρώτην*, ὅπου μετ' ὀλίγον ἀπέβιασεν ἐκ γαγγραινῆς τῶν ὀφθαλμῶν ἐν ἔτει 1071 μ. Χ.

§ 145. *Μιχαὴλ ὁ Ζ'* ὁ *Παραπινάκιος* (1071—1078). Κατὰ τὴν τριπλῆν βασιλείαν τῶν υἱῶν Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα, οἱ μὲν δύο νεώτεροι ἀδελφοὶ περιωρίσθησαν εἰς μόνας τὰς κενὰς τιμὰς τῆς πορφύρας, ὃ δὲ πρεσβύτερος, ὁ μικρόφυχος *Μιχαὴλ ὁ Ζ'*, ἦτο

ἀνίκανος νὰ βαστάσῃ τὸ βάρος τοῦ σκήπτρου καὶ τὸ παρωνύμιον αὐτοῦ, τὸ *παραπινάκιος*, δηλοῖ τὴν ἀποδιδόμενην αὐτῷ κατηγορίαν, ὅτι συμφωνήσας μετὰ τινος ἐκ τῶν παρ' αὐτοῦ εὐνοουμένων ὑπουργῶν, τὴν μὲν τιμὴν τοῦ σίτου ἠϋξήσεν, ἠλάττωσε δὲ τὸ μέτρον αὐτοῦ «παρὰ πινάκιον ἐπίπρασκε τὸ μόδιον.»

§ 146. Ὁ υἱὸς οὗτος τῆς Εὐδοξίας ἐδιδάσκετο ὑπὸ Μιχαὴλ τοῦ Φελλοῦ τὴν ῥητορικὴν καὶ φιλοσοφίαν, ἣ δὲ ἐπικράτεια ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τοῦ εὐνοῦχου Ἰωάννου Λογοθέτου, μητροπολίτου Σίδας, ἐνῶ εἰς τὰ ἔξω διεπορθεῖτο ὑπὸ τῶν Τούρκων. Μετὰ ἔξαετῆ δὲ ἄδοξον βασιλείαν ὁ Μιχαὴλ ὁ Ζ΄, ὁ Παραπινάκιος, ἀθυμήσας ἐνεδύθη ἐνδύμα μοναχοῦ καὶ ἐπέμφθη εἰς τὴν μονὴν τοῦ Στουδίου ὑπὸ τοῦ ἀποστατήσαντος στρατηγοῦ *Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου*, ὅστις καὶ ἀναγορεύεται βασιλεὺς (1078), καὶ διὰ τοῦ ἀνδρείου αὐτοῦ στρατηγοῦ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ (ἀνεψιοῦ τοῦ Ἰσαακίου Α΄), κατέβαλε τὸν ἐπίσης εἰς βασιλέα περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν ἀνακηρυχθέντα στρατηγὸν *Νικηφόρον τὸν Βριέννιον*· ἀλλὰ δὲν ἤρξεν, εἰμὴ τρία μόνον ἔτη (1078—1081)· διότι στασιάζαντες κατ' αὐτοῦ οἱ δύο στρατηγοὶ Ἀλέξιος καὶ Μελισσηνός, ἐκθρονίζουσι τὸν *Νικηφόρον τὸν Βοτανειάτην*, ὅστις ἐκάρη μοναχὸς καὶ ἐτελεύτησεν ἐν μοναστηρίῳ, καὶ ὁ μὲν Ἀλέξιος ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ, ὁ δὲ Μελισσηνός λαμβάνει τὸ τοῦ Καίσαρος ἀξίωμα.

§ 147. Ἀλέξιος ὁ Α΄ ὁ Κομνηνὸς (1081—1118). Οὗτος ὑπῆρξεν ὁ ἀρχηγέτης τῆς νέας τῶν Κομνηνῶν δυναστείας· βιογραφίαν δὲ τούτου συνέγραψεν ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἄννα ἡ Κομνηνή. Ὁ Ἀλέξιος ἀνέβη ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου ἐν καιροῖς δυσχερεστάτοις· ἐν μὲν τῇ Ἀνατολῇ ἀπὸ τῆς Περσίας μέχρι τοῦ Ἑλλησπόντου οἱ Τούρκοι εἶχον ἰδρύσει τὸ κράτος τοῦ κορανίου καὶ τῆς ἡμισελήνου, φυλαὶ δὲ τῆς ἄρκτου οὐχ ἦττον ἄγριαι, οἱ Σλαῦοι, Βούλγαροι, Οὐγγροι, Πατσινάκαι καὶ Κόμανοι, καὶ μᾶλλον ἢ πρότερον γεγυμνασμένοι εἰς τὰ τοῦ πολέμου, εἰσέβαλλον ἀπὸ τοῦ Ἰστροῦ ποταμοῦ εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας· λαοὶ ὡσαύτως τῆς Δύσεως φιλοπόλεμοι ἔσειον τὴν σημαίαν τοῦ ἱεροῦ πολέμου παρ'

αὐτὸν τὸν Βόσπορον, καὶ ἡ Εὐρώπη ἐφαίνετο ὅτι ἠγέρθη ἐκ βάθρων, ὅπως ἐπιέσθη κατὰ τῆς Ἀσίας. Ἐνῶ δὲ διήρκει ἡ καταιγὶς αὕτη, ὁ Ἀλέξιος ἐκυβέρνα τὴν Βυζαντινὴν ἐπικράτειαν μετ' ἀνδρείας καὶ φρονήσεως. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς 37ετοῦς αὐτοῦ βασιλείας αἱ χρήσιμοι τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι εὕρισκον παρ' αὐτῷ περιθάλψιν· τὰ δὲ ὄρια τῆς βυζαντινῆς ἐπικρατείας ἐπεξετάθησαν ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ, καὶ τῶν Κομνηνῶν ὁ οἶκος διετήρησε τὰ σκῆπτρα μέχρι τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς.

§ 148. *Ἐπιδρομὴ Νορμανδῶν ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ* (1080—1085). Ὀλίγα ἔτη πρὶν ἢ ἀναβῆ ἰς τὸν βυζαντινὸν θρόνον ὁ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς ὁ πανοῦργος καὶ πολεμικώτατος τῶν ἐν Ἀπουλίᾳ καὶ Καλαβρίᾳ Νορμανδῶν ἀρχηγὸς *Ροβέρτος Γυϊσκάρδος*, ἐπλευσε μετὰ πολυαριθμοῦ στόλου καὶ στρατοῦ ἀπὸ Βρεντησίου, ὅπως καθυποτάξῃ τὴν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ, καὶ ἀφοῦ ἐλεηλάτησε τὴν Κεφαλληνίαν καὶ τὴν Ἡπειρον ἐπολιόρκησε μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Βοεμούνδου τὸ Δυρράχιον. Κατὰ τοῦ φοβεροῦ τούτου ἀπὸ τῆς Δύσεως ἐπιδραμόντος ἐχθροῦ ἐξεστράτευσεν αὐτοπροσώπως ὁ Ἀλέξιος, καὶ μάχῃ πεισματώδῃ καὶ αἱματηρᾷ συνεκροτήθη ἐκεῖ, ἧτις ἐπὶ πολὺ οὔσα ἀμφίρροπος, τελευταῖον ἀνέδειξε νικητὴν τὸν *Ροβέρτον*, ὅστις καὶ ἐγένετο κύριος τοῦ Δυρράχίου. Ὁ δ' αὐτοκράτωρ σπουδαῖον λαβῶν κατὰ τὴν μάχην τραῦμα διεσώθη μετ' ὀλίγων στρατιωτῶν εἰς τὴν Ἀχρίδα. Ἀπὸ τοῦ Δυρράχίου ὁ *Ροβέρτος* προὐχώρησεν εἰς τὴν Ἡπειρον καὶ Θεσσαλίαν καὶ κατέλαβε τὴν Καστορίαν καὶ τὴν Λάρισσαν. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξύ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ Γερμανὸς αὐτοκράτωρ *Ἐρρίκος ὁ Δ'*, καὶ ἠνάγκασε τὸν *Ροβέρτον* νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου τῷ υἱῷ αὐτοῦ Βοεμούνδῳ καὶ ἐπανάλθῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Τοῦτον δ' ἐνίκησεν ὁ Ἀλέξιος καὶ ἠνάγκασε νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς ἐπικρατείας αὐτοῦ. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ *Ροβέρτος*, ἀπαλλαγὴς τοῦ πρὸς τὸν *Ἐρρίκον* πολέμου παρεσκευάζετο εἰς τὴν κατὰ τῶν Βυζαντινῶν ἐκστρατείαν, ἀλλ' ἀπέθανεν ἐν Κερκύρᾳ τὸ 1085 μ. Χ., καὶ οὐ-

τως ἀπηλλάγη ὁ Ἀλέξιος τοῦ ἐκ τῶν Νορμανδῶν μεγάλου κινδύνου.

§ 149 Τὸν Ἀλέξιον θεωροῦσι τινες ὡς ἓνα τῶν πρωταιτίων τῶν σταυροφορικῶν πολέμων, καθ' ὅσον οὗτος διὰ τῶν πρέσβειων αὐτοῦ ἐκάλεσε τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ὅπως ἐκστρατεύσωσι κατὰ τῶν Τούρκων εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἵνα μὴ ἴδωσιν αὐτοὺς ἐντὸς ὀλίγου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς Εὐρώπης· ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος ἔπαθε κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τὸ τοῦ Ἰνδοῦ ἐκείνου χωρικοῦ, ὅστις δεόμενος τοῦ Θεοῦ περὶ ὕδατος, εἶδε μετ' ὀλίγον τὰ ἐξογκοθέντα ὕδατα τοῦ Γάγγου πλημμυροῦντα τοὺς ἀγρούς αὐτοῦ.

§ 150. Αἱ σταυροφορίαι (1096—1201) Σταυροφορίαι καλοῦνται αἱ ἐντὸς δύο ἑκατονταετηρίδων γενόμεναι ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων χριστιανῶν μεγάλαι ἐκστρατεῖαι πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς ἱερᾶς πόλεως Ἱερουσαλήμ ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν Μουσουλμάνων, τῶν ἀπειλούντων τὴν κατάκτησιν τῆς τε Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. Πρὸ ὀκτῶ αἰῶνων ἅπανα ἡ Εὐρώπη ἐφαίνετο ἕτοιμος νὰ μεταγισθῇ εἰς τὴν Ἀσίαν. Τὰ κατοικοῦντα αὐτὴν ἔθνη, διάφορα μὲν τὴν γλῶσσαν, τὰ ἦθη καὶ τὴν καταγωγὴν, συνδεδεμένα, ὁμως διὰ τῆς αὐτῆς θρησκείας καὶ τῶν αὐτῶν προλήψεων, συνεμάχησαν ὡς τὸ πάλαι οἱ μικροὶ καὶ ὀλιγάριθμοι λαοὶ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Τροίας ἢ οἱ Ἀργοναῦται κατὰ τῆς Κολχίδος. Πρῶτος δ' ἔδωκε τὸ σύνθημα ὁ πτωχὸς ἐρημίτης Πέτρος ὁ Ἀμβιανίτης ἢ Κουκόπετρος νορμαδικῆς καταγωγῆς, ὅστις μεταβὰς ἐν ἔτεσι 1093 καὶ 1094 εἰς τὰ τῆς Ἱερουσαλήμ προσκυνήματα, καὶ ἰδὼν τὰς κακουχίας καὶ ὕβρεις, ἃς ἔπασχον παρὰ τῶν κατεχόντων τὴν ἁγίαν γῆν Μουσουλμάνων οἱ χριστιανοὶ τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τὸ θρησκευμα αὐτῶν, ἔλαβεν ἐπιστολὰς παρὰ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων πρὸς τε τὸν τότε Πάπαν Οὐρβανὸν τὸν Β' καὶ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ὅπως διὰ κηρύγματος ἐπισήμου καλέσωσιν ἀπὸ κοινοῦ τοὺς χριστιανούς τῆς Δύσεως εἰς βοήθειαν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁμοδόξων αὐτῶν.

§ 151. Ὁ Πάπας Οὐρβανὸς ὁ Β' θέλων νὰ προσλάβῃ μέγα ἀ-

ζίωμα ἐκ τῆς διευθύνσεως τῆς μεγάλης ταύτης ἐπιχειρήσεως καὶ νὰ ἐπισκιάσῃ τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ *Ἐρρίκον τὸν Δ'*, ἐπέτρεψε τῷ Ἐρημίτῃ νὰ καλέσῃ ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ τοὺς τε ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως εἰς κοινὴν κατὰ τῆς Παλαιστίνης ἐκστρατείαν. Ὁ δὲ Πέτρος μετὰ μεγάλου ζήλου καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἐξετέλεσεν τὴν ἐντολὴν ταύτην τοῦ Πάπα περιερχόμενος πόλεις καὶ χωρία, καθ' ὃν χρόνον καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός, πιεζόμενος καὶ ἀπειλούμενος ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν, ἐζήτησεν, ὡς προείπομεν, τὴν συνδρομὴν τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης.

§ 152. Θαυμασία ὑπῆρξεν ἡ ἐγερθεῖσα ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης συγκίνησις ἐκ τῶν διηγήσεων τοῦ εὐγλώττου προσκυνητοῦ, καὶ ἰδίως ἐν τῇ μεσημβρινῇ Γαλλίᾳ, ἐν τῇ Βουργουνδίᾳ καὶ ἐν ταῖς Κάτω Χώραις, καὶ κατὰ τὴν ἐν Πλακεντία τῆς Ἰταλίας πολυαριθμοτάτην συγκροτηθεῖσαν κατὰ Μάρτιον τοῦ 1095 ἐκκλησιαστικὴν Σύνοδον ὁ Πάπας Οὐρβανός ὁ Β'. παρέστη ὡς προστάτης τοῦ Βυζαντινοῦ βασιλέως καὶ ὡς ἡγεμὼν τῆς κατὰ τοῦ Ἰσλαμισμοῦ ὀπλιζομένης ἐκκλησίας. Κατὰ δὲ τὸ φθινόπωρον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὁ Οὐρβανός συνεκάλεσε νέαν Σύνοδον ἐν *Κλερμοντίῳ*, πόλει τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας, ἐνθα πλεῖστοι ἐπίσκοποι καὶ εὐγενεῖς καὶ ἀναρίθμητοι πάσης τάξεως ἄνθρωποι συνέβρευσαν.

§ 153. Ἀφοῦ δὲ ὁ μὲν Πέτρος μετὰ λυγμῶν ἐθρηνολόγησεν ἐν τῇ ὁμηγύρει τὰς βασάνους τῶν ὀπαδῶν τοῦ εὐαγγελίου, ὁ δὲ Πάπας δημηγορήσας εὐφραδέστατα ὑπὲρ τῆς πίστεως τοσοῦτον ἐξηλεκτρίσε τοὺς ἀκούοντας, ὥστε ἅμα οὗτος ἐπέρανε τὸν φλογερὸν αὐτοῦ λόγον διὰ τῆς παρακελεύσεως «ἄς ἀπαρνηθῇ ἕκαστος ἑαυτὸν, καὶ ἄς λάβῃ τὸν σταυρόν, ἵνα κερδήσῃ τὸν Χριστόν», ἅπαντες ὁμοθυμαδὸν ἀνεβόησαν αὐτῇ ἢ θέλησις Κυρίου», καὶ ἐδήλωσαν ὅτι ἡ προτροπὴ τοῦ Πάπα ἦτο θέλησις τοῦ Ὑψίστου. Χιλιάδες δὲ χριστιανῶν ἐγονυπέτησαν καὶ ἐπεθύμησαν, ὅπως συμπεριληφθῶσι πάραυτα εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἁγίων μαχητῶν, καὶ εὐθύς πάντες ὤμοσαν τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ἁγίας χώρας, κοσμήσαντες τὸν δεξιὸν ὤμον καὶ τὰ κράνη αὐτῶν διὰ τοῦ σημείου ἐρυθροῦ σταυροῦ,

ἐξ οὗ καὶ σταυροφόροι ἐπεκλήθησαν. Ὁ ἱερός οὗτος πόλεμος ἐπηγγέλετο τοῖς σταυροφόροις μαχηταῖς ἐντελῆ ἄφεισιν τῶν ἀμαρτιῶν καὶ αἰωνίαν ἀμοιβὴν ἐν τῷ οὐρανῷ.

§ 154. Πρώτη σταυροφορία (1096—1099). Αὕτη διήρκεσε τρία ἔτη. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἐκ τῆς Συνόδου τοῦ Κλερμοντίου παρευρεθέντων ὤμοσαν νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τὸν ἱερόν πόλεμον, ὁ δὲ ἄπαξ ἐκριπισθεὶς ἐνθουσιασμός διεδόθη μετ' ὀλίγον ἀπανταχοῦ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, καὶ κατέλαβεν οὐ μόνον τοὺς ἐξ ἐπαγγέλματος μαχητάς, ἀλλὰ καὶ πάσης τάξεως ἀνθρώπους καὶ αὐταὶ αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά ἐσημείουσιν ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων αὐτῶν τὸ σημεῖον. Οἱ μοναχοὶ λειποτακτοῦντες ἐκ τῆς ἐρήμου, ἠυτομόλουσιν εἰς τὰς συντασσομένας φάλαγγας νομίζοντες ὅτι ἔλκονται ὑπὸ θείας ἐμπνεύσεως, οἱ δὲ ληστοὶ καὶ κακοῦργοι καταλιμπάνοντες τὰ ἄγνωστα αὐτῶν κρησφύγετα, ἤρχοντο ὅπως ἐξομολογηθῶσιν τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν, καὶ ὑπέσχοντο νὰ ὑπάγωσιν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, ὅπως ἐξαγοράσωσιν αὐτὰς ἐντελῶς.

§ 155. Πανταχόθεν τῆς Εὐρώπης ἐκινουῦντο στρατεύματα· ὅθεν ἔπαυσαν πᾶσαι αἱ ἄλλαι διαφοραὶ καὶ ὑποθέσεις, ἡ δὲ εἰρήνη ἀποκαθίστατο πανταχοῦ ἅμα ἐπεφαίνετο ὁ σταυροφόρος. Ἐπειδὴ δὲ αἱ προπαρασκευαὶ τῶν ἡγεμόνων ἐφαίνοντο εἰς τὰ ἀνακινήθηεντα πλήθη λίαν μακροχρόνιοι, πολυάριθμα ἄτακτα καὶ κακῶς ὠπλισμένα τοῦ ὄχλου στίφη, τὸ πλεῖστον ἐκ μοχθηροτάτων συγκείμενα ἀνθρώπων, ἐκίνησαν ἐν ἔαρι τοῦ 1096 ἔτους. Καὶ προεπορεύετο μὲν ἡ προφυλακὴ, ἀποτελουμένη ἐκ 15,000 ἀνδρῶν, ἐχόντων 8 μόνον ἵππους, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πένητος Νορμανδοῦ ἱππότου Γωθιέρου, τοῦ ἕνεκα τῆς ἐνδείας αὐτοῦ ἐπικαλουμένου *Μηδὲν ἔχοντος* ἢ *Ἀκτῆμονος* (Gauthier sans avoir), εἶπετο δὲ *Πέτρος* ὁ *Ἐρημίτης* μετὰ 100,000 ἀνδρῶν, καὶ μετ' αὐτὸν ἤρχετο τελευταία ἡ ὀπισθοφυλακὴ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Γερμανοῦ ἱερέως *Γοττεσχαλκίου* (Gotteschalk). Ἄλλοι πρῶτοι οὗτοι σταυροφόροι ἐκ προοιμίων ἤδη ἐπιλαθόμενοι τοῦ ἀρχικοῦ αὐτῶν σκοποῦ, ἐξέκλιναν εἰς παντοδαπὰς ἀσωτίας καὶ βιαιοπραγίας, εἰς κα-

κουργίας καὶ ἐκδικήσεις μάλιστα κατὰ τῶν δυστυχῶν Ἰουδαίων εἰς τὰς παραρρήνιους πόλεις Στρασβοῦργον, Βορματιάν καὶ Μογουντιάν. Ἐντεῦθεν δὲ συνέβη, ὥστε ἡ μὲν μοῖρα τοῦ Γοττεσχαλκίου ἐξωλοθρεύθη ἐν Οὐγγαρία ὑπὸ τῶν Οὐγγρων, ἀγανακτησάντων διὰ τὴν ἀκολασίαν αὐτῶν, οἱ δὲ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἐρμίτου Πέτρου καὶ τοῦ Γωθιέρου βαδίζοντες ἐπίσης διὰ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Οὐγγαρίας πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰ αἰσχίστα καθ' ὁδὸν διαπράττοντες, ἀπωθήθησαν ὡσαύτως ὑπὸ τῶν κατοίκων πρὸς τὴν Θράκην, ἐνθα ἐκυρίευσαν τὸ Βελιγράδιον καὶ ἐνέπλησαν τὴν χώραν φόνων, σφαγῶν καὶ ἀρπαγῶν. Τότε ἐπέπεσαν κατ' αὐτῶν οἱ κάτοικοι καὶ ἔσφαξαν αὐτοὺς κατὰ χιλιάδας, ὥστε ὀλίγοι μόνον ἐξ αὐτῶν διεσώθησαν μετὰ τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός, ἵνα ἀπαλλαγῇ τοιούτων συμμάχων, ὧν αἱ λαφυραγωγίαι, αἱ ἀρπαγαί, οἱ ἄδικοι φόνοι καὶ ἡ λύσσα κατὰ τῶν ὀρθοδόξων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας χριστιανῶν ἐβεβήλωσαν τὸ ὄνομα τῆς πίστεως, ὅπερ εἶχον ὡς σὺνθημα, μετεδίβασεν αὐτοὺς τάχιστα εἰς τὴν Ἀσίαν, καὶ ἐκεῖ σχεδὸν ἅπαντες ἐξωλοθρεύθησαν ὑπὸ τῶν Σελσούκων ἐπὶ τῆς πεδιάδος τῆς Νικαίας.

§ 156. Ἀναχώρησις τοῦ μεγάλου στρατοῦ τῶν σταυροφόρων (1096). Ἄλλ' ἡ μυρμηκία τῶν παρασκευαζομένων σταυροφόρων ἦτο ἤδη ἀναριθμητός. Διό, καίτοι 100,000 ἀνθρώπων εἶχον ἤδη ἀπολεσθῆ, πολυάριθμοι οὐχ ἦττον σταυροφορικοὶ στρατοὶ παρεσκευάζοντο, ὅπως ἐπαναλάβωσι τὸν κατὰ τῶν ἀπίστων πόλεμον. Πρῶτος δὲ τῶν σταυροφόρων ἡγεμόνων ὁ μεγάλος Γοδοφρέδος, δούξ τῆς Βουίλλωνος (Bouillon) καὶ τῆς κάτω Λοθαριγγίας (basse Lorraine), ὅστις ἦτο πρότυπον τοῦ εὐλαβοῦς καὶ εὐβούλου χριστιανοῦ μαχητοῦ, ἦ, μᾶλλον εἰπεῖν, ὁ Νέστωρ τοῦ σταυροφορικοῦ στρατοῦ, ἐξεστράτευσε κατὰ αὐγούστον τοῦ 1096 μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ ἀδελφῶν Εὐσταθίου καὶ Βαλδουίνου καὶ μετὰ 100,000 καλῶς ἐξοπλισμένων ἵπποτῶν, Φλαμάνδων καὶ Γάλλων, διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἀφίκετο πρὸ τῶν

πυλῶν αὐτῆς ἐν ἀρχῇ τοῦ χειμῶνος. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξύ ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου τοῦ Α΄ κόμης τῆς Βερμανδοσίας (Vermandois) Οὐγῶν ἀνεχώρησε διὰ τῆς Ἰταλίας, ὅπως μεταβῆ διὰ θαλάσσης εἰς Κωνσταντινούπολιν· ἀλλὰ διαπεραιωθείς εἰς *Δυρράχιον*, τοσοῦτον ἀνθαδῶς προσηνέχθη πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, ὥστε συνελήφθη κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ καὶ ἀπήχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μικρὸν δὲ μετὰ τὸν *Γοδοφρέδον* καὶ τὸν *Οὐγῶνα* ἀφίκοντο εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἧτις ἦτο τὸ κέντρον τῆς ἐνώσεως πάντων τῶν σταυροφόρων, καὶ δύο ἐπιφανεῖς Νορμανδοὶ ἡγεμόνες τῆς κάτω Ἰταλίας, ὁ ἡγεμὼν Τάραντος *Βοεμουῆδος ὁ Α΄* καὶ ὁ τούτου ἀπ' ἀδελφῆς ἰπποτικὸς ἀνεψιὸς μαρκίων τοῦ Βρεντησιῦ *Ταγκρέδος*, ὅστις διέπρεπεν ἐπὶ πάσαις ταῖς ἰπποτικαῖς ἀρεταῖς, καὶ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὡς τὸ πρότυπον τοῦ νεανίου ἰππότου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὡς ὁ Ἀχιλλεὺς τοῦ σταυροφορικοῦ στρατοῦ. Ὡς δὲ ὁ Ἀχιλλεὺς εὗρεν ἄξιον ἀοιδὸν τῶν πρὸ τῆς Τροίας ἀνδραγαθημάτων αὐτοῦ τὸν πατέρα τῶν ποιητῶν Ὅμηρον, οὕτω καὶ ὁ Ταγκρέδος, ἀναδειχθεὶς ἄξιος τῆς ἱστορίας, ἀπθανατίσθη ὑπὸ τῆς μούσης τοῦ ἀοιδίου Ἰταλοῦ ποιητοῦ *Τάσσου*.

§ 157. Ἀλλὰ καὶ τούτων τὰ στρατεύματα ἐπολιτεύθησαν τοσοῦτον πολεμικῶς ἐν ταῖς Βυζαντιναῖς ἐπαρχίαις, δι' ὧν διήρχοντο, καὶ τοσαῦτα διέπραξαν ἀθεμιτοῦργήματα εἰς τὰ περίξ αὐτοῦ τοῦ Βυζαντίου, ὥστε ἠνάγκασαν τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον νὰ καταστείλῃ διὰ τῆς βίας τὴν θρασύτητα αὐτῶν, καὶ νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τῶν ἡγεμόνων τῶν σταυροφόρων τὸν *φευδικὸν ὄρκον* πίστεως, τοῦτέστι νὰ ὀρκισθῶσιν ὅτι θὰ ὑπαγάγῳσιν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον αὐτοῦ ὅσας χώρας ἀνακτήσωσιν ἀπὸ τῶν ἀπίστων.

§ 158. Μετὰ δὲ τὴν συναίνεσιν ταύτην μετεβιβάσθη ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν πλοίων εἰς τὴν ἄσιατικὴν παραλίαν ὁ σταυροφορικὸς στρατὸς μετὰ τῶν παρακολουθούντων παιδῶν καὶ γυναικῶν, ἀπάντων ὁμοῦ συμποσομένων κατὰ τοὺς τότε χρονογράφους εἰς 600, 000 ψυχῶν. Ἐν τινι δὲ πεδιάδι, οὐ μακρὰν τῆς *Νικαίας*, ἐγένετο

ἡ ἐξακρίβωσις τῶν μαχίμων ἀνδρῶν, καὶ ἠριθμῆθησαν 100,000 ἰππέων καὶ 300,000 πεζῶν.

§ 159. Ἡ πολιορκία τῆς *Νικαίας* ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἀξία λόγου πολεμικῆ πρᾶξις τῶν σταυροφόρων, ἣν ἐπεχείρησαν, ὅπως ἐκδικήσωσι τὸν θάνατον τῶν ὑπὸ τὸν *Ἐρημίτην Πέτρον* καὶ τὸν *Βωθιέρον* προπορευθέντων σταυροφόρων. Μετὰ ἑπτὰ δ' ἑβδομάδων καὶ τριῶν ἡμερῶν πολιορκίαν, κατὰ *Ἰούνιον* τοῦ 1097, παρεδόθη τὸ φρούριον τῆς *Νικαίας* ἐπὶ χρήμασι τῷ *Ἀλεξίῳ* τῷ *Κομνηνῷ*, καὶ περὶ τὰ τέλη *Ἰουνίου* προὐχώρησαν οἱ σταυροφόροι νοτιοανατολικῶς διὰ τῆς ἐπικρατείας τοῦ *Σουλτάνου* τοῦ *Ἰκονίου*. ἀλλ' ὑπέστησαν κατὰ τὴν εἰς τὰ πρόσω πορείαν αὐτῶν τσαῦτα δεινὰ ἐξ ἐνδείας τροφῶν, ἐκ τοῦ ὑπερβολικοῦ καύσονος καὶ ἐκ τῆς τῶν ὀδηγῶν ἀμαθείας, ὥστε πολλαὶ χιλιάδες αὐτῶν ἀπέθανον.

§ 160. Τελευταῖον δ' εἰσῆλθεν ὁ στρατὸς ἐν ἔτει 1097 εἰς τὴν θελκτικὴν πεδιάδα τῆς *Ἀντιοχείας*, καὶ πολιορκήσας τὴν ὄχυράν ταύτην πόλιν ἐκυρίευσεν αὐτὴν μετὰ ἐννεάμηνον πολιορκίαν κατὰ *Ἰούνιον* τοῦ 1098 διὰ προδοσίας ἀρνησιθρήσκου τινος, εἰς ὃν ὁ δεδеспότης τῆς *Ἀντιοχείας* *Βαγὶ Σεγιὰν* εἶχεν ἀναθέσει τὴν ὑπεράσπισιν ἐνὸς πύργου τοῦ τείχους. Ἀλλὰ τρεῖς ἡμέρας ἀπεκλείσθησαν οἱ σταυροφόροι ἐν *Ἀντιοχείᾳ* ὑπὸ πολυαρίθμου τουρκικοῦ στρατοῦ, ὃν ἔπεμψεν ὑπὸ τὸν *Κερβογὰ* ὁ *Σελσουικὸς* *Σουλτάνος* *Βαρκιαρῶκ*, καὶ περιῆλθον εἰς τὸν ἐσχατον κίνδυνον ἐκ τῆς παντελοῦς στερήσεως τροφῶν, ἀλλ' ἐσώθησαν ὑπὸ *Προβηγκιανοῦ* τινος μοναχοῦ, καλουμένου *Πέτρου*, ὅστις διέδωκεν, ὅτι ἀνεκάλυψεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ *Ἀγίου Πέτρου* τῆς *Ἀντιοχείας* τὴν ἱεράν λόγχην, δι' ἧς διετρυπήθη ποτὲ ἡ πλευρὰ τοῦ *Σωτῆρος*, καὶ τοσοῦτον ἐνέπνευσε τοῖς σταυροφόροις θάρρος καὶ ἐνθουσιασμόν, ὥστε τὴν 26ην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς *Ἀντιοχείας*, ἐξορμήσαντες, κατετρόπωσαν τοὺς *Τούρκους* καὶ ἐκυρίευσαν τὸ στρατόπεδον αὐτῶν.

§ 161. Μετὰ δὲ τὴν νίκην ταύτην ἀνεστάλη ἡ πρὸς τὰ πρόσω στρατεία ἐφ' ἱκανὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐπιδῆμια φοβερὰ ἐνσκήψασα ἐθέρισεν ὑπὲρ τὰς 50,000 σταυροφόρων. Τελευταῖον δ' ἐν ἔτει 1099

ἐξεστράτευσαν οὗτοι, καὶ διαβάντες περὶ τὴν ἑορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς τὴν Ἀριμάθειαν, ἀφίκοντο τὴν πρωτὴν τῆς 1ης Ἰουνίου τοῦ 1099 ἔτους εἰς τὰ ὕψη, ὅθεν κατὰ πρῶτον εἶδον τὴν ἱερὰν πόλιν τῆς Ἱερουσαλήμ. Τότε δ' ἐγονυπέτησαν ἅπαντες ἐν εὐχαΐς ἀγίαις, ἔχυσαν δάκρυα χαρᾶς, καὶ ἔψαλαν πρὸς τὸν Θεὸν ὕμνους δοξολογίας. Μετὰ 39 δ' ἡμερῶν πολιορκίαν τῆς ὑπὸ 60,000 ἀν-

ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ

δρῶν φρουρουμένης ὀχυρᾶς πόλεως, ἐκυριεύθη τελευταῖον αὕτη τῇ 15ῃ Ἰουλίου τοῦ 1099 ἔτους ὑπὸ 40,000 μόνον σταυροφόρων διὰ διημέρου ἐφόδου.

§ 162. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς ἱερᾶς πόλεως οἱ σταυροφόροι ἐξετραχηλίσθησαν εἰς φοβεράς σφαγὰς, ληστείας καὶ ἀτιμώσεις, αἵτινες ἐπλήρωσαν ἀγανακτήσεως τὸν ὅλον μωαμεθαγικὸν

τῆς Ἀνατολῆς κόσμον, καὶ περιήγαγον τὸν ἀτελεύτητον ἐκεῖνον περὶ ἐκδικήσεως ἀγῶνα, καθ' ὃν οἱ χριστιανοί, καθὸ εὐαριθμότεροι, ἔμελλον ἐπὶ τέλους νὰ ἠττηθῶσι. Τρομερὰ τῷ ὄντι ὑπῆρξεν ἡ τύχη τῶν ἠττηθέντων. Ἐπὶ τῶν ἀναβαθμῶν τῶν τσαμίων ἔρρευσε τὸ αἷμα 10,000 σφαγέντων Σαρακηνῶν οἱ Ἰουδαῖοι ἐκάησαν ἐν τῷ συναγωγίῳ αὐτῶν οὐδεμιᾶς δ' ἡλικίας, οὐδενὸς γένους ἐφείσθησαν, καὶ αἱ ὁδοὶ ἐπληρώθησαν νεκρῶν, αἵματος καὶ μελῶν πεπηρωμένων.

§ 163. Οἱ σταυροφόροι, γενόμενοι οὕτω κύριοι τῆς Ἱερουσαλῆμ κατέστησαν αὐτὴν πρωτεύουσαν τοῦ Βασιλείου, ὅπερ ἀπεφάσισαν νὰ ιδρύσωσιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ ἐξελέξαντο βασιλεῖα αὐτῶν τὸν εὐλαβέστατον καὶ ἐπιφανέστατον ἀπάντων τῶν σταυροφόρων ἡγεμόνων τὸν ἀνδρεῖον *Γοδοφρέδον τὸν Βουῖλλῶρος*, ὅστις ὅμως μὴ θελήσας ἐν τῷ τόπῳ, ἐν ᾧ ἄλλοτε καθημάχθη ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου περιβαλλόμενος στέφανον ἐξ ἀκανθῶν, αὐτὸς νὰ φέρῃ στέμμα βασιλικόν, καὶ περιφρονήσας τὰς ἐγκοσμίους τιμὰς, ἀνέλαβε τὸν ἐπιζήλον τίτλον τοῦ *ὑπερμάχου τοῦ Ἁγίου Τάφου*. Ἀποθανόντος δὲ τούτου ἐν ἔτος μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν αὐτοῦ (1100 μ. Χ.), καὶ θρηνηθέντος ἐξίσου ὑπὸ τε τῶν Φράγκων, τῶν Σύρων καὶ τῶν Ἑλλήνων, ἐκληρονόμησε τὴν ἀρχὴν ὁ ἐν Ἐδέσση ἄρχων ἀδελφὸς αὐτοῦ *Βαλδουῖνος*, ὅστις πρῶτος ἔλαβε καὶ τὴν βασιλικὴν ἐπωνυμίαν.

§ 164. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ *πρῶτη σταυροφορία*, ἣτις ἐφάνη μὲν ὅτι ἐνίσχυσε τὸ βυζαντινὸν κράτος ἕνεκα τῆς συνέσεως καὶ ἐπιδειξιότητος τοῦ τότε βασιλεύοντος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, ἀλλὰ καὶ αὕτη ὡς καὶ αἱ ἐπόμεναι ἐσάλευσαν μᾶλλον καὶ ὑπέσκαψαν τὰ θεμέλια τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. ✕

§ 165. *Ἰωάννης ὁ Κομνηνὸς* (1118—1143 μ. Χ.). Ὁ Ἀλέξιος ἐτελεύτησεν ἐν ἔτει 1118 βασιλεύσας ἔτη 37. Διάδοχος δὲ τοῦ θρόνου ἐγένετο ὁ υἱὸς αὐτοῦ *Ἰωάννης ὁ Β'* ὁ ἐπωνομασθεὶς *Καλοῖωάννης*. Ἡ αὐτοκράτειρα καὶ μήτηρ αὐτοῦ *Εἰρήνη* ἤθελε νὰ ἐξώσῃ τοῦ θρόνου τὸν υἱὸν χάριν τῆς θυγατρὸς αὐτῆς Ἄννης, ἣτις μεθ' ὄλην τὴν παιδείαν αὐτῆς καὶ φιλοσοφίαν ἐπωφθαλμιάζεν

οὐδὲν ἦττον πρὸς τὸ βασιλικὸν διάδημα. Ἄλλ' οἱ φίλοι τῆς πατρίδος δὲν ἠνείχοντο, ὅπως ἡ διαδοχὴ τοῦ θρόνου ἀπομακρυνθῆ τῶν ἀρρένων τοῦ Ἀλεξίου διαδόχων. Ὁ νόμιμος κληρονόμος τοῦ θρόνου Ἰωάννης εἰσελθὼν εἰς τὸν κοιτῶνα, ὅπου ἔκειτο ψυχρῶραγῶν ὁ πατὴρ αὐτοῦ ὑψήρεσε λάθρα τὸν βασιλικὸν δακτύλιον, ἢ ἔλαβεν αὐτὸν παρ' αὐτοῦ ἐκόντος, καὶ οὕτως ὁ Ἰωάννης γενόμενος κύριος τῶν ἀνακτόρων, ἀνεγνωρίσθη αὐτοκράτωρ, καὶ ἀνακαλύψας ἐματαιώσας συνωμοσίαν τεκταθεῖσαν ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Ἀννης, ἧς ὁμως ἐπιεικῶς φερόμενος ἐφείσθη τῆς ζωῆς. Ἐκτοτε δὲ οὐδεμία πλέον συνωμοσία ἢ ἀποστασία συνέβη ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἧτις διήρκεσεν 25 ἔτη, ἡ ποιητὴ τοῦ θανάτου κατηργήθη ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ ἐπικρατείᾳ διὰ νόμου. Ὁ Ἰωάννης ἠλάττωσεν ἐπίσης καὶ τὴν πολυτέλειαν τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς, καὶ τοσοῦτον ἐφείλκυσε τὴν ἀγάπην τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ, ὥστε τὸ εἰρωνικὸν ἐπωνύμιον Καλοῦ Ἰωάννης, ὅπερ ἀπέδωκαν αὐτῷ διὰ τὸ μελάγχρουν καὶ τὸ μικρόσωμον αὐτοῦ, ἐφήρμοσαν μετὰ ταῦτα προθύμως εἰς τὰς ψυχικὰς αὐτοῦ καλλονάς. Ὁ ἀνδρεῖος οὗτος αὐτοκράτωρ ὑπερέμαχησε γενναίως ὑπὲρ τοῦ πανταχόθεν πολεμουμένου κράτους αὐτοῦ, καὶ ἰδίως ἐποιεῖτο συχνὰς ἐκστρατείας, ὅπως ἀποδιώξῃ τοὺς Τούρκους ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τοῦ Βοσπόρου, ὅπου εἶχον ἤδη ἐγκαθιδρυθῆ. Ὁ Ἰωάννης ἐξεστράτευσε πολλάκις ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρις Ἀρτιοχείας καὶ Χαλεπίου, ἠγούμενος νικηφόρου στρατοῦ, καὶ ἐν ταῖς πολιορκίαις καὶ μάχαις τοῦ ἱεροῦ τούτου πολέμου ἡ ἀνδρία τοῦ Βυζαντινοῦ τούτου αὐτοκράτορος ἐξέπληξε τοὺς συμμάχους αὐτοῦ σταυροφόρους Λατίνους. Εἶχε δὲ ἤδη ἀρχίσει ὁ Ἰωάννης νὰ ὑποτρέφῃ τὴν φιλόδοξον ἐλπίδα τοῦ νὰ ἀποκαταστήσῃ πάλιν τὰ ἀρχαῖα τῆς ἐπικρατείας ὄρια, καὶ ὁ νοῦς αὐτοῦ ἦτο ἐστραμμένος πρὸς τὸν Εὐφράτην καὶ Τίγρην πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Συρίας καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅτε αἵφνης ἀπέθανεν ἐκ τραύματος, ὅπερ ἔλαβεν ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ δόρατος, οὗτινος τὴν αἰχμὴν εἶχεν ἐμπήξει εἰς τὸ στέρνον ἀγριοχοίρου τινός.

Τοιοῦτο τέλος ἔλαβεν ὁ ἄριστος τῶν ἐκ τοῦ γένους τῶν Κομνηνῶν βασιλεὺς ἐν ἔτει 1143 μ. Χ.

§. 166. Ὁ Ἰωάννης ἐκ τῶν δύο ἐπιζώντων αὐτοῦ υἱῶν Ἰσαακίου καὶ Μανουὴλ προετίμησε τὸν νεώτερον Μανουὴλ διακρίθεντα εἰς τοὺς κατὰ τῶν Τούρκων πολέμους. Οὗτος δ' ἐπανελθὼν μετὰ τῶν στρατευμάτων εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀπένευμε τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Ἰσαακίῳ τὸν τίτλον τοῦ σεβαστοκράτορος, καὶ ὁ λαὸς ἄσμενος ὑπεδέξατο τὸν Μανουὴλ. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτου, ἣτις διήρκεσεν 37 ἔτη, τὸ Βυζαντινὸν κράτος κατέστη σεβαστὸν καὶ ἐπίφοβον εἰς τὰ ἔθνη τῆς τε Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης. Ὁ Μανουὴλ ἠγωνίσθη παρὰ τὸ ὄρος τοῦ Ταύρου, ἐπὶ τῶν πεδιάδων τῆς Οὐγγαρίας, κατὰ τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας, καὶ ἐν ταῖς θαλάσσαις τῆς Σικελίας καὶ τῆς Ἑλλάδος. Τοσαύτην δ' εἶχεν ἀλκὴν καὶ δεξιότητα περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ὄπλων, ὥστε ὁ *Ραῖμουῆδος*, ὁ ἐπονομαζόμενος Ἡρακλῆς τῆς Ἀντιοχείας, δὲν ἠδυνήθη νὰ μετεωρίσῃ καὶ νὰ κραδάνῃ τὸ δόρυ καὶ τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἑλλήνος αὐτοκράτορος, περὶ οὗ ἀναφέρουσιν ὅτι ἐν τινὶ μάχῃ ἀπέκτεινεν ἰδιοχείρως ὑπὲρ τοὺς 40 ἔχθρους, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον σύρων ὄπισθεν 4 Τούρκους δεδεμένους ἐκ τοῦ ἐφιππίου τοῦ ἵππου αὐτοῦ. Ὁ Μανουὴλ, ἵνα ἀπαλλάξῃ τὴν ἐπικράτειαν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν συχνῶν ἐπιδρομῶν τῶν σταυροφόρων, συνεμάχησε κατὰ τὴν δευτέραν σταυροφορίαν μετὰ τῶν Τούρκων Σελσούκων κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Κορράδου τοῦ Γ' καὶ τοῦ Βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου τοῦ Ζ'. Ἄλλ' ὁ Μανουὴλ δὲν συνήνου μετὰ τῆς ἀνδρίας τοῦ στρατιώτου καὶ τὴν σύνεσιν τοῦ στρατηγοῦ· διὸ καὶ αἱ νίκαι αὐτοῦ οὐδεμίαν ἔφερον διαρκῆ ἢ ἐπωφελῆ κατάκτησιν, αἱ δάφναι μάλιστα, ἃς ἔδρεψε πολεμῶν πρὸς τοὺς Τούρκους, ἐμαράνθησαν ἐν τῇ τελευταίᾳ αὐτοῦ ἐκστρατείᾳ κατὰ τοῦ Ἰχορίου, ἐνθα ἔπαθεν ἦτταν ἐπονείδιστον ἐν ἔτει 1174 μ. Χ.

§ 167. *Ἀλέξιος ὁ Β'* (1181—1183). Ὁ Μανουὴλ δις ἐνυμφεύθη, τὸ μὲν πρῶτον τὴν σεμνὴν Βέρδαν ἢ Εἰρήνην, γυναικαδέλφην τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Κορράδου τοῦ Γ', ἐξ ἧς ἐ-

γέννησε μίαν θυγατέρα, τὸ δὲ δεύτερον τὴν εὐειδῆ ἡγεμονίδα τῆς Ἀντιοχείας *Μαρίαν*, ἐκ γένους γαλλικοῦ ἢ ἰταλικοῦ, ἐξ ἧς ἐκτίσασατο ἄρρῆνα διάδοχον τοῦ θρόνου κληθέντα Ἀλέξιον. Οὗτος ἦγε μάλιστα τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς ἡλικίας, ὅτε ἀνέβη ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου, ἣ δὲ ἐπιτροπεύουσα αὐτὸν βασιλομήτωρ Μαρία, ἀσύνητος οὔσα, προεκάλεσεν ἐμφυλίους στάσεις καὶ ταραχὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει.

§ 168. Ἀνδρόνικος ὁ Α' (1183—1185). Ἐντεῦθεν δ' ἐπωφελοῦμενος ὁ Ἀνδρόνικος, υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου, τοῦ παραγκωνισθέντος δηλ. πρεσβυτέρου υἱοῦ τοῦ Ἰωάννου Καλοῖωάννου, καὶ ἐπομένως ἔγγονος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, εἰσῆλασε μετὰ πολυαριθμοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, κατέσφαξεν ἀπανθρώπως πάντα τὰ μέλη καὶ τοὺς φίλους τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας καὶ αὐτὸν τὸν ἀνήλικον αὐτοκράτορα, καὶ ἀνέβη εἰς τὸν βυζαντινὸν θρόνον ἐν ἔτει 1183 μ. X.

§ 169. Ὁ Ἀνδρόνικος τοὺς μὲν πενεστέρους τῶν πολιτῶν ἐπροσάταυσε, τοὺς δὲ πλουσιωτέρους δυσηρέστησε κατατρέχων τὴν πλεονεξίαν τῶν μεγιστάνων καὶ τὰς καταχρήσεις τῶν ὑπαλλήλων. Καὶ τοῖς μὲν πτωχοῖς παρεῖχεν ἐργασίαν ἐπιχειρήσας τὴν ἀνέγερσιν μεγάλων οἰκοδομῶν, τὰς δ' ἀνωτέρας τάξεις τῆς κοινωνίας κατεβασάνιζε δι' αὐστηρῶν περιορισμῶν. Ἐντεῦθεν δ' ἠγέρθη ἡ ἀγανάκτησις τούτων κατὰ τοῦ Ἀνδρονίκου, ἥτις ἐκορυφώθη ἔτι μᾶλλον, ὅτε πολλὰ τῆς βυζαντινῆς ἐπικρατείας μέρη κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν βαρβάρων. Ἐκ τῆς γενικῆς δὲ ταύτης ἀγανακτήσεως ἐπωφεληθεὶς ὁ Ἰσαάκιος Β', συγγενῆς τοῦ φονευθέντος αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Β', ἐκ τοῦ οἴκου καταγόμενος τῶν Ἀγγέλων, κατέλαβε τὸν Βυζαντινὸν θρόνον, ἀφοῦ παρέδωκε τὸν Ἀνδρόνικον εἰς τὸν ὄχλον, ὅστις ἐφόνευσεν αὐτὸν μετὰ φοβεράς καὶ ἀποτροπαίους βασάνους.

§ 170. Ἰσαάκιος ὁ Β' ὁ Ἄγγελος (1185—1195). Ἡ οἰκτρά πτώσις τοῦ τελευταίου ἄρρῆνος βλαστοῦ τοῦ γένους τῶν Κομνηνῶν Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ ἔσωσεν ἐκ τοῦ θανάτου καὶ ἀνύψωσεν

ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν Ἰσαάκιον Ἀγγελον, ὅστις μητρόθεν κατήγετο ἐκ τῆς αὐτῆς αὐτοκρατορικῆς γενεᾶς. Ὁ Ἰσαάκιος ὑπνωττεν ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ μόνη τῶν ἡδονῶν ἢ ψωνῆ ἐξὑπνιζεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ληθάργου. Ἐπ' αὐτοῦ ἀπεσπᾶσθη ἐκ τῆς Βυζαντινῆς ἐπικρατείας ἡ Κύπρος ὑπὸ ἡγεμόνος τινος ἐκ τοῦ γένους τῶν Κομνηνῶν, καὶ ἔνεκα τῶν καταθλιπτικῶν αὐτοῦ φορολογιῶν ἐπὶ τῶν ποιμνίων τῶν Βουλγάρων, ἐξεβράγη φοβερὰ ἐπανάστασις τῶν τε Βουλγάρων καὶ τῶν Βλάχων, ἐξ ἧς προέκυψεν ἐν ἔτει 1086 νέον Βουλγαρικὸν βασιλεῖον καὶ ἐπανελήφθησαν αἱ κατὰ τῶν Βυζαντινῶν ἐπιδρομαί.

§ 171. Ἀλέξιος ὁ Γ'. (1195—1204). Ἡ ἡδυπαθῆς καὶ ἀβροδιαίτος βασιλεία τοῦ Ἰσαακίου κατεσπαράσσεται ὑπὸ ἀλληλοδιαδόχων ἀποστασιῶν καὶ συνωμοσιῶν. Τελευταῖον δ' ἐτυφλώθη καὶ ἐφυλακίσθη ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀλεξίου τοῦ Γ', τοῦ καταλαβόντος ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ Ἰσαακίου τὸν Βυζαντινὸν θρόνον. Ὁ Ἰσαάκιος ἐξορυχθεὶς τοὺς ὀφθαλμούς, ἐβρίβθη εἰς πύργον μονήρη, λαμβάνων πρὸς ζωάρκειαν, ὡς τις ἰδιώτης, ὀλίγον οἶνον καὶ σίτον. Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ὁ υἱὸς τοῦ τυφλωθέντος αὐτοκράτορος Ἰσαακίου, Ἀλέξιος καὶ οὗτος καλούμενος, δωδεκαετῆς ὢν τὴν ἡλικίαν, κρυθεὶς ἐν τινὶ ἰταλιτικῇ Πισαίῳ πλοίῳ, ἐδραπεύτευσεν ἐκεῖθεν κρυφίως εἰς Σικελίαν, ὅπου διέτριβεν ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Εἰρήνη, σύζυγος τοῦ Βασιλέως τῆς Γερμανίας Φιλίππου, ἣτις ὑπεδέξατο τὸν πρόσφυγα ἀδελφόν, ζητοῦντα βοήθειαν ὑπὲρ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐν Ἰταλίᾳ, Γερμανίᾳ καὶ Γαλλίᾳ.

§ 172. Κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον τῇ προτροπῇ τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου τοῦ Γ' συνηθροίζετο νέος σταυροφορικὸς στρατὸς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βονιφακίου, μαρκησίου τοῦ Μοντφερράτου, τοῦ Βαλδουίνου, κόμητος τῆς Φλανδρίας, καὶ πολλῶν ἄλλων τῆς Γαλλίας ἡγεμόνων, οἵτινες πρὸς τοῦτο εἶχον συμμαχήσει μετὰ τῆς δημοκρατίας τῆς Ἑνετίας ἐν ἔτει 1201. Τότε δ' ἐνεφανίσθη πρὸς αὐτοὺς ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου Ἀλέξιος ὁ Δ' καὶ ἐξητήσατο τὴν βοήθειαν αὐτῶν κατὰ τοῦ ἄρπαγος τοῦ θρόνου Ἀλεξίου τοῦ Γ', ὑποσχεθεὶς αὐτοῖς οὐ μόνον θησαυροὺς χρημάτων (30,000,000 δραχμ-

μῶν), ἀλλὰ καὶ τὴν καθυπόταξιν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἰς τὸν πάπαν καὶ τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων.

§ 173. *Τετάρτη Σταυροφορία*¹ (1203 μ. Χ.). Ἀποδεξάμενοι δ' οἱ σταυροφόροι τὰς προτάσεις τοῦ Ἀλεξίου, ἀπετάθησαν πρὸς τὸν γηραιὸν καὶ φιλόδοξον Δόγην τῆς Ἑνετίας *Ἐρρίκον Λάρδο-λογ*, ὅστις ἦγε μὲν τὸ 93ον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ καὶ ἀπό τινος προηγουμένου τραύματος ἦτο σχεδὸν τυφλός, ἀλλ' ἔσωζεν ἔτι ἀκεραίας τὰς διανοητικὰς αὐτοῦ δυνάμεις καὶ ἀκμαῖον τὸ σῶμα, καὶ ἐζήτησαν παρ' αὐτοῦ, ὅπως ἐνετικὰ πλοῖα μεταβιβάσωσιν αὐτούς εἰς Κωνσταντινούπολιν.

§ 174. Ἀποφασισθείσης δὲ τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀπέπλευσαν οἱ σταυροφόροι εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔαρος τοῦ 1203 ἔτους, καὶ ἀφικόμενοι ἐκεῖ τῇ 23ῃ Ἰουνίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, εἰσέπλευσαν εἰς τὴν Προποντίδα. Τότε ἐφάνη πρὸ τῶν ἐκπεπληγμένων ὀμμάτων αὐτῶν τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς Κωνσταντινουπόλεως θέαμα. Τότε, λέγει ὁ Βιλλεαρδουῖνος, ἴσταντο θεώμενοι καὶ θαυμάζοντες τὴν Κωνσταντινούπολιν οἱ πρότερον μὴ ἰδόντες αὐτήν. Δὲν ἐδύναντο νὰ πιστεύσωσιν ὅτι ὑπῆρχεν ἐν τῷ κόσμῳ τηλικαύτη πλουσία πόλις, ὅτε μάλιστα εἶδον τὰ ὑψηλὰ αὐτῆς τείχη, τὰς καλὰς ἐπάλλξεις, τὰ πλούσια ἀνάκτορα, τὰς πολυπληθεῖς ὑ-

1) Αἱ σταυροφορίαι ἐξηκολούθησαν ὑπὲρ τὴν μίαν καὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα παρασύρασαι ἅπαντας τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης, πλὴν τῶν Ἰσπανῶν, οἵτινες εἶχον ἰδίαν σταυροφορίαν κατὰ τῶν Μαυριτανῶν τῆς Κορδοῦης. Ἐν αὐταῖς ἰδίως πρωτηγωνίστησαν οἱ Γάλλοι, ὑποκινήσαντες τὴν πρώτην σταυροφορίαν, καὶ μετασχόντες μετὰ μὲν τῶν Γερμανῶν τῆς δευτέρας (1147), μετὰ δὲ τῶν Ἀγγλῶν τῆς τρίτης (1189) καὶ μετὰ τῶν Ἑνετῶν τῆς τετάρτης σταυροφορίας (1203) ἢ δὲ πέμπτη (1217) καὶ ἢ ἕκτη (1228) ὑπῆρξαν ἀσήμαντοι, καὶ ἢ ἑβδόμη (1248) καὶ ἢ ὄγδοη (1270) ἀπετελέσθησαν κυρίως ἐκ Γάλλων.

ψηλὰς ἐκκλησίας, καὶ ἐν γένει τὴν ἀπίστευτον τῆς πόλεως λαμπρότητα.

§ 175. Τὰ ἐχθρικά πλοῖα προσωρμίσθησαν εἰς ἀπόστασιν βολῆς τόξου ἀπὸ τῆς ξηρᾶς. Εἰς μάτην οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔβαλλον τοὺς Λατίνους ἀπὸ τῶν λόφων καὶ τῶν ἀκτῶν τὰ βέλη αὐτῶν δὲν ἐξικνοῦντο μέχρι τῶν ἐχθρῶν. Πρῶτοι δὲ πάντων ἐτάπησαν εἰς φυγὴν οἱ στρατηγοὶ τῶν πολιορκουμένων, οἵτινες ἐκ μόνης τῆς ὄψεως τῶν μεγαλοσώμων θωρακοφόρων ἐχθρῶν κατελαμβάνοντο ὑπὸ φόβου καὶ ἔφευγον. Ἀφοῦ δὲ πρεσβεία τις τῶν σταυροφόρων πεμφθεῖσα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐπανῆλθεν ἄπρακτος, ἐπολιορκήσαν τὴν πόλιν, ἐπυρπόλησαν καὶ ἐκυρίευσαν τὰ ὀλιγάριθμα αὐτοῦ πλοῖα, καὶ θραύσαντες τὴν βαρεῖαν ἄλυσιν, τὴν ἀπείργουσαν τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος, εἰσῆλθον εἰς αὐτόν τὴν δὲ 17 Ἰουλίου ἐγένοντο κύριοι καὶ μέρους τοῦ τείχους, καὶ ἐνέβαλον πῦρ εἰς τὴν πόλιν, ὑφ' οὗ κατενεμήθη μέγα μέρος αὐτῆς.

§ 176. Τότε ὁ δειλότατος Ἀλέξιος, χωρὶς νὰ θρασῆσῃ νὰ ἀντιταχθῆ πρὸς τὸν ἐχθρόν, λαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ δέκα κεντηνάρια χρυσοῦ καὶ κοσμήματα ἄλλα βασιλικά ἐκ λίθων τιμαλφῶν καὶ μαργαριτῶν συγκείμενα, καὶ μίαν τῶν θυγατέρων αὐτοῦ, ἔφυγεν εἰς Δεβελτόν· οἱ δὲ κάτοικοι, μετὰ τὴν ἀπόδρασιν τοῦ Ἀλέξιου, ἐξαγαγόντες ἐκ τῆς φυλακῆς τὸν ἀόμματος Ἰσαάκιον, ἀνεβίβασαν αὐτὸν πάλιν ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου. Ὁ Ἰσαάκιος ἀνήγειλεν ἀμέσως διὰ πρεσβείας τὸ γεγονός πρὸς τοὺς Γάλλους ζητῶν παρ' αὐτῶν τὴν πρὸς αὐτὸν ἀποστολὴν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξίου, δι' ὃν, ὡς ἐκήρυττον, ἐπεχείρησαν τὸν πόλεμον. Ἄλλ' οἱ σταυροφόροι δὲν ἔπεμψαν τὸν υἱὸν πρὶν ἢ ὁ πατὴρ ἐπικυρώσῃ τὴν μετὰ τοῦ υἱοῦ συμφωνηθεῖσαν συνθήκην, μεθ' ἧς ἐστέφθη ἐν Ἀγίᾳ Σοφίᾳ ὁ Ἀλέξιος αὐτοκράτωρ.

§ 177. Ὁ Ἀλέξιος ὁ Δ' ἐξεδόθη εὐθύς εἰς ἀσελγῆ πλημμελήματα καὶ κατεβρύπανε τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς Ῥωμαϊκῆς βασιλείας ὄνομα. Ὅτε δὲ οὗτος, ἵνα πληρώσῃ τὸ ὑποσχεθὲν πρὸς τοὺς Φράγκους ἀργύριον, ἐπέβαλε νέους φόρους καὶ ἐγύμνωσε τὰς ἐκκλησίας.

τῶν ἱερῶν αὐτῶν σκευῶν ὅτε οἱ Φλαμανδοὶ σταυροφόροι περιφε-
 ρόμενοι ἀνθαδῶς ἐν τῇ πόλει ἔβαλον ἐκ ζήλου πίστειως πῦρ εἰς τὸ
 συναγωγίον (τὸ τσαμίον) τῶν Τούρκων, ὅπερ ὁ προηγούμενος αὐ-
 τοκράτωρ εἶχε συγχωρήσει τούτοις νὰ κτίσωσι, καὶ τὸ πῦρ μετα-
 δοθὲν κατέστρεψεν ἐν διαστήματι ὀκτῶ ἡμερῶν μέγα μέρος τῆς
 πόλεως, τότε εἶδον οἱ κάτοικοι ἀποτεφρούμενα τὰ ὠραιότερα τῆς
 πόλεως οἰκοδομήματα, καὶ τελευταῖον τὴν 25 Ἰανουαρίου 1204
 σφοδρὰ ἐξερράγη ἐπανάστασις, καθ' ἣν ὁ λαὸς ἐπέμενε ζητῶν
 ἄλλον ἀξιώτερον τοῦ μείρακος Ἀλεξίου αὐτοκράτορα. Μετὰ τριῶν
 δ' ἡμερῶν στάσιν εὔρε νεανίσκον τινα καλούμενον *Νικόλαον Κα-*
ραβόν καὶ ἔχρισεν αὐτὸν ἄκοντα αὐτοκράτορα. Ὁ γέρων ἀόμμα-
 τος Ἰσαάκιος ἔκειτο κλινῆρης καὶ ἀσθενῶν ὁ δὲ συμβασιλεὺς υἱὸς
 αὐτοῦ Ἀλέξιος κατατρομάξας καὶ οὐδαμοῦ ἄλλοῦ βλέπων σωτη-
 ρίαν, εἰμῆ εἰς τοὺς Λατίνους, ἀπεφάσισε, τῇ συμβουλῇ τοῦ μαρ-
 κησίου Βονιφακίου, νὰ εἰσαγάγη εἰς τὸ ἐν Βλαχέρναις ἀνάκτορον
 καὶ εἰς τὴν πόλιν τὰς λατινικὰς δυνάμεις, καὶ δι' αὐτῶν νὰ ἐκ-
 διώξῃ τὸν λαοπρόβλητον αὐτοκράτορα *Καραβόν*. Τούτων δὲ γε-
 νομένων γνωστῶν, Ἀλέξιος τις, ἀπόγονος τοῦ βασιλεύσαντος γέ-
 νους τῶν Δουκῶν, *Μουρτζουφλος* καλούμενος ἐκ τῶν συνεσπασμέ-
 νων καὶ ἐπικρεμαμένων αὐτοῦ ὄφρῶν, διήγειρε στάσιν, καὶ ὑπὸ
 τὸ πρόσχημα φιλίας κατέπεισε τὸν Ἀλέξιον Ἀ' νὰ ἀπονεύμῃ αὐ-
 τῷ τὸ ἀξίωμα τοῦ παρακοιμωμένου καὶ τὰ παράσημα τῆς βασι-
 λείας. Μετὰ δὲ ταῦτα ἔδραμε βιαίως κατὰ τὸ μεσονύκτιον καὶ
 προσποιηθεὶς φόβον πλαστόν, εἶπε τῷ κατεπτοημένῳ Ἰσαακίδῃ
 Ἀλεξίῳ, ὅτι οἱ φύλακες καὶ ὁ λαὸς ὀρμῶσι νὰ διασπάσωσιν αὐ-
 τὸν ὡς ὁμόφρονα τῶν Λατίνων. Ὁ ἄθλιος Ἀλέξιος ἐπίστευσεν εἰς τὸν
 προδότην καὶ ἐπίβουλον καὶ κατέβη μετ' αὐτοῦ διὰ κρυπτῆς κλί-
 μακος, ἥτις ὅμως ἤγεν εἰς φυλακὴν. Συλληφθεὶς δ' ἐκεῖ ὑπὸ τῶν
 παραμενονόντων συνωμοτῶν τοῦ Μουρτζούφλου, κατεφορτώθη διὰ
 δυσβαστάκτων ἀλύσεων, καὶ μείνας ἡμέρας τινὰς ἐν ἀγωνίᾳ καὶ
 ἀπελπισίᾳ, ἐφαρμακεύθη ἢ ἐπνίγη ὑπὸ τοῦ Μουρτζούφλου. Ὁ δὲ
 γέρων αὐτοῦ πατήρ Ἰσαάκιος ἀπέθανεν ἐκ λύπης καὶ φόβου

(1204) καὶ ὁ Μούρτζουφλος ἀνηγορεύθη καὶ ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ πάντων τῶν πολιτῶν αὐτοκράτωρ, ὀνομαζόμενος Ἀλέξιος ὁ Ε΄. Ὁ δὲ δημοπρόβλητος βασιλεὺς Νικόλαος Καραβὸς κατέφυγεν εἰς τὸ ἄσυλον τοῦ ναοῦ, ἀλλὰ συλληφθεὶς καὶ αὐτὸς διαταγῇ τοῦ Μουρτζούφλου, ἐρρίφθη εἰς τὴν φυλακὴν.

§ 178. Ἀλέξιος ὁ Ε΄ καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1204 μ. Χ.). Ὁ θάνατος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Δ΄ καὶ ἡ ἀρπαγὴ τοῦ θρόνου ὑπὸ τοῦ Μουρτζούφλου ἠλλοίωσαν τὴν φύσιν τῆς ἔριδος. Οἱ Ἑνετοὶ καὶ Γάλλοι σταυροφόροι ἔπνεον ἐκδίκησιν κατὰ τοῦ Μουρτζούφλου καὶ τῶν Γραικῶν, οὓς ἐθεώρουν ὡς αἰρετικούς, καὶ ἐνόμιζον ὅτι εἶχον πᾶν δίκαιον, ὅπως μεταχειρισθῶσι κατ' αὐτῶν τὴν βίαν. "Θθεν ἀπεφάσισαν νὰ κυριεύσωσι καὶ διαρπάσωσι τὴν πόλιν. Ἀλλ' ὁ Μούρτζουφλος ὑπερήσπισεν αὐτὴν ἀνδρείως· τελευταῖον δέ, μετὰ τριῶν μηνῶν προπαρασκευάς, οἱ σταυροφόροι ἐπετέθησαν τὴν 9ην Ἀπριλίου κατὰ τῆς πόλεως, ἀλλ' ἀπέτυχον ἐπανελάθον ὁμως τὴν ἔφοδον τὴν 12 Ἀπριλίου, καὶ καταλαβόντες πύργους τινὰς ἐπὶ τοῦ λιμένος, καὶ διαβρῆξαντες μίαν τῶν πυλῶν τοῦ πρὸς τὴν ξηρὰν τείχους, εἰσήγαγον δι' αὐτῆς τὸν πεζὸν στρατόν, καὶ ἐπυρπόλησαν μέγα μέρος τῆς πόλεως. Τὴν νύκτα δ' ἐδραπέτευσεν ὁ Μούρτζουφλος, καὶ οἱ Λατῖνοι, μηδεμίαν πλέον εὐρόντες ἀντίστασιν, δισμύριοι ὄντες τὸν ἀριθμόν, εἰσῆλθον τὴν ἐπιούσαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατοικουμένην ὑπὸ 400,000 κατοίκων, καὶ ἐγένοντο κύριοι αὐτῆς. Τότε δ' ὤρμησαν οἱ Φράγχοι κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὑπερέβησαν κατὰ τὴν θηριωδίαν καὶ βαρβαρότητα καὶ αὐτοὺς τοὺς πρὸ 750 ἐτῶν συλῆσαντας τὴν Ῥώμην Βαυδάλους, διότι ἐγύμνωσαν τὰς ἐκκλησίας πάντων τῶν ἱερῶν καὶ πολυτίμων σκευῶν, ἐλήστευσαν ἀνάκτορα καὶ οἰκίας, κατέστρεψαν λαμπρὰ τῆς ἀρχαιότητος καλλιτεχνήματα, ὧν πολλὰ μετηνέχθησαν εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην καὶ ἰδίως εἰς τὴν Ἑνετιαν, καὶ τὸ πᾶν ἐνέπλησαν βλελυγμοῦ καὶ τρόμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ.

Ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων μέχρι τῆς ἀνακτῆσεως αὐτῆς ὑπὸ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου (13 Ἀπριλίου 1204—25 Ἰουλίου 1261 μ. Χ.).

§ 179. Κατακερματισμός τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως συνῆλθον οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Φράγκων, ἵνα διανεμηθῶσι τὴν Βυζαντινὴν ἐπικράτειαν. Διήρεσαν δ' αὐτὴν κατὰ συμβουλήν τοῦ Δανδόλου εἰς 4 μέρη, ὧν τὸ μὲν ἓν ἔλαβεν ὁ ὁμοθυμαδὸν ἐκλεχθεὶς αὐτοκράτωρ ἀνδρεῖος Βαλδουῖνος, κόμης Φλανδρίας, ὅστις καὶ ἀνυπερθέτως ἐστέφθη, τὰ δὲ λοιπὰ οἱ λοιποὶ ἡγεμόνες καὶ ἡ πολιτεία τῆς Ἑνετίας ἐνεθρονίσθη δὲ κατὰ τὰ συμπεφωνημένα καὶ πατριάρχης Λατίνος ὁ Ἑνετὸς Μαυροκηρός. Τὴν καλλίστην μερίδα ἔλαβον οἱ Ἑνετοί, ἧτοι ἐν τεταρτημόριον καὶ ἡμισυ, ὡς μέχρι τῶν μέσων τῆς 14 ἑκατονταετηρίδος ὠνομάζετο ὁ Δουξ τῆς Ἑνετίας *Dominus quartae et dimidiae imperii romani*, ὅπερ ἐστὶ τὰ $\frac{3}{8}$ τῆς Βυζαντινῆς ἐπικρατείας. Οἱ Ἑνετοὶ κατεῖχον ἓν μέρος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπάσας τὰς παραθαλασσίους πόλεις ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τοῦ Ἰονίου πελάγους, μέρος τῆς Πελοποννήσου, τὰς ἐπισημοτέρας νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τὴν Εὐβοίαν, τὴν Κρήτην καὶ τὴν Κέρκυραν. Τοσοῦτον δὲ σπουδαία ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν ἡ κατάκτησις αὕτη, ὥστε ἔτη τινὰ βραδύτερον ἐσκέπτοντο οὗτοι, ἂν δὲν ἦτο συμφερώτερον νὰ μεταθέσωσι τὴν ἔδραν τῆς πολιτείας αὐτῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα· ἀλλὰ τότε ἐθεώρησαν προτιμότερον νὰ παραχωρήσωσι χώρας τινὰς τοῦ μεριδίου αὐτῶν ὡς τιμάρια ἢ φέουδα εἰς διαφόρους ἡγεμόνας, καὶ ἐπέτρεψαν προσέτι τοῖς πολίταις αὐτῶν νὰ ἐπεκτείνωσι τὰς κατακτήσεις εἰς τὰ παρακείμενα παράλια καὶ τὰς νήσους ὡς τιμαριῶται τῆς Ἑνετίας. Ἐντεῦθεν δ' ἐγεννήθησαν πολλαὶ μικραὶ λατινικαὶ ἐπικράτειαι, ὧν σπουδαιότερα ἦτο ἡ ἀποτελοῦσα τὸ

βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τὸν Μαρκήσιον Βοριφάκιον, περιλαμβάνον τὸ πλεῖστον τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας, εἰς ὃ ἀκολούθως προσετέθη καὶ μέγα μέρος τῆς Πελοποννήσου. Παρὰ τούτου δὲ βραδύτερον οἱ Ἑνετοί, οἵτινες εἶχον ἰδιοποιηθῆ ὡς πρότερον πολλὰς παραλίους πόλεις καὶ νήσους τοῦ Αἰγαίου, ἠγόρασαν ἀντὶ εὐτελοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ καὶ τὴν νήσον Κρήτην, ἵνα ἐξασκῶσιν ἀνέτως τὸ παγκόσμιον αὐτῶν ἐμπόριον. Οὕτω δὲ μέγα μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ὑπετάγη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἰς τοὺς Δυτικούς ἐκείνους ξένους, οὓς οἱ Ἕλληνες ὠνόμαζον ἐν γένει Φράγκους ἢ Λατίνους· μόνον δ' ἐν Κορίνθῳ καὶ Ναυπλίῳ κατέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ Ἕλληρ Λέων ὁ Σγουρός, ἐν Ἡπείρῳ ὁ Μιχαὴλ Κομνηνός, ἐν Τραπεζοῦντι τῆς μικρᾶς Ἀσίας Ἀλέξιος ὁ Α' Κομνηνός καὶ ἐν Νικαίᾳ Θεόδωρος ὁ Λάσκαρις, συγγενῆς τῶν Ἀγγέλων.

§ 180. Ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις, γαμβρὸς ὧν Ἀλεξίου τοῦ Γ', ἐκλεχθεὶς αὐτοκράτωρ ὑπὸ τῶν προκρίτων Βυζαντινῶν μετὰ τὴν δραπετεύσειν τοῦ Μουρτζούφλου κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς φρικτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως λεηλασίας ὑπὸ τῶν Λατίνων, διέβη μετὰ πολυαριθμοῦ ἀκολουθίας εἰς τὴν Ἀσίαν, καὶ ἐκεῖ ἐσχημάτισεν ἐκ τῆς Βιθυνίας, τῆς Φρυγίας, τῆς Μυσίας, τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς Λυδίας βασίλειον νέον, οὗ μητρόπολις ἦτο ἡ Νικαία.

§ 181. Οἱ Φράγκοι ἀρχηγοί, εἰ καὶ ἰκανῶς ἰσχυροὶ πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου, δὲν εἶχον ὅμως ἰκανὰς δυνάμεις πρὸς διατήρησιν αὐτοῦ. Αἱ κατακτήσεις πολλάκις γίνονται εὐκολώτερον παρ' ὅτι διατηροῦνται. Οἱ Βυζαντινοὶ ἔπνεον μῖσος κατὰ τῶν Λατίνων, ἐβδελύσσοντο αὐτοὺς ὡς τυράννους καὶ ὡς αἰρετικούς καὶ μόνον ὑπὸ τῆς βίας ἀναγκαζόμενοι ὑπήκουον. Ὁ λαὸς οὐδέποτε ἠσπάσθη, οὐδ' ὑπεστήριξε τὴν νέαν ἐξουσίαν· καὶ αὐτοὶ δ' οἱ Λατῖνοι ἦσαν πρὸς ἀλλήλους ἀσύμφωνοι· ἡ δὲ Εὐρώπη ὀλίγον ἐφρόντιζε περὶ αὐτῶν.

§ 182. Βαλδουῖνος, ὁ πρῶτος λατίνος αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐβασίλευσεν ἐν μόνον ἔτος (1204—1205). Τοῦς

δύο φυγόντας ἄλληπαλλήλως Ἑλληνας αὐτοκράτορας Ἀλέξιον τὸν Ἄγγελον καὶ Ἀλέξιον Μούρτζουφλον, προσβαλόντας αὐτὸν ἐνίκησε, καὶ τὸν μὲν πρεσβύτερον Ἀλέξιον τὸν Γ', ἠνάγκασε νὰ καταφύγη πρὸς τὸν ἐν Νικαίᾳ γαμβρὸν αὐτοῦ Θεόδωρον Λάσκαριν, ὑφ' οὗ καὶ ἐκλείσθη ἐν μοναστηρίῳ, τὸν δὲ Ἀλέξιο τὸν Δ' ἢ Μούρτζουφλον συλλαβὼν ἐθανάτωσε σκληρῶς, ἀναβιβάσας καὶ κατακρημνίσας αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ στύλου τοῦ Θεοδοσίου. X

§ 183. Ἐρρίκος (1205—1216). Ἄλλ' ἐν ἔτει 1205 ἐξέρ-
 ῥάγη ἐπανάστασις τῶν Ἑλλήνων ἐν Θράκῃ, ἧς ἰσχυρότερον στή-
 ριγμα ὑπῆρχον οἱ Βούλγαροι. Οἱ Ἕλληνες ἐπιπεσόντες κατὰ τῶν
 ἀμερίμων Λατίνων, ἀπέκτειναν πολλοὺς αὐτῶν ἐν Διδυμοτείχῳ,
 Ἀδριανουπόλει καὶ ἄλλαχοῦ, καὶ συνεδιώξαν σχεδὸν τοὺς πάν-
 τας ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ δὲ Βαλδουῖνος,
 ἐξελθὼν κατ' αὐτῶν μετὰ μικρᾶς δυνάμεως τὸν ἀπρίλιον τοῦ
 1205, ἠττήθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ ἠχμαλωτίσθη ὑπὸ τοῦ
 βασιλέως αὐτῶν Ἰωάννου. Ὁ Βούλγαρος, ὡς λέγουσι, βασιλεὺς
 ἀπέκοψε τότε τοῦ δυστυχοῦς Βαλδουῖνου χεῖρας καὶ πόδας, καὶ ἔρ-
 ῖψε τὸν ζῶντα κορμὸν εἰς τάφρον, ὅπου ἐγένετο βορὰ ὀρνέων καὶ
 θηρίων. Διεδέξατο δ' αὐτὸν ἐν τῇ λατινικῇ αὐτοκρατορίᾳ ὁ ἀδελ-
 φὸς αὐτοῦ Ἐρρίκος, ὁ ἀνδρειότερος καὶ συνετώτερος τῶν λατίνων
 αὐτοκρατόρων, σπουδάσας νὰ ἐλκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν τὴν ἀγάπην
 τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ Ἑλλήνων προστατεύων αὐτοὺς κατὰ τῶν
 καταδρομῶν τοῦ λατινικοῦ κλήρου.

§ 184. Πέτρος, ὁ κόμης Κορτινιακοῦ (1216—1219). Παρα-
 σκευάζων δ' ὁ Ἐρρίκος ἐν ἔτει 1216 ἐκστρατεῖαν κατὰ τοῦ δε-
 σπότη τῆς Ἠπείρου Θεοδώρου Κομνηνοῦ, ἐτελεύτησεν ἐν Θεο-
 σαλονίκῃ. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐσβέσθη τὸ γένος
 τοῦ Βαλδουῖνου, ἐξελέχθη ὑπὸ τῶν Βαράνων αὐτοκράτωρ ὁ γαμ-
 βρὸς αὐτοῦ Πέτρος, κόμης Κορτινιακοῦ· ἄλλ' οὗτος δὲν προέφθα-
 σεν οὐδὲ νὰ ἀναβῆ εἰς τὸν θρόνον· διότι καθ' ὄδον συγκροτήσας
 μάχην πρὸς Θεόδωρον, τὸν δεσπότην τῆς Ἠπείρου, καὶ ἠττηθεὶς,
 συνελήφθη ὑπὸ τούτου αἰχμάλωτος καὶ ἐρρίφθη εἰς φυλακὴν, ἔνθα

μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ἢ φυσικὸν θάνατον ἢ, καθ' ἃ θρυλλεῖται, διὰ μαχαίρας σφάγιασθεις ἐν ἔτει 1219.

§ 185. *Ροβέρτος* (1221—1228). Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τῆς ἀναλαβούσης τὰς ἡγίας τοῦ κράτους *Ισλάνδης*, συζύγου τοῦ *Πέτρου*, ἐστέφη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν ἔτει 1221 αὐτοκράτωρ ὁ δευτερότοκος αὐτοῦ ἀσθενής, ἀμαθής καὶ ἄτολμος υἱὸς *Ροβέρτος*, ὅστις ἀπολέσας πάντα τὰ λοιπὰ μέρη ἐν τε τῇ Ἀσίᾳ καὶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ, περιώρισε τὸ κράτος αὐτοῦ ἐν μόνῃ τῇ Κωνσταντινουπόλει καὶ τοῖς προαστείοις αὐτῆς. Ὁ *Θεόδωρος* ὁ *Κομνηνὸς* ἐκυρίευσεν ἐν ἔτει 1222 τὴν *Θεσσαλονίκην* καὶ ἐν ἔτει 1224 κατέλαβε καὶ τὴν *Ἀδριανούπολιν*. Ὑπὸ λύπης δὲ καὶ καταισχύνης ταλαιπωρούμενος ὁ *Ροβέρτος* προσέφυγεν εἰς τὸν πάπαν *Γρηγόριον* τὸν Θ', καὶ μηδεμίαν παρ' αὐτοῦ λαβὼν βοήθειαν, ἀπέθανε καθ' ὁδὸν ἐν Ἀχαΐᾳ τὸ 1228 ἔτος μ. Χ.

§ 186. Τὸν *Ροβέρτον* διεδέχθη ὁ ἀνήλικος αὐτοῦ ἀδελφὸς *Βαλδουῖνος* ὁ Β' ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ γέροντος *Ἰωάννου Βριέννου*. Οὗτος ἐξεστράτευσεν ἐν ἔτει 1235 κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας *Ἰωάννου Βατάτζη* διαδόχου τοῦ θεμελιωτοῦ τοῦ ἐν Νικαίᾳ Βασιλείου *Θεοδώρου* τοῦ *Λασκάρεως*. Ὁ *Βατάτζης* συμμαχήσας μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων *Ἀσάνου* προῦχώρησε μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις θὰ ἐκυριεύετο τότε, ἐὰν δὲν ἐπῆρχετο διχόνοια μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων. Ἐν δ' ἔτος μετὰ τὴν τελευταίαν ταύτην πολιορκίαν ἀπέθανεν ὁ πολεμικὸς *Ἰωάννης* (1237) καὶ διεδέξατο τελευταῖον τὴν βασιλείαν *Βαλδουῖνος* ὁ Β'. Ἐπ' αὐτοῦ ἡ λατινικὴ αὐτοκρατορία εἶχε περιέλθει εἰς τὸ ἄκρον τῆς παρακμῆς, καὶ ἡ πτωχεία καὶ ἡ ἀθλιότης ἦτο τосαύτη, ὥστε ὁ νέος οὗτος βασιλεὺς ἐζήτησε παρὰ τῶν βασιλέων τῆς Δύσεως βοήθειαν καὶ συνδρομήν, καὶ μὴ λαβὼν αὐτὴν ἐπώλησε τὸν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν αὐτοκρατορικῶν ἀνακτόρων ἐν Κωνσταντινουπόλει φυλαττόμενον, ὡς λέγουσιν, ἀκάνθινον στέφανον, τὸν ἐπιτεθέντα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ σταυρωθέντος *Σωτῆρος*, πρὸς τὸν χριστιανικώτατον βασιλέα

τῆς Γαλλίας Ἅγιον Λουδοβίκον ἀντὶ 10,000 μαρκῶν ἀργύρου, τούτέστιν ἀντὶ 25,000 ταλήρων· ἀλλὰ καὶ τὰ χρήματα ταῦτα, ὡς καὶ τὰ ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν λοιπῶν ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ ναῷ ἱερῶν κειμηλίων προσπορισθέντα, εἰς οὐδὲν ὠφέλησαν τὸν ἐν μεγίστη ἀμνηχανίᾳ διατελοῦντα Λατίνον αὐτοκράτορα.

§ 187. Ὁ Ἰωάννης Δούκας ὁ Βατάτζης ἐβασίλευσεν ἐν Νικαίᾳ τριάκοντα καὶ τρία ἔτη, καὶ κατὰ τὸ μικρὸν τοῦτο χρονικὸν διάστημα πολλὰ ἤγειρε τρόπαια κατὰ τῶν Λατίνων καὶ περιώρισεν αὐτοὺς ἐντὸς μόνον τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τοῦτον δ' ἀποθανόντα ἐν ἔτει 1255 διεδέξατο ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεόδωρος ὁ Β', ὅστις ἤρξε μὲν ὀλίγον χρόνον καὶ μετὰ τραχύτητος, ἀλλ' ὀπωσδήποτε εὐτυχῶς.

§ 188. Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος. Ἀλωσις Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Ἀλεξίου Στρατηγοπούλου. Ὁ Θεόδωρος ὁ Β' ἀποθνήσκων κατέλιπεν υἱὸν ἀνήλικον τὸν Ἰωάννην διὸ μετ' ὀλίγον ἐγένετο συγκοινωνὸς τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, ἀρχηγὸς τοῦ τελευταίου ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλικῷ οἴκου. Οὗτος μετὰ διαφόρους μάχας, καθ' ἃς περιώρισε τοὺς Λατίνους ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔπεμψεν ἐν ἔτει 1261 πέραν τοῦ Ἑλλησπόντου τὸν στρατηγὸν αὐτοῦ Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον μετὰ 800 στρατιωτῶν, ἰππέων καὶ πεζῶν, πρὸς κατασκόπευσιν τῶν Λατίνων ἐκ τῶν προαστείων τοῦ Βυζαντίου. Ἡ περίξ τῆς Κωνσταντινουπόλεως χώρα μεταξύ Προποντιδῆος καὶ Εὐξείνου Πόντου ἐγεωργεῖτο ὑπὸ φυλῆς χωρικῶν ἀνθρώπων τραχέων καὶ ἐξησχημένων εἰς τὰ ὄπλα, συμπαθόντων πρὸς τοὺς ὁμογλώσσους καὶ ὁμοθρήσκους Ἕλληνας τῆς Νικαίας καὶ μὴ ἀνεχομένων τοὺς Λατίνους. Ὠνομάζοντο δ' οὗτοι θεληματάριοι, τουτέστιν ἐθέλονται. Ὑπ' αὐτῶν δὲ καὶ ἄλλων τινῶν προσοίκων βοηθούμενος ὁ Ἀλέξιος Στρατηγόπουλος ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κυρίευσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἀδυναμία καὶ ἀμνηχανία τῶν Λατίνων ἦτο γνωστὴ τοῖς θεληματαρίοις ἐκ τῆς καθημερινῆς συγκοινωνίας, καὶ ἡ περίστασις ἐφαίνετο ἐπιτηδεῖα πρὸς ἐπιχείρη-

σιν· διότι τινές μὲν ἐκ τῶν Ἑνετῶν εἶχον ἀποπλεύσει ἐπὶ πλοίων ἐνετικῶν, οἱ δὲ ἄριστοι τῶν Γάλλων ἰπποτῶν κατεγίνοντο περὶ τὴν ἄσχοπον κατάκτησιν πόλεως τινος τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Τὴν νύκτα ἐπομένως τῆς 15 Ἰουλίου τοῦ 1261 μ. Χ., ἐνῶ τινες ἐκ τῶν ἐθελοντῶν ἐπέθετον κλίμακας πρὸς τὸ χαμηλότερον μέρος τοῦ τείχους, ἄλλοι εἰσήγοντο ὑπὸ τινος γέροντος Κωνσταντινουπολίτου δι' ὑπονόμου τινός, ὑπαρχούσης ὑπὸ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, καὶ διαρρήξαντες τὴν λεγομένην χρυσὴν πύλην, εἰσήγαγον τὸν ἔξω στρατόν. Τότε καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἐνεθυμήθησαν τοὺς ὁμοεθνεῖς αὐτῶν αὐτοκράτορας, οἱ Γενοῦηται τοὺς συμμάχους αὐτῶν καὶ τὴν πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς ἔχθραν, καὶ πάντες ἔλαβον εἰς χεῖρας τὰ ὄπλα, καὶ ὁ ἀὴρ ἀντήχει ὑπὸ τῶν ἀνευφημιῶν «Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου πολλὰ τὰ ἔτη» καὶ ὑπὸ τοῦ θορύβου τῶν ὄπλων καὶ τῶν σημάτων αἱ δὲ φλόγες τοῦ παμφάγου πυρός, ὑφ' οὗ κατεφλέγοντο αἱ πέριξ τῶν ἀνακτόρων συνοικίαι διεφώτιζον καταπληκτικώτατα τὴν φλεγομένην πρωτεύουσαν. Ὁ Βαλδουῖνος, ἐξεγερθεὶς ἐκ τοῦ ὕπνου, χωρὶς νὰ ἀντιστῇ ποσῶς, κατέφυγεν εἰς τὰ ἐνετικὰ πλοῖα, καὶ ἀπέπλευσεν εἰς Εὐβοίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἰταλίαν· οἱ δὲ Ἕλληνες μετὰ 57 ἐτῶν ξενοκρατίαν κατέλαβον πάλιν τὴν μητρόπολιν τῆς ἐπικρατείας αὐτῶν μετ' ὀλιγωτέρου κόπου, παρ' ὅσον κατέβαλον οἱ Λατῖνοι κατὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΝΑΤΟΝ.

Ἀπὸ τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μέχρι τῆς ἀλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων. (1261—1453 μ. Χ.)

§ 189. Μιχαὴλ Παλαιολόγος (1261—1282 μ. Χ.) Τὸ γένος τῶν Παλαιολόγων ἀναφαίνεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ μετὰ φήμης ἀπὸ τῶν μέσων τῆς 11ης ἑκατονταετηρίδος. Ὁ ἀνδρεῖος Γεώργιος Παλαιολόγος ἀνεβίβασεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν ἀρχηγὸν τοῦ γένους τῶν Κομνηνῶν Ἀλέξιον, καὶ ἔκτοτε οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ ἀπόγονοι τοῦ Γεωργίου Παλαιολόγου διεκρίνοντο ἐν ταῖς ἐπερχομέ-

ναις γενεαῖς ὡς στρατηγοὶ καὶ ὡς πρόεδροι τῆς συγκλήτου. Ἡ αὐτοκρατορικὴ δ' οἰκογένεια ἐσυγγένευε μετ' αὐτῶν· διότι ἡ μήτηρ τοῦ *Μιχαὴλ Παλαιολόγου*, ὅστις ἀνεβίβασεν εἰς τὸν Βυζαντινὸν θρόνον τὸ γένος αὐτοῦ, ἦτο ἀδελφὴ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας Θεοδώρου Β' τοῦ Λασκάρεως. Τούτου δὲ καταλιπόντος μετὰ θάνατον διάδοχον τὸν ἀνήλικον αὐτοῦ ὀκταετῆ υἱὸν *Ἰωάννην τὸν Λάσκαριν*, ἀνέλαβε τὴν ἐπιτροπείαν αὐτοῦ καὶ ἀνηγορεύθη συμβασιλεὺς ὁ *Μιχαὴλ Παλαιολόγος*.

§ 190. Ὁ *Μιχαὴλ* ἐκάθευθεν ἀμέριμνος ἐν τοῖς ἐν Νυμφαίῳ ἀνακτόροις, ὅτε ἡ καλογραῖα ἀδελφὴ αὐτοῦ *Εὐλογία* ἀνήγγειλεν αὐτῷ τὸ ἀξιοθαύμαστον κατόρθωμα τοῦ Στρατηγοπούλου. Κατ' ἀρχὰς τοσοῦτον ἐδυσπίστησεν ὁ *Μιχαὴλ*, ὥστε ἐφυλάκισε τοὺς ἀγγελιαφόρους· ἀλλὰ τὴν ἐπιούσαν λαβὼν ἀκριβεστέρας εἰδήσεις, προπαρεσκευάσασκε τὰ τῆς εἰσόδου αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ μετὰ τινὰς ἡμέρας εἰσῆλθεν εἰς τὴν μητρόπολιν ταύτην τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους μετ' ἐκκλησιαστικῆς λαμπρότητος. Τῆς λιτανείας ἠγοῦντο ὁ Πατριάρχης, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ ἱερεῖς, ἅπαντες περιβεβλημένοι τὰς λαμπρὰς αὐτῶν στολὰς, κρατοῦντες τὴν θαυματουργὸν τῆς Θεομήτορος ὁδηγητρίας εἰκόνα, ἀπαστράπτουσαν ἐκ τῶν πολυτίμων ἐπ' αὐτῆς λίθων, ἄδοντες καθ' ὁδὸν τὰ ἐγερτήρια καὶ ὕμνους εὐχαριστηρίους. Τέσσαρες δὲ πολιοὶ συγκλητικοὶ ἔφερον ἐπὶ τῶν ὤμων τὸν θρόνον τοῦ Κωνσταντίνου, ἐφ' οὗ ἦτο τεθειμένη ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ. Ἐΐπετο δ' ὁ μονάρχης *Μιχαὴλ* ὁ *Παλαιολόγος* ἀτιμέλητος καὶ γυμνόπους, κρατῶν εἰς χεῖρας ἀναστάσιον λαμπάδα, καὶ ἄπειρον πλῆθος λαμπαδηφοροῦν καὶ ὕμνοῦν τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ ἀνιδρῦσει τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Ἀφικόμενος δὲ τελευταῖον ὁ *Μιχαὴλ* εἰς τὴν μεγάλην θύραν τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὅπου ἄπειρον ἐπίσης πλῆθος ἀνέμενον αὐτὸν μετ' ἐπευφημιῶν, ἔκλινε τὸ γόνυ, κατησπάσθη τὰ ἱερώτατα κατώφλια καὶ κατέβρεξε διὰ τῶν δακρῶν αὐτοῦ. Ἀφοῦ δ' ἀπέδωκεν ἐκεῖ τοὺς εὐχαριστηρίους ὕμνους, εἰσῆλθεν εἰς τὰ παρὰ τὸν ἵππὸδρομον ἀνάκτορα,

καὶ μετὰ ταῦτα ἐστέφη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἀρσενίου αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

§ 191. Ὁ *Μιχαὴλ Παλαιολόγος* ὑπῆρξεν ὁ θεμελιωτὴς τῆς μακρᾶς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων, ἣτις δυστυχῶς ἀποτελεῖ τὴν ἐλλειονοτάτην ἀπασῶν τῶν ἐλλεινῶν περιόδων τῆς Βυζαντινῆς ἐπικρατείας· διότι κατ' αὐτήν, πλὴν τοῦ τελευταίου βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, ἅπαντες οἱ λοιποὶ Παλαιολόγοι βασιλεῖς ἠμιλλῶντο τίς ἐξ αὐτῶν νὰ συμμαχήσῃ προθυμότερον μετὰ τῶν Τούρκων πρὸς καταπολέμησιν τῶν ἐσωτερικῶν αὐτῶν ἀντιπάλων. Ὁ *Μιχαὴλ Παλαιολόγος*, ἀναλαβὼν τὴν βασιλείαν, ἀνεκάλεσε καὶ ἀποκατέστησε τοὺς φυγάδας προκρίτους τῶν Βυζαντινῶν εἰς τὰς πατρικὰς αὐτῶν οἰκίας καὶ κτήσεις. Οἱ Φράγκοι Βαρῶνοι καὶ αἱ ἐπιφανέστεραι λατινικαὶ οἰκογένειαι ἀνεχώρησαν μετὰ τοῦ Βαλδουίνου· ἀλλὰ τὸ πολὺ καὶ ἄσημον πλῆθος τῶν Λατίνων ἔμεινεν ἐν τῷ τόπῳ καὶ ὀλίγον ἐφρόντιζε περὶ τῆς μεταβολῆς τοῦ θρόνου.

§ 192. Ἄλλ' ὁ *Μιχαὴλ Παλαιολόγος*, μὴ ὑποφέρων νὰ παραδώσῃ ποτὲ τὰ σκῆπτρα εἰς τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιτροπευόμενον βασιλόπαιδα *Ἰωάννην Λάσκαριν*, ἵνα καταστήσῃ αὐτὸν ἀνίκανον πρὸς βασιλείαν, κατέφυγεν εἰς τὸ μυσαρὸν κακούργημα τοῦ νὰ ἀφανίσῃ τὰ ὀπτικά αὐτοῦ νεῦρα διὰ τῆς ἐκθέσεως τῶν ὀμμάτων αὐτοῦ εἰς τὴν πυρώδη ἀντανάκλασιν πεπυρακτωμένου μετάλλου, καὶ ἐνέκλεισεν αὐτὸν εἰς τι φρούριον παραθαλάσσιον. Ὁ πατριάρχης *Ἀρσένιος*, ὅστις ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει τοῦ νὰ σώζηται ἡ ζωὴ καὶ τὰ δίκαια τοῦ νέου Λασκάρεως, συνήνεσεν εἰς τὴν στέψιν τοῦ Παλαιολόγου, συναγαγὼν τοὺς περὶ αὐτὸν ἐπισκόπους, ἀπήγγειλεν ἀφορισμὸν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ἐντεῦθεν ἐγεννήθη σχίσμα μεταξὺ πολιτείας καὶ ἐκκλησίας. Ὁ αὐτοκράτωρ πέμπει πρέσβεις πρὸς τὸν πάπαν τῆς *Ῥώμης* Γρηγόριον τὸν *Γ'* προτείνων τὴν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν· ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως *Ἰωσήφ* καὶ οἱ κληρικοί, οἱ ἐναντιωθέντες εἰς ταύτην τὴν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, ἐξωρίσθησαν, κατεδιώχθησαν παντοδαπῶς,

καὶ τινες αὐτῶν ἠκρωτηριάσθησαν ὁ δὲ λαὸς ἀπεστρέφετο τὸν αὐτοκράτορα ὡς αἰρετικόν, ὃν ἐγκατέλιπον καὶ αὐτοὶ οἱ φίλοι καὶ συγγενεῖς αὐτοῦ. Τελευταῖον δ' ἐκστρατεύσας κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἐτελεύτησεν ἐν Θεσσαλίᾳ ἐν ἔτει 1282, ἀφοῦ ἐβασίλευσεν ἔτη 21.

§ 193. Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος (1282—1328). *Καταλανοί*. Μόλις ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ ἐξέπνευσε, καὶ ἀμέσως διεβόρηθη ἡ ἔνωσις, ἐκαθαρίσθησαν καὶ ἠγιάσθησαν αἱ ἐκκλησίαι, καὶ ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Μιχαὴλ Ἀνδρόνικος τοσοῦτον ἐφοβήθη τὴν κοινὴν κατακραυγὴν, ὥστε οὐδ' ἐτόλμησε κἄν νὰ ἐνταφιάσῃ τὸν τεθνεῶτα αὐτοῦ πατέρα ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλ' ἔθαψεν αὐτὸν ἐν Σηλυμβρία. Ὁ Ἀνδρόνικος, ὁ ἐπικληθεὶς *Γέρον*, ἀνέδειξε συμβασιλέα τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μιχαὴλ. Ἐπὶ τοῦ Ἀνδρονίκου τούτου καὶ οἱ ἐκ τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τῆς Κύπρου ἀποβληθέντες Ἰωαννῖται ἱππῶται ἐκურίευσαν κατὰ κράτος τὴν νῆσον *Ρόδον*, καὶ ἔμειναν κύριοι αὐτῆς μέχρις οὗ ἐξεβλήθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὡσαύτως ἐπ' αὐτοῦ ἀνεφάνησαν ἐν Ἑλλάδι οἱ *Καταλανοί*, στίφος πολεμιστῶν, συγκείμενον ἐκ Γενουητῶν, Ἰσπανῶν καὶ ἴσως καὶ Ἀράβων, οἵτινες λαθόντες μέρος εἰς τοὺς σικελικοὺς πολέμους, μετὰ τὴν εἰρήνευσιν τῆς Σικελίας, ἔχοντες ἀρχηγὸν τὸν *Ρογέριον Φλώρον*, ἀρνησιθρησκον καὶ πειρατὴν, ἀπέπλευσαν ἐκ Μεσσήνης 8,000 τὸν ἀριθμὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἐκεῖθεν ἐξεστράτευσαν κατὰ τῶν Τούρκων. Ὁ *Ρογέριος*, νικήσας εἰς δύο μάχας τοὺς Τούρκους, καὶ ἀποκτείνας 3,000 ἐξ αὐτῶν ἠξιώθη τῆς ἐπωνυμίας τοῦ *ἐλευθερωτοῦ τῆς Ἀσίας* καὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ *Καίσαρος*. ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ ἀρχηγὸς τῶν *Καταλανῶν*, μεταβάς εἰς προσκύνησιν τοῦ αὐτοκράτορος, ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῶν Ἀλανῶν σωματοφυλάκων. Μετὰ δὲ τὴν ἀπώλειαν τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν 1500 περίπου *Καταλανοί*, κλεισθέντες ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς *Καλλιπόλεως*, καὶ ἀποκρούσαντες τὰς ἐπανεπιλημμένας ἐφόδους τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων, συνέστησαν τελευταῖον μετὰ πολλῶν ἐκ διαφόρων ἐθνῶν προσφύγων τὴν καλουμένην *Μεγάλην Ἐταιρίαν*, καὶ ἐξ αὐτῶν 3,500 ἱππεῖς καὶ 4,000

πεζοὶ ἐστράφησαν πρὸς τὴν *Μακεδορίαν* καὶ *Θεσσαλίαν* ζητοῦντες νὰ ἀποκατασταθῶσιν ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Ἀττικὴ καὶ ἡ Βοιωτία ἔπεσον τότε εἰς τὰς χεῖρας τῶν νικητῶν Καταλανῶν, οἵτινες ἐνυμφεύθησαν τὰς χήρας καὶ τὰς θυγατέρας τῶν θανατωθέντων. Ἄλλ' αἱ ἀναφρεῖσαι διαιρέσεις παρεκίνησαν τοὺς Καταλανοὺς μετὰ 14 ἐτῶν ἀρχὴν νὰ ἀναγνωρίσωσιν ὡς κυρίαρχον ἑαυτῶν τὸν βασιλικὸν οἶκον τῆς Ἀραγονίας ὅθεν κατὰ τὸ ὑπόλοιπον τῆς 14 ἑκατονταετηρίδος αἱ Ἀθῆναι ἐκυβερνῶντο ὡς τιμᾶριον τῶν βασιλέων τῆς Σικελίας.

§ 194. Ὁ Ἀνδρόνικος ἐξεστράτευσε καὶ κατὰ τῶν παρενοχλούντων αὐτὸν Τούρκων ἄλλ' ὁ συρφετὸς τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ ἐτράπη εἰς φυγὴν καὶ αὐτὸς μόλις διεσώθη καταφυγὼν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν· οἱ δὲ Τούρκοι ἔμειναν ἀνενόητοι δύο ἔτη ἐν *Θράκη* κατερημοῦντες αὐτήν. Ἀποθανόντος δ' ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου *Μιχαήλ*, ὁ υἱὸς τούτου καὶ ἔγγονος τοῦ γέροντος αὐτοκράτορος Ἀνδρόνικος λαβὼν τὰ ὄπλα, ἐξεθρόνισεν αὐτὸν καὶ ἀνηγορεύθη αὐτὸς μόνος αὐτοκράτωρ.

§ 195. Ἀνδρόνικος ὁ Γ' (1328—1341 μ. Χ.). Ὁ νεώτερος Ἀνδρόνικος ἀναβὰς εἰς τὸν θρόνον ἐν ἔτει 1328 συνεχώρησε τῷ πάπῳ αὐτοῦ, ὅπως ζῆ ἡσύχως ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐξεστράτευσε δ' εὐθὺς κατὰ τοῦ Βασιλέως τῶν Βουλγάρων, καὶ ἀναγκάσας αὐτὸν εἰς εἰρήνην, ἐστράφη κατὰ τῶν Τούρκων, οἵτινες εἶχον προχωρήσει μέχρι τῆς *Προύσης*, ἔνθα ὁ Σουλτάνος αὐτῶν Ὀρχάνης εἶχεν ἰδρύσει τὸν θρόνον αὐτοῦ ἐν ἔτει 1327· ἀλλ' ἠττηθεὶς κατὰ κράτος ἐν τῇ παρὰ τὴν *Νικαίαν* μάχῃ ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνῶ οἱ Τούρκοι ἐφορμησαντες κατέλαβον καὶ τὴν *Νικομήδειαν*.

§ 196. Ὁ Ἀνδρόνικος ὁ Γ' ἀποθανὼν μετὰ βασιλείαν 13 ἐτῶν ἐν ἔτει 1341 κατέλιπε δύο υἱοὺς, τὸν ἐννεαετῆ *Ἰωάννην* καὶ τὸν νεώτερον *Μαρουήλ*. Ἐκ τούτων ὁ Ἰωάννης ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ, ἐπιτροπευόμενος ὑπὸ τοῦ μεγάλου δομεστικῆς *Ἰωάννου Καρτακουζηνοῦ*. Ἄλλὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ *Καρτακουζηνός* ἀνη-

γόρευσε αὐτὸν αὐτοκράτορα (1342) ἐν Διδυμοτείχῳ, καὶ προσ-
 ενεγκῶν τὴν θυγατέρα αὐτοῦ εἰς γυναῖκα τῷ ἀρχηγῷ τῶν ἀπί-
 στῶν Ὁρχάνῃ, δυνάστη τῆς Βιθυνίας, καὶ συμμαχήσας μετὰ τῶν
 ἐν Ἀσίᾳ Τούρκων ἐπολιόρκει τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ πολῖται
 ἀνέφξαν. αὐτῷ τὰς πύλας, καὶ οὗτος εἰσελθὼν ἐγένετο συμβασι-
 λεὺς τοῦ νέου βασιλέως Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου ἐν ἔτει 1347,
 εἰς ὃν ἔδωκε γυναῖκα τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἐλένην. Ὁ Καντα-
 κουζηνὸς ἤρξε καλῶς καὶ δικαίως ἐπὶ δεκαετίαν, ἀλλ' ἐνηλικιω-
 θέντος τοῦ Ἰωάννου, ἠγέρθη ἐμφύλιος πόλεμος μετὰ αὐτῶν κα-
 ταπαύσας ἐν ἔτει 1355, ὅτε ὁ Καντακουζηνὸς παρητήθη τοῦ
 θρόνου καὶ ἐκάρη μοναχὸς, ὀνομασθεὶς Ἰώασαφ καὶ κλεισθεὶς ἐν
 τινὶ μοναστηρίῳ τοῦ Ἄθωρος.

§ 197. Ἐκ τῶν ἐμφυλίων τούτων πολέμων ὠφελούμενοι οἱ
 Τούρκοι διέβησαν τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἐκυρίευσαν τὴν Καλλι-
 πόλιν ἐν ἔτει 1357. Ὁ Σουλτάνος Ἀμουράτης ἔστησε μετ' ὀλί-
 γον τὸν θρόνον αὐτοῦ ἐν Ἀδριανουπόλει· ὁ δὲ Βαϊαζίτης κυριεύ-
 σας ἅπασαν σχεδὸν τὴν Βυζαντινὴν ἐπικράτειαν, πλὴν τῆς Κων-
 σταντινουπόλεως, προσέταξε τὸν δυστυχῆ αὐτοκράτορα νὰ πέμψῃ
 αὐτῷ ὄμηρον τὸν υἱὸν αὐτοῦ *Μαρουήλ*. Ὁ Ἰωάννης ἐνέδωκεν εἰς
 τὴν προσταγὴν τοῦ Σουλτάνου καὶ μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ἐν ἔτει
 1392 βασιλεύσας ἔτη 37.

§ 198. *Μαρουήλ ὁ Παλαιολόγος*. Ὁ υἱὸς τοῦ Ἰωάννου *Μα-
 ρουήλ*, ὄμηρεύων, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, παρὰ τῷ Σουλτάνῳ Βαϊ-
 αζίτῃ, ὅτε ἔμαθε τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἔφυγε κρυφίως
 καὶ μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Σουλτάνος Βαγιαζίτης
 παροργισθεὶς ἐντεῦθεν ἐπολιόρκησε τὸ Βυζάντιον, ἐνίκησε κατὰ
 κράτος τὸν *Σιγισμοῦνδου* παρὰ τὴν Νικόπολιν (1396) ἐλθόντα
 εἰς βοήθειαν τῆς πολιορκουμένης Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἔπεισε
 τοὺς πολιορκουμένους νὰ ἐκδιώξωσι τὸν *Μαρουήλ* καὶ νὰ δεχθῶ-
 σιν ὡς αὐτοκράτορα τὸν Ἰωάννην, υἱὸν τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ τοῦ
 αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Α', ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι οὗτος ἤθελε
 παραδώσει αὐτῷ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ *Μαρουήλ* ἀπέπλευ-

σεν εἰς Ἐνετίαν καὶ ἐκεῖθεν περιῆλθεν ἀπάσας τὰς αὐλὰς τῶν χριστιανῶν βασιλέων ζητῶν βοήθειαν κατὰ τῶν Τούρκων, ὁ δὲ Ἰωάννης εἰσῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ στεφθεὶς βασιλεὺς δὲν ἐξεπλήρωσε τὴν πρὸς τὸν Βαϊαζίτην δοθείσαν ὑπόσχεσιν. Διὸ ἐπανάλαβεν οὗτος τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἄλλ' ἐν τούτῳ τῷ μεταξύ ἐπελθὼν ὁ Τιμουρχάνης ἢ Ταμερλάνος ἠλευθέρωσε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Βαϊαζίτου ἐν ἔτει 1401. Μετὰ διετῆ δ' ἀποδημίαν ἐπανῆλθεν ὁ Μανουὴλ διὰ τῆς Γερμανίας καὶ Ἰταλίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἐπαναλαβὼν τὴν βασιλείαν, ἠλευθέρωσε τινὰς ἐπαρχίας ἐκ τῶν βαρβάρων, ὠχύρωσεν ἀσθενῶς τὸν ἰσθμὸν, καὶ ἔδωκεν ἐλπίδας τινὰς ἀναβιώσεως τοῦ νεκρωμένου σώματος τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, συμβάντα ἐν ἔτει 1424 ἐπανῆλθον τὰ ὀλέθρια δεινά, τὰ ἐπενεγκόντα τὴν παντελεῖα αὐτῆς πτώσιν.

§ 199. Ἰωάννης ὁ Β' ὁ Παλαιολόγος, υἱὸς τοῦ Μανουὴλ, ἀνέβη ἤδη εἰς τὸν σαθρὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνον. Ὁ Σουλτάνος Μουράτης, ὁ Β' ἐπολιόρκησε τὴν μητρόπολιν, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν καὶ νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς Νίκαιαν ὑπὸ τοῦ ἀποστατήσαντος υἱοῦ αὐτοῦ, τοῦ Μουσταφᾶ, ὃν ἐνίκησε καὶ ἐθανάτωσε, καὶ μετ' αὐτὸν ὑπὸ τοῦ ἀνδρείου ἐχθροῦ Γεωργίου τοῦ Καστριώτου ἢ Σκενδέρμπεη.¹

1) Ὁ ἦρωας οὗτος υἱὸς τοῦ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Μουράτου φονευθέντος Ἰωάννου Καστριώτου, ἡγεμόνος τῆς Ἀλβανίας, ἧς οἱ μὴ ὀθωμανοὶ κάτοικοι ἐθεώρησαν ἀείποτε ἑαυτοὺς ὡς ὁμογενεῖς τῶν Ἑλλήνων ὡς καὶ οἱ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα μεταναστεύσαντες συνεχωνεύθησαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ πρωτηγωνήστησαν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821. Περισωθεὶς δὲ ἐκ τῶν λοιπῶν τριῶν πρεσβυτέρων αὐτοῦ ἀδελφῶν, οὓς ἐπίσης ἐθανάτωσεν ὁ Μουράτης, καὶ ἀνατραφεὶς ὑπὸ τούτου εἰς τὴν μωαμεθανικὴν θρησκείαν ἔλαβε παρ' αὐτοῦ ἐν ἡλικίᾳ 19 ἐτῶν τὸ ἐπώνυμον Ἰσκενδέρβ Βέγ, ὅπερ δηλοῖ.

§ 200. Μετὰ μεγάλης θλίψεως καὶ δυστυχίας ἔβλεπεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Β΄. ὁ Παλαιολόγος τὴν ἐπικράτειαν σμικρυνομένην καὶ περιορισθεῖσαν τελευταῖον εἰς τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταν-

ΙΩΑΝΝΗΣ Ο Β΄. Ο ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ

τινουπόλεως, ἕως οὗ θλιβόμενος ἐτελεύτησε γέρον ἐν ἔτει 1448, καὶ διεδέξατο αὐτὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ ὁ ἀδελφός αὐτοῦ, ὁ ὕστατος τῆς Κωνσταντινουπόλεως αὐτοκράτωρ, *Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος*.

τὸν ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον, ἣ κατὰ παραφθορὰν *Σκενδέρβης* μετὰ σπουδαίου στρατιωτικοῦ ἀξιώματος. Ἄλλ' ἐν ἔτει 1441 ὁ Γεώργιος Καστριώτης δραπετεύσας καὶ ἀναλαβὼν τὴν προτέραν χρι-

Πρὶν δὲ ἢ ἐκθέσωμεν τὴν ἱστορίαν τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, ἐφ' οὗ ἐδουλώθη ἡ Κωνσταντινούπολις ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὀφείλομεν πρῶτον νὰ ἴδωμεν τίνες οἱ Τούρκοι οὗτοι, ὧν τὸ ὄνομα διὰ τσοσούτων αἰώνων ἤχει τοσοῦτον φοβερὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ ἐνασχολεῖ ἔτι καὶ νῦν ἐν τῇ παρακμῇ αὐτῶν τὴν πολιτικὴν τῶν μεγίστων τῆς Εὐρώπης Δυναμέων.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ.

§ 201. Τριῶν εἰδῶν κράτη παρουσιάζονται ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Τούρκων 1) ἐν παλαιόν, ὅπερ ἀναφαίνεται ἤδη κατὰ τὴν 6 μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα, ἀλλ' ἐξαφανίζεται πάλιν πρὸ τῆς ἐποχῆς Καρόλου τοῦ Μεγάλου· 2) Τὰ ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἀραβικοῦ καλιφάτου σχηματισθέντα πολυώνυμα κράτη καὶ 3) τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, οὗτινος ἀρχηγὸς ἐχηρημάτισε κατὰ τὴν 14 ἑκατονταετηρίδα ὁ Ὄθμὰν ἢ Ὄσμὰν, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα τῶν Ὄθωμανῶν.

§ 202. Πατρὶς ἀπασῶν τῶν τουρκικῶν φυλῶν εἶναι ἡ ἐπὶ τῶν

στιανικὴν αὐτοῦ θρησκείαν, κατέλαβε μετὰ 600 Ἀλβανῶν τὴν Κροΐαν, πρωτεύουσαν τῆς πατρικῆς αὐτοῦ κληρονομίας, καὶ ἐντὸς ὀλίγου συγκροτήσας ἐπίλεκτον στρατὸν ἐκ 12,000 ἀνδρῶν ἀπέκρουσεν ἀνδρείως ἐπὶ ἑπταετίαν μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, συμβάντος τὴν 14 Ἰανουαρίου 1467, τὰς ἐπανειλημμένας προσβολὰς τῶν Τούρκων· ἐν ἔτεσι μάλιστα 1449 καὶ 1450 ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ Σκενδέρβεη αὐτοπροσώπως ὁ Σουλτάνος Μουράτης, ἀλλ' ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἐκστρατείαις ἀπεκρούσθη πολλὰς παθῶν ζημίας. Κατὰ τὴν τελευταίαν δ' ἐκστρατείαν τοσαύτην ἔπαθε ζημίαν ὁ στρατὸς τοῦ Μουράτου, ὥστε πρότεινεν οὗτος τῷ Σκενδέρβεη νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀλβανίας ἐπὶ πληρωμῇ ἐλαχίστου φόρου. Ἀλλ' ὁ Σκενδέρβεης ἀπέρριψεν ὑπερηφάνως τὴν πρότασιν τοῦ Μουράτου, καὶ οὗτος ἠναγκάσθη νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν καὶ νὰ ἐπανεέλθῃ ἄπρακτος εἰς Ἀδριανούπολιν.

ἀπεράντων ὄροπεδίων καὶ πεδιάδων τῆς Μέσης Ἀσίας πέραν τοῦ ποταμοῦ Ὡξου κειμένη μεγάλη Ταρταρία, ἣτις θεωρεῖται μέγα, οὕτως εἰπεῖν, ἐργαστήριον τῶν ἐθνῶν. Ἐξῶν δ' ἐκεῖ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἐν τοῖς μεταλλείοις τοῦ σιδήρου ὡς δούλοι τῶν παροικούντων σκυθικῶν ἢ μογγολικῶν φυλῶν, ἐξορύσσοντες καὶ χαλκεύοντες σίδηρον καὶ μὴ ἀπομακρυνόμενοι ἐκ τῶν ἐργαστηρίων αὐτῶν. Καὶ ἀφοῦ δ' ἐκτήσαντο τὴν ἐλευθερίαν, ἠγάπων τὰς κορυφὰς τῶν πατρῶων ὄρεων καὶ τὰ ρεῖθρα τοῦ Ὡξου, περὶ ὧν ἐνέμοντο αἱ κάλλιστα ἀγέλαι βοῶν καὶ προβάτων. Ὡς δ' οἱ ἀρχαῖοι Σπαρτιάται, οὕτω καὶ οἱ Τοῦρκοι δὲν ὑπέφερον τείχη περὶ ἑαυτοῦς· ἀεὶν ὦμεν δυνατοί, ἔλεγον καθ' ἑαυτοῦς, προχωροῦμεν »πορρωτέρω καὶ κυριεύομεν νέας χώρας, ἐὰν δ' ἀσθενεῖς, φεύγομεν ὀπίσω καὶ κρυπτόμεθα ὅπου οὐδεὶς εὕρισκε ἡμᾶς». Κατεφρόνου δὲ τὴν θρησκείαν τῶν Ἰνδῶν, διότι ἐπέταττεν αὐτὴ ὑπομονήν, ταπεινώσειν καὶ αὐταπάρνησιν, ἀρετὰς ἀπαρεσκούσας εἰς τὸ ληστρικόν καὶ φιλοπόλεμον αὐτῶν φρόνημα. Περὶ τὰ μέσα δὲ τῆς β' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος ὀχοῦμενοι ἐπὶ τῶν ὠκυπόδων αὐτῶν ἵππων, συνητηθήσαν παρὰ μὲν τὸν Βόσπορον μετὰ τῶν Βυζαντινῶν, παρὰ δὲ τὸν Ὡξον μετὰ τῶν Περσῶν καὶ παρὰ τὸν Ἀμούρ μετὰ τῶν Σινῶν. Κατ' αὐτὴν δὲ τὴν περίοδον βλέπομεν αὐτοὺς διαπραγματευομένους μετὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ συμμαχοῦντας μετὰ τοῦ Ἡρακλείου.

§ 203. Τὸ πρῶτον τοῦτο τουρκικὸν κράτος παρήκμασε μετ' ὀλίγον ἐκ τῆς εἰς αὐτὸ εἰσαχθείσης ἐκ τοῦ πλοῦτου διαφθορᾶς καὶ ἀκολασίας καὶ διελύθη. Τότε δὲ φαίνεται ὅτι ἡ ταρταρική αὕτη φυλὴ συνανεμίχθη μετὰ τῆς μογγολικῆς, καὶ ἀνεφάνη κατὰ πρῶτον ὑπὸ ἴδιον ὄνομα, τὸ τῶν Τοῦρκων πρὸς Ἀν. τῆς Κασπίας θαλάσσης· κατὰ δὲ τὴν 9ην ἑκατονταετηρίδα (840—870) εὕρισκομεν πολλοὺς ἐξ αὐτῶν μισθωτοὺς στρατιώτας καὶ δορυφόρους τῶν καλιφῶν (τῶν Σαρακηνῶν ἀρχόντων τῆς Περσίας,) καὶ ὡς ἄλλοτε οἱ Πραιτωριανοὶ ἐν Ῥώμῃ, οὕτω καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐν Περσία τσαύτην ἐκτήσαντο ἰσχύν, ὥστε πολλάκις ἔσυρον τοὺς κα-

λίφας ἀπὸ τῶν ποδῶν κατὰ γῆς, ἐξέθετον αὐτοὺς γυμνοὺς εἰς τὰς καυστικὰς τοῦ ἡλίου ἀκτῖνας, ἐθανάτουσαν αὐτὰς διὰ σιδηρῶν βροπάλων, καὶ ἐπώλουσαν τὴν ἐπικράτειαν ἢ τὸν θρόνον εἰς τοὺς πλειοδοτοῦντας.

§ 204. Τὴν πρὸς τὸν πόλεμον δ' ὁρμὴν τοῦ ἔθνους τούτου ἐστρεψε καὶ μετεχειρίσθη πρὸς ὄφελος αὐτοῦ ἐν Ὠξίανῃ κατὰ τὴν *Γάσαν* ὁ βυφοκίνδυνος *Μαχμούτ*, υἱὸς δούλου τινὸς τοῦ Βεζύρου σαμανίδου τινὸς ἡγεμόνος τῆς Βουχάρας, ὑπηκόου τοῦ Καλιφᾶ τῆς Περσίας. Οὗτος πρῶτος ἔλαβεν τὸν τίτλον τοῦ Σουλτάνου, τοῦ τέστι τοῦ κυρίου, τοῦ βασιλέως, ἄρξας ἀπὸ τοῦ 997 μέχρι τοῦ 1038 μ. Χ. Ἐπεχείρησε δὲ τὰς 12 κατὰ τῆς Ἰνδίας ἐκστρατείας, ἃς τινες θεωροῦσιν οὐχὶ ὀλιγώτερον ἐνδόξους τῶν ἐκστρατειῶν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου. Ὁ Μαχμούτ ἐβάδισε τρεῖς μῆνας διὰ τῶν ὄρεων τῆς Κασιμιρίας καὶ Τιβετίας, ἐκυρίευσεν τὰ Παλίβοθρα, ἀρχαιοτάτην Ἰνδικὴν πόλιν, διήρπασεν τὴν Μουλτανίαν, τὴν Δελίαν καὶ τὴν Λαχώρην, καὶ καθυπέταξεν ἅπασαν τὴν χώραν μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ. Εἰς μάτην δ' οἱ προσποιοῦμενοι εὐσέβειαν Βραχμᾶνες τοῦ περιβοήτου ναοῦ ἐν Σουμνάτῃ προσέφερον αὐτῷ ἀντίσταθμον ποσότητα χρυσοῦ, ὅπως σώσωσι τὸ λίθινον εἶδωλον τοῦ θεοῦ αὐτῶν. «Δὲν θέλω νὰ με ὀνομάζῃ ὁ κόσμος εἶδωλέμπορον, ἀλλ' εἶδωλοπορθητήν», ἀπήντησεν ὁ Μαχμούτ καὶ συνέτριψε διὰ πελέκειος τὸ ἄγαλμα αὐτοῦ· εὔρε δὲ τὴν κοιλίαν τοῦ ἀγάλματος τούτου πλήρη μαργαριτῶν καὶ λίθων τιμαλφῶν, οὓς ἀπέστειλεν εἰς Μέκκαν, Μέδιναν, Γάσαν καὶ Βαγδάτιον.

§ 205. Μετὰ δὲ τὴν ὑποδούλωσιν ἢ, μᾶλλον εἰπεῖν, τὴν διαρπαγὴν τῆς Ἰνδίας, συνέστησε τὴν ἐπικράτειαν αὐτοῦ, καταλιπὼν τοῦ λοιποῦ εἰς τὸν Καλιφᾶν τὴν πνευματικὴν μόνον ἐξουσίαν. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Μαχμούτ *Γασναβίδου* ἐν ἔτει 1038, ἔδυσεν καὶ ἡ δόξα καὶ τὸ μεγαλεῖον τῶν Γασνεβιδῶν καθόσον ὁ *Τογροῦλ Βέης*, ἕγγονος τοῦ *Σελισούκου* κατώρθωσε νὰ μεταβιβάσῃ τὴν ἐξουσίαν εἰς τὸ γένος αὐτοῦ, ὅπερ διετήρησεν αὐτὴν μέχρις οὗ αἰ

ἐκστρατεῖαι τῶν σταυροφόρων καὶ αἱ προδοσίαι τῶν Κούδρων κατέστρεψαν αὐτήν.

§ 206. *Δυναστεία τῶν Σελσοῦκων.* Ἐξ ἀπασῶν τῶν δορικτησιῶν ἢ τῶν ποιμένων εἶναι ἢ φοβερωτέρα εἰς τοὺς πεπολιτισμένους λαοὺς. Ὡς οἱ ἀρχαῖοι Ἰκσῶς κατέστρεψαν τὴν παιδείαν τῆς Αἰγύπτου, κατασκάψαντες τὰς πόλεις καὶ διώρυγας αὐτῆς, οὕτω καὶ οἱ Σελσοῦκοι, κατοικοῦντες ἐν ἐλαφραῖς καὶ μετακινήταις καλύβαις, ἐξηφάνισαν τὴν παιδείαν ἐν Περσίᾳ. Ἀλλὰ τελευταῖον ὁ Τογρούλ Βέης, ὅστις ἦτο λίαν εὐσεβὴς, τιμῶν τὸν ἐν Βαγδατίῳ Καλιφᾶν ὡς τὸν τοποτηρητὴν τοῦ προφήτου τοῦ ἐνιαίου Θεοῦ, κατώρθωσε νὰ συνωθήσῃ τοὺς περὶ ἑαυτὸν εἰς τὸν ἐργατικὸν βίον, νὰ ἐξημερώσῃ αὐτοὺς διὰ τῶν ἀπολαύσεων καὶ ἡδονῶν, καὶ διὰ τῆς εἰσαγωγῆς περσικῆς ἐνδυμασίας, τροφῆς καὶ γλώσσης νὰ προσεγγίσῃ εἰς τὰ ἦθη τῶν Περσῶν.

§ 207. *Ἀλ-αρσλὰν* (1063—1072). Τὸν Τογρούλ, ἀποθανόντα ἐν ἔτει 1063, διεδέξατο ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Ἀλ-αρσλὰν, οὗ τὸ ἐπωνύμιον δηλοῖ τὸν θυμοειδῆ λέοντα. Οὗτος καθυπέταξε τὴν Ἀρμενίαν καὶ συνέλαβεν αἰχμάλωτον τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους Ῥωμανὸν τὸν Διογένην. Ὡσαύτως δ' ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μαλῆκ (1072—1092) ἐπέξέτεινε περαιτέρω πρὸς τὴν Βυζαντινὴν ἐπικράτειαν τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ, κυριεύσας τὴν Συρίαν καὶ τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἐπιτρέψας εἰς ἄλλους τολμητίας, ὅπως ἰδρῶσιν εἰς διάφορα τοῦ κόσμου μέρη μικρότερα Σουλτανάτα ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ.

§ 208. *Διαιρέσεις τοῦ Τουρκικοῦ κράτους.* Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαλῆκ οὐδεὶς ὑπῆρχεν ἄξιος, ὅπως συνδέσῃ πρὸς ἄλληλα τὰ ἀσυνάρτητα μέρη τοῦ τουρκικοῦ κράτους, καὶ ἐπομένως τοῦτο διηρέθη εἰς τρία βασιλεία ἢ Σουλτανάτα 1) εἰς τὸ τῆς Καραμανίας 2) εἰς τὸ τῆς Συρίας καὶ 3) εἰς τὸ τοῦ Ἰκονίου ἢ Ρούμ, ὃ ἐστὶ Ῥωμαϊκόν.

§ 209. *Σολυμὰν* (1074—1084). Ὁ Σελσοῦκης Σολυμὰν μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὠνομάσθη κύριος τῶν Ῥωμαϊκῶν

χωρῶν ἢ Σουλτάνος τοῦ κράτους Ῥούμ, ὅπερ ὄνομα βραδύτερον μετηνέχθη καὶ εἰς τὴν Θράκην. Ὁ Σολυμάρ ἐτιμᾶτο παρὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ὡς Γαζής, τούτέστιν ὡς ὑπέρμαχος τῆς πίστεως, καὶ τοῦτο διότι κατεδίκασεν εἰς σκληροτάτην δουλείαν τοὺς χριστιανούς κατοίκους τῆς ἐν Βιθυνίᾳ Νικαίας, ἔνθα ἔστησε τὸν θρόνον αὐτοῦ, ἐβεβήλωσε τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ ἱερά αὐτῶν σκεύη, περιύβρισεν αἰσχυρῶς τοὺς ἐπισκόπους, περιέταμε διὰ τῆς βίας τοὺς παῖδας καὶ ἠτίμασε τὰς παρθέτους. Οἱ Σελσουκοὶ Τοῦρκοι προὔξενον πολλὰ δεινὰ καὶ εἰς τοὺς προσκυνητὰς Εὐρωπαίους, τοὺς διὰ τῆς μικρᾶς Ἀσίας πορευομένους εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, ἣν εἶχον εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ 1076 μέχρι τοῦ 1096, καὶ προὔκάλεσαν τὰς σταυροφορίας, αἵτινες ἀρξάμεναι ἐπὶ Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ, διήρκεσαν ὑπὲρ τὴν μίαν καὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα· αὐταὶ ἔθεντο εἰς κίνησιν ἑκατομμύρια μαχητῶν, κατέστησαν τὴν Ἱερουσαλήμ θέατρον καὶ τὴν Παλαιστίνην σφαγεῖον τῶν ἐθνῶν, μετέβαλον τὰς πολιτικὰς καὶ θρησκευτικὰς σχέσεις τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ ἐπῆνεγκον ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὴν καταστροφήν τῶν πλείστων Σελσουκικῶν φυλῶν. Ἐπὶ τοῦ διαδόχου τούτου Σολομάρ ττῦ Β' ἐκυρίευσαν οἱ σταυροφόροι τὴν μητρόπολιν αὐτοῦ Νικαίαν ἐν ἔτει 1097 καὶ διεσχόρπισαν τὰς ἐπικουρικὰς αὐτοῦ δυνάμεις παρὰ τὴν Ἀντιόχειαν ἐν ἔτει 1098, ὥστε ὁ Σουλτάνος οὗτος κατέλιπε τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ ἄδοξον καὶ ἀσθενὲς κράτος περὶ τὸ Ἰκόνιον.

§ 210. Εὐτυχέστερον τοῦ Σολυμάρ Β' ἐπολέμησε πρὸς τοὺς σταυροφόρους ὁ Σῦρος Τζεγγής μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Δαμαστοῦ ὡς Σουλτάνος τῆς Μοσοῦλης (1127—1145). Οὗτος συνείθισε τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ νὰ θεωρῶσι πατρίδα τὸ στρατόπεδον, οἰκίαν τὴν σκηνήν, τὴν σπάθην ὡς τὸ μόνον δίκαιον καὶ τὸν κόσμον ὡς κτῆσιν αὐτῶν.

§ 211. Διάδοχος τοῦ Τζεγγῆ ὑπῆρξεν ὁ μέγας αὐτοῦ υἱὸς Νουρ-ρέδιν (1145—1171). Διὰ τῆς ταχύτητος κατὰ τὴν ὁδοιπορίαν, διὰ τῆς καρτερίας ἐν τῷ ἀγῶνι καὶ διὰ τῆς οὐζύτητος ἐν τῇ κατα-

διώξει κατάρθωσεν ὁ Σουλτάνος οὗτος νὰ ἀρπάσῃ ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν σταυροφόρων τὰς πλείστας χώρας κατὰ τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην. Διὰ φρονήσεως δὲ καὶ πανουργίας ἐκυρίευσεν τὴν Αἴγυπτον ἐμπνεύσας τοῖς στρατιώταις αὐτοῦ τὸν θρησκευτικὸν ἐνθουσιασμόν, ὅπως ἀνυψώσῃ τὸν Καλιφᾶν τοῦ Βαγδατίου ὑπεράνω τοῦ αἰρετικοῦ Καλιφᾶ τοῦ Καῖρου. Ἄλλ' ὁ *Νουρῶεδιν* πρὸς ὑποδούλωσιν τῆς Αἰγύπτου μετεχειρίσθη ὡς *Μαμελούκος*, τουτέστιν ὡς μισθοφόρος στρατιώτας, τὴν ἀγρίαν φυλὴν τῶν Κούρδων, οἵτινες, ἐνῶ κατ' ἀρχὰς ἐδείχθησαν δούλοι ταπεινότατοι, ἐφάνησάν βραδύτερον πολμηρότατοι ἀποστάται, ἅμα ἕτερος μεγαλοφυῆς ἀνὴρ, ὁ *Σαλαδῖνος* ἀπεφάσισε νὰ θεμελιώσῃ ἐπὶ τῆς ἀποστασίας αὐτῶν τὸ κράτος αὐτοῦ.

§ 212. *Σαλαδῖνος* (1171—1193). Ὁ τρόπος, δι' οὗ ὁ *Σαλαδῖνος* καθήρесе τὸν ἡγεμονεύοντα οἶκον τῶν *Σελσούκων* καὶ ἐκτέτατο αὐτὸς τὴν ἀρχὴν, εἶναι ἴσως τὸ μόνον αὐτοῦ ἐγκλημα. Οὗτος ἐπεξέτεινε τὸ κράτος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ Ἀφρικῆς, ἐπὶ τῶν χριστιανῶν τῆς Παλαιστίνης καὶ ἐπὶ τῶν Ἀράβων τῆς Μέκκας καὶ τῆς Μεδίνης, καὶ ἦτο ἀνεκτικὸς περὶ τὴν θρησκείαν.

§ 213. Τοῦ *Σαλαδῖνου* τὸ κράτος ἐν Ἰκονίῳ συνετρίβη ταχέως μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐκ τῆς διχονοίας, διανεμηθὲν εἰς τοὺς υἱούς, ἐγγόνους καὶ ἀνεψιούς αὐτοῦ, ὥστε οἱ Μογγόλοι ἀπῆντησαν μικρὰν μόνον ἀντίστασιν. Ἄλλ' ἐν τῷ μέσῳ τῶν δεινῶν αὐτῶν ἐγείρεται ὡς σωτὴρ αὐτῶν ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐκ Χωραστανίας Τούρκων *Σουλεϊμάνης*, ὅστις φεύγων τὸν ζυγὸν τῶν Μογγόλων καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ *Τσιγγισχάνης* ἔδρουσε τὸ μέγα αὐτοῦ κράτος, ἐζήτησε μετὰ στίφους 50,000 ὁμοφύλων αὐτοῦ καταφύγιον εἰς τὴν Ἀρμενίαν. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ *Τσιγγισχάνου* ἠθέλησεν ὁ *Σουλεϊμάνης* νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπνίγη ἐν τῷ *Εὐφράτῃ* ποταμῷ, καὶ ἡ φυλὴ αὐτοῦ διεσκορπίσθη. Μοῖρα δ' αὐτῆς, ἔχουσα ἀρχηγὸν τὸν υἱὸν τοῦ *Σουλεϊμάνου* *Ερτογρούλδην*, διηυθύνθη πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ εὗρεν ὑποδοχὴν παρὰ τῷ Σουλτάνῳ τοῦ Ἰκονίου *Ἀλκεδδῖν*, ὅστις ἤλ-

πισε νά στηριχθῆ ἐπ' αὐτῶν κατὰ τῶν Μογγόλων. Ἀλλὰ, καταστραφέντος μετ' ὀλίγον τοῦ κράτους τῶν Σελσουκιδῶν Σουλτάνων τοῦ Ἰκονίου, οἱ ὑπὸ τὸν Ἐρτογρούλδην Τοῦρκοι, ἀφοῦ εἰς μάτην προέτειναν νά ὑπηρετήσωσιν ὑπὸ τοὺς αὐτοκράτορας τῆς Κωνσταντινουπόλεως Μιχαὴλ καὶ Ἀνδρόνικον τοὺς Παλαιολόγους, διεσπάρησαν εἰς τὰ ὄρη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ εἰς τὰς κοιλάδας τοῦ Ταύρου.

§ 214. Ὁσμὰν ἢ Ὀθμὰν (1299—1326). Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον, περὶ τὸ 1300 ὁ Ὁσμὰν ἢ Ὀθμὰν, υἱὸς τοῦ Ἐρτογρούλδου, ἐξ οὗ οἱ Τοῦρκοι φέρουσι τὸ ὄνομα Ὀθωμανοί, ἤρξατο νά διαφημίζεται διὰ τῆς ἀνδραγαθίας αὐτοῦ. Ὁ Ὁσμὰν, ἐμπνεύσας τοῖς πολεμισταῖς αὐτοῦ τὸν ἐνθουσιασμόν τῆς ἀνδρίας καὶ τῆς θρησκείας, ἐκυριεύσεν ἐξ ἐφόδου κακῶς φρουρουμένας πόλεις καὶ ἔστησε τὴν ἑδραν τοῦ κράτους αὐτοῦ ἐν Νικομηδείᾳ.

§ 215. Ὁρχάνης (1326—1361 μ. Χ.). Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Ὁσμὰν Ὁρχάνης ἔδρασε τὴν ἑδραν τῆς ἐπικρατείας αὐτοῦ ἐν Προύσῃ, ἔνθα ἔκτισε Τσαμίον, νοσοκομεῖον καὶ σπουδαστήριον, ὑπεχρέωσε τοὺς χριστιανούς νά ἐξαγοράζωσι τὴν ζωὴν αὐτῶν ἀντὶ ὑπερόγκου κεφαλικοῦ φόρου (Χαράτσι), καὶ διέταξε τοὺς Μουσουλμάνους νά διακρίνωνται κατὰ τὴν ἐνδυμασίαν ἀπὸ τῶν Χριστιανῶν.

§ 216. Ὁ Ὁρχάνης ἤρκειτο εἰς τὸν ταπεινὸν τίτλον τοῦ Ἐμίρου, πλὴν δὲν ἐδίστασε νά ὀνομάσῃ ἑαυτὸν ὑπήκοον καὶ υἱὸν τῶν Ῥωμαίων, ὅτε ὁ Καντακουζηνὸς μετὰ χαρᾶς ἐπονειδίστου καὶ ἐντίμου ἔδωκεν αὐτῷ εἰς σύζυγον τὴν ἰδίαν αὐτοῦ θυγατέρα, ὅπερ παρέσχεν αὐτῷ πρόφασιν εὐλογοφανῆ, ὅπως καλύψῃ τὴν Θρακικὴν Χερσόνησον διὰ τουρκικῶν σιφῶν καὶ ἀρπάσῃ τὴν Καλλιπολιν, τὴν κλειδα τοῦ Ἑλλησπόντου, ἀνοικοδομήσας τὰ ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ κατηδαφισμένα αὐτῆς τείχη καὶ κτίρια.

§ 217. Γενιτσαροί. Ὑπὸ τοῦ Ὁρχάνου τούτου καθιδρύθη τὸ πρῶτον τάγμα τῶν Γενιτσαρῶν. Ἐκλέξας ἐκ τῶν ὑποταχθέντων αὐτῷ χριστιανῶν τοὺς ὠραιότερους καὶ εὐρωστοτέρους παῖδας, ἀνέθρεψεν αὐτοὺς ἐν τῇ μουσουλμανικῇ πίστει καὶ συνεχρότησεν ἐξ

αὐτῶν φοβερόν στρατόν. Τὸ ὄνομα αὐτῶν ἔλαβον παρὰ τοῦ Δερ-
βίσου *Βεκτσασση*, ὅστις ἐξαπλώσας ἐφ' ἐνὸς τῶν νεανίσκων τού-
των, παρουσιασθέντος αὐτῷ τὴν πλατεῖαν χειρῖδα τοῦ ἐνδύματος
αὐτοῦ, καθιέρωσε τὸ σῶμα τοῦτο διὰ τῶν ἐξῆς λέξεων. «Τὸ ὄνομα
» ὑμῶν ἔστω *Γενὶ τζέρη*, ὃ ἔστι νέοι στρατιῶται· λαμπρὸν ἔστω
» αἰεῖποτε τὸ πρόσωπον ὑμῶν καὶ ἡ χεὶρ νικηφόρος· ἀκαταμάχη-
» τον τὸ ξίφος καὶ ὀλέθριον ἐπικεῖσθω τὸ δόρυ ὑμῶν ἐπὶ τῆς κεφα-
» λῆς τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἡ ἐπάνοδος ὑμῶν ἀπὸ παντός πολέμου τρο-
» παιοφόρος καὶ εὐτυχής.» Διὰ παντός δὲ τρόπου ἐζήτουν οἱ Σουλ-
τάνοι νὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς τὸ τάγμα τοῦτο πολεμικὸν φρόνημα,
καὶ ἵνα δηλώσωσι πόσην φροντίδα κατέβαλον, ὅπως καταστήσωσι
τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν τερπνὴν, διέταξαν, ὅπως οἱ τίτλοι τῶν ἀξιω-
μάτων ἔχωσιν ἀναφορὰν πρὸς τὴν τροφήν αὐτῶν ὁ ταγματάρχης
λ. χ. ἐλέγετο *τζιοβαρτζής*, ὃ ἔστι ζωμοφόρος, καὶ οἱ ἀνώτεροι ἀ-
ξιωματικοὶ ἐτιμῶντο διὰ τῶν τίτλων Ἀστζίβασης, ἀρχιμάγειρος,
Σακάβασης, ἀρχιυδροφόρος. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἀρχὴ τῶν *Γενιτσά-
ρων*, οἵτινες κατ' ἀρχὰς ἦσαν ὁ τρόμος τῶν ἐθνῶν, μετὰ ταῦτα
κατέστησαν ὁ τρόμος τῶν Σουλτάνων, μέχρις οὐ μικρὸν πρὸ τῆς
μεγάλης ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἐξωλοθρεύθησαν οὗτοι ὑπὸ τοῦ
Σουλτάνου *Μαχμούτ*.

§ 218. *Μουράτης ὁ Α'* (1361 1389 μ. Χ.). Ὁ υἱὸς τοῦ
Ὁρχάνου *Μουράτης ὁ Β'* διεδέξατο αὐτὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου. Ὁλό-
κληρος δὲ ἡ βασιλεία τούτου ἦτο σειρὰ κατακτῆσεων, καὶ ἡ βυ-
ζαντινὴ ἐπικράτεια περιωρίσθη ὑπ' αὐτοῦ σχεδὸν ἐντὸς τῶν τει-
χῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ἐν ἔτει μὲν 1361 περιῆλθεν
εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων ἡ δευτέρα τῆς Βυζαντινῆς ἐπικρατείας
πόλις, ἡ Ἀδριανούπολις, ὅπου ὁ *Μουράτης* μετέθεσε τὴν ἔδραν
τοῦ κράτους αὐτοῦ· ἐν ἔτει δὲ 1375 ἐκυρίευσεν τὴν Νίσσαν τῆς
Σερβίας, καὶ τῷ 1382 τὴν *Σόφραν* τῆς Βουλγαρίας, καὶ ἠνάγκ-
ασεν τὸν μὲν βασιλέα τῶν Βουλγάρων *Σισμανορ* νὰ προσπέσῃ εἰς
τὸ ἔλεος αὐτοῦ, τοὺς δὲ Σέρβους κατετρόπωσεν ἐν ἔτει 1389 κατὰ
τὴν ἐν *Κοσσόβα* ἢ *Κοσσυφοπέδῳ* περιβόητον μάχην, καὶ διέταξε

τὴν ἐνώπιον αὐτοῦ κατακρεούργησιν τοῦ αἰχμαλώτου Δεσπότη τοῦ Σερβίας.

§ 219. Ὁ Μουράτης ἀπεβίωσε μετὰ τὴν μάχην ταύτην ἐκ θανατηφόρου τραύματος, ὅπερ ἔλαβε παρ' εὐγενοῦς Σέρβου, καταχειμένου μεταξὺ τῶν τετρωμένων, καὶ ὁ νεκρὸς αὐτοῦ ἐτάφη ἐν Προύσῃ. Ὁ Μουράτης ἦτο τοσοῦτον ἀγράμματος, ὥστε θέλων νὰ ὑπογράψῃ τὸ δίπλωμα, δι' οὗ ἐχορήγει τῇ πόλει Ῥαγούση προστασίαν ἀντὶ ἐτησίου φόρου 500 χρυσῶν νομισμάτων, ἔβαψε τὴν χεῖρα ἐν τῷ μελανοδοχείῳ, καὶ ἐπέθηκεν αὐτὴν ἐπὶ τῆς μεμβράνης, ἐπὶ τῆς κεφαλίδος τοῦ διπλώματος, καὶ τοιαύτη εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ Τουγρᾶ, ἢ τοῦ σουλτανικοῦ μονογράμματος. Βραδύτερον ὅμως οἱ ὑπογραφεῖς (οἱ Νισσαντσιβάσσοι), οἱ ἔχοντες ἔργον νὰ θέτωσιν ἐπὶ τῶν διπλωμάτων τὸ μονόγραμμα, ἀνεκάλυψαν ἐν τοῖς σημείοις, ἅτινα κατέλιπον ἐπὶ τῆς μεμβράνης οἱ δάκτυλοι καὶ ἡ παλάμη τοῦ Σουλτάνου χαρακτῆρας γραμμάτων, ἐμφαίνοντας δῆθεν ἐννοίαν τινα· τὸ πρωτότυπον δ' ἐκείνο φυλάττεται μέχρι τῆς σήμερον ἐν τοῖς ἀρχαῖαίς τῆς Ῥαγούσης.

§ 220. Βαγιαζίτης (1389 μ. Χ.). Τὸν Μουράτην διεδέξατο ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ υἱὸς αὐτοῦ Βαγιαζίτης, ὁ ἐπονομαζόμενος Ἰλδιρίμ, ὃ ἐστὶν ἀστραπαῖος. Οὗτος ἦνωσεν ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ πάντας τοὺς Ἐμίρας ἀπὸ Ἀγκύρας ἕως Ἐρζερούμης, ὑπεδούλωσεν ἐντελῶς τὴν Θράκην, Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν καὶ τὰς σλαυϊκὰς χώρας μέχρις Οὐγγαρίας, διέβη τὰς Θερμοπύλας προσκληθεὶς ὑπὸ Χριστιανῶν ἐπισκόπων, καὶ προὔχωρησε διὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ μέχρι τῆς Πελοποννήσου. Οἰκοδομήσας δὲ καὶ φρούρια ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ὄχθης τοῦ Βοσπόρου, παρεσκευάζετο εἰς πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ἀλλ' αἴφνης ἀνεκλήθη ἐκ τοῦ Βοσπόρου πρὸς τὰ βορειότερα μέρη, ὅπου ἐπῆρχετο κατ' αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς τῶν Οὐγγρων Σιγισμουῆδος μετὰ 60,000 ἐπιλέκτων Γάλλων καὶ Γερμανῶν ἵπποτῶν, καυχωμένων, ὅτι διὰ τῶν δοράτων αὐτῶν ἠδύναντο νὰ βασιτάσῃσι καὶ αὐτὸ τοῦ οὐρανοῦ τὸ στερέωμα, ἐὰν ἐπιπτεν. Ἐν Νικουπόλει δὲ παρὰ τὸν Δούναβιν συνηντήθησαν οἱ

δύο ἔχθρικοὶ στρατοί. Οἱ ὑπερήφανοὶ καὶ ὀξύθυμοι Γαλάται ἰπ-
πόται ὤρμησαν κατὰ πρῶτον καὶ ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τοὺς ἀντι-
παρατεταγμένους Τούρκους· ἀλλὰ κατὰ τὴν διώξιν προχωρήσαν-
τες πολὺ μακρὰν, ἐπέπεσον εἰς τὸ ἐνεδρεῦον σῶμα τῶν Γενιτζά-
ρων καὶ τῶν Σπαχίδων. Ἐντεῦθεν δ' ἐγεννήθη σύγχυσις καὶ τα-
ραχὴ ἐν τῷ στρατῷ τῶν συμμαχῶν, ἧτις τελευταῖον μετεβλήθη
εἰς τελείαν καταστροφὴν τῶν χριστιανῶν, ἐπιπεσόντων κατ' αὐ-
τῶν καὶ τῶν μετὰ τῶν Τούρκων συμμαχησάντων Σέρβων, ἐν ἔτει
1396 μ. Χ. ὁ δὲ βασιλεὺς Σιγισμουῦνδος, καταπλεύσας ἐπὶ ἀκα-
τίου τὸν Δούναβιν καὶ ἐπιβὰς ἐνετικοῦ κατέργου κατὰ τὸν Εὐξεί-
νον Πόντον, μόλις ἠδυνήθη νὰ διασωθῆ δια Κωνσταντινουπόλεως
εἰς *Ραγούσαρ*. Ἰδὼν δ' ὁ Βαγιαζίτης τὸ πλῆθος τῶν πεσόντων
κατὰ τὴν μάχην ταύτην στρατιωτῶν αὐτοῦ, κυριευθεὶς ὑπὸ θυ-
μοῦ, διέταξε καὶ ἀπέσφαξαν 10,000 αἰχμαλώτους χριστιανούς,
τοὺς δὲ λοιποὺς ἐπώλησεν ὡς δούλους.

§ 221. Μετὰ δὲ τὴν μάχην ταύτην ὁ Βαγιαζίτης διανοεῖτο νὰ
προχωρήσῃ εἰς τὴν *Οὐγγαρίαν*, νὰ πολιορκήσῃ τὴν μητρόπολιν
αὐτῆς *Βούδαρ*, νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς κατακτήσεις αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Γερ-
μανίας καὶ Ἰταλίας, καὶ νὰ μεταβάλλῃ, ὡς ἔλεγε, τὸν ἐν Ῥώμη
βωμὸν τοῦ Ἁγίου Πέτρου εἰς φάτην τῶν ἵππων αὐτοῦ· ἀλλ'
ἐκωλύθη, ὡς λέγεται, ὑπὸ τῆς ἀρθρίτιδος· παρεσκευάζετο δ' ἐν τού-
τοις ἐν Προύσῃ καθήμενος πρὸς κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινου-
πόλεως, ὅτε αἴφνης ἦλθον πρέσβεις ἐκ Περσίας παρὰ τοῦ περι-
βοήτου Χάνου τῶν Μογγόλων *Τιμούρ Λέγκ*, ὃ ἐστὶ Τιμούρ τοῦ
χωλοῦ, Ταμερλάνου δ' ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊῶν καλουμένου, Σουλτά-
νου Περσίας καὶ Βαβυλῶνος. Οὗτοι ἐπέταττον τῷ Βαγιαζίτῃ ἐξ
ὀνόματος τοῦ κυρίου αὐτῶν νὰ ἀποδώσῃ τὰς ἐπαρχίας, ἃς λη-
στρικῶς ἤρπασεν, ἄλλως αὐτὸς ὁ Ταμερλάνος ἔσται ὁ ἐκδικητὴς
αὐτῶν. Ὁ Βαγιαζίτης διατάξας νὰ ξυρίσωσι τοὺς πώγωνας τῶν
πρέσβεων, ἀπέπεμψεν αὐτοὺς ἀτίμως εἰπών· «ἄς ἔλθῃ ταχέως ὁ
Τιμούρ, διότι περιμένω αὐτόν· ἄλλως ἄς χωρισθῆ τρίς ἀπὸ τῆς νο-
μίμου αὐτοῦ γυναικός.» Ἡ ὕβρις αὕτη τοσοῦτον ἐξηγρίωσε τὸν

Ταμερλάνον, ὥστε κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ἐτάφησαν ζῶντες 4000 ὑπήκοοι τοῦ Βαγιαζίτου. Περί τοῦ ἀγρίου δὲ καὶ τιγροειδοῦς χαρ-
κτῆρος τοῦ Τιμούρ ἢ Ταμερλάνου, ὅστις ὠμοίαζε κατὰ τὴν θηρι-
ωδίαν πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῶν Οὐννων Ἀττίλαν, διηγοῦνται τὸ ἐξῆς
σχεδὸν ἀπίστευτον συμβεβηκός. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς περσι-
κῆς πόλεως *Σεβσεράνης* ὁ Τιμούρ λαβὼν 2,000 ἐκ τῶν κατοίκων
αὐτῆς, μετεχειρίσθη αὐτοὺς ζῶντας ὡς οἰκοδομικὴν ὕλην στρώσας
δηλονότι αὐτοὺς μετὰ πηλοῦ καὶ ἀσβέστου ὡς πλίνθους, ἔκτισεν
ἐξ αὐτῶν πύργους. Ὡσαύτως μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς *Δαμασκοῦ* καὶ
τοῦ *Βαγδατίου* οἱ Μογγόλοι νικηταὶ ἔστησαν μετ' ἀλαλαγμῶν
πυραμίδα ἐξ 90,000 ἐχθρικῶν κρανίων.

§ 222. Τελευταῖον συνεκροτήθη ἡ ἐν *Ἀγκύρα* τῆς *Μικρᾶς Ἀ-*
σίας γενικὴ μάχη, καθ' ἣν ὁ μὲν Τιμούρ ἦτο χωλός, ὁ δὲ Βαγιαζί-
της ἔπασχεν ἐξ ἀρθρίτιδος· ἀλλὰ μυριάδες χειρῶν καὶ ποδῶν ἐμά-
χοντο ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτῶν λυσσωδῶς. Οἱ Τοῦρκοι ὑπέφερον
πολὺ ἐκ τῆς δίψης καὶ τοῦ καύσωνος, καὶ οἱ Μογγόλοι τελευταῖον
ἐνίκησαν καθὸ πολυπληθέστεροι. Ὁ Βαγιαζίτης, ἔχων περὶ ἑαυτὸν
10,000 Γενιτσάρους, ἐτοποθετήθη ἐπὶ τινος λόφου, ὅπου ἀντεμά-
χετο γενναίως, καὶ τὴν νύκτα ἠθέλησε νὰ σωθῆ· πλὴν ὁ ἵππος
αὐτοῦ προσέκοψε, καὶ οἱ Μογγόλοι ἀποσφάζαντες ἅπαντας τοὺς Γε-
νιτσάρους, συνέλαβον τὸ Βαγιαζίτην καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν πρὸς τὸν
Τιμούρ ὡς αἰχμάλωτον. Οὕτω λοιπὸν ἐκεῖνος, ὃν πρὸ μικροῦ ἔτρεμεν
ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ ἡ Εὐρώπη, κατακεκλεισμένος ἐν σιδηρῷ
κλωβίῳ ἢ φορεῖῳ, παρηκολούθει εἰς τὰς στρατείας τὸν θριαμβεύ-
οντα Σκύθην Τιμούρ.

§ 223. Ὁ Τιμούρ ἢ Ταμερλάνος ἔδειξε τὴν αὐτὴν θηριωδίαν
καὶ μετὰ τὴν ἐν *Ἀγκύρα* μάχην· διότι κυριεύσας τὴν Σμύρνην,
ἣν ὑπερησπίζοντο οἱ Ῥόδιοι λεγόμενοι ἱππόται, συλλαβὼν περὶ
τοὺς 1000 αἰχμαλώτους, προσέταξε καὶ ἀπέκοψαν ἐνώπιον αὐτοῦ
ἀπάντων τὰς κεφαλὰς, καὶ, κατὰ τὸ λέγειν τοῦ *Δούκα*, ὠκοδό-
μησε πύργον, «μίαν πέτραν ἐνθεῖς καὶ μίαν κεφαλὴν συναρμόσας,
» ὥστε τὸ πρόσωπον ἴστασθαι καθ' εἰρμόν, καὶ τὰ πρόσωπα πάντα

»πρὸς τὴν ἔξω ἐμφάνειαν, καὶ ἦν ἰδεῖν ξένον τέρας καὶ ἀπάνθρωπον ἐπινόημα».

§ 224. Μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Βαγιαζίτου τὸ ὀσμανικὸν κράτος περιέπεσε ἐτη τινὰ εἰς διάλυσιν καὶ ἀναρχίαν. Οἱ υἱοὶ τοῦ Βαγιαζίτου ἐμάχοντο πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου, μέχρις οὗ τελευταῖον εἰς τούτων, *Μωάμεθ ὁ Α΄*, ὑπερίσχυσε, καὶ γενόμενος ἐν ἔτει 1413 μόνος κύριος τοῦ θρόνου, ἀποκατέστησε πάλιν τὴν τουρκικὴν δυναστείαν εἰς τὴν προτέραν αὐτῆς ἑκτασιν.

§ 225. *Μουράτης ὁ Β΄* (1421—1451). Ὁ *Μωάμεθ ὁ Α΄* διατρίβων ἐν Ἀδριανουπόλει, ἐτελεύτησεν αἴφνης ἐξ ἀποπληξίας, καὶ διεδέξατο αὐτὸν ὁ *Μουράτης Β΄*, οὐτινος ἡ τριακονταετῆς βασιλεία προήγαγεν ἔτι μᾶλλον τῶν Τούρκων τὰ πράγματα. Ἄλλ' οἱ κατὰ τῶν *Οὐγγρων* καὶ τῶν *Ἡπειρωτῶν* πόλεμοι τοῦ *Μουράτου* ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἀναβάλη τὴν παρ' αὐτοῦ μελετωμένην πολιορκίαν τῆς *Κωνσταντινουπόλεως*. Καὶ ἐν μὲν τῇ παρὰ τὴν *Βάρναν* μάχῃ, συγκροτηθεῖσα ἐν ἔτει 1444, ὁ καθ' ὑπερβολὴν φιλότιμος βασιλεὺς τῶν *Οὐγγρων* *Βλαδίσλανος* τρέψας εἰς φυγὴν τοὺς Τούρκους καὶ ἔχων περὶ ἑαυτὸν μόνον τὴν σωματοφυλακὴν, ἐφώρμησε κατὰ τῶν *Γενιτσάρων*· ἀλλ' οὗτοι, φονεύσαντες τὸν ἵππον τοῦ *Βασιλέως*, ἐξήπλωσαν κατὰ γῆς καὶ τὸν ἀναβάτην, καὶ ἀποκόψαντες τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, περιέφερον αὐτὴν ἐπὶ δόρατος μετ' ἀλαλαγμῶν κραυγάζοντες· «*Οὐγγροι, ἰδοὺ ἡ κεφαλὴ τοῦ Βασιλέως.*» Ἐντεῦθεν δὲ κυριευθέντες ὑπὸ τρόμου οἱ χριστιανοὶ, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Ἄλλ' ὁ *Γεώργιος Καστριώτης* ἢ *Σκενδέρβης*, ὡς εἶδομεν ἄνωτέρω, κατεπολέμησε γενναίως τοὺς Τούρκους περὶ τὰ 24 ἔτη, μείνας μέχρι τέλους τῆς ζωῆς αὐτοῦ (1467) ἀκατάβλητος. Ὁ δὲ *Μουράτης ὁ Β΄*, μὴ δυνηθεὶς νὰ καταβάλη *Γεώργιον* τὸν *Καστριώτην*, ἀσθενήσας ἀνεχώρησε πλήρης ἀθυμίας εἰς *Ἀδριανούπολιν*, ὅπου ἐτελεύτησεν ἐξ ἀποπληξίας ἐν ἔτει 1451 καταλιπὼν τὴν βασιλείαν τῷ υἱῷ καὶ διαδόχῳ αὐτοῦ *Μωάμεθ τῷ Β΄*, τῷ μετὰ δύο ἔτη κατακτητῇ τῆς *Κωνσταντινουπόλεως*, ἃ-

γοντι τὸ 21 ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ. Εἶχε δ' ἀποθάνει ἀπὸ τοῦ 1449 καὶ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος ἄτεκνος, καὶ διεδέξατο αὐτὸν ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος, ὅστις ἦτο ὁ τέταρτος τῶν ἕξ υἱῶν τοῦ ἀντιπροτελευταίου αὐτοκράτορος *Μαρουήλ* καὶ τῆς αὐτοκρατείρας Ἑλένης, θυγατρὸς *Κωνσταντίνου τοῦ Δραγάση*, ἡγεμόνος ἐν Μακεδονίᾳ, ἐξ οὗ ἔφερε καὶ τὸ ἐπώνυμον *Δραγάσης*. Ἦτο δὲ 11ος ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου καὶ 7ος τῶν Παλαιολόγων, γεννηθεὶς τῇ 9 Φεβρουαρίου 1404. Τὸ πολιτικὸν δὲ στάδιον τοῦ Κωνσταντίνου ἤρξατο ἐν ἔτει 1427, ὅτε γενόμενος *Δεσπότης τῆς Πελοποννήσου*, ἀνεκτήσατο ἐν ἔτει 1440 τὸ πλεῖστον μέρος αὐτῆς ἀπὸ τῶν Φράγκων, ἔτι δὲ τὴν Ἀττικὴν, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Λοκρίδα καὶ τὴν Αἰτωλίαν. Ἀλλ' ὁ τότε *Σουλτάνος Μουράτης ὁ Β'*, ἐπελθὼν ἐν ἔτει 1446 μετὰ πολυαριθμοῦ στρατοῦ καὶ συμμαχήσας μετὰ τῶν Φράγκων ἡγεμόνων, οὓς εἶχε ταπεινώσει ὁ Κωνσταντῖνος, ἐνίκησε τὸν ἀνδρείον τοῦτον Ἕλληνα ἡγεμόνα περὶ τὸν Ἴσθμὸν τῆς Κορίνθου, καὶ περιώρισεν αὐτὸν εἰς τὰς ὀλίγας αὐτοῦ ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεις.

§ 226. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ἡ θεία Πρόνοια ἀνεβίβασεν ἐπὶ τοῦ ἤδη καταρρέοντος βυζαντινοῦ θρόνου τὸν τελευταῖον τοῦτον Ἕλληνα αὐτοκράτορα, οὐχὶ ἵνα σώσῃ τὸν θρόνον, ἀλλ' ἵνα λαμπρύνῃ τὴν πτῶσιν αὐτοῦ διὰ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ θανάτου.

§ 227. Ὁ *Μωάμεθ Β'*, ἅμα ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον, ἔπεμψε δῆμιον, ὅστις ἐπνίξεν ἐν τῷ λουτρῷ τὸν ὁμοπάτριον αὐτοῦ ἀδελφὸν Ἀχμέδ, ὡς γεννηθέντα ἐν πορφύρᾳ ἐξ ἡγεμονίδος ἐκ τῆς Σινώπης, ἐνῶ ὁ *Μωάμεθ* ἦτο υἱὸς δούλης. Ὁ *Μωάμεθ* εἰρήνην ἔφεραν εἰς τὰ χεῖλη, ἐνῶ ἐν τῇ καρδίᾳ ἔτρεφε πόλεμον ποθῶν μετὰ στεναγμῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν κατάκτησιν. Δι' ἐλπίδες τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου ἀνεζωπυρήθησαν δι' ὄρκων καὶ ὑποσχέσεων, δι' ὧν ὁ *Μωάμεθ* ἐπεκύρωσε τὰς προτέρας συνθήκας καὶ ὑπεσχέθη προσέτι νὰ καταβάλλῃ διὰ σιτηρέσιον τοῦ Τούρκου πρίγκηπος Ὁρχάνου, (ἐγγόνου τοῦ *Σουλμάνου*, ἔχοντος ἀξιώσεις δια-

δοχῆς ἐπὶ τοῦ τουρκικοῦ θρόνου καὶ διαμένοντος ἐν Κωνσταντινουπόλει), 300,000 ἄσπρων ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῶν παρὰ τῷ ποταμῷ Στρυμόνι τόπων.

§. 228. Ὁ Μωάμεθ ἐκήρυξε κατ' ἀρχὰς πόλεμον κατὰ τοῦ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἡγεμόνος τῆς Καραμανίας· οἱ πρέσβεις δὲ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου, παρὰ τὰς παρακελεύσεις τοῦ συμπαθοῦντος λόγῳ χρηματικῶν δωρεῶν πρὸς τοὺς Ἕλληνας Βεζύρου Χαλλήλ, παρηνώχλουν τὸν Σουλτάνον, ὃν παρηκολούθουν εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, ἀπαιτοῦντες παρ' αὐτοῦ νὰ διπλασιάσῃ τὸ πρὸς τὸν Ὁρχάνην ὀφειλόμενον σιτηρέσιον ἐπὶ ἀπειλῇ, ὅτι θὰ ἀπολύσωσιν αὐτόν. Ὁ Σουλτάνος ὑπεσχέθη μὲν ὅταν ἐπανέλθῃ εἰς Ἀδριανουπόλιν νὰ θεραπεύσῃ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Βυζαντινῶν, ἀλλὰ διαβάς μετ' ὀλίγον τὸν Ἑλλήσποντον, διέταξε παρευθὺς τὴν κατάσχεσιν τῶν εἰσοδημάτων τῶν παρὰ τὸν Στρυμόνα τόπων, τῶν ὠρισμένων εἰς σιτηρέσιον τοῦ Ὁρχάνου, καὶ ἀπέδιώξεν ἐξ αὐτῶν τοὺς Ἕλληνας κατοίκους. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀπεφάσισε νὰ κτίσῃ κατὰ τὸ στενωτάτον τοῦ Βοσπόρου μέρος ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς παραλίας, πλησίον τοῦ μέρους, ὅπου Ἀνδροκλῆς ὁ Σάμιος κατεσκεύασε τὴν περιβόητον γέφυραν πρὸς περαιώσιν τοῦ κατὰ τῶν Σκυθῶν στρατοῦ τοῦ Δαρείου, νέον φρούριον ἀντικρὺ τοῦ ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ὄχθης ὑπὸ τοῦ πάππου αὐτοῦ Βαϊαζίτου κτισθέντος. Εἰς μάτην προσεπάθησεν ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος νὰ πείσῃ τὸν Μωάμεθ ὅπως παραιτηθῇ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ φρουρίου τούτου. Περὶ τὰ τέλη τοῦ Μαρτίου τοῦ 1452 συνήχθη πανταχόθεν ἡ πρὸς οἰκοδομὴν τοῦ φρουρίου ὕλη, ἄσβεστος, λίθοι, ξύλα· ἐκτὸς δὲ τῆς κοινῆς οἰκοδομικῆς ὕλης, μετεχειρίσθησαν καὶ λίθους ἐκ τῶν παρὰ τὸν Βόσπορον μνημείων καὶ ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν. Οἱ Βεγλερβέηδες τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης καὶ οἱ λοιποὶ ἀξιωματικοὶ συνῆλθον εἰς τὴν ἀκτὴν τοῦ Βοσπόρου, καὶ αὐτὸς ὁ Σουλτάνος μετέβη ἐκεῖσε ἐξ Ἀδριανουπόλεως. Τοσαύτη δ' ἦτο ἡ σπουδὴ πρὸς τελείωσιν τοῦ φρουρίου, ὥστε μετὰ τῶν κοινῶν ἐργατῶν συνειργάζοντο

καὶ αὐτοὶ οἱ μεγιστᾶνες τοῦ Σουλτάνου καὶ ἐντὸς τριῶν μηνῶν ἀπετελέσθη τὸ φρούριον.

§ 229. Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ἀποκλυθεὶς πρότερον ὑπὸ τινῶν τῶν τῆς Συγκλήτου, ἱερωμένων τε καὶ λαϊκῶν, ἀπὸ τοῦ νὰ ἐμποδίσῃ διὰ τῶν ὄπλων τὴν ἀνέγερσιν τοῦ φρουρίου, ἤδη ἔπεμπε καθ' ἐκάστην ἐκλεκτὰ φαγητὰ καὶ ποτὰ διὰ τὴν τράπεζαν τοῦ Σουλτάνου καὶ παρεκάλει αὐτὸν διὰ πρεσβείας, ὅπως ἀπαγορεύσῃ τοῖς Τούρκοις ἀπὸ τοῦ νὰ βλάβπτωσι τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰ χωρία τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν. Ἄλλ' ὁ Μωάμεθ ἔδωκεν ἐναντίας διαταγὰς, τουτέστιν, ἅν οἱ εἰσερχόμενοι εἰς τοὺς ἀγροὺς τῶν Ἑλλήνων Τούρκοι ἐνοχλῶνται ὑπ' αὐτῶν, νὰ ἀντικρούωσιν αὐτοὺς διὰ τῶν ὄπλων. Ἐντεῦθεν προῆλθον συμπλοκαί, ἐξ ὧν ἔπεσόν τινες Τούρκοι καὶ Ἕλληνες. Ὁ Μωάμεθ μαθὼν τὸ γεγονός, διέταξε καὶ κατεσφάγησαν ἅπαντες οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τοῦ χωρίου Ἐπιβάτου, ὅπερ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν τελευταῖον τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους πόλεμον.

§ 230. Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος ἠδύνατο μὲν ἔτι δι' ὑποταγῆς νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ, πλὴν αὐτὸς, ὁ πρῶτος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τε τὸ ἀξίωμα καὶ τὸ φρόνημα, ἔκρινε καὶ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος ἀξιώτερον καὶ προτιμότερον νὰ καταλίπῃ τοῖς μεταγενεστέροις μέγα, ἔνδοξον, καὶ ἡρωϊσμῶ διεγερτικὸν παράδειγμα. Ὅθεν κλείσας τὰς πύλας τῆς πόλεως, αἰτίνες μέχρι τοῦδε ἔμενον ἀνοικταὶ καὶ εἰς τὴν συκοινωνίαν, καὶ εἰς τοὺς ἐμπόρους καὶ ὀδοιπόρους, ἔπεμψε πρεσβεῖς πρὸς τὸν Σουλτάνον, δι' ὧν ἐμήνυσεν αὐτῷ τὰ ἐξῆς. «ἐπει-»
«δὴ προετίμησας τὸν πόλεμον παραβάς τοὺς ὄρκους¹, λάβε σου

1) Οἱ Μωαμεθανοὶ καὶ ἰδίως οἱ Τούρκοι ἠθικολόγοι γνωματεύουσιν, ὅτι οὐδεμία ὑπόσχεσις ὑποχρεοῖ τοὺς πιστοὺς, τοὺς Μουσουλμάνους, γινομένη ἐναντίον τῶν συμφερόντων καὶ τῶν καθηκόντων τῆς θρησκείας αὐτῶν, καὶ ὅτι ὁ Σουλτάνος δύναται νὰ ἀθετήσῃ τὰς τε ἰδίας καὶ τὰς τῶν προκατόχων αὐτοῦ συνθήκας.

» τὰς συνθήκας καὶ τοὺς ὄρκους· ἐγὼ ἀπὸ τοῦ νῦν τὰς πύλας τῆς
 » πόλεως κεκλεισμένας ἔχων, τοὺς ἔνδον φυλάξω ὅσον ἡ δύναμις·
 » συ δὲ καταδυναστεύων δυνάστευε, ἕως ὁ δίκαιος κριτὴς ἀπο-
 » δώσῃ ἐκάστῳ ἐμοί τε καὶ σοὶ τὴν δικαίαν ἀπόφασιν.»

§ 231. Ὁ Σουλτάνος οὐδὲν εἰς ταῦτα ἀπήντησεν, ἀλλὰ τά-
 ζας ἐν τῷ φρουρίῳ φρουρὰν ἐκ 400 Γενιτσάρων, καὶ καθυποβαλὼν
 τὰ διαπλέοντα τὸ στενὸν τοῦ Βοσπόρου πλοῖα εἰς πληρωμὴν τέ-
 λους, ἀπῆλθεν εἰς Ἀδριανούπολιν. Τοσοῦτον δ' αὐστηρὰ ὑπῆρξεν
 ἡ διαταγὴ τοῦ Σουλτάνου ὡς πρὸς τὴν πληρωμὴν τοῦ τέλους
 τούτου, ὥστε ναῦς ἐνετικὴ τολμήσασα νὰ ἀντιστῇ εἰς τὸ πρόσ-
 ταγμα τοῦ Σουλτάνου κατεποντίσθη, οἱ ναῦται αὐτῆς ἀπέκεφα-
 λίσθησαν καὶ ὁ πλοίαρχος *Ρικκης* ἀνεσκολοπίσθη.

§ 232. Ἐνῶ δ' ὁ Μωάμεθ διέτριβεν ἐν Ἀδριανουπόλει, οἱ ὀ-
 φθαλμοὶ καὶ οἱ στοχασμοὶ αὐτοῦ ἦσαν ἐστραμμένοι πρὸς τὴν Κων-
 σταντινούπολιν, καὶ πολλὰς νύκτας διῆλθεν ἄϋπνος ἀνακαλῶν ἐν
 τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ σχέδια καὶ τρόπους πολιορκίας καὶ συνδιαλε-
 γόμενος μετ' ἀνδρῶν, εἰδότεν καλῶς τὴν κατάστασιν τῆς πόλεως
 καὶ τῶν τειχῶν αὐτῆς.

§ 233. Πρὸς δυστυχίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνῶ ὁ Μωά-
 μεθ διέτριβεν ἔτι ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ οἰκοδομηθέντι νέῳ φρουρίῳ,
 προσῆλθεν ὁ Οὐγγρος *Οὐρβαρός*, τεχνίτης δοκιμώτατος περὶ τὴν
 κατασκευὴν τῶν τηλεβόλων, ἀποχωρήσας, ὡς λέγουσιν, ἀπὸ τῆς
 Κωνσταντινουπόλεως, διότι οἱ ἐν αὐτῇ δὲν ἔταξαν αὐτῷ ἀντά-
 ξιον τῆς τέχνης αὐτοῦ σιτηρέσιον, καὶ ὑπεσχέθη τῷ Μωάμεθ νὰ
 κατασκευάσῃ τηλεβόλον, δυνάμενον οὐ μόνον τὰ Βυζαντινὰ ἀλλὰ
 καὶ τὰ ἄλλοτε Βαβυλώνεια τείχη νὰ καταστρέψῃ· ὁ Μωάμεθ ἐδέ-
 ξατο αὐτὸν ἀσπασίως. Καὶ πρῶτον μὲν ἔχυσε τὸ τηλεβόλον, δι' οὗ
 ἐβυθίσθη ἀπὸ τοῦ φρουρίου ἡ Ἐνετικὴ ἐκείνη ναῦς· μετὰ δὲ ταῦτα
 κατεσκευάσεν ἐν Ἀδριανουπόλει ἐκ χαλκοῦ τὸ μέγιστον πυροβόλον,
 οὔτινος γίνεται μνεῖα ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ οὔτινος ἡ λιθίνη σφαῖρα
 εἶλε 12 κεντηνάρια, ἡ δὲ περίμετρος αὐτοῦ ἦτο 12 σπιθαμῶν.
 Πρὸς μεταφορὰν δ' αὐτοῦ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως μέχρι τοῦ φρου-

ρίου, ἤτοι ἵνα διανύσῃσι δύο ἡμερῶν ὁδόν, ἐδαπάνησαν δύο ὄλους μῆνας· ἔσυρον δ' αὐτὸ 50 βόες, καὶ 200 ἄνδρες ἐκράτουν τὴν φορτηγὸν ἄμαξαν ἐν ἰσορροπίᾳ. *

§ 234. Ἐνῶ δ' ὁ Μωάμεθ διὰ τῶν προπαρασκευῶν αὐτοῦ ἔφερεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν τὴν μητρόπολιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῆς πόλεως ἐπεκαλεῖτο μετὰ θερμῶν δεήσεων τὴν βοήθειαν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς· ἀλλ' αἱ μὲν ἀόρατοι δυνάμεις ἐκώφευον εἰς τὰς δεήσεις αὐτοῦ, αἱ δὲ κυβερνήσεις τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἔβλεπον μετ' ἀδιαφορίας τὴν προσεγγίζουσαν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ αἱ ὀλίγαι νῆες, αἱ σταλείσαι τελευταῖον ὑπὸ τοῦ Πάπα Νικολάου τοῦ Ε', ἐφάνησαν ἐν Εὐβοίᾳ ὅτε πλέον ἦτο τετελεσμένη ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐξοπλισμὸς μέτριος ἢ μικρὰ ἐπικουρία τῶν θαλασσιῶν τῆς Εὐρώπης δυνάμεων ἠδύνατο τότε νὰ σώσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν.

§ 235. Ἐν τούτοις ὁ Κωνσταντῖνος, ἀπελπισθεὶς ἀπὸ πάσης ἐξωτερικῆς βοηθείας, ἠσχολεῖτο δι' ὄλου τοῦ χειμῶνος εἰς προπαρασκευὴν τῶν μέσων τῆς ὑπερασπίσεως. Ἀλλὰ δυστυχῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν τῇ πόλει ὀπλισμένων στρατιωτῶν, ἀνερχόμενος εἰς 6000 Ἕλληνας καὶ 3000 ξένους δὲν ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν τειχῶν αὐτῆς, ὧν ἡ περίμετρος δὲν ἦτο μικροτέρα τῶν 110 σταδίων, ἤτοι τριῶν περίπου ὥρων. Ὁ αὐτοκράτωρ διέταξε νὰ μείνῃ μυστικὸς ὁ ἀριθμὸς τῆς φρουρᾶς τῆς πόλεως. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο τότε πρὸς τὴν ξηρὰν περιτετειχισμένη ὑπὸ διπλοῦ τείχους, καὶ τὸ μὲν ἐσῶτερον ἦτο τὸ ἰσχυρότερον, τὸ δὲ ἔξω τὸ ἀσθενέστερον. Μετὰ μακρὰν δὲ διάσκεψιν ἀπεφασίσθη νὰ παραταχθῇ τὸ στράτευμα ὀπισθεν τοῦ ἐξωτερικοῦ τείχους, ὅπερ καὶ ἐν ἄλλαις προηγουμέναις πολιορκίαις ἀπεδείχθη ὠφέλιμον, καὶ προσδιωρίσθη ἐκάστῳ τῶν διαφόρων ἀρχηγῶν ἡ θέσις αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ τείχους· αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ 300 Γενουητῶν καὶ τοῦ Δὸν Φραγκίσκου Τολέδου ἵστατο παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ὅπου κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔ-

† Κωνσταντῖνος
ὁ Πάτρις ὁ Λόγιος: †

μελλεν ὁ ἀγὼν νὰ γείνη σφοδρότερος, ἐπὶ δὲ τοῦ τείχους τοῦ λιμένος ὁ ἀρχιναύαρχος ἢ μέγας Δουξ *Λουκάς Νοταρᾶς*.

§ 236. Καὶ πρὸς τὸ μέρος τῆς θαλάσσης ἐλήφθη ὡσαύτως πρόνοια περὶ προσηκούσης ὑπερασπίσεως. Ὁ αὐτοκράτωρ δὲν εἶχε μὲν ἴδια πολεμικὰ πλοῖα, ἀλλ' ἐπέβαλε κατάσχεσιν εἰς πάντα τὰ κατὰ τύχην ἐκεῖ εὔρεθέντα ἢ εἰσπλέοντα πλοῖα, καὶ ἠσφάλισε προσέτι τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος διὰ παχείας καὶ ἰσχυρᾶς σιδηρᾶς ἀλύσεως· ἐνδοθὶ δὲ τῆς ἀλύσεως ταύτης παρετάχθη ὁ μικρὸς τῶν πολιορκουμένων στόλος, ἀποτελούμενος ἐκ 14 μόνον πλοίων. Μετὰ δύο δὲ κατέργων γενουητικῶν ἦλθεν ἐπίκουρος καὶ εἰς ἄξιος πολεμικὸς ἀνὴρ, *Ἰωάννης Ἰουστινιανὸς ὁ Λόγγος*, ὅστις λαβὼν διὰ χρυσοβούλου αὐτοκρατορικοῦ τὴν παραχώρησιν τῆς νήσου Λήμνου, ἀπεβίβασε 300 στρατιώτας καὶ ἐδέχθη τὴν ἀρχηγίαν ἐνὸς μέρους τῆς ἐπὶ τοῦ τείχους φρουρᾶς.

§ 237. Τὴν παρασκευὴν μετὰ τὸ Πάσχα, 6 Ἀπριλίου 1453, ἐνεφανίσθη ὁ Μωάμεθ πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀφοῦ πρότερον ἐπὶ τῶν πεδιάδων τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἐξήτασε τὸν στρατὸν αὐτοῦ καὶ εὔρεν ὅτι ἀπετελεῖτο ἐκ 258,000 στρατιωτῶν τὴν 15 δ' Ἀπριλίου συνηθροίσθη καὶ ὁ στόλος τοῦ Σουλτάνου ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀποτελούμενος ἐκ 420 πλοίων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀρνησιθρήσκου Βουλγάρου *Βαλτάογλου*.

§ 238. Ἡ πρώτη τῶν πολιορκούντων προσβολὴ κατὰ τῆς πόλεως ἐγένετο ἐκ μέρους τῆς ξηρᾶς ὑπὸ 14 κανονοστοιχιῶν διότι ἐκτὸς τοῦ μεγίστου τηλεβόλου καὶ δύο ἄλλων μεγάλων, εἶχον καὶ πολλὰ ἄλλα μέσου καὶ μικροῦ μεγέθους δι' ὅλης τῆς γραμμῆς τῶν πολιορκητῶν, ἐκτεινομένης ἀπὸ τῆς ξυλίνης ἕως τῆς χρυσῆς καλουμένης πύλης. Ἡ γῆ ἐσειέτο μακρὰν ὑπὸ τοῦ κρότου τοῦ μεγίστου τηλεβόλου, ὅπερ ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ἐξέπεμπε κατὰ τοῦ τείχους τὰς ὑπερμεγέθεις αὐτοῦ σφαίρας, καὶ καθ' ἐκάστην πρωΐαν ἔδιδε τὸ σημεῖον τῆς προσβολῆς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας διεββάγη τοῦτο εἰς τρίμματα καὶ διέσπασε τὸν κατασκευάσαντα αὐτὸ τεχνίτην.

§ 239. Βλέπων δ' ὁ Μωάμεθ ὅτι διὰ μόνης τῆς ἀπὸ ξηρᾶς πολιορκίας δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχη τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, ἀπεφάσισε νὰ ἐνεργήσῃ καὶ ἀπὸ τῆς θαλάσσης· ἀλλὰ τάχιστα ἐδιδάχθη, ὅτι καὶ κατὰ θάλασσαν οὐδὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ, ἀδυνατῶν νὰ δι-αβρῆξῃ τὴν παχεῖαν σιδηρὰν ἄλυσιν, τὴν ἐξασφαλίζουσαν τὸν λιμένα· διότι πέντε νῆες, μία αὐτοκρατορική καὶ 4 Γενουήσαιοι, αἵτινες πρὸ πολλοῦ ἐναυλόχουν ἐν Χίῳ, περιμένουσαι οὐριον ἄνεμον πρὸς εἴσπλουν, κατέπλευσαν εἰς τὴν Προποντίδα, καὶ ἀφοῦ κατέκαυσαν καὶ κατεβύθισαν τινὰ ἐκ τῶν προσπαθούντων νὰ συλλάβωσιν αὐτὰς πλοίων, ἔπλευσαν νικηφόρως διὰ μέσου τοῦ τουρκικοῦ στόλου εἰς τὸν λιμένα, κλεισθέντα πάλιν κατόπιν αὐτῶν διὰ τῆς παχεῖας σιδηρᾶς ἀλύσεως.

§ 240. Ἐκτοτε ὁ Σουλτάνος ἐνόησεν ὅτι ἡ κυρίευσις τοῦ λι- μένου ἦτο ἀπαραίτητος. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον οἱ Τοῦρκοι κατεσκευάσαν ὁδὸν ἐξ ἀδρῶν δοκῶν καὶ ἀλείψαντες αὐτὰς διὰ λί- πους, ἔθεσαν ἐπ' αὐτῆς τὰ πλοῖα, καὶ ὠθούντες αὐτὰ καὶ σύρον- τες διὰ σχοινίων, μετήνεγκον διὰ προδοσίας τῶν Γενουητῶν ἐν μιᾷ νυκτὶ ἀπὸ τῆς ἀκτῆς τοῦ Βοσπόρου εἰς τὸν λιμένα, ὑπ' αὐτὰ τὰ τείχη τῆς πολιορκουμένης πόλεως, 80 πλοῖα πρὸς μεγίστην ἐκπληξιν καὶ μέγαν τρόμον τῶν πολιορκουμένων, καὶ ἤδη μετὰ 49 ἡμερῶν ἀπὸ ξηρᾶς ἐπίμονον καὶ ἀνένδοτον πολιορκίαν ἤρξατο καὶ ἡ ἀπὸ τῆς θαλάσσης.

§ 241. Τέσσαρες πύργοι ἦσαν ἤδη ἀνατετραμμένοι παρὰ τὴν πύλην τοῦ ἀγίου Ῥωμανοῦ καὶ εὐρεῖα διαβάθρα ὑπῆρχεν ἀνεωγ- μένη, ἡ δὲ ἀσθενὴς ὀλιγάριθμος φρουρὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχεν ἤδη σπουδαίως ἐλαττωθῆ ἐκ τῶν ἐχθρικῶν ἐφόδων, ὅτε ὁ Μωάμεθ, σεβόμενος τὴν ἀνδρίαν τοῦ Κωνσταντίνου, ἐπεμψεν αὐτῷ πρέσβεις τῇ 26ῃ τοῦ 1453 ἔτους παρακινῶν αὐτὸν νὰ παραιτηθῇ πολέμου ἀπηλπισμένου, καὶ νὰ ἀπέλθῃ μετὰ τῶν μεγιστάνων καὶ τῶν θησαυρῶν τῆς πόλεως εἰς Πελοπόννησον, ἣ ὅπου ἀλλοῦ θέλη, μόνον δὲ τὴν πόλιν νὰ παραχωρήσῃ αὐτῷ. Ἄλλ' ὁ Κωνσταντῖνος

προτιμήσας τῆς ἀτίμου ζωῆς τὸν ἐντιμον θάνατον, ἀπέρριψε τὰς προτάσεις τοῦ Μωάμεθ.

§ 242. Ὁ Σουλτάνος ἰδὼν τελευταῖον μετὰ 53 ἡμερῶν τακτικὴν πολιορκίαν καὶ μετὰ πολλὰς ἐφόδους καὶ μάχας, ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ λάβῃ τὴν πόλιν δι' ἐκουσίου παραδόσεως, ὡς ἐπεθύμει καὶ ἤλπιζεν, συνήθροισε τὴν ἐσπέραν τῆς 27 Μαΐου περὶ ἑαυτὸν τοὺς ἀρχηγούς τῶν σωμάτων, καὶ διέσπειρε καθ' ὅλον τὸν στρατὸν τοὺς κήρυκας, ὅπως διαλαλήσωσι τὴν διαταγὴν τοῦ Σουλτάνου περὶ γενικῆς ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἐφόδου κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν νύκτα τῆς 28 πρὸς τὴν 29 Μαΐου, ἣν ἡ ἀστρολογία αὐτοῦ ἐθεώρει ὡς αἴσιον εἰς τὰ ὀθωμανικὰ ὄπλα. Τὴν δ' ἐπιούσαν περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἅπας ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἦτο παρεσκευασμένος καὶ παρατεταγμένος πρὸς τὴν ἔφοδον, καὶ ὁ Μωάμεθ ἐνεψύχωσε τοὺς στρατιώτας, ὑποσχεθεὶς αὐτοῖς διπλοῦν μισθὸν διὰ βίου καὶ τὴν παράδοσιν τῆς ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν ἀλωθησομένης πόλεως εἰς τὴν τριήμερον αὐτῶν λεηλασίαν. Αἱ δὲ κραυγαὶ Ἰλλὰ Ἰλλαλάχ ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῶν Μωαμεθανῶν, καὶ τὸ «Κύριε ἐλέησον» ἐκ τοῦ τῆς πόλεως ἀνεμιγνύοντο πρὸς τὸν κρότον τῶν ὄπλων καὶ τὸν ἦχον τῶν σαλπίγγων.

§ 243. Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ἐλάλησε τότε πρὸς τοὺς στρατηγούς καὶ προκρίτους λόγους πλήρεις ψυχικῆς παθῆσεως «Γινώσκετε», εἶπεν, «ὅτι ἔφθασεν ἡ ὥρα, καθ' ἣν ὁ ἐχθρὸς τῆς πίστεως εἶναι παρεσκευασμένος, ὅπως προσβάλλῃ ἡμᾶς σφοδρῶς καὶ διὰ πάσης μηχανῆς καὶ ἐκ τῆς ξηρᾶς καὶ ἐκ τῆς θαλάσσης. Διὰ τοῦτο παρακαλῶ ὑμᾶς ἵνα στήτε γενναίως κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ὡς πάντοτε μέχρι τοῦ νῦν ἐποιήσατε. Εἰς τὰς ὑμετέρας χεῖρας παραδίδωμι τὸ τεταπεινωμένον σκῆπτρον καὶ τὴν περιδοξὸν ταύτην βασιλίδα τῶν πόλεων, τὴν πόλιν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ἣτις ἐστὶν ἡ ἐλπίς καὶ ἡ χαρὰ πάντων τῶν Ἑλλήνων». Ταῦτα εἰπὼν ὁ αὐτοκράτωρ καὶ μετὰ δακρύων τὸν Θεὸν εὐχαριστήσας, τοσοῦτον συνεκίνησε τὰς ψυχάς, τοσοῦτον ἐξέκαυσε τὸ θάρρος καὶ τὴν τόλμην τῶν ἀνθρώπων, ὥστε πάντες ὡς ἐξ ἐνός

στόματος μετὰ δακρύων ἀνεβόησαν· «Ἀποθάνωμεν ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος ἡμῶν».

§ 244. Μετὰ δὲ ταῦτα μετέβη ἡ αὐτοκράτωρ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ ἐκοινώνησε τῶν θείων μυστηρίων, τὸ αὐτὸ ἐποίησαν καὶ οἱ ἄλλοι ἐκ τῶν περὶ αὐτόν. Ἐλθὼν δ' εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ὀλίγον σταθεὶς ἐκεῖ ἐξῆλθε, καὶ ἀναβάς ἐφ' ἵππου περιῆλθε τὰ τείχη, ἵνα διεγείρῃ τοὺς φύλακας πρὸς τὸ καθῆκον αὐτῶν, καὶ περὶ πρώτην ἀλεκτοροφωνίαν ὑπέστρεψεν εἰς τὴν συνήθη αὐτοῦ θέσιν παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, περὶ δὲ τὴν δευτέραν ἀλεκτοροφωνίαν τῆς 29 Μαΐου 1453 ἤρξατο ὁ δεινὸς ἀγών.

§ 245. Θέλων ὁ Μωάμεθ νὰ καταπονήσῃ τοὺς πολιορκουμένους, διέταξε τοὺς νεοσυλλέκτους καὶ τοὺς ἀπομάχους στρατιώτας αὐτοῦ νὰ ποιήσωσι τὴν πρώτην προσβολήν, φυλάττων τοὺς ἐπιλέκτους στρατιώτας διὰ τὴν κυρίαν ἐφοδον. Ὁ ἀγὼν ἐγένετο ἐκατέρωθεν μετὰ πολλῆς ἀνδρίας καὶ καρτερίας, ἀλλὰ μετὰ πολὺ μείζονος ζημίας τῶν Τούρκων. Ὡς δὲ διέλαμψεν ἡ ἡώς, ἐφάνη ὀλόκληρος ἡ πόλις περιεζωσμένη ὑπὸ τῶν Τούρκων· μέγιστος δὲ κρότος ὀργάνων πολεμικῶν σαλπίγγων, κεράτων καὶ τυμπάνων, ἀναμειγμένων μετὰ κραυγῶν ἰσχυρῶν καὶ ἀλαλαγμῶν, ἠκούσθη κύκλωθεν, καὶ ἅπασαι αἱ κανονοστοιχίαι τῶν πολιορκητῶν ἐπυροβόλουν συγχρόνως, καὶ ἤρξατο πανταχόθεν ἡ ἐφοδος ἀπὸ τε γῆς καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Δύο ὥρας ἐμαίνετο ἤδη ἡ μάχη, καὶ ἦσαν τὰ τῶν ἐν τῇ πόλει ἐπικρατέστερα καὶ ὁ ἐχθρὸς οὐδεμίαν ἐποίει πρόοδον. Θεόφιλος ὁ Παλαιολόγος καὶ Δημήτριος ὁ Καντακουζηνός, ἀνδρες ἄριστοι γενόμενοι, ἀπέκρουον γενναίως τοὺς ἐφορμῶντας, ὁ δὲ Βασιλεὺς ἐφιππος παρῶτρυνε τοὺς στρατιώτας ἐνθαρρύνων καὶ ἐπεγείρων τὴν ἀνδρίαν αὐτῶν, «Συστρατιώται καὶ ἀδελφοί, ἔλεγγεν αὐτοῖς, στήτε ἀνδρείως, παρακαλῶ ὑμᾶς, ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν» πολεμεῖ, δειλία κατέχει τὸ πλῆθος τῶν ἀσεβῶν».

§ 246. Ἀλλὰ δυστυχῶς ὁ τῶν Γενουητῶν ἀρχηγὸς Ἰωάννης Λόγγος ὁ Ἰουστινιανός, ὃν ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ἰδίᾳ τι-

μῶν εἶχε διορίσει προστάτορα, ἤτοι φρούραρχον τῆς πόλεως, λαβῶν πληγὴν βέλους ἢ σφαίρας πυροβόλου κατὰ τὸ σκέλος, καταβληθεὶς ὑπὸ τοῦ πόνου, ὡς εἶδε τὸ αἷμα ῥέον ἐκ τοῦ τραύματος, ὅλος ἠλλοιώθη, καὶ ἀποδειλιάσας μικροψυχεῖ, καὶ ἐν τῇ κρισιμωτάτῃ ἐκείνῃ στιγμῇ ἐγκαταλιπὼν τὴν θέσιν αὐτοῦ φεύγει, χωρὶς κἂν νὰ ἀντικαταστήσῃ ἑαυτὸν δι' ἄλλου, ἵνα μὴ ἐντεῦθεν σύγχυσις γένηται καὶ ἀποθάρρυνσις. Εἰς μάτην προσεπάθησε νὰ ἀναχαιτίσῃ αὐτὸν ὁ αὐτοκράτωρ εἰπὼν «ἡ πόλις εἰς χεῖράς σου ἐστὶν ἵνα λυτρώσῃς αὐτήν». Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐν τῷ Γαλατᾶ περάσας αἰσχροῶς ἐκεῖ τελευτᾶ ἐκ τῆς πικρίας καὶ περιφρονήσεως.

§ 247. *Ἀλωσις Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.* (29 Μαΐου 1453 ἡμέραν Τρίτην). Οἱ Γενουῆται ἰδόντες τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν φεύγοντα ταραττονταὶ καὶ αὐτοὶ καὶ ἀναχωροῦσιν· οἱ δὲ Τούρκοι ἰδόντες τὴν σύγχυσιν τῶν πολιορκουμένων, ἔλαβον θάρσος καὶ ὁ *Σαράνος Πασᾶς* ἐπήγειρε τοὺς Γενιτσάρους. Τούτων δὲ 50 εὐρόντες ἀνεωγμένην πύλην τινά, *Ξυλόκερον* καλουμένην, ἣτις εἶχεν ἀνοιχθῆ τὴν προτεραίαν κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος, ὅπως χρησιμεύσῃ εἰς αἰφνίδιον κατὰ τῶν Τούρκων ἐξοδον, εἰσπήδησαν ἔνδον καὶ ἀναβάντες ἐπὶ τοῦ τείχους ἐφόνευον ὄσους συναπήντων καὶ ἦτο τὸ θέαμα πλήρες φρίκης, διότι οἱ Ἕλληνες καὶ Λατῖνοι, οἱ κωλύοντες τοὺς προσηλοῦντας ἐπὶ τὰ τεῖχη τὰς κλίμακας, οἱ μὲν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν κατεκόπησαν, οἱ δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς κλείοντες ἀπὸ τοῦ τείχους κατέπιπτον. Οἱ δὲ Τούρκοι προσηλοῦντες τὰς κλίμακας ἀκωλύτως ἐπὶ τοῦ τείχους καὶ ἀναβαίνοντες, εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν καὶ ἤδη προσβάλλουσι κατὰ τὰ νῶτα τοὺς περὶ τὸν αὐτοκράτορα. Οὗτοι δὲ ἀγνοοῦντες τὰ γενόμενα, διότι μακρὰν αὐτῶν ἐγένετο ἡ εἴσοδος τῶν Τούρκων, ἐνῶ ἀπέκρουον τοὺς πολυπληθεστέρους ἐχθροὺς, εἶδον αἰφνης βέλη ἐκπεμπόμενα κατ' αὐτῶν ἄνωθεν ἀπὸ τοῦ τείχους καὶ ἐντελῶς ἀπελπισθέντες ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ξιφῆρης τότε ὄρμα ἔφιππος κατὰ τοῦ εἰσωθουμένου τουρκικοῦ σμήνους, παρακολουθούμενος ὑπὸ μόνων τῶν ὑπασπιστῶν αὐτοῦ, οἵτινες καὶ

αὐτοὶ πίπτουσι περὶ αὐτόν· ἄλλ' οἱ Τοῦρκοι εἰσωθόμενοι πανταχόθεν περιεκύκλωσαν αὐτόν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀποκαμὼν μαχόμενος, καὶ οὐδεμίαν πλεον βλέπων ἐλπίδα σωτηρίας, στρέφει τὸ θεολωμμένον αὐτοῦ βλέμμα περὶ ἑαυτόν καὶ ἰδὼν τοὺς ὑπασπιστάς αὐτοῦ θνήσκοντας, φοβούμενος δὲ μὴ συλληφθῆ ζῶν, κρατῶν τὸ ξίφος καὶ τὴν ἀσπίδα εἶπε· «δὲν εὐρίσκεται χριστιανός τις νὰ λάβῃ ἀπ' ἐμοῦ τὴν κεφαλὴν»; Τότε Γενίτσαρός τις ἐπληξεν αὐτόν κατὰ πρόσωπον, ὃ δὲ τὴν πληγὴν ἀνταπέδωκεν· ἕτερος δὲ Τοῦρκος καίριον τραῦμα κατενεγκὼν ὄπισθεν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἐφόνευσεν αὐτόν. Ἄλλ' οὗτοι ἀγνοοῦντες τότε ὅτι ὁ φονευθεὶς ἦτο ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος, ἀφήκαν αὐτόν ἐκεῖ κατακείμενον. Μετὰ δὲ ταῦτα διασχορπισθέντες οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν πόλιν, καὶ φοβούμενοι ὅτι ὑπῆρχον ἐντὸς τῆς πόλεως 50,000 ἀνδρῶν, ἐφόνευσαν περὶ τοὺς 2,000 χριστιανούς, καὶ σφάττοντες, σκυλεύοντες καὶ αἰχμαλωτίζοντες, ἔφθασαν καὶ εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, ὅπου ἄπειρον πλῆθος χριστιανῶν εἶχον καταφύγει. Εὐρόντες δὲ τὰς πύλας κεκλεισμένας, κατέβαλον αὐτὰς διὰ πελέκεων, καὶ ξιφῆρεις εἰσελθόντες, καὶ ἰδόντες τὸ μυριάριθμον πλῆθος, ἕκαστος τὸν ἴδιον αἰχμάλωτον ἐδέσμει, καὶ ἔβλεπέ τις τοὺς αἰχμαλώτους ἀναμιξ ἄνδρας, γυναῖκας καὶ παιδιά ραβδιζομένους καὶ συρομένους ἐκ τοῦ ναοῦ καὶ ἐκ τῶν ἀδύτων, καὶ ἤκουέ τις αὐτοὺς κλαίοντας καὶ ὀδυρομένους καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐλεῶν. Ἐπτά δ' ὥρας μετὰ τὴν εἴσοδον τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ ὁ Σουλτάνος, ἀποθέμενος πᾶσαν ὑποψίαν καὶ πάντα φόβον, εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν τοῦ Κωνσταντίνου μετὰ τῶν ὑπασπιστῶν αὐτοῦ καὶ σατραπῶν, προπορευομένων καὶ ἀκολουθούντων ὀπλοφόρων, καὶ ἔλθων εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν καὶ καταβάς τοῦ ἵππου καὶ εἰσελθὼν ἐντὸς ἐξέστη ἐπὶ τῇ θέᾳ. Ἐπειτα τῇ διαταγῇ τούτου εἰς τῶν ἱερέων αὐτοῦ καθιέρωσε διὰ προσευχῆς τὸν ναὸν τοῦτον τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰς τσαμίον, καὶ ἔκτοτε διατηρεῖται ὡς τοιοῦτον.

§ 248. Ἐξελθὼν δὲ τοῦ ναοῦ ὁ Μωάμεθ ἐζήτησε τὸ μέγαν Δοῦκα Νοταράν, συλληφθέντα αἰχμάλωτον, καὶ ἠρώτησεν αὐτόν

περὶ τῆς τύχης τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου, ὁ δὲ Δοῦξ ἀπήντησεν ὅτι ἠγνῶει, διότι αὐτὸς ἴστατο παρὰ τὴν βασιλικὴν πύλην, ὅτε οἱ Τούρκοι εἰσῆλθον διὰ τῆς Χαρσίου πύλης. Ἀποσπασθέντες τότε ἐκ τοῦ μέσου τοῦ στρατοῦ δύο Γενίτσαροι ἐβεβαίωσαν, ὅτι αὐτοὶ ἀπέκτειναν τὸν αὐτοκράτορα. Διαταχθέντες δ' ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ νὰ ἀποτάμωσι καὶ κομίσωσι τὴν κεφαλὴν τοῦ Κωνσταντίνου, ἔπραξαν τοῦτο τάχιστα, καὶ ἀναγνωρισθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Νοταρᾶ καὶ ἄλλων, ἔστησαν αὐτὴν κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ Αὐγουστείου κίονος, ἐφ' οὗ ἴστατο ἡ χαλκῆ εἰκὼν τοῦ Ἰουστιανοῦ, καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ ἐκτεθειμένη μέχρι τῆς ἐσπέρας. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐκδείρας αὐτὴν καὶ παραγεμίσας τὸ δέριμα, ἔπεμψεν πανταχοῦ περιδεικνύων τὸ τῆς νίκης σύμβολον. Τὴν δ' ἐπιούσαν ὁ Μωάμεθ εὐφραϊνόμενος ἐν συμποσίῳ καὶ μεθυσθεὶς ἔπεμψε τὸν Δήμιον, ὅστις ἀπέταμε τὰς κεφαλὰς τῶν υἱῶν τοῦ Νοταρᾶ πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ πατρός, ἐπιφωνοῦντος τὸ «Δίκαιος εἶ, Κύριε.» Τελευταῖον ὁ δυστυχὴς Νοταρᾶς, ζητήσας ἄδειαν, προσηυχῆθη ἐν τινι παρακειμένῳ ναϊδίῳ, καὶ ἀπετάμη τὴν κεφαλὴν καὶ ἔπεσεν ἐπὶ τῶν σφαδαζόντων πτωμάτων τῶν υἱῶν αὐτοῦ. Αἱ κεφαλαὶ δ' ἀπάντων ἐκομίσθησαν πρὸς τὸν τύραννον συμποσιάζοντα καὶ διψῶντα αἵματος.

§ 249. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ δυστυχές, ἀλλ' ἔνδοξον τέλος τῆς ὑπερχιλιετοῦς Βυζαντινῆς ἢ Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τοῦ ἐνδοξοτάτου τελευταίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως αὐτοκράτορος *Κωνσταντίνου Παλαιολόγου*, τοῦ Δραγάση, πεσόντος ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων τῆς πόλεως ἐν ἡλικίᾳ 49 ἐτῶν τριῶν μηνῶν καὶ ἡμερῶν εἴκοσι τὴν 29 Μαΐου τοῦ 1453 ἡμέραν Τρίτην, ἣτις δικαίως θεωρεῖται ὡς ἀποφράς ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἡμέρα· διότι κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος ἡ ἐπτάλοφος, ἡ ἐπτάπυργος πόλις, ἡ πόλις τοῦ Βύζαντος, ἡ πόλις Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, 1125 ἔτη μετὰ τὴν ὑπὸ τούτου θεμελίωσιν καὶ αὐξήσιν αὐτῆς ἔπεσεν ἐπὶ τοῦ ὑστάτου Κωνσταντίνου εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Αἱ τελευταῖαι στιγμαὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἦσαν ἀξιοπρεπεῖς καὶ ἀμφεκάλυψαν τὸ ἐκπνεῦσαν βασιλείον διὰ τῶν λαμ-

πρῶν ἀκτίνων τῆς ἀθανασίας· ὁ δὲ ἥρωϊκὸς τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος θάνατος ὑπῆρξε τὸ μέγιστον τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους εὐεργέτημα καὶ διαμαρτυρία αἰδίου κατὰ τῆς τυραννίας ὑπὲρ τῶν ἀπαραγράπτων δικαιοματῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

(1453—1833 Μ. Χ.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

*Ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως
μέχρι τῆς ἐπανάστασεως τοῦ 1769.*

§ 1. Ἄγρια πολιτικὴ Τούρκων κατακτητῶν. Ἡ ἀποφρὰς καὶ ἀπαίσιος ἡμέρα τῆς 29 Μαΐου τοῦ 1453, ἦν πᾶς Ἕλληνας πρέπει νὰ ἐνθυμῆται καὶ ἐορτάζη ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ, ὑπῆρξε μὲν εὐεργετικὴ τῇ ἀνθρωπότητι, διότι καὶ αὐταὶ αἱ τελευταῖαι πνοαὶ τῆς πιπτούσης Κωνσταντινουπόλεως συνετέλεσαν εἰς τὴν πνευματικὴν τῶν Εὐρωπαίων ἀνάπτυξιν διὰ τῆς μεταναστεύσεως πολλῶν Ἑλλήνων λογίων εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην, ἀλλ' αὕτη ὑπῆρξε συνάμα καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν μεγίστων δεινῶν καὶ τῶν μεγίστων ἐλπίδων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Οἱ Τούρκοι κατακτηταὶ διαφέρουσι δυστυχῶς ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν ἀπάντων τῶν κατακτητῶν τῶν τε ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων ἔθνῶν διότι οἱ μὲν νικηφόροι στρατοὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ρώμης μετέδιδον τοὺς νόμους καὶ τὰς ὠφελίμους τέχνας ἐν ταῖς χώραις, ἃς κατέκτων, καὶ αὐτοὶ οἱ βάρβαροι κατακτηταὶ Γότθοι, Βάνδαλοι καὶ Τάρταροι ἠσπάζοντο κατὰ μικρὸν τὰ ἥθη καὶ τὴν θρησκείαν τῶν ὑπ' αὐτῶν κατα-

κτωμένων λαῶν· μόνοι δὲ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Μωάμεθ, γενόμενοι κύριοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκ τῆς ἀδυναμίας καὶ τῶν διχονοιῶν τῶν χριστιανικῶν Δυνάμεων, παρέχουσι τὸ παράδοξον παράδειγμα ἔθνους ἐν διηνεκεῖ διατελοῦντος πολέμῳ πρὸς τὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν φιλανθρωπίαν. Ἡ 29 Μαΐου τοῦ 1453 ἔτους συνεκορύφωσε τῷ ὄντι τὰ δεινὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐπισφραγίσασα τὸν κολοφῶνα τῆς καταστροφῆς καὶ ἐρημώσεως. Ἐκτοτε, μεθ' ὅλην τὴν ὑπόσχεσιν, ἣν ἔδωκεν ὁ Μωάμεθ ὁ Β' τοῖς χριστιανοῖς περὶ ἀσφαλείας ζωῆς, θρησκείας καὶ ἰδιοκτησίας ὑπὸ τὸ σκῆπτρον αὐτοῦ, οὐδὲν ἔμεινεν ἅγιον ἀμίαντον, οὐδὲν ἱερὸν ἀβεβήλωτον, οὐδὲν καλὸν καὶ ὅσιν ἀδιάφθορον. Καὶ αὐταὶ αἱ Μοῦσαι, καταπτοηθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ἀγρίου τρόμου τῆς τουρκικῆς θηριωδίας καὶ φριξάσαι, ἐγκατέλιπον ἐν βίᾳ τὰ προσφιλῆ καὶ προαιώνια αὐτῶν ἑλληνικὰ τεμένη καὶ ἄλση, καὶ μετὰ δακρύων ἀσπασθεῖσαι τὴν μητέρα αὐτῶν Ἑλλάδα, ἐπέταξαν εἰς τὴν Δύσιν καὶ ζοφερὸν σκότος κατεκάλυψε σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα. Οἱ κατακτητῆται Τούρκοι δὲν περιωρίζοντο εἰς τὸ νὰ κυριεύωσι πόλεις καὶ χωρία, ἀλλὰ παρεξετρέποντο εἰς φοβεράς τῶν Ἑλλήνων σφαγὰς, αἰχμαλωσίας, λεηλασίας, δημεύσεις ἰδιοκτησιῶν καὶ ἐκκλησιῶν, ἐπιβολὴν κεφαλικῶν φόρων (χαρτσιῶν), ἵνα ἐξαγοράζωσι, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν Τούρκων, ὡς δορυάλωτοι τὴν ζωὴν αὐτῶν παρὰ τῶν ἀγρίων κατακτητῶν, καὶ εἰς πλείστας ἄλλας καταπίσεις καὶ βρασάνους, αἵτινες καθίστων τὴν δουλείαν αὐτῶν τὴν μᾶλλον ἀτιμωτικὴν, ἐξευτελιστικὴν καὶ ἀφόρητον, καὶ παρεῖχον αὐτοῖς δικαίωμα ἐπαναστάσεως, ὅσας τις μάλιστα παρίστατο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν τὸ δίλημμα τῆς ἐξομώσεως ἢ τοῦ θανάτου.

§ 2. Φόρος αἵματος (παιδομαζώματα). Ὁ ἀπάνθρωπος οὗτος φόρος, ὃν, ὡς εἶδομεν ἄνωτέρω, πρῶτος ὁ Σουλτάνος Ὁρχάνης ἐπέβαλε πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τοὺς ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ Ἕλληνας, ἀρπάζων τοὺς Ἑλληνόπαιδας, ἀνατρέφων ἐν τῷ ἰσλαμισμῷ καὶ κατατάττων εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ σχηματισθὲν φοβερὸν τάγμα τῶν Γενιτσάρων, ἐτακτοποιήθη δυστυ-

χῶς μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὥστε κατ' ἀρχὰς μὲν ἐλαμβάνοντο κατ' ἔτος 1000 Ἑλληνόπαιδες πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, βραδύτερον δὲ πολλῶ πλείονες· ὥστε κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχολουμένων ἀπὸ τῆς πρώτης συστάσεως τοῦ τάγματος τῶν Γενιτσάρων ἐπὶ Ὀρχάνου μέχρι τῆς καταστροφῆς τοῦ τάγματος τούτου ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ ἀνηρπάγησαν 500,000 παιδίων, ἅτινα ἐν ἀγνοίᾳ ἀνετρέφοντο, ὅπως στρέψωσιν ἀνδρωθέντα τὰ ὄπλα αὐτῶν κατὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν γονέων, συγγενῶν καὶ ὁμοθνήων.

§ 3. Σχέδιον ἐξολοθρεύσεως χριστιανῶν. Ὁ ἐγγονος καὶ δευτέρου διάδοχος τοῦ κατακτητοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως αἰμοβόρος Σουλτάνος *Σελίμης ὁ Α'*, ἄρξας ἀπὸ τοῦ 1512 μέχρι τοῦ 1520, συνέλαβε τὸ φοβερὸν καὶ ἀποτρόπαιον σχέδιον τῆς ἐξολοθρεύσεως ἀπάντων τῶν χριστιανῶν κατοίκων τῆς ἐπικρατείας αὐτοῦ, τῶν μὴ συναινούντων νὰ ἀσπασθῶσι τὸν ἰσλαμισμόν, καὶ τὴν μετατροπὴν ἀπασῶν τῶν ἐκκλησιῶν εἰς τσαμιά. Τότε δ' ἐπέκειτο ὁ ἄφευκτος ὄλεθρος τῶν Ἑλλήνων, ἐὰν ὁ τότε πατριάρχης *Ἰερουλίας ὁ Α'*, τῇ προτροπῇ τοῦ συνετοῦ καὶ φρονίμου Βεζύρου *Πιρῆ Πασᾶ*, δὲν ἔκαμπε τὸν ἀπάνθρωπον Σουλτάνον, ὅστις ὅμως ἀποτραπείς τοῦ πρώτου αὐτοῦ σχεδίου, τῆς γενικῆς σφαγῆς τῶν χριστιανῶν, διέταξεν οὐδὲν ἤττον τὴν μετατροπὴν τῶν χριστιανικῶν νῶν εἰς τσαμιά ἢ τὴν κατεδάφισιν αὐτῶν, ἐπιτρέψας μόνον τοῖς χριστιανοῖς νὰ ἐπισκευάζωσι τὰς κατεδαφισθείσας ἐκκλησίας καὶ νὰ οἰκοδομῶσιν ἄλλας ἐκ λίθου καὶ οὐχὶ ξύλου.

§ 4. Δυστυχήματα Ἑλλήνων ἐκ τῶν μεταξὺ Τούρκων, Ἑνετῶν καὶ ἄλλων Φράγκων πολέμων (1470—1715). Μέγιστα δὲ δυστυχήματα ὑφίσταντο οἱ Ἕλληνες καὶ ἐκ τῶν πολέμων, οὓς διεξήγον οἱ τε Ἑνετοὶ καὶ οἱ λοιποὶ Φράγκοι ἡγεμόνες πρὸς τοὺς κατακτητὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς διατήρησιν τῶν ὑπ' αὐτῶν κατεχομένων ἔτι ἐλληνικῶν χωρῶν ἢ πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ἀπολεσθεισῶν. Καθ' ἅπαντας τοὺς πολέμους τούτους οἱ Ἕλληνες, οἵτινες καθ' ὅλην τὴν μακρὰν αὐτῶν δουλείαν διετέλουν ἐν συνε-

χει ἑντόνῳ καὶ ἐμπράκτῳ δι' αἵματος ἐσφραγισμένη διαμαρτυρία, καὶ ἐνήργουν ἀδιακόπως πρὸς ἀνάκτησιν τῶν τιμαλφεστέρων ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, συνεμάχουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μετὰ τῶν ξένων χριστιανῶν, καὶ ἠττωμένων μὲν τούτων, ἔπασχον τὰ πάνδεινα ὑπὸ τῶν Τούρκων, νικῶντων δὲ τῶν Ἑνετῶν καὶ Φράγκων, οὐδεμίαν ἐλάμβανον βελτίωσιν τῆς τύχης αὐτῶν παρὰ τῶν πονηρῶν καὶ ἰδιοτελῶν τούτων χριστιανῶν.

§ 5. Ὅτε ἡ Κωνσταντινούπολις περιῆλθεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων οἱ Ἑνετοὶ κατεῖχον τὰς Ἰορίους νήσους, τὰς ὄχυρὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου *Ναύπλιον*, *Μορεμβασία*, *Κορώνην*, *Μεθώνην* καὶ *Πύλον*, καὶ ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου τὴν *Ναύπακτον* καὶ *Εὐβοίαν* καὶ τὴν νῆσον Κρήτην μικρὸν δὲ μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠγόρασαν παρὰ τῶν Φράγκων καὶ τὴν *Κύπρον*· ἡ δὲ *Ρόδος* καὶ τινες μικρότεραι τοῦ Αἰγαίου πελάγους νῆσοι κατεῖχοντο ὑπὸ ἄλλων δυτικῶν ἡγεμόνων. Καὶ κατ' ἀρχὰς ἀπεσπάσθη ἀπὸ τῶν Ἑνετῶν ἡ Εὐβοία ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Μωάμεθ τὴν 12 Ἰουλίου τοῦ 1470· κατὰ δὲ τὴν 16ην ἑκατονταετηρίδα ἐκυριεύθησαν καὶ ἅπασαι αἱ ἐν Πελοποννήσῳ ὄχυραὶ πόλεις, αἱ κατεχόμεναι ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, ὑπὸ τοῦ φοβερωτάτου ἀπάντων τῶν Σουλτάνων *Σουλεϊμάνου Α'*, τοῦ ἐμπνέοντος τρόμον εἰς ἅπασαν τὴν Εὐρώπην. Ὁ Σουλτάνος οὗτος ἐπολιόρκησε περὶ τὰ τέλη τοῦ 1522 καὶ τὴν νῆσον *Ρόδον*, ἣν ὑπερησπίσθησαν ἀνδρείως οἱ κατέχοντες αὐτὴν Φράγκοι, βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων· ἀλλὰ τελευταῖον καὶ αὕτη περιῆλθεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Σουλεϊμάνου, καὶ ἀπερίγραπτα ὑπῆρξαν τὰ δεινά, ἅτινα ὑπέστησαν οἱ κάτοικοι, ὡς συμμαχῆσαντες μετὰ τῶν Φράγκων. Μετὰ πενήκοντα δὲ περίπου ἔτη, ἦτοι ἐν ἔτει 1571 ὁ διάδοχος τούτου *Σελίμης ὁ Β'* ἐξεπόρθησε τὴν *Κύπρον* καὶ ἐπολιόρκησε τὴν *Ναύπακτον*· ἀλλὰ κατὰ τὴν 7ην Ὀκτωβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους 200 Ἑνετικὰ καὶ τινὰ ἄλλα χριστιανικὰ πλοῖα, ἐν οἷς ὑπῆρέτουν πλεῖστοι Ἕλληνες, συνῆψαν τὴν περίφημον ἐν *Ναυπάκτῳ* ναυμαχίαν πρὸς 300 τουρκικὰ πλοῖα, καθ' ἣν

κατὰ πρῶτον συνετρίβη ἡ ναυτικὴ τῶν Ὀθωμανῶν δύναμις. Μίαν δ' ἑκατονταετηρίδα βραδύτερον, ἤτοι ἐν ἔτει 1670 ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου *Μωάμεθ τοῦ Δ'*, οἱ Τούρκοι διὰ τῆς πανουργίας καὶ ἐπιδειξιότητος τοῦ μεγάλου βεζύρου Ἀχμέτ *Κιοπριλῆ* ἐκυρίευσαν καὶ τὴν Κρήτην μετὰ τριακονταετῆ πρὸς τοὺς κατέχοντας τὴν μεγαλόνησον ταύτην Ἑνετοὺς πόλεμον, οὗτινος συμμετέσχον μετ' ἀξιθαυμάστου ἀνδρίας καὶ οἱ Ἕλληνες κάτοικοι ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν Ἑνετῶν, καὶ μετὰ τὴν καθυπόταξιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τοῦ *Μωάμεθ Δ'*, ἅπασαι σχεδὸν αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι περιῆλθον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ὀθωμανῶν.

§ 6. Ἀλλὰ κατὰ τὰ ἔτη 1685 καὶ 1686 ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοῦ Σουλτάνου *Μωάμεθ Δ'* ἀνεφάνη ἐνδοξὸς τις στρατηγὸς τῶν Ἑνετῶν, *Μοροζίνης* καλούμενος, ὅστις βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, τῶν ἀείποτε μετὰ τῶν πολεμούντων πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς χριστιανῶν συντασσομένων, κατεκτήσατο ἅπασαν τὴν *Πελοπόννησον*, πλὴν τῆς *Μορεμβασίας*, ἐξ οὗ καὶ *Πελοποννησιακὸς* ἐπωνομάσθη, καὶ ἐξακολουθήσας τοὺς θριάμβους αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, ἐκυρίευσεν ἐν ἔτει 1687 καὶ τὰς Ἀθήνας μετὰ σπουδαίαν πολιορκίαν, καθ' ἣν δυστυχῶς κατεστράφη καὶ ὁ Παρθενῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει ὑπὸ σφαίρας ἐνετικῆς, ριφθείσης ἐκ τοῦ μνημείου τοῦ Φιλοπάππου εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ ἀναφλεξάσης τὴν ἐν τῷ Παρθενῶνι πυριτιδαποθήκην¹. Ἀλλ' ἡ εὐνοια τῆς τύχης τελευταῖον ἐγκατέλιπε τοὺς Ἑνετοὺς· διὸ κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1699 συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης πρὸς τοὺς Τούρκους περὶωρίσθησαν εἰς μόνην τὴν κυριαρχίαν τῆς *Πελοποννήσου*, ἀλλὰ καὶ ταύτης ἀπεστερήθησαν ἐν ἔτει 1715 ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Ἀχμέτ τοῦ Γ', καὶ ἔκτοτε μέχρι τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως

1) Τότε συνετρίβη καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Φειδίου κατασκευασθὲν περίφημον ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς ὑπὸ ἐργατῶν Ἑνετῶν, προσπαθούντων νὰ μετακομίσωσι τὸ ἀριστοτέχνημα τοῦτο ὡς τρόπαιον τῆς νίκης αὐτῶν εἰς τὴν Ἑνετίαν.

τοῦ 1821 δὲν ἦσαν κύριοι, εἰμὴ μόνον Ἰονίων νήσων ἅπασαι δ' αἰ λοιπαὶ ἑλληνικαὶ πόλεις περιελήφθησαν εἰς τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῶν ἀπερίγραπτα ὑπέστησαν παρὰ τῶν Ὀθωμανῶν δεινά.

§ 7. Διάσωσις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐκ τῆς καταστρεπτικῆς τῶν Τούρκων καταγίδος. Ἄλλ' ὅσον ὀλεθρία καὶ ἂν ὑπῆρξε τῆ πνευματικῆ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ζωῆ ἢ ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν κατακτητῶν δεινὴ πίεσις, δὲν ἐπῆνεγκεν ὅμως τὸν θάνατον αὐτῆς. Ἡ Ἑλλάς, καὶ περ καταδοσκηθεῖσα ὑπὸ τοῦ βαρβάρου πυρὸς καὶ κατερημωθεῖσα, διετήρησεν οὐδὲν ἤττον ἐν ἐσωτῇ ἱκανὰ πνευματικῆς ζωῆς σπέρματα, εἰς ὧν τὴν ἀναβλάστησιν ἤρκει πάντοτε ὀλίγη δρόσος τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἀσθενὴς τις ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐπίδρασις. Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γῆν εἰσέβαλον κατὰ τὴν 4ην μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα Γότθοι καὶ Βάρδαλοι, κατὰ τὴν 8ην Σλαῦοι, κατὰ τὴν 11ην Ἀλβαροὶ, κατὰ τὴν 12ην Νορμανδοί, κατὰ τὴν 14ην Καταλαροὶ, κατὰ τὴν 15ην Τούρκοι, μετ' αὐτοὺς Ἑνετοὶ, εἶτα πάλιν Ἀλβαροὶ μετὰ τὸ ἐπὶ τῆς μεγάλης Αἰκατερίνης δυστύχημα τῶν Ἑλλήνων, καὶ τελευταῖον διήλασεν ὡς ἄγγελος θανάτου ὁ Ἰβραήμης καὶ κατέσφαζε γέροντας, γυναῖκας καὶ παῖδια· καὶ ὅμως ἡ πλήμμουρα αὕτη τῶν κατακλυσάντων τὴν Ἑλλάδα κατακτητικῶν ἔθνων ἀπέβρευσε, καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἔμεινε τὸ αὐτὸ κατὰ τὴν γλῶσσαν, τὰ ἦθη καὶ τὴν θρησκείαν, ὁμοιάζον πρὸς τὴν θάλασσαν, εἰς ἣν ἐκβάλλουσι πλεῖστοι ποταμοὶ χωρὶς νὰ μεταβάλωσι τὴν ἀλμυρίδα αὐτῆς. Καὶ τῶ ὄντι οἱ εἰρημένοι δυνάσται τῆς Ἑλλάδος δὲν ἴσχυσαν οὔτε τὴν γλῶσσαν, οὔτε τὰ ἦθη, οὔτε τὸ θρησκευμα, οὔτε τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους νὰ ἐξαφανίσωσιν. Ἀλλὰ τοῦτο, συνδεόμενον αἰωνίως διὰ τῶν ἀρραγῶν καὶ ἀδιαλύτων δεσμῶν τῆς τοῦ Χριστοῦ πίστεως, τῆς θείας γλώσσης, τῶν κοινῶν παθημάτων, τῶν ἐνδόξων ἀναμνήσεων καὶ τοῦ μεγάλου ἑλληνικοῦ μέλλοντος, ὑπερήσπιζεν ἀνεκδότως τὴν πίστιν αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ἰσλαμισμού, ἔσωζεν ἀείποτε καὶ σώζει πόθον ἄ-

σβεστον ἔθνικῆς αὐτονομίας, ἔτρεφε διηνεκῶς καὶ τρέφει ζωηράν ἐλπίδα τῆς ἐκ τῆς δουλείας αὐτοῦ ἀναστάσεως.

§ 8. *Θρησκεία Ἑλλήνων ἐπὶ τουρκοκρατίας.* Ὁ Μωάμεθ ὁ Β' γενόμενος κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μετέβαλε μὲν τὴν Ἁγίαν Σοφίαν καὶ πολλὰς λαμπρὰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας εἰς ὀθωμανικὰ τσαμιά· ἀλλ' ἐχορήγησε τῷ κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ προχειρισθέντι τότε καὶ ἐπισήμως ἐγκαθιδρυθέντι Πατριάρχῃ Γεωργίῳ Σχολαρίῳ, τῷ Γερραδίῳ, προνομία τινα, δι' ἧν καθίστα αὐτὸν θρησκευτικὸν καὶ πολιτικὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τοὺς δὲ κατὰ τὰς ἐπαρχίας καὶ τὰς πόλεις ἀρχιεπισκόπους, ἐπισκόπους, ἀρχιμανδρίτας καὶ ἱερεῖς ὑπαλλήλους τοῦ ἀνωτάτου τούτου Ἑλλήνος ἄρχοντος. Ἄπαντες δ' οὗτοι, πλὴν τῶν ἱερατικῶν αὐτῶν καθηκόντων, ἐχρησίμευσον καὶ ὡς δαιτητῆταί τῶν πολιτικῶν τῶν Ἑλλήνων διαφορῶν, ἀποτρέποντες αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ προσφεύγωσιν εἰς τὰ τουρκικὰ δικαστήρια. Διὰ τοῦ τρόπου δὲ τούτου οὐ μόνον ἡ θρησκεία, ἀλλὰ καὶ ἡ γλῶσσα καὶ σκιά τις ἔθνικῆς διοικήσεως διετηρήθη ὑπὸ τοῦ κλήρου, καὶ τοι πολλὰ δεινὰ παθόντος ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Μωάμεθ Β' καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ αἰμοβόρου Σελίμου Α', τοῦ διανοηθέντος νὰ ἐξολοθρεύσῃ ἅπαντας τοὺς χριστιανοὺς κατοίκους τῆς ἐπικρατείας αὐτοῦ, ἀλλ' ἀποτραπέντος τοῦ καταχθονίου αὐτοῦ σκοποῦ ὑπὸ τοῦ μεγάλου Βεζύρου Πιρῆ Πασᾶ, εἰς ὃν ὀφείλει τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος αἰδίδιον διὰ τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ εὐγνωμοσύνην.

§ 9. *Ἡμιανεξαρτησία ἑλληνικῶν τιμῶν χωρῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας.* Οἱ Τοῦρκοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καθυποτάξωσιν ἐντελῶς ἀπάσας τὰς ἑλληνικὰς χώρας. Οἱ κάτοικοι τῆς Μάνης καὶ ἐπὶ ἐνετοκρατίας καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας διεφύλαξαν ἐπὶ πολὺν χρόνον τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν. Μετὰ δὲ τὴν ἐν ἔτει 1670 ἄλωσιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τοῦ μεγάλου Βεζύρου Ἀχμέτ Κιοπριλῆ, οἱ Τοῦρκοι ἐσκόπουν νὰ καταπολεμήσωσι καὶ τοὺς Μανιάτας· ἀλλ' ἐν τούτῳ τῷ μεταξῦ, ἀνακτησαμένων τῶν Ἑνετῶν τὴν Πελοπόννησον, ὁ τότε Βεζύρης Μουσταφᾶς Κιοπριλῆς, ἀδελφὸς τοῦ πρώην Βεζύρου Ἀχ-

μέτ' Κιοπριλῆ, νομίσας φρονιμώτερον νὰ περιποιηθῆ τοὺς Μανιάτας, ἵνα μὴ συμμαχήσωσι μετὰ τῶν Ἑνετῶν, διώρισεν ἓνα τῶν προὔχόντων αὐτῶν, ὀνόματι *Λιθέριον Ἱερακάρην*, ἡγεμόνα Μάνης ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν, καὶ ἔκτοτε ἡ ἀδάμαστος ἐκείνη χώρα διετήρησε τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ διοικῆται ὑπὸ ἐγγωρίου ἡγεμόνος.

§ 10. *Ἀρματωλοί*. Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς Μάνης, καὶ οἱ ὄρειοὶ κάτοικοι τοῦ *Πινδου*, τῶν *Ἀγρῶων*, τοῦ *Ὀλύμπου* καὶ τοῦ *Πηλίου* ὄρους διετήρουν τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν, καὶ ἠνάγκασαν τοὺς Τούρκους ὅπως συνθηκολογήσωσι, καὶ χορηγήσωσιν αὐτοῖς προνόμια, ἀναθέντες αὐτοῖς τὴν φρούρησιν τῶν ὑπότεταγμένων χωρῶν. Ἐντεῦθεν δ' ἐσχηματίσθησαν ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου *Σουλεϊμὰν Β'* τοῦ μεγάλου τὰ ἑλληνικὰ τάγματα τῶν *Ἀρματωλῶν*, τῶν ἀσκουμένων περὶ τὰ ὄπλα καὶ διατηρούντων τὰς μαχίμους ἐξεις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἄπασα δ' ἡ Βόρειος Ἑλλάς κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἦτο διηρημένη εἰς 17 *Ἀρματωλικία*, ὧν οἱ ἀρχηγοὶ ὑπετάσσοντο εἰς τοὺς Τούρκους πασσάδας, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας προεστῶτας.

§ 11. *Κλέπται*. Ἄλλ' ἐκ τῶν εἰρημένων ἀνδρείων ὄρειων ἀρματωλῶν πολλοὶ δὲν ἀπεδέξαντο τὰς συνθήκας τῶν ὀθωμανῶν, ἀλλὰ τρέφοντες κατ' αὐτῶν μῖσος ἀδιάλλακτον, ἐξηκολούθησαν ζῶντες ἀνεξάρτητοι ἐπὶ τῶν ἀπροσίτων αὐτῶν ὄρεων καὶ ἐπιχειροῦντες ἐκεῖθεν συχνὰς κατὰ τῶν Τούρκων ἐπιδρομὰς. Οἱ ἀκατάπαυστοι δὲ τούτων ἡρωϊκοὶ πρὸς τοὺς Τούρκους πόλεμοι καὶ τὰ ὄντως μυθώδη αὐτῶν ἀνδραγαθήματα, τὰ διακόπτοντα τὴν παραγραφὴν τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ ἔθνους, διεφύλαττον ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ζωηρὸν καὶ ἀκμαῖον τὸ αἶσθημα τῆς πρὸς τὴν θρησκείαν, τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἀγάπης. Οἱ τοιοῦτοι ἡρωϊκοὶ ἄνδρες ὠνομάζοντο *Κλέπται*, τοῦτέστιν ἄνδρες γενναῖοι (παλληκάρια) μὴ ὑποτασσόμενοι τοῖς τυράννοις· τὰ δὲ ἄσματα αὐτῶν, δι' ὧν ἐξυμνοῦνται τὰ κατὰ τῶν Τούρκων ἀνδραγαθήματα τῶν κλεπτῶν, εἰσὶ πλήρη χάριτος καὶ φαντασίας, καὶ ἐκφράζονται ἐν αὐτοῖς εὐγενῆ ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος αἰσθή-

ματα. Ἐθεώρουν δ' οὗτοι ἐντιμότερον τὸν βίον τῶν κλεπτῶν παρά τὸν τῶν δούλων ὑπὸ τοὺς ἐχθρούς τῆς πίστεως καὶ ὑπὸ τοὺς τυράννους τῆς πατρίδος αὐτῶν, ὡς καὶ οἱ ἀρχαῖοι θαλασσινοὶ Ἕλληνες ἐθεώρουν τιμητικὸν τὸ ὄνομα τοῦ πειρατοῦ, δι' οὗ ὠνομάζοντο, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου.¹

§ 12. *Ἀναζωπύρῃσις ἐλληνικῆς παιδείας.* Καθ' ὃν τρόπον κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας ἡ φυγὴ τῶν Τρώων μετεφύτευσεν εἰς τὴν Δύσειν καὶ μάλιστα εἰς τὴν Ἰταλίαν τὰ σπέρματα τῆς Ἀνατολῆς παιδείας, οὕτω καὶ αἱ μεταναστεύσεις πολλῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς κινδύνους καὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνεζωπύρῃσαν τὴν μάθησιν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας ἐν τῇ Δύσει καὶ ἰδίως ἐν τῇ Ἰταλίᾳ. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ἢ ἐνετικὸν ζυγὸν διαμείναντες, ἐνόησαντες, ὅτι μόνον διὰ τῆς παιδείας ἠδύναντο νὰ βελτιώσωσι τὴν θέσιν αὐτῶν ἰδίως ἀπέναντι τῶν ἀμαθῶν ὀθωμανῶν, ἐνησχολοῦντο μετὰ πολλῆς ζήσεως εἰς τὰ γράμματα· πολλοὶ ἐλληνοπαῖδες, ἐπανερχόμενοι ἐκ τῆς Ἰταλίας, ὅπου μετέβαινον πρὸς σπουδὴν τῆς ἰατρικῆς, ἐφείλκον διὰ τῶν εὐγενῶν αὐτῶν τρόπων τὴν εὐνοίαν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν τε Τούρκων μεγιστάνων καὶ αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου, πρὸς οὓς ἐχρησίμευον κατόπιν ὡς διερμηνεῖς ἢ γραμματεῖς. Κατὰ δὲ τὴν 17ην ἑκατονταετηρίδα τοσοῦτον ηὔξησεν ὁ πρὸς τὴν παιδείαν ζῆλος τῶν Ἑλλήνων, ὥστε καὶ σπουδαῖαι Σχολαὶ ἰδρύθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει παρά τῷ Πατριαρχείῳ, ἐν Ἰωαννίνοις, ἐν Κρήτῃ, ἐν Ἀθήναις, ἐν Κερκύρᾳ καὶ ἐν Πάτραις, ἐν αἷς ἐδιδάσκοντο εὐδοκίμως ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα, ἡ φιλοσοφία καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι. Κατ' αὐτὴν δὲ τὴν ἐποχὴν καὶ ἐκ τοῦ τέως ἀμαθοῦς κλήρου διεκρίθησαν ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες ἐπὶ παιδείᾳ, ὡς ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Μελέτιος.

§ 13. *Μεγάλοι Διερμηνεῖς.* Τοσαύτη δ' ὑπῆρξεν ἡ πρόοδος τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ παιδείᾳ, καὶ τοσαύτη ἡ στασιμότης ἡ μᾶλλον

1) Θουκυδίδης ἐν προοιμίῳ λέγει· «οὐκ ἔχοντάς που αἰσχύνῃν τοῦ ἔργου, φέροντος δὲ τι καὶ δόξης μᾶλλον».

λον ὀπισθοδρόμησις τῶν Ὀθωμανῶν, μηδεμίαν ἔτι μανθανόντων εὐρωπαικὴν γλῶσσαν, ὥστε οὗτοι εἶχον ἀνέκαθεν ἀπόλυτον ἀνάγκην τῶν Ἑλλήνων, ὅπως διεξάγωσι τὰς διαπραγματεύσεις αὐτῶν πρὸς τοὺς ξένους. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἀπὸ τῶν μέσων τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος ἴδρυσαν τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου Διερμηνέως, εἰς ὃ πρῶτος ἀνῆλθεν ὁ ἐπιστήθιος φίλος τοῦ μεγάλου Βεζύρου Ἀχμέτ Κιοπριλῆ, *Παραγιώτης Νικούσης* καλούμενος, ὁσπὶς σπουδαίως ἐβελτίωσε τὴν τύχην τῶν χριστιανῶν μετ' αὐτὸν δὲ ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ὅστις ὑπέρτερος ὢν τοῦ Νικούση καὶ προσλαβὼν καὶ τὸν τιμητικὸν τίτλον τοῦ ἐξ ἀπορρήτων καὶ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ

Ο ΕΞ ΑΠΟΡΡΗΤΩΝ.

ἐκλαμπροτάτου, διεῖπε λίαν ἐπιδεξίως τὰ ἐξωτερικὰ τῆς Τουρκίας πράγματα ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς 17ης μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς 18ης ἑκατονταετηρίδος, τὰ μέγιστα βελτιώσας καὶ τὴν θέσιν τῶν ἐν Τουρκίᾳ Ἑλλήνων. Τούτου δὲ υἱὸς ὑπῆρξεν ὁ μετὰ ταῦτα ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας Νικόλαος Μαυροκορδάτος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

'Επανάστασις τοῦ 1769.

§ 14. Τὸ ὑπὲρ τῆς ἀνακτήσεως τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας αἶσθημα τῶν Ἑλλήνων ὁσημέραι ἀνεπτύσσετο καὶ ἐκραταιοῦτο ἐνισχυόμενον ὑπὸ τοῦ κηρύγματος διαπρεπῶν διδασκάλων, διδασκόντων ἐν ταῖς διαφόροις Σχολαῖς τοῦ ἔθνους.¹ Οἱ Ἕλληνες, οὐδέποτε ἀποβαλόντες τὴν ἐλπίδα τοῦ νὰ ἀνακτήσωσι τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν, καὶ ὄντες πρόθυμοι νὰ ὑποστῶσι πᾶσαν θυσίαν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἔστρεφον ἀκαταπαύστως τὰ βλέμματα αὐτῶν πρὸς τὴν ἡμόδοξον Ῥωσσίαν, ἣτις ἀπὸ τῆς ἐποχῆς Πέτρου τοῦ Μεγάλου συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς κατακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς ἐκ τῆς Εὐρώπης ἐκδιώξεως τῶν Τούρκων. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον οἱ Ῥῶσσοι ἐδέχοντο προθύμως τοὺς εἰς Ῥωσίαν χάριν ἐμπορίου μεταβαίνοντας Ἕλ-

1) Ἐνταῦθα δ' ἄξιοι μείας εἰσὶν οἱ Κερκυραῖοι διδάσκαλοι *Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις* καὶ *Νικηφόρος Θεοτόκιος*, ὧν ὁ μὲν πρῶτος ἐδίδαξεν ἐν τῇ σχολῇ τῶν Ἰωαννίνων, ὁ δὲ δεῦτερος ἐν ταῖς τῆς Κερκύρας καὶ τοῦ Ἰασίου, πρωτευούσης τῆς Μολδαυίας· ἔτι δὲ οἱ ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ Βουκουρεστίου διδάξαντες *Γρηγόριος Κωνσταντᾶς*, *Λάμπρος Φωτιάδης*, *Νεόφυτος Δούκας*, *Κωνσταντῖνος Βαρδαλάχος*, ὁ ἐν Κυθωνίαις τῆς μικρᾶς Ἀσίας διατελέσας διδάσκαλος *Λέσβιος Ἱερομόναχος Βενιαμίν*, καὶ ὁ ἐν Λαρίσῃ, Σμύρνῃ καὶ Κωνσταντινουπόλει διδάξας *Κωνσταντῖνος Κούμας*. Ἄλλ' ὁ ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους συντελέσας πρὸς διάδοσιν τῆς παιδείας ἐν Ἑλλάδι καὶ διόρθωσιν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ὑπῆρξεν ὁ ἐν Σμύρνῃ γεννηθεὶς ἐν ἔτει 1748 καὶ ἐν Παρισίοις ἀποθανὼν ἐν ἔτει 1833 *Ἀδαμάντιος Κοραῆς*, ὁ ἐξόχως τιμώμενος ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊῶν διὰ τὴν σοφίαν αὐτοῦ, ὅστις ἐπὶ τεσσαρακονταετίαν διηύθυνε διὰ τῶν σοφῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων τὴν παιδείαν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους καὶ προεκήρυξε τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ.

ληνας, εἰς οὓς παρείχον πολλὰ ὠφελήματα, καὶ πολλοὺς αὐτῶν κατέταττον καὶ ἐν τῇ στρατιωτικῇ καὶ πολιτικῇ τῆς Ῥωσσίας ὑπηρεσίᾳ. Ἄλλ' ἐνῶ οὕτω πως διήγειρον τοὺς ὁμοθρήσκους αὐτῶν Ἕλληνας καὶ εἶχον ἄφθονα τὰ μέσα, ὅπως βοηθήσωσιν αὐτοὺς τελεσφόρως, ἐγίνοντο οὐδὲν ἥττον αὐτοῖς πρόξενοι μεγάλων δυστυχημάτων.

§ 15. Μετὰ τὸν θάνατον Πέτρου τοῦ Μεγάλου ἀνέβη εἰς τὸν Ῥωσσικὸν θρόνον ἡ μεγαλοφυῆς *Αἰκατερίνη ἡ Β'*, ἣτις ἐξηκολούθησε τὸ σχέδιον τοῦ προκατόχου αὐτῆς περὶ ἀπελάσεως τῶν Τούρκων ἐκ τῆς Εὐρώπης τοσοῦτον μᾶλλον, ὅσῳ ἐν ἔτει 1768 εἶχε κηρύξει κατ' αὐτῆς τὸν πόλεμον ὁ Σουλτάνος *Μουσταφᾶς Γ'*. Θελοῦσα δὲ νὰ φέρῃ ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὰς δυνάμεις τῶν Τούρκων, ἀπεφάσισε νὰ διεγείρῃ εἰς ἐπανάστασιν κατ' αὐτῶν τοὺς Ἕλληνας. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον διωργάνωσε, τῇ συνδρομῇ ἁγγλων ἀξιωματικῶν, στόλον ἐξ 20 πλοίων μετὰ πολλῶν ἄλλων μικροτέρων ὀπλιταγωγῶν καὶ 2500 ἀνδρῶν, καὶ ἐπεμψεν αὐτὸν ἐν ἔτει 1769 εἰς τὴν Μεσόγειον, ἀφοῦ προαπέστειλε τὸν Θεσσαλὸν λοχαγὸν τῆς Ῥωσσικῆς φρουρᾶς *Γρηγόριον Παπάζογλου*ν τρία ἔτη πρότερον (1766) μετὰ πλουσίων ἐκκλησιαστικῶν δώρων εἰς *Μάνη*ν, καὶ ἔλαβε παρὰ τῶν προϋχόντων αὐτῆς καὶ παρὰ τοῦ προεστῶτος τῆς Μεσσηνίας *Μπεράκη*, ὅτι ἤθελον ἐπαναστατήσῃ, ἅμα ἔλθωσι πλοῖα Ῥωσσικά, ἐβεβαιώθη δὲ καὶ περὶ τῆς συμμαχίας τοῦ ἰσχυροῦ Διοικητοῦ τῆς Αἰγύπτου *Ἀλήβη*. Τρία Ῥωσσικά δίκροτα καὶ τρεῖς φρεγάται ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ εὐνοουμένου τῆς αὐτοκρατείας τῆς Ῥωσσίας Θεοδώρου Ὁρλώφ κατέπλευσαν εἰς Οἶτυλον, κομίζοντα καὶ τὴν προκήρυξιν τῆς αὐτοκρατείας Αἰκατερίνης, καλοῦσης τοὺς Ἕλληνας νὰ ἀποσεισῶσι τὸν τουρκικὸν ζυγόν. Ἡ προκήρυξις αὕτη τῆς αὐτοκρατείας τῆς Ῥωσσίας ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας τῶν Ἑλλήνων περὶ ἀνακτήσεως τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν. Οἱ ἀνδρεῖοι καὶ ἀδάμαστοι κάτοικοι τῆς Μάνης ἐνηγαλισθησαν ἀμέσως ἐνθουσιωδῶς τὸν περὶ τῶν ὄλων ἀγῶνα· τοὺτους δ' ἐμιμήθησαν οἱ Ζακύνθιοι, οἱ Κεφαλλῆνες καὶ οἱ Κρήτες,

καὶ τὸ κίνημα ἐπέξετάθη καὶ εἰς τὰ Καλάβρυτα, τὰς Πάτρας καὶ τὸ Μεσολόγγιον· μοῖρα δὲ τοῦ ῥωσικοῦ στόλου κατέλαβε τὴν Πύλον. Τὸ ὑπὸ τὸν Μπενάκην στρατιωτικὸν σῶμα καταλαμβάνει τὴν Σπάρτην, τὸ δὲ ὑπὸ τὸν Θεόδωρον Ὀρλώφ πολιορκεῖ, ἄλλ' εἰς μάτην, τὴν Κορώνην. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξύ ἀφικνεῖται ὁ ἀδελφὸς τοῦ Θεοδώρου Ἀλέξιος Ὀρλώφ μετὰ νέων ῥωσικῶν πλοίων καὶ πολεμοφοδίων, καὶ ἀναλαβὼν τὴν γενικὴν τοῦ κινήματος ἀρχηγίαν, διέταξε τὸ ἐν Σπάρτῃ στράτευμα τῶν ἐπαναστατῶν νὰ ὀρμήσῃ κατὰ τῆς τότε πρωτεύουσας τῆς Πελοποννήσου Τριπόλεως. Ἄλλ' ἡ πολιορκία αὕτη ἀπέτυχεν ἐκ τῆς ἐπελθούσης ἐπικουρίας 1000 Ἀλβανῶν ἰππέων, ἀποσπασθέντων ἐκ τῶν 15,000 Ἀλβανῶν, τῶν πρό τινων ἡμερῶν κυριευσάντων ἐξ ἐφόδου τὰς Πάτρας καὶ κατασφαζάντων 3,000 κατοίκους, ἐν οἷς καὶ τὸν ἀρχιερέα. Τούτους εἶχε πρὸ ὀλίγου καλέσει ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις πρὸς κατάπαυσιν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Πελοποννήσου. Ἐκ Τριπόλεως δὲ οἱ τε Τούρκοι καὶ οἱ Ἀλβανοὶ διηυθύνθησαν πρὸς τὴν Κορώνην, καὶ κατακόψαντες κατὰ τὸ στενὸν τοῦ Νησίου 400 Μανιάτας γενναίως ἀγωνισθέντας, ὅπως ἐμποδίσωσιν αὐτοῖς τὴν διάβασιν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μαυρομιχάλην, πατέρα τοῦ Πετρόμπεη, ὃν καὶ συνέλαβον αἰχμάλωτον, παρέλαβον τὴν φρουρὰν τῆς Κορώνης, ἧς τὴν πολιορκίαν εἶχον ἤδη λύσει οἱ ὑπὸ τὸν Ὀρλώφ. Ἐκεῖθεν δ' ὤρμησαν εἰς Μεθώνην, καὶ διέλυσαν ἐπίσης τὸν ἀποκλεισμὸν αὐτῆς· μεθ' ὃ ἀπελπισθεῖς ὁ Ὀρλώφ ἀνεχώρησε καὶ ἐκ Πύλου, ἐγκαταλιπὼν τοὺς δυστυχεῖς Ἕλληνας εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἐχθροῦ.

§ 16. Ἀνδροῦτσος. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ἀπέπλεεν ὁ ῥωσικὸς στόλος ἀφίκετο μετὰ ἑκατοντάδων τινῶν μαχίμων ἀνδρῶν πρὸς βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁ φοβερὸς ἀρματωλὸς Ἀνδροῦτσος. Ἄλλ' ἰδὼν τὸ ἀτυχὲς πέρας τοῦ ἀγῶνος, καὶ λαβὼν ὑπόσχεσιν ἀσφαλείας παρὰ τοῦ Πασᾶ Τριπόλεως, ἐπανήρχετο πάλιν διὰ τοῦ ἰσθμοῦ εἰς τὰ ὄρη αὐτοῦ, ὅτε αἰφνης προσβάλλεται ὑπὸ πολλῶν χιλιάδων Τουρκαλβανῶν, ὑποχωρεῖ πρὸς τὴν παραλίαν τοῦ Κοριν-

θιακοῦ κόλπου καὶ ἐκείθεν εἰς Αἴγιον, πολεμῶν ἀκαταπαύστως πρὸς τοὺς ἐφορμῶντας κατ' αὐτοῦ Τουρκαλθανούς. Ἐκεῖ δὲ μετὰ τριήμερον μάχην, ἀποκρούει τοὺς ἐχθρούς, καὶ ἐπιβὰς μετὰ τῶν ἀνδρείων αὐτοῦ μαχητῶν πλοίων τινῶν ἐκ Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας, ἀπῆλθεν ἐκ Πελοποννήσου ἀδιακόπως καταδιωκόμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων, καὶ πλανώμενος καὶ διαφεύγων τοὺς ἀπείρους κινδύνους, ὑφ' ὧν περιεστοιχίζετο, μέχρις οὗ τελευταῖον ἠνώθη μετὰ τῶν ἀνδρείων Σουλιωτῶν.

§ 17. *Ἡ ἐν Τζεσμὲ ναυμαχία τῶν Ῥώσσω καὶ Τούρκων* (7 Ἰουλίου 1770). Ὁ Ὀρλώφ, παραλαβὼν τὸν Μπενάκην, τὸν Παπάζογλου, τοὺς ἐπισκόπους Μεθώνης, Κορώνης καὶ Καλαμῶν καὶ τινὰς ἄλλους Ἕλληνας ἐκ τῶν μετ' αὐτοῦ συναγωνισθέντων, καὶ ἀποβιβάσας ἐν σπουδῇ ἐπὶ τοῦ πλοίου αὐτοῦ τοὺς ἐναπολειφθέντας Ῥώσσους ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Πύλου, καὶ ἠνώθη μετὰ τοῦ λοιποῦ ῥωσικοῦ στόλου, ὅστις ἀνέμενεν αὐτὸν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἐλφιστῶνος. Ὁ ἄγγλος οὗτος ναύαρχος διηυθύνθη τότε πρὸς τὸν παρὰ τὸ ἀκρωτήριον τῆς Μυκάλης στενὸν ὄρμον Τζεσμὲν, τὸν διαχωρίζοντα τὴν Χίον ἀπὸ τῆς παραλίας τῆς Ἀσίας, ὅπου εὐρίσκετο ὁ πολυάριθμος τουρκικὸς στόλος. Τὰ ῥωσικὰ πλοῖα ἦσαν μὲν κακῶς ὀπλισμένα, καὶ τὰ πληρώματα αὐτῶν ἀπετελοῦντο ἐκ διαφόρων φυλῶν Ἑλλήνων, Σλάβων καὶ Μαυροβουνίων· ἀλλ' ἦσαν ὑπέρτερα κατὰ τὴν τέχνην, κυβερνώμενα ὑπὸ ἄγγλου ναύαρχου. Ἡ ναυμαχία ἤρξατο τὴν νύκτα τῆς 6 πρὸς τὴν 7 Ἰουλίου 1770. Ὁ ῥωσικὸς στόλος ἐπωφελούμενος ἐκ τοῦ σκότους τῆς νυκτός, ἔπεμψε κατὰ τοῦ τουρκικοῦ στόλου πλοῖα πυρπολικά, ἐφ' ὧν ἐπέβαινον Ἕλληνες νησιῶται τοῦ ἀρχιπελάγους ὑπὸ ξένους ἀξιωματικούς. Τὸ πρῶτον πυρπολικὸν ἀπέτυχε τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ· ἀλλὰ τὸ δεύτερον προσεκολλήθη τοσοῦτον καλῶς ἐπὶ τινος τουρκικοῦ στόλου, ὥστε κατέκαυσεν αὐτό, καὶ αἱ φλόγες αὐτοῦ διαδοθεῖσαι εἰς τὰ παρακείμενα κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος τρία τουρκικὰ πλοῖα, μετέβαλον αὐτὴν εἰς πυρίνην ἄλυσιν, ἀποκλείουσαν τὴν ἐκ τοῦ λιμένος ἔξοδον. Ἐν τῷ στενῷ δὲ ὄρμῳ συνθλιβόμενος ὁ τουρκικὸς στό-

λος, καὶ ὑπὸ τε τῶν φλογῶν καὶ τῶν σφαιρῶν τῶν ἐκπυρσοκροτούντων πυροβόλων προσβαλλόμενος, κατεστράφη. Ἡ γῆ τῆς Χίου καὶ τῆς Σμύρνης ἐσειετο καὶ ἔτρεμεν ὑπὸ τὴν φοβεράν ταύτην ἔκρηξιν, οἱ δὲ κάτοικοι τῆς Χίου ἐθεώρουν ἐν ἐκστάσει ἐκ τῶν παραλίων τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην καταστροφὴν τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ἧτις ὅμως ἀπέβη ὀλεθρία τοῖς Ἑλλησι· διότι ὅσοι τῶν Τούρκων ἐσώθησαν ἐπὶ λέμβων εἰς τὴν ξηράν, ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῶν μάχῃ καὶ ἀγανακτήσει ἐνωθέντες μετὰ τῶν ἀτάκτων στρατιωτῶν τῆς Σμύρνης κατέσφαζαν πλῆθος Ἑλλήνων. Εἰς μάτην δὲ οὗτοι ἐζήτησαν βοήθειαν παρὰ τοῦ ῥωσικοῦ στόλου· ὁ Ὀρλώφ ἐφοβήθη νὰ ἐπιχειρήσῃ μακρὰν πολιορκίαν τῆς Χίου καὶ τῆς Σμύρνης, ἵνα μὴ οἱ ἄοπλοι αὐτῶν κάτοικοι κατακοπῶσιν ὑπὸ τῆς πολυαριθμοῦ τουρκικῆς φρουρᾶς πρὶν ἢ ἐλευθερωθῶσι. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀνεχώρησε μὲν ὁ Ὀρλώφ εἰς Ἰταλίαν καὶ ἀνεκλήθη ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ Ἐλφιστών· ὁ δὲ ῥωσικὸς στόλος ὑπὸ ναύαρχον τὸν Σπιριτώφ διεχείμασεν ἐν τῷ λιμένι τῆς Πάρου, καταλαβὼν τὴν νῆσον ταύτην καὶ τὰς ἄλλας Κυκλάδας ἄνευ ἀντιστάσεως τῶν Τούρκων, ὧν ὁ στόλος ἦτο ἤδη κατεστραμμένος. Ἀλλὰ μόλις ὁ χειμὼν παρήλθε, καὶ ὁ ῥωσικὸς στόλος, οὐτινος τὸ πλήρωμα προσεβλήθη ὑπὸ τινος ἐπιδημίας, ἀνεχώρησεν ἐξ Ἑλλάδος, ἐγκαταλιπὼν τοὺς κατοίκους αὐτῆς εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἐχθροῦ.

§ 18. Φοβερά ὑπῆρξεν ἡ ἐκδίκησις τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Ἑλλήνων μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ῥωσικοῦ στόλου, ὅστις παρεῖχεν αὐτοῖς ἀσθενῆ προστασίαν διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ· ἡ δὲ ἐκδίκησις αὕτη ἐπεξετάθη, καὶ ἐπὶ τῶν ἐλληνίδων πόλεων καὶ νήσων, αἵτινες δὲν συμμετέσχον τοῦ κινήματος τῶν Ῥώσων, ἐπὶ τῷ λόγῳ δῆθεν ὅτι αὐταὶ συνενοήθησαν κρυφίως μετ' αὐτῶν. Οἱ ὀρεσίβιοι καὶ ἀνδρείοι Σφακιανοὶ μέχρι τοῦδε ἔπεμπον δῶρά τινα τῇ Σουλτάνᾳ Βελιδίᾳ, εἰς τὴν ἀνήκον τὰ Σφακιά ὡς κληροδότημα, καὶ ἔζων ἐλεύθεροι ἐν τῇ ἐνδείᾳ αὐτῶν κυβερνώμενοι κατὰ τὰ ἀρχαῖα καὶ πατροπαράδοτα αὐτῶν ἦθη καὶ ἔθιμα. Ἡδὴ δὲ προσεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ πασᾶ τῆς Κρήτης, ὅστις ἐπελθὼν προσέβαλεν αὐτοὺς ἐπὶ τῶν

ὄρεων, κατέκαυσε τὰ χωρία αὐτῶν, κατέκοψε τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν νεολαίαν καὶ ὑπήγαγεν αὐτοὺς εἰς τὸν αἰσχρὸν κεφαλικὸν φόρον (χαράτσι), ὃν πρότερον οἱ δυστυχεῖς Σφακιανοὶ ἐντελῶς ἠγγούουν. Ἐν Φιλιππουπόλει ὡσαύτως οἱ Ὀθωμανοὶ κατεπίεζον τοὺς προεστῶτας, ἐδήμευον ἢ κατέστρεφον τὰς περιουσίας αὐτῶν καὶ ἐφόνευον ἀνιλεῶς τοὺς χριστιανούς· ἐν Λήμνῳ ἀπεκεφάλισαν τὸν ἀρχιερέα καὶ τοὺς προεστῶτας· ἐν Σμύρνῃ ἐφόνευσαν ἀδιακρίτως τοὺς ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Φωτεινῆς ἐξερχομένους χριστιανούς, καὶ ἐν Λαρίσση ἐφόνευσαν καὶ ἐγύμνωσαν τοὺς πλουσιωτέρους αὐτῆς κατοίκους καὶ κατεκρήμνισαν τὸν μόνον ἐν αὐτῇ ὑπάρχοντα χριστιανικὸν ναόν. Ἄπαντα τὰ ἐν Ἑλλάδι χωρία, ἅτινα ὑπεδέξαντο τοὺς Ῥώσους, ἐληλατήθησαν ἀσπλάγχχνως καὶ ἐπυρπολήθησαν· ὅσοι δὲ τῶν Ἑλλήνων εὐρέθησαν ἐνοπλοὶ ἐσφάγησαν, καὶ αἱ οἰκογένειαι αὐτῶν ὑπέκυψαν εἰς τὴν δουλείαν. Τότε κατεκαῆ καὶ ἡ νῆσος τῶν Σπετσῶν, ἧς πλεῖστοι κάτοικοι κατεσφάγησαν.

§ 19. Ἄλλὰ μέγιστα πρὸ πάντων ὑπῆρξαν τὰ δυστυχήματα, ἅτινα ὑπέστη ἡ Πελοπόννησος ἐκ τῶν εἰσβαλόντων εἰς αὐτὴν ἄλβανικῶν στιφῶν, ἅτινα ὑπερέβαλον κατὰ τὴν θηριωδίαν καὶ αὐτοὺς τοὺς καλέσαντας αὐτὰ Τούρκους. Οἱ Ἄλβανοὶ, ἀφοῦ κατέπαυσαν τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν χώραν ὡς στασιάσασαν, ἠρνοῦντο νὰ ἀπέλθωσιν ἐκεῖθεν ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι καθυστεροῦντο αὐτοῖς οἱ μισθοί, καὶ ἐξηκολούθουν βασανίζοντες ἀδιακρίτως Ἕλληνας καὶ Τούρκους· ἀλλ' ὑπὸ τὰ τεῖχη τοῦ Ναυπλίου προσεβλήθησαν πλεῖστοι Ἄλβανοὶ ὑπὸ Τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ μετὰ σπουδαίαν πάλην ἐγένετο τρομερὰ σφαγὴ αὐτῶν κατὰ τὴν ὑπὸ τὸν Ἴτσιακλὲν ἀκτὴν τοῦ Ναυπλίου, ἧτις ἔκτοτε ὠνομάσθη Ἄρβανιτιά, διότι ἐξ αὐτῆς οἱ Ἄλβανοὶ καθ' ἑκατοστυίας φονευόμενοι ἐβρίπτοντο εἰς τὴν θάλασσαν, ἧτις ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐξέβραζε πτώματα Ἄλβανῶν. Ἄλλὰ τὸ κύριον καὶ τὸ πολυαριθμότερον σῶμα τούτων διέμεινεν ἐν Τριπόλει· ἐξακολουθοῦν τὰς δρώσεις καὶ σφαγὰς ἐν Πελοποννήσῳ.

§ 20. *Συνθήκη τοῦ Καϊναρτσίου* (21 Ἰουλίου 1774). Τέσσαρα

ἔτη μετὰ τὴν ὀλεθρίαν διὰ τὴν Ἑλλάδα εἰσβολὴν τῶν Ῥώσων εἰς Πελοπόννησον ἢ αὐτοκράτειρα Δίκατερίνη ἐνδοῦσα εἰς τὰς προτροπὰς τῆς φιλοτοῦρκου Αὐστρίας, ἅμα δὲ ἰκανοποιηθεῖσα διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Κριμαίας, ὑπέγραψε τὴν 21 Ἰουλίου τοῦ 1774 τὴν συνθήκην τοῦ Καϊναρτσίου, δι' ἧς ἀπάσας τὰς νήσους τοῦ Ἀρχιπελάγους ἀπέδιδε τοῖς Τούρκοις. Καὶ προσετέθησαν μὲν ἐν τῇ συνθήκῃ ὅροι τινες ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν κατοίκων, οἷον γενικὴ αὐτῶν ἀμνηστία, ἐλευθέρᾳ ἐξάσκησις τῆς θρησκείας αὐτῶν καὶ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ παντός φόρου κατὰ τε τὸν χρόνον, καθ' ὃν διέτελουν ὑπὸ τοὺς Ῥώσους καὶ ἐπὶ δύο ἔτη μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς συνθήκης· ἀλλ' οὐδεὶς τῶν ὅρων τούτων ἐτηρήθη ὑπὸ τῶν ἀγρίων κατακτητῶν, καὶ ἐπέκειτο ἤδη ἡ καταστροφὴ ἀπάντων τῶν κατοίκων τῆς Πελοποννήσου. Ὁ Σουλτάνος μάλιστα καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν τοῦ Διβανίου αὐτοῦ ἔκλινον ὑπὲρ τῆς καταχθονίου ἀποφάσεως τοῦ νὰ ἐπιτρέψωσι τοῖς Ἀλβανοῖς ὅπως καταστρέψωσιν ἅπασαν τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν· ἀλλ' ἡ εὐφυῆς παρατήρησις τοῦ συνετοῦ ἀρχιναυάρχου *Χασάνου* εἰπόντος, ἀλλὰ τότε τίς θὰ πληρῶνῃ τὸ χαράτσι (τὸν κεφαλικὸν φόρον); ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ἐκ βεβαίας καταστροφῆς. Ἡ γνώμη τοῦ τούρκου ἀρχιναυάρχου ἦ τοῦ Καπετὰν Πασᾶ, ὡς ὠνόμαζον αὐτὸν οἱ Τούρκοι, ὑπερίσχυσε ἐν τῷ Διβανίῳ τοῦ Σουλτάνου, καὶ ἐπεφορτίσθη οὗτος νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν τάξιν ἐν Πελοποννήσῳ καὶ νὰ διασώσῃ τὰ λείψανα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὅπως παρ' αὐτῶν λάβῃ ὀλόκληρον τὸ χαράτσι, καὶ τοὶ σπουδαῖως ἐλαττωθέντος τοῦ πληθυσμοῦ ἐκ τῶν τελευταίων σφαγῶν καὶ τῆς χώρας καταστραφείσης ἐκ τῶν ἀκαταπαύστων δηλώσεων καὶ ἐμρησμῶν τῶν Τουρκαλβανῶν.

§ 21. *Καταστροφὴ τῶν Ἀλβανῶν ἐν Τριπόλει ὑπὸ τοῦ Χασάν πασᾶ* (Ἰούλιον 1779). Ὁ *Χασάν πασᾶς*, ἐννοήσας, ὅτι ἄνευ τῆς ἐπικουρίας τῶν ἐκ τῶν ὀρέων Ἑλλήνων κλεπτῶν, ὧν τὸν ἀριθμὸν ἐπηύξησε σπουδαίως ἢ πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν πεδιάδων τυραννία τῶν Ἀλβανῶν, δὲν ἠδύνατο νὰ καταβάλλῃ τὰ φοβερὰ ἀλβανικὰ στίφη; ἐκάλεσεν αὐτοὺς ὡς βοηθοὺς, προμηθεύσας

αὐτοῖς ὅπλα καὶ πολεμοφόδια, καὶ ὑποσχεθεῖς ἀμνηστειάν διὰ τὸ παρελθόν καὶ ἀμοιβὰς μεγάλας ἐν τῷ μέλλοντι. Οἱ ὄρεινοὶ κλέπται, ἐν οἷς διέπρεπον ὁ Ἀναγνώστης Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ πατήρ τοῦ βραδύτερον ἐξόχου ἀρχηγοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνου, ἐδέξαντο μετὰ χαρᾶς τὴν πρόσκλησιν τοῦ Χασάν πασᾶ, καὶ καταβάντες ἐκ τῶν κρησφυγέτων αὐτῶν, συνηνώθησαν μετὰ τῶν δυνάμεων τοῦ Χασάν πασᾶ, καὶ κατετρόπωσαν τὸ κυριώτερον σῶμα τῶν Ἀλβανῶν, ὃν ἐστρατοπεδευμένον ἐξωθεν τῆς Τριπόλεως. Ἐκ τῶν κεφαλῶν δ' αὐτῶν ἤγειρεν ὁ Χασάν πασᾶς πυραμίδα πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Τριπόλεως, καὶ καταδιώξας τοὺς περισωθέντας, διερχομένους πανταχόσε διὰ χώρας ἐχθρικῆς, ἐξωλόθρευσεν αὐτοὺς ἐν τινι χειμάρρῳ παρὰ τὰ μεθόρια τῆς Πελοποννήσου, ὅστις ἔτι καὶ νῦν καλεῖται στερόν τῆς σφαγῆς. Μετὰ δὲ τὴν σφαγὴν τῶν Ἀλβανῶν ὁ Χασάν πασᾶς δὲν ἐφύλαξε τὴν ὑπόσχεσιν αὐτοῦ πρὸς τοὺς κλέπτας, διότι κατεδίωξεν αὐτοὺς ὡς ἐπικυνδύονους συμμάχους, καὶ ἠνάγκασε νὰ ἐπανεέλθωσιν εἰς τὰ ὄρη· τὸν δὲ Κωνσταντῖνον Κολοκοτρώνην, ὅστις ἔμεινεν ἐν τῇ πεδιάδι ὑπεθυμίζων τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ Χασάν πασᾶ, συλλαβόντες οἱ Τοῦρκοὶ καὶ ἀλυσιδέσαντες, ὑπέβαλον εἰς φοβεράς βασάνους, ἐξ ὧν ἐξέπνευσε.

§ 22. *Ἡμιαρξαρχισία Μάρης*. Τότε διενόηθη ὁ Χασάν πασᾶς νὰ καθυποτάξῃ καὶ τὴν Μάρην, καὶ νὰ καθυποβάλλῃ τοὺς ἀνυποτάκτους Λάκωνας ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγόν. Ἄλλ' ἔσωσεν αὐτοὺς ἡ φρόνησις τοῦ διερμηνέως τοῦ τουρκικοῦ στόλου Νικολάου Μαυρογένους, καταπίσαντος τὸν τοῦρκον ἀρχιναύαρχον, ὅπως ἐπιτρέψῃ αὐτοῖς νὰ κυβερνῶνται ὑπὸ ἐντοπίου ἡγεμόνος (Βέη καλουμένου), καταβάλλοντες τῷ Σουλτάνῳ ἐτήσιον φόρον 30,000 γροσιῶν ὡς σημεῖον ὑποταγῆς.

§ 23. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ θλιβερόν τέλος τῆς ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείας τῆς Ρωσσίας Δικατερίνης Β' ὑποκινηθείσης Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἐν ἔτει 1769. Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἔπαθε τότε ἐπὶ δεκαετίαν μέχρι τῆς καταστροφῆς τῶν Ἀλβανῶν ἐν ἔτει 1779

συμφορὰς ἀπεριγράπτους· διότι πλὴν τῆς γεννικῆς δηώσεως καὶ καταστροφῆς τῆς γῶρας αὐτοῦ, ἀπώλεσεν 100,000 κατοίκων πάσης ἡλικίας καὶ παντὸς φύλου, τοὺς μὲν σφαγέοντας τοὺς δὲ ἐξανδραποδισθέντας.

§ 24. Ἐξακολούθησις φιλοδόξων σχεδίων αὐτοκρατείας Αἰκατερίνης. Ἡ ὁσημέραι αὔξουσα ἐξασθένησις τοῦ τουρκικοῦ κράτους καὶ οἱ τελευταῖοι θρίαμβοι τῶν ὅπλων τῆς αὐτοκρατείας Αἰκατερίνης κατέστησαν αὐτὴν τοσοῦτον φιλοδόξον, ὥστε ἀναγνοῦσα ποτὲ ἐπὶ τῆς θριαμβευτικῆς ἀψίδος, ἣν ἤγειρεν αὐτῇ ἐν *Χερσονήσῳ* παρὰ τὴν Σεβαστούπολιν ὁ εὐνοούμενος αὐτῆς *Ποτεμκῖνος*, τὴν ἐπιγραφὴν «*Ἐντεῦθεν ἡ ὁδὸς τοῦ Βυζαντίου*», δὲν ὑπέκρυπτε πλέον τὸ σχέδιον αὐτῆς τοῦ νὰ διαμελίσῃ τὴν Τουρκίαν καὶ νὰ θέσῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ῥῶσσον ἡγεμόνα, τὸν ἔγγονον αὐτῆς *Κωνσταντῖνον*, περὶ οὗ κατέβαλε πᾶσαν φροντίδα, ὅπως καταστήσῃ αὐτὸν δημοτικώτατον καὶ ἀξιαγάπητον τοῖς Ἕλλησι. Καὶ πρῶτον μὲν οὗτος ἔφερεν ὄνομα προσφιλὲς τοῖς Ἕλλησιν· ἐκτὸς δὲ τούτου, ἀνέθρεψεν αὐτὸν δι' ἑλληνίδων τροφῶν, ἃς ἔλαβεν ἐκ τῆς νήσου Νάξου, ἐνέδυσε τὴν ἑλληνικὴν ἐνδυμασίαν, περικύκλωσε δι' ἑλληνοπαίδων, ὅπως μάθῃ καλῶς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, καὶ ἐσχημάτισε σῶμα δορυφόρον ἐκ 200 Ἑλλήνων, ὅπερ ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πυρὴν πολυαριθμοτέρου ἑλληνικοῦ στρατοῦ, μέλλοντος νὰ συντελέσῃ πρὸς κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐφιλοξένει δ' ἐν τῷ κράτει καὶ τῷ στρατῷ αὐτῆς πάντα Ἕλληνα φυγάδα, καὶ ἐπεδαψίλευεν αὐτοῖς ἰσχυρὰν προστασίαν.

§ 25. Πρόσδος ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ. Ἄλλ' ἐκεῖνο, ὅπερ ὑπὸ ἐθνικὴν ἐποψίν ὠφέλησε τοὺς Ἕλληνας, ἦτο ἡ ἐν ἔτει 1779 συμομολογηθεῖσα μετὰ τῆς Πύλης ἐμπορικὴ συνθήκη, δι' ἧς ἀνεγνωρίσθη ὑπὲρ τῶν νησιωτῶν τοῦ ἀρχιπελάγους τὸ δικαίωμα τοῦ φέρειν ῥωσσικὴν σημαίαν, ὅπερ τὰ μέγιστα συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τὴν αὔξησιν τοῦ πλούτου τῶν Ἑλλήνων. Ἐκτοτε τὰ πλοῖα τῆς Ἰδρας, τῶν Σπετσῶν, καὶ τῶν Ψαρῶν,

πλέοντα ἐλευθέρως τὰς θαλάσσας ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ῥωσσι-
κῆς σημαίας, καὶ ἐπανερχόμενα μετὰ πολλοῦ πλούτου, ἐπέξετεινον
βαθμηδὸν τοὺς πλόας αὐτῶν μέχρις Ἀμερικῆς, καὶ οἱ Ἕλληνες σὺν
τῇ προσκτήσει νέου πλούτου, ἠύξανον καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν πλοίων
αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ πολλάκις κατὰ τὴν Βόρειον Ἀφρικὴν προσε-
βάλλοντο ὑπὸ πειρατῶν Ἀλγερίων, ἐξώπλισαν τὰ πλοῖα ταῦτα
διὰ πυροβόλων ὡς πολεμικά, καὶ ἀποκρούοντες τὰς ἐφόδους τῶν
πειρατῶν, ἐγυμνάζοντο ἐν ταῖς συμπλοκαῖς ἐκείναις καὶ καθί-
σταντο ἄριστοι ναῦται ἐν τοῖς κινδύνοις. Ἡ δὲ ἔκρηξις τῆς Γαλ-
λικῆς ἐπαναστάσεως, ἣτις συνετάραξεν ἅπασαν τὴν Εὐρώπην,
ὑπῆρξε λίαν εὐνοϊκὴ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν
ἐμπορικῶν αὐτοῦ σχέσεων καὶ τῆς συχνῆς αὐτοῦ συκοινωνίας
μετὰ τῶν πεπολιτισμένων λαῶν τῆς Δύσεως, ὧν τὰς φιλελευθέ-
ρους ιδέας μετεφύτευεν εἰς τὸ γόνιμον ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος. Τά-
χιστα δὲ τὸ ἐμπόριον τῆς Μεσογείου περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλ-
λῆνων, οἵτινες αὐξήσαντες τὰ πλούτη αὐτῶν, κατεσκευάζον μεί-
ζονα πλοῖα, ἅτινα μετέφερον εἰς τοὺς λιμένας τῆς Ἰταλίας καὶ
τῆς Ἰσπανίας τὰ πολύτιμα προϊόντα τῆς Ἀσίας, καὶ ἐπώλουν ἐν
Μασσαλίᾳ τὸν σῖτον τῆς Ἑλλάδος λαμβάνοντες ὡς ἀντάλλαγμα
ὑφάσματα καὶ μεταξωτὰ ἐνδύματα τῆς Λυῶνος (τοῦ Λουγδούνου).

§ 26. Ἀαλῆ Πασᾶς καὶ Σουλῳῳται. Ὁ διορισμὸς τοῦ Ἀαλῆ
Πασᾶ ὡς διοικητοῦ τῆς Ἠπείρου κατέστησε τὴν θέσιν τῶν Ἑλ-
λῆνων ἀπελπιστικωτέραν ἢ πρότερον. Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς, υἱὸς ὧν
Βέη τινὸς τοῦ Τεβελειοῦ, πόλεως τῆς Ἀλβανίας, διατελέσας κατὰ
τὴν νεότητά αὐτοῦ φοβερὸς ληστής, κατόπιν κατασφάξας τοὺς ἐπι-
σημοτέρους κατοίκους τῆς πόλεως Τεβελειοῦ, ἐγένετο ἀρχηγὸς
αὐτῆς. Μετὰ δὲ ταῦτα καταγγείλας τὸν Σελίμην, πασᾶν τοῦ
Δελβίνιου, μιᾶς τῶν τριῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἠπείρου, ὡς συνεννοού-
μενον μετὰ τῶν Ἑνετῶν, ἐπεφορτίσθη τὴν δολοφονίαν τοῦ Πασᾶ
τούτου, καὶ μετὰ τὴν δολοφονίαν ἔλαβεν ὡς ἀμοιβὴν τὴν θέσιν αὐ-
τοῦ καὶ τὴν διοίκησιν τῆς Θεσσαλίας καὶ μέρους τῆς Ἠπείρου·
ἐκεῖθεν δ' ἐπέξετεινε τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ εἰς Μακεδονίαν καὶ τὸ

πλείστον τῆς Βοιωτίας καὶ Ἀκαρνανίας καὶ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἄρτης καὶ Πρεβέζης. Ὁ Βεζύρης δ' οὗτος τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῶν Τρικάλων, ἔχων μαχιμώτατον στρατὸν 10—12000 ἀνδρῶν καὶ ἄπειρα πλούτη ἐξ ἀρπαγῶν καὶ κλοπῶν, ἐκράτει διὰ τοῦ φόβου ὑπὸ τὸν τυραννικὸν αὐτοῦ ζυγὸν 2,000,000 Ἀλβανῶν, Ἑλλήνων καὶ Τούρκων. X

§ 27. Ὁ ἄγριος χαρακτήρ τοῦ αἰμοβόρου Ἀαλῆ Πασᾶ εἶχε σβέσει τὰς τελευταίας λάμψεις τῆς χριστιανικῆς ἐλευθερίας ἐν Ἡπείρῳ, καὶ εἰς μόνος λαὸς διέσωζεν ἔτι αὐτονομίαν τινὰ ἐν Ἡπείρῳ, οἱ Σουλιῶται, πρὸ μιᾶς ἑκατονταετηρίδος μεταναστεύσαντες ἐκ τῶν ὑποδουλωθέντων πεδινῶν μερῶν εἰς τὰ ὄρεινά χωρία τοῦ Σουλίου, καὶ ἐπὶ τῶν δυσπροσίτων αὐτῶν βράχων ἰδρύσαντες ἀποικίαν αὐτόνομον, ἀσχολουμένην περὶ τὴν φύλαξιν τῶν ποιμνίων τὴν ἀρπαγὴν καὶ τὸν πόλεμον. Οἱ Σουλιῶται, ἐνθάρρυνθέντες καὶ ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείας τῆς Ῥωσσίας Αἰκατερίνης Β' ἐν ἔτει 1790, δὲν ἐδίστασαν νὰ κατέλθωσιν εἰς τὰς πεδιάδας. Βοηθούμενοι δὲ ὑπὸ τινῶν ἀρχηγῶν τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἡπείρου καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀνδρούτσου προσέβαλον καὶ ἐνίκησαν τὸν Ἀλβανικὸν στρατὸν τοῦ Ἀαλῆ Πασᾶ· μετὰ δὲ τὴν μάχην ἐπεμψαν διὰ τριμελοῦς πρεσβείας πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν Αἰκατερίνην λαμπρὸν τινα ὄπλισμόν, ὃν εἶχον σκυλεύσει ἐκ τοῦ παρ' αὐτῶν φονευθέντος υἱοῦ τοῦ Πασᾶ. Ἡ αὐτοκράτειρα ὑπεδέξατο αὐτοὺς λίαν φιλοφρόνως, ὑποσχεθεῖσα αὐτοῖς τὴν ζητουμένην βοήθειαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀρπαγέντος ἑλληνικοῦ κράτους· μετὰ δὲ ταῦτα ὠδηγήθησαν παρὰ τῷ νέῳ μεγάλῳ Δουκὶ Κωνσταντίνῳ, τῷ προωρισμένῳ αὐτοκράτορι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὃν οἱ Ἕλληνες πρέσβεις προσεφώνησαν Ἑλληνιστί, καὶ ἐκεῖνος ἀπήντησεν ἐπίσης Ἑλληνιστί· «ὕπάγετε καὶ εἴθε νὰ ἐκπληρωθῶσιν οἱ πόθοι ὑμῶν».

§ 28. Θάνατος Ἀνδρούτσου. Μετὰ τὴν νίκην, ἣν ἤραναντο οἱ Σουλιῶται κατὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀαλῆ Πασᾶ, ὑπογραφείσης ἐν Ἰασίῳ τῆς μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ῥωσσίας εἰρήνης, ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἀπότομα αὐτῶν ὄρη, ἀναμένοντες καταλληλοτέραν εὐκαιρίαν

πρὸς ἐκδίκησιν αὐτῶν κατὰ τοῦ Ἀαλῆ πασᾶ· οἱ δὲ κλέπται ἐ-
 πανῆλθον εἰς τὰ πρῶην αὐτῶν κρησφύγετα, καὶ ὁ Ἀνδρούτσος ζη-
 τήσας νὰ διέλθῃ διὰ τῆς Ἐνετίας, ὅπως μεταβῆ εἰς τὴν Ῥωσ-
 σίαν, συλληφθεὶς ὑπὸ τῆς Ἐνετικῆς κυβερνήσεως παρεδόθη εἰς
 τὴν Τουρκίαν, καὶ καθεύρθη ἐν ταῖς εἰρκταῖς τῆς Κωνσταντινου-
 πόλεως, ὅπου μετ' ὀλίγον ἀπεβίωσεν.

§ 29. Ἀναρέωσις πολέμου Σουλιωτῶν κατὰ Ἀαλῆ Πασᾶ. Ὁ
 Ἀαλῆ πασᾶς ἠττηθεὶς ἐν ἔτει 1788 ὑπὸ τῶν Σουλιωτῶν, ἐζή-
 τησε μετὰ δύο ἔτη νὰ μεταχειρισθῆ τὴν πονηρίαν πρὸς καθυπό-
 ταξιν αὐτῶν. Προσποιεθεὶς, ὅτι ἐμελλε νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τοῦ
 Ἀργυροκάστρου τῆς Ἠπείρου, ἐζήτησεν ἐπικουρίαν παρὰ τῶν Σου-
 λιωτῶν, ὑποσχόμενος αὐτοῖς διπλάσιον μισθὸν τοῦ χορηγουμένου
 τοῖς Ἄλβανοῖς. 70 Σουλιῶται προσῆλθον ὡς ἐπίκουροι ὑπὸ τὸν
 Λάμπρον Τζαβέλαν. Ἀλλὰ συλλαβὼν αἴφνης αὐτοὺς ὁ Ἀαλῆς δι'
 ἀπάτης, τοὺς μὲν 69 ἐξ αὐτῶν ἐπεμψε δεδεμένους ὡς αἰχμαλώτους
 εἰς Ἰωάννινα, τὸν δὲ Τζαβέλαν ἐκράτησε παρ' ἑαυτῷ, καὶ ἠπέι-
 λησεν αὐτὸν διὰ θανάτου, ἐὰν μὴ παραδώσῃ τὸ Σοῦλι. Ὁ Τζαβέ-
 λας ὑπεσχέθη τὴν παράδοσιν τοῦ Σουλίου, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦ
 νὰ ἀπολύσῃ αὐτόν, ὅπως ἐνεργήσῃ, νὰ λάβῃ δ' ἄντ' αὐτοῦ ὁ-
 μηρον τὸν υἱὸν αὐτοῦ Φώτην. Τούτου δὲ γενομένου, ὁ Λάμπρος
 Τζαβέλας ἔγραψεν αὐτῷ ἐπιστολήν, ἣτις περιεῖχεν ἐν τέλει τὰς
 ἐξῆς λέξεις: «Προχῶρει λοιπόν, προδότα, καὶ μόνῃ ἡ ἐπιθυμία τῆς
 ἐκδικήσεως μὲ κυριεύει. Ἐγὼ ὁ ἀδιάλλακτος ἐχθρὸς σου Τζα-
 βέλας».

§ 30. Ὁ Ἀαλῆς ἐβάδισε μετὰ πολλῶν Τουρκαλθανῶν κατὰ
 τῶν Σουλιωτῶν, ὧν τὴν ἀρχηγίαν εἶχεν ὁ Τζαβέλας καὶ ὁ Βό-
 τζαρης, καὶ προὐχώρησε τὴν 20 Ἰουνίου τοῦ 1792 μέχρι τῶν
 στενῶν τῶν κορυφῶν τῶν ὄρεων τοῦ Σουλίου, τῶν φυλαττομένων
 ὑπὸ 1300 Σουλιωτῶν καὶ ἐκεῖθεν μέχρι τοῦ χωρίου Κιάφα, ὁ-
 πότεν ἀποσύρονται οἱ Σουλιῶται ἀναβάντες μέχρι τοῦ Σουλίου,
 τοῦ ὑπὸ βράχων καὶ δασῶν προστατευομένου. Ἐκεῖθεν δ' ἐκπέμ-
 πουσι φονικώτατον πῦρ κατὰ τῶν Ἄλβανῶν, καὶ αὐταὶ αἱ γυναί-

κες, ἔχουσαι ἐπὶ κεφαλῆς τὴν σύζυγον τοῦ Τζαβέλα *Μόσχο*, παρορμῶσι τοὺς ἄνδρας. Οἱ ἀρχηγοὶ τότε Βότζαρης, Τζαβέλας καὶ Ζέρβας ἐμψυχοῦσι τοὺς ὑπ' αὐτοὺς ἀνδρείους Σουλιώτας, καὶ διατάσσουσιν αὐτοὺς νὰ ἐπιπέσωσι ξιφῆρεις κατὰ τῶν ἤδη ἀποδεδειγμένων Ἀλβανῶν. Οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγὴν, καταλιπόντες τὰ ὄπλα καὶ τὰς ἀποσκευὰς αὐτῶν, ὁ δὲ Ἀαλῆ πασᾶς κατέφυγεν ἐν μεγάλῃ σπουδῇ εἰς τὰ Ἰωάννινα. Ἐκεῖθεν δὲ συνωμολόγησε πρὸς τοὺς Σουλιώτας εἰρήνην, ἣν ἐτήρησε πιστῶς ἐπὶ ἑπταετίαν, καὶ δι' ἧς ἀπέδωκε μὲν τὸν Φῶτην καὶ τοὺς λοιποὺς Σουλιώτας αἰχμαλώτους, ἐξηγόρασε δὲ τοὺς αἰχμαλώτους Ἀλβανοὺς ἀντὶ λίτρων 100,000 γροσιῶν.

§ 31. Ἄλλ' ἐν ἔτει 1800 ὁ Ἀαλῆ πασᾶς ἐπανῆλθε μετὰ 20 χιλιάδων ἀνδρῶν κατὰ τῶν Σουλιωτῶν, ὧν τὴν ἀρχηγίαν ἀνέλαβεν ὁ Φῶτος Τζαβέλας. Οὗτος ἐνεδρεύσας καθ' ὁδὸν μετὰ 200 μόνων ἀνδρῶν καὶ καταστρέψας σῶμα ἐχθρικὸν ἐξαπλάσιον τὸν ἀριθμὸν κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1800 ἔτους, τοσοῦτον τρόπον ἐνέπνευσεν εἰς τὸν Ἀαλῆ πασᾶν, ὥστε ἀπεφάσισεν, οὗτος νὰ κυριεύσῃ τὸ Σοῦλι μόνον διὰ τῆς πείνης, καὶ περιεκύκλωσεν αὐτὸ πανταχόθεν. Ἡ πολιορκία αὕτη, παραταθείσα ἐννέα περίπου μῆνας, περιήγαγεν εἰς στενόχωρον θέσιν τοὺς Σουλιώτας ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τροφῶν. Ἀλλὰ 400 περίπου ἄνδρες καὶ 170 γυναῖκες, ἀποτελέσαντες ἐν ἀπόσπασμα, διῆλθον ὑπὸ τὸ σκότος τῆς νυκτὸς τὰς φυλακὰς τῶν Μουσουλμάνων, καὶ μεταβάντες εἰς Πάργαν, ἐφορτώθησαν ζωοτροφίας καὶ ἐπανῆλθον πάλιν ἀνενόχλητοι εἰς τὸ Σοῦλι. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ὁ Ἀαλῆ πασᾶς κατὰ διαταγὴν τῆς Πύλης ἐβάδισε κατὰ τοῦ Πασᾶ τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἐπαναστάντος, καὶ οἱ Σουλιῶται, εἰσαγαγόντες κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ ἄφθονα τρόφιμα, παρεσκευάσθησαν εἰς νέαν μάχην· ἀλλὰ δυστυχῶς ἐνδόντες εἰς εἰσηγήσεις τῶν ἐχθρῶν τοῦ Φῶτου, ἐξορίζουσιν αὐτόν. Ὁ Ἀαλῆ πασᾶς, ἐπανελθὼν ἐξ Ἀδριανουπόλεως προτείνει πάλιν τοῖς Σουλιώταις εἰρήνην. Μετὰ μακροῦς δὲ καὶ αἱματηροῦς ἀγῶνας, ἀφοῦ κατεστενοχωρήθησαν ἐπὶ ξηροῦ καὶ στενοῦ ἀσύλου, στερούμενοι ἐπὶ 7

ἡμέρας ὕδατος, προτείνουσι νὰ υπογράψωσι συνθήκην, δι' ἧς νὰ ἀφεθῶσιν ὅσοι ἂν βούλωνται μετὰ τῶν ὄπλων καὶ τῆς περιουσίας αὐτῶν. Ὁ υἱὸς τοῦ Ἀαλῆ πασᾶ Βελῆς παρεδέξατο τὰς προτάσεις τῶν Σουλιωτῶν, καὶ τὴν 12 Δεκεμβρίου 1803 ὑπέγραψε ἡ συνθήκη. Οἱ Σουλιῶται ἐξεληθόντες ἔνοπλοι, καὶ ἔχοντες ἐν τῷ μέσῳ

ΡΗΓΑΣ Ο ΦΕΡΑΪΟΣ

τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν, διηρέθησαν εἰς δύο σώματα, καὶ τὸ μὲν πολυπληθέστερον ὑπὸ τὸν Φῶτον καὶ τὸν Δῆμον Τζαβέλαν διηυθύνθη πρὸς τὴν Πράγαν, τὸ δ' ἕτερον ὑπὸ τὸν Βότζαρην εἰς δύσβατόν τι ὄρος πλησίον τοῦ Σουλίου, Ζαλδγκον καλούμενον. Ἀλλ' ὁ Ἀαλῆ πασᾶς, ἀθετήσας τὴν συνθήκην, προσβάλλει τοὺς

ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Ζαλόγκου Σουλιώτας μετὰ 4000 Τούρκων καὶ ἰσχυροῦ πυροβολικοῦ. Μετὰ αἱματηρὰν δὲ συμπλοκὴν ἐξήκοντα Σουλιώτισαι, κρατοῦσαι ἐν ταῖς ἀγγάλαις τὰ ἑαυτῶν τέκνα, ἀπελπισθεῖσαι, ῥίπτουσιν αὐτὰ εἰς τὸ βάραθρον, καὶ αὐταὶ κρατούμεναι ἀπὸ τῶν χειρῶν ἐσχημάτισαν νεκρώσιμον χορόν, εἰς οὗ καθ' ἑκάστην στροφήν ἀνὰ μία Σουλιώτις ἀποσπασμένη ἐκρημνίζετο εἰς τὸ βάραθρον καὶ ἀπέθνησκεν, ἵνα μὴ παραδοθῆ ζῶσα εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τουρκαλβανῶν. Μόλις δ' 150 ἐκ τῶν εἰς Ζαλόγκον καταφυγόντων Σουλιωτῶν διεσώθησαν μετὰ τοῦ Βότζαρη εἰς Πάργαν, ὑπερασπιζομένην ὑπὸ τῆς ῥωσικῆς σημαίας, ἅπαντες δ' οἱ λοιποὶ κατεσφάγησαν ὑπὸ τοῦ Ἀαλῆ πασᾶ.

§ 31. *Ῥήγας ὁ Φεραῖος.* Ἐνῶ ἐξηκολούθουν ἔτι οἱ ἥρωϊκοὶ ἀγῶνες τῶν Σουλιωτῶν πρὸς τὸν αἰμοδόρον τύραννον τῆς Ἠπείρου Ἀαλῆ πασᾶν, συνέλαβεν ὁ μεγαλεπήβολος Ῥήγας Φεραῖος τὴν μεγάλην ιδέαν τοῦ νὰ ἐγείρῃ εἰς ἐπανάστασιν ἅπαν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Ὁ φιλόπατρις οὗτος ἀνὴρ, γεννηθεὶς ἐν ἔτει 1755 ἐν Βαλεστίνῃ (Φεραῖς) τῆς Θεσσαλίας, καὶ εὐρείας λαβῶν ἐν Εὐρώπῃ γνώσεις, ἐζήτηε νὰ διεγείρῃ τὸν ἐνθουσιασμόν τῶν ὀρεισιῶν ἀρματωλῶν καὶ κλεπτῶν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς προσφιλοῦς αὐτῶν πατρίδος. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἦλθεν εἰς συνέντευξιν καὶ συνεννόησιν μετὰ πολλῶν ἐξ αὐτῶν, καὶ πρὸς τοὺς νέους τούτους Ἡρακλεῖς, πρὸς τοὺς ἰππότας τούτους τῆς Ἑλλάδος, ὁ νέος Τυρταῖος τῶν Ἑλλήνων ἀπήθυσεν ἐν ἔτει 1798 ἐκ τῆς πρωτεύουσας τῆς Αὐστρίας τοὺς ἐνθουσιώδεις καὶ ὠραίους ἐκείνους στίχους:

«Ὡς πότε παλληκάρια νὰ ζῶμεν στὰ στενὰ

«Στοὺς βράχους σὰν λιοντάρια σταῖς τρύπαις στὰ βουνά», δι' ὧν παρῶρμα αὐτοὺς νὰ ἐνωθῶσι καὶ νὰ κατέλθωσι εἰς τὰς πεδιάδας, ὅπως ἀνακτήσωσι τοὺς ἀγρούς καὶ τοὺς τάφους τῶν πατέρων αὐτῶν. Ἴνα δὲ διευκολύνη τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ὑπεκίνησεν εἰς ἐπανάστασιν ἰσχυρὸν Τούρκον δυνάστην τοῦ Βιδινίου, καὶ μετέβη ἔπειτα εἰς Βιέννην, ἵνα ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων. Ἐκεῖθεν δὲ κατέβη εἰς Γερ-

γέστην, να μεταβῆ εἰς Ἑνετίαν καὶ συνεννοηθῆ μετὰ τοῦ στρατηγοῦ τῆς Γαλλικῆς δημοκρατίας Ναπολέοντος Βοναπάρτου, ὄντος διατεθειμένου μετὰ τὰς λαμπρὰς αὐτοῦ ἐν Ἰταλίᾳ νίκας νὰ συμπράξῃ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος· ἀλλὰ καταμνηθεὶς εἰς τὴν ἐπιτόπιον ἀρχὴν, συλλαμβάνεται κατὰ Μάϊον τοῦ 1798, καὶ ἀπαχθεὶς εἰς Βιέννην, παραδίδεται μετὰ ἐπτὰ ἐκ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ εἰς τὴν τουρκικὴν ἀρχὴν κατ' ἀπαίτησιν αὐτῆς, καὶ θανατοῦται ἐν Βελιγραδίᾳ τῆς Σερβίας ἀνακράζων· «οἱ Ἕλληνες θέλουσι ποτε ἐκδικηθῆ τὸν θάνατόν μου».

§ 33. *Φιλικὴ Ἑταιρία* (1814). Πρῶτος ὁ *Ῥήγας ὁ Φεραῖος* ἵδρυσεν *ἑπταμελῆ μυστικὴν Ἑταιρίαν*, ἣτις πρὸ τοῦ ἀποφασισθέντος ἐν ἔτει 1792 ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας πολέμου κατὰ τῶν Τούρκων περιήρχετο τὰς διαφόρους ἑλληνικὰς χώρας, ὅπως προπαρασκευάσῃ τὰ πνεύματα τῶν κατοίκων εἰς νέους ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῶν ἀγῶνας. Τελευταῖον δ' ἐν ἔτει 1814 ὀλίγοι τινὲς φιλοπάτριδες Ἕλληνες ἐν Ὀδησσῶ, λαβόντες, ὡς φαίνεται, τὴν πρῶτην ὄθησιν ἐκ τῶν ἐν Πετροπόλει τότε διαμενοντῶν ἐπιφανῶν Ἑλλήνων *Ἰωάννου Καποδιστρίου* καὶ *Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου*, τοῦ μὲν πρώτου μυστικοσυμβούλου, τούτου δὲ ὑπασπιστοῦ καὶ στρατηγοῦ τοῦ κραταιοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας *Ἀλεξάνδρου*, ἵδρυσαν Ἑταιρίαν μυστικὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Φιλικὴ Ἑταιρία*, ἧς σκοπὸς ἦτο ἡ διάδοσις καὶ ἀνάπτυξις τῆς παιδείας καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ ζήλου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους πρὸς παρασκευὴν αὐτοῦ εἰς γενικὴν κατὰ τῶν Τούρκων ἐπανάστασιν. Ἀπόστολοι ἐκ Ῥωσσίας διεσπάρησαν ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, οἵτινες κατηχοῦντες τάχιστα περιέλαβον εἰς τὴν Ἑταιρίαν αὐτῶν πολυαριθμούς Ἕλληνας λογίους, πολιτικούς ἀνδρας, ἀρχιερεῖς, ἐμπόρους, ναυτικούς καὶ ἀρματωλοὺς, εἰς οὓς ἀνερέπιζον τὰς ἐλπίδας περὶ ἰσχυρᾶς τινος ὑποστηρίξεως τῆς Ἑλλάδος, ἀφοῦ προηγουμένως ὠρχίζον τοὺς μεμνημένους νὰ μὴ ἐξετάσῃσι πότεν ἐμελλε νὰ προέλθῃ ἡ ὑποστήριξις αὕτη καὶ νὰ τηρήσῃσι μυστικὴν τὴν Ἑταιρίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

Καταστροφή Ἀαλῆ Πασᾶ. — Ἐπανάστασις ἐν Μολδοβλαχίᾳ. — Ἡ ἐν Δραγατσανίῳ μάχη. — Σφαγὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει.

§ 34. Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία εἶχεν ὀρίσει τὸ ἔτος 1825 πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς μεγάλης αὐτῆς ιδέας, ὅπως δοθῇ ὁ ἀναγκαῖος καιρὸς πρὸς προδιάθεσιν καὶ προπαρασκευὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους διὰ τὴν μεγάλην ταύτην καὶ λίαν ἐπικίνδυνον ἐπιχείρησιν· ἀλλὰ πολλοὶ ἀπροσδόκητοι περιστάσεις καὶ κατ' ἐξοχὴν ἡ μεταξὺ τοῦ Ἀαλῆ Πασᾶ καὶ τῆς Πύλης ῥήξις ἐν ἔτει 1820 ἐπέσπευσαν τὴν ἐκρηξίν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Ἐκ τοῦ ἐμφυλίου τούτου πολέμου τῶν Τούρκων ἐπῆλθε τοιαύτη μεταβολὴ εἰς τὰ πνεύματα τῶν Ἑλλήνων, ὥστε, καὶ περ τῶν πάντων στερούμενοι καὶ μὴ ἔχοντες ἀρκούσας πολεμικὰς προπαρασκευάς, ἐνόμισαν ὅμως κατάλληλον τὴν εὐκαιρίαν, ὅπως προβῶσιν εἰς ἔργα. Ὡστε ὁ αἰμοβόρος Ἀαλῆ Πασᾶς, ὁ ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη προξενήσας τὸν θάνατον εἰς τοὺς ἀνδρειότερους ἀρματωλοὺς καὶ κλέπτας, τὸ τέρας, ὅπερ ὑπερέβη κατὰ τὴν ὠμότητα καὶ αὐτὸν τὸν Νέρωνα καὶ Καλιγούλαν, ἦτο ἤδη προωρισμένον νὰ καταστῇ τὸ κυριώτερον ὄργανον τῆς ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας. Ὁ τύραννος οὗτος ζητήσας νὰ ἀποτινάξῃ τὸν ζυγὸν τῆς Πύλης, ὅπως ἀνετώτερον καὶ πρὸς ἴδιον ὄφελος καταθλίβῃ καὶ ἐξολοθρεύῃ τοὺς χριστιανούς, προσεβλήθη ὑπὸ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων καὶ ἀπεκλείσθη ἐντὸς τοῦ φρουρίου τῶν Ἰωαννίνων μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ θησαυρῶν αὐτοῦ. Ἐκεῖθεν δ' ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ τὰ λείψανα τῶν ἀρματωλῶν ἐκείνων καὶ κλεπτῶν, οὓς εἶχεν ἀποδιώξει ἐκ τῶν ὄρεων αὐτῶν καὶ καταστρέψει, διεγείρων οὕτω τὰ θύματα αὐτοῦ ἐναντίον τῆς Τουρκικῆς αὐτοκρατορίας καὶ παρ' αὐτῶν ἐλπίζων σωτηρίαν ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ αὐτοῦ. Μέγα τοῦτο μάθημα τοῖς τυράννοις. Δὲν ἐδίστασε δὲ κατὰ τὴν περιστάσιν ταύτην νὰ ἐξαγοράσῃ καὶ τὰς ὑπηρεσίας τῶν Σουλιωτῶν, παραχωρήσας αὐτοῖς τὰ φρούρια τοῦ Σουλίου μετὰ τῶν θησαυρῶν καὶ τῶν

πολεμοφοδίων, ἅτινα περιεῖχον. Διασκορπίσας δὲ χρυσίον καὶ δια-
νείμας ὄπλα περιεστοιχίσθη ὑπὸ τῶν ὀρεσιβίων ἄρματωλῶν καὶ
κλεπτῶν καὶ τῶν Σουλιωτῶν, οἵτινες στρέψαντες τὰ ὄπλα αὐτῶν
κατὰ τῶν Τούρκων, παρηνόχλουν αὐτούς ἀκαταπαύστως κατὰ μέ-
τωπον καὶ κατὰ τὰ νῶτα καὶ διέκοπτον τὰς συκοινωνίας αὐτῶν.

§ 35. Ὁ Ἀαλῆ Πασᾶς ἀποκλεισθεὶς ἐν τῇ ἀκροπόλει τῶν Ἰω-
αννίνων, καὶ περιελθὼν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀπελπισίαν ἕνεκα τῆς ἀλώ-
σεως τοῦ φρουρίου ὑπὸ τοῦ Χουρσὴτ πασᾶ διὰ προδοσίας τοῦ
φρουράρχου αὐτοῦ Χαρής Γιάσκαν, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐσκόπει
νὰ ἐμβάλη πῦρ εἰς τὰς ὑπογείους αὐτοῦ πυριτιδαποθήκας
καὶ νὰ ἀνατιναχθῇ εἰς τὸν ἀέρα μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν θη-
σαυρῶν αὐτοῦ· ἀλλὰ κατόπιν μετεπέσθη ὑπὸ τοῦ Χουρσὴτ πασᾶ,
ἐπὶ ὑποσχέσει τῆς ζωῆς αὐτοῦ, νὰ καταλίπη τὴν ἀκρόπολιν τῶν
Ἰωαννίνων εἰς χωλὸν τινα ἀξιωματικόν, Τζάμην καλούμενον, καὶ
αὐτὸς νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ἐν τῇ λίμνῃ τῶν Ἰωαννίνων νῆσον, παραγ-
γείλας τῷ Τζάμῃ, ἐὰν μὴ λάβῃ τὸ ἐκ κοραλίων κομβολόγιον αὐτοῦ
νὰ μὴ παραδώσῃ τὴν ἀκρόπολιν τῷ Χουρσίτ πασᾶ, ἀλλὰ νὰ ἀπο-
κρούσῃ τὴν εἴσοδον αὐτῶν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, καὶ ἐν ἀνάγκῃ νὰ θέσῃ
πῦρ εἰς τὰς πυριτιδαποθήκας, ὅπως πυρπολήσῃ τοὺς θησαυροὺς αὐ-
τοῦ, οὓς εἶχεν ἐγκλείσει ἐν ἰδιαιτέρῳ θησαυροφυλακίῳ. Ἄλλ' ὁ
Χουρσὴτ πασᾶς μαθὼν τοῦτο, κατώρθωσεν ἀντὶ μεγάλης χρημα-
τικῆς ἀμοιβῆς νὰ ὑποκλέψῃ τὸ κομβολόγιον τοῦ Ἀαλῆ πασᾶ, καὶ
γενόμενος οὕτω δι' ἀπάτης κύριος τῆς ἀκροπόλεως, ἐβάδισε κατό-
πιν κατὰ τοῦ Ἀαλῆ πασᾶ, ὠχυρωμένου ὄντος καὶ κατέστρεψεν
αὐτὸν τὴν 26 Ἰανουαρίου τοῦ 1822, τὴν δὲ κεφαλὴν αὐτοῦ ἀπο-
κοπεῖσαν ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς μεγάλην χαρὰν
τοῦ Σουλτάνου. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ τυράννου τούτου,
καταβασανίσαντος τοὺς ἀνδρείους Ἑλληνας ἄρματωλοὺς καὶ κλέ-
πτας, καὶ ἰδίως τοὺς ἥρωας Σουλιώτας 35 ὅλα ἔτη.

§ 36 Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης. Ἐνῶ δὲ οὕτω συνηθοῖζετο
ὑπὸ τοῦ Ἀαλῆ πασᾶ καὶ ἐξωπλίζετο στρατὸς ἐκ χριστιανῶν ἄρ-
ματωλῶν καὶ κλεπτῶν, καὶ τὸ ἄνθος τῶν Ὀθωμανῶν ἐκαλεῖτο ἐκ

Λεβαθείας καὶ Πελοποννήσου εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης πρὸ τῶν τευχῶν τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ συνδυασμὸς δ' οὗτος τῶν εὐνοϊκῶν περιστάσεων δὲ ἐπέτρεπε πλέον τοῖς φίλοις τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος νὰ ἀναβάλλωσιν ἀπὸ τοῦ νὰ δώσωσι τὸ σύνθημα τῆς ἐπαναστάσεως. Γενικὴ συνεισφορά ἐγένετο ὑπὸ τῶν ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης Ἐταιριστῶν καὶ γενικὸς ἀρχηγὸς διωρίσθη, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τῶν πολεμικῶν ἐργασιῶν ὡς γενικὸς πληρεξούσιος καὶ ἐπίτροπος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας, καὶ ὡς τοιοῦτος ἐξελέχθη ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, υἱὸς τοῦ ἄλλοτε διατελέσαντος ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Κωνστατίνου Ὑψηλάντου ὅστις, καὶ περ ἄγων τὸ τριακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἦτο ὑποστράτηγος καὶ ὑπασπιστὴς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου, διακριθεὶς ἐν ἔτει 1813 κατὰ τὴν ἐν Κούλμα μεταξὺ Γάλλων καὶ Ῥώσων μάχην καθ' ἣν ἀπώλεσε καὶ τὸν δεξιὸν βραχίονα. Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρία ἐχορήγησε τὰ μέσα εἰς Ἑλληνας τινὰς ἀρχηγούς, ὅπως διοργανώσωσιν ἀξιόμαχόν τι σῶμα καὶ θέσωσιν αὐτὸ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ὑψηλάντου.

§ 37. Ὁ Ὑψηλάντης διαβάς τὸν Προῦθον τὴν 22 Φεβρουαρίου 1821 ἦλθεν εἰς Ἰάσσιον μετὰ 200 ἀνδρῶν, ὧν οἱ πλεῖστοι ἦσαν Ἕλληνες ὑπηρετήσαντες ἐν τῷ Ῥωσικῷ στρατῷ· τὴν δὲ 23 Φεβρουαρίου ἐδημοσίευσεν τὴν πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς αὐτοῦ διακήρυξιν, δι' ἧς ἐκάλει αὐτοὺς νὰ ἀποτινάξωσι τὸν τουρκικὸν ζυγόν, ταττόμενοι ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ σταυροῦ καὶ ἐνούμενοι μετ' αὐτοῦ πρὸς τὸν μέγαν καὶ ἐνδοξον σκοπὸν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος. Ἡ διακήρυξις αὕτη περιελάμβανε προσέτι τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι μεγάλη τις Δύναμις ἦτο διατεθειμένη νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἀπίστους διὰ τὰς διηνεκεῖς αὐτῶν παρασπονδίας, ὠμότητας καὶ βιαιοπραγίας. Ἡ στολὴ τῶν Ἐταιριστῶν ἦτο μέλαινα εἰς σημεῖον πένθους ἐπὶ τῇ δουλείᾳ καὶ δυστυχίᾳ τῆς προσφιλοῦς αὐτοῖς πατρίδος, ἐπὶ δὲ τῆς σημαίας αὐτῶν ἦτο ἐξωγραφημένος ὁ φοῖνιξ ἐγειρόμενος ἐκ τῆς τέφρας αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ Ἰασιῦ ὁ Ὑψηλάντης προῦχώρησεν εἰς τὰς δύο παραδουναβείους Ἠγεμονίας κη-

ρύττων ἀπανταχοῦ τὴν ἐπανάστασιν· ἀλλ' ἀντὶ συμπράξεως εὖρεν
 ἀντίπραξιν παρὰ τοῖς κατοικοῖς αὐτῶν, ἐξ οὗ καὶ ἐπῆλθεν ἡ ἀπο-
 τυχία αὐτοῦ. Ὁ Ὑψηλάντης οὐδαμῶς ἀμφέβαλλεν, ὅτι τὸ κίνημα
 αὐτοῦ ἤθελεν ἐπὶ τέλους εὐνοηθῆ ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας, ἣν ὑπηνί-
 τετο ἐν τῇ διακηρύξει αὐτοῦ. Ἀλλ' αἴφνης ὁ αὐτοκράτωρ τῆς
 Ῥωσσίας ἐδημοσίευσεν Διακήρυξιν, δι' ἧς ἀπεκάλει τὸν Ὑψηλάν-
 την ἀποστάτην καὶ ἀπεδοκίμαζε διαρρήδην τὴν διαγωγὴν αὐτοῦ,
 καὶ κατὰ τὴν 17 Ἰουλίου τοῦ 1821 ἐξακισχίλιοι Τούρκοι διέβη-
 σαν τὸν Δούναβιν. Ὁ δὲ Ὑψηλάντης, καὶ περ ὀλίγους ἔχων ὑπὸ
 τὰς διαταγὰς αὐτοῦ ἄνδρας, ὠχυρώθη ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ
 Δραγατσανίου πλησίον τοῦ Ῥιμνικίου (*Rimnick*). Ὁ Ὑψηλάν-
 τνης ἐπετέθη πρῶτος κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν τὴν 10 ὥραν τῆς πρω-
 ῖας τῆς 19 Ἰουνίου· τὸ πεζικὸν τῶν Τούρκων ἐφόρμησεν ἐπίσης
 κατὰ τῶν Ἑλλήνων μετὰ μεγάλων ἀλαλαγμῶν ἀλλ' ἀπεκρούσθη
 διὰ τῆς λόγῃς ὑπὸ τῶν ἱερολοχιτῶν. Καὶ δευτέρα δὲ ἔφοδος τῶν
 Τούρκων ἀπεκρούσθη ἐπίσης ἐπιτυχῶς ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ λόχου, τοῦ
 ἀποτελουμένου ἐξ ἀρίστων Ἑλλήνων νέων, προσδραμόντων ἐκ τῆς
 Γερμανίας καὶ Ἰταλίας καὶ φερόντων, ὡς προείπομεν, πένθιμον στο-
 λὴν καὶ σταυρὸν ἐπὶ τοῦ στήθους. Μετὰ δὲ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ
 πεζικοῦ, ἐφόρμησε τὸ ἰππικὸν τῶν Τούρκων, ὅπερ διέρρηξε τὰς τά-
 ξεις τῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Καραβία εὐαρίθμων ἰππέων καὶ
 ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ὑψηλάντου Νικόλαον. Μόνος
 δ' ὁ ἱερός λόχος τῶν 400 Ἑλλήνων ἐπάλαιεν ἔτι ἡρωϊκῶς κατὰ τῶν
 ἐφορμώντων Τούρκων, ὅτε τέλος ἐπελθόντες καὶ οἱ Γενίτσαροι συ-
 νεπλήρωσαν τὴν καταστροφὴν τῶν φιλοτίμων ἱερολοχιτῶν, ὅτινες
 προσενεγκόντες ἑαυτοὺς ὀλοκαύτωμα εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος,
 διήγειραν διὰ τοῦ ἡρωϊκοῦ καὶ ἐνδόξου αὐτῶν θανάτου τὴν φιλο-
 τιμίαν τῶν μετὰ ταῦτα Ἑλλήνων εἰς ἀπομίμησιν αὐτῶν. Ὁ δὲ
 Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ἀπελπισθεὶς πλέον ἐντελῶς περὶ τῆς ἐπι-
 τυχίας τῶν σχεδίων αὐτοῦ, μετέβη εἰς *Τραπεζουβανίαν*, καὶ ἐκεῖ-
 θεν περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου τοῦ 1821 εἰς *Τεργέστην*, ὅπως συνεν-
 νοηθῆ μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ὅτινες εἶχον ἤδη ἐγείρει τὴν σημαίαν

τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Πελοποννήσῳ· ἀλλὰ κατὰ διαταγὴν τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως συνελήφθη καὶ καθείρχθη ἐν τινι φρουρίῳ τῆς Μογγράτσης ἐν Οὐγγαρία μέχρι τοῦ 1827, ὅτε ἀπελύθη μὲν τῆς φυλακῆς, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπέθανε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

Ἐκρηξίς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἐν ἔτει 1821 καὶ τὰ κατ' αὐτὸ τὸ ἔτος κυριώτερα συμβάντα.

§ 37 *Γενικὴ σφαγὴ τῶν Ἑλλήνων καὶ θάνατος τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου καὶ πολλῶν ἄλλων ἀρχιερέων.* Ἄμα ἀφίκετο ἡ εἶδησις τοῦ ἐν Μολδαυίᾳ κινήματος τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, καὶ ἀνεκαλύφθη συνάμα ἡ ὑπ' αὐτοῦ τεκταθεῖσα ἐν Κωνσταντινουπόλει συνωμοσία, ἡ σκοποῦσα τὸν ἐμπρησμόν τοῦ ναυστάθμου, τὴν θανάτωσιν τοῦ Σουλτάνου κατὰ τὴν ὥραν τῆς μεταβάσεως αὐτοῦ εἰς τὸ τσαμίον, τὴν κατάληψιν τοῦ πυροβολικοῦ καὶ τὸν γενικὸν ἐξοπλισμόν τῶν Ἑλλήνων, ὁ Σουλτάνος *Μαχμούτ Β* κατελήφθη ὑπὸ μεγάλης ἀγανακτήσεως. Ἡ δ' ἐπεληθῶσα εἶδησις καὶ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Πελοποννήσῳ, ὡς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω, τοσοῦτον παρώξυνε τὴν ὀργὴν αὐτοῦ, ὥστε νομίσας ὅτι ἠδύνατο νὰ δαμάσῃ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος διὰ σφαγῶν καὶ δημεύσεων, διέταξε γενικὴν καὶ ἀγρίαν καταδίωξιν τῶν ἀπανταχοῦ τῆς τουρκικῆς ἐπικρατείας Ἑλλήνων. Καὶ μεγάλαι μὲν σφαγαὶ καὶ καταστροφαὶ τῶν χριστιανῶν διεπράχθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐν Σμύρνῃ, ἐν Κύπρῳ, ἐν Ρόδῳ καὶ ἐν Κρήτῃ· ἀλλ' ἀνήκουστοι πρὸ πάντων καὶ φρικώδεις ὑπῆρξαν αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει διὰ τῆς ἀγχόνης καὶ τοῦ σιδήρου διαπραχθεῖσαι μισοφονίαι καὶ ὠμότητες. Ἄγρια στίφη ἐνόπλων μωαμεθανῶν διέτρεχον ὡς μαινόμενα θηρία τὰς ἀγυῖας τῆς πόλεως καὶ ἐφόνεον ἀδιακρίτως πάντα Ἑλληνα χριστιανόν. Κατ' αὐτὴν δὲ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα (18ην Ἀπριλίου 1821) μικρὸν μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν ὁ ἐνάρετος πατριάρχης *Γρηγόριος*, γεννη-

θείς ἐν Καλαβρύτοις καὶ ἄγων τότε τὸ 69ον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἐγένετο ἔκπτωτος τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου καὶ συλληφθεὶς ἀπήχθη εἰς τὴν εἰρκτὴν· ἐκεῖθεν δὲ μετηνέχθη μετὰ τινος ὥρας πρὸ τῆς πύλης τοῦ Πατριαρχείου καὶ ἀπηγχονίσθη ὑπὸ δημίων Τούρκων διὰ τῆς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον παρασκευασθείσης ἀγ-

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ

χόνης· τὸ δὲ σεβάσμιον αὐτοῦ σῶμα ἔμεινεν ἐκεῖ κρεμάμενον τρεῖς ὀλοκλήρους ἡμέρας, καὶ μετὰ ταῦτα παρεδόθη τοῖς Ἰουδαίοις, οὐτινες, ἀφοῦ ἐχλεύασαν τὸν νεκρὸν σύροντες αὐτὸν δι' ὅλης τῆς ἡμέρας διὰ τῶν ἀγυιῶν τῆς πόλεως, τελευταῖον ἔρριψαν αὐτὸν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἐκεῖθεν δ' ἐξήγαγεν αὐτὸν εὐλαβῆς τις πλοίαρ-

χος ἐξ Ἐπτανήσου, Σκλάβος καλούμενος, καὶ μετεκόμισεν εἰς Ὀδησσόν, ἔνθα κατὰ διαταγὴν τῆς ῥωσικῆς κυβερνήσεως ἠξιώθη μεγαλοπρεπεστάτης καὶ κατανακτικωτάτης κηδείας, καὶ ἐν ἔτει 1871 ἐγένετο ἡ μετακομιδὴ τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ λειψάνου εἰς Ἀθήνας καὶ κατετέθη ἐν μεγάλῃ πομπῇ καὶ τελετῇ ἐν τῷ μικρῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου παρὰ τὴν Μητρόπολιν. Μετὰ δὲ τὴν ἀπαγχόνισιν τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου ἐσφάγησαν καὶ ἄπειροι ἄρχιερεῖς, ἱερεῖς, πολιτικοὶ ἄνδρες καὶ ἔμποροι, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἐντὸς τριῶν μηνῶν ἀνῆλθεν εἰς 30,000.

§ 38. Ἄλλ' οἱ ἀνηλεεῖς τῶν Τούρκων νόμοι ἤρξαντο ἐγείροντες τὴν ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος τῶν Ἑλλήνων συμπάθειαν τῆς Εὐρώπης καὶ σύμπαντος τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, καὶ ἔπεισαν τοὺς Ἕλληνας, ὅτι ὄφειλον μᾶλλον νὰ προτιμῆσωσιν ἔντιμον θάνατον παρὰ νὰ ἐξακολουθῶσιν ὑποτασσόμενοι ὑπὸ τοιούτους θηριώδεις τυράννους, ὑφ' ὧν ἠπειλεῖτο καθ' ἐκάστην ἡ τιμὴ, ἡ περιουσία καὶ ἡ ζωὴ αὐτῶν.

§ 39. Τὸ κίνημα τῶν δύο Ἡγεμονιῶν κατηνάσθη διὰ τῶν σφαγῶν ἄλλ' ἤδη ἅπασα ἡ Πελοπόννησος εἶχεν ὑψώσει τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ Μάρτιον τοῦ 1821. Πρῶτος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς ὕψωσε τὴν 25 Μαρτίου, ἡμέραν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἐν τῇ μονῇ τῆς Ἁγίας Λαύρας τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως· ὁ Μπέης τῆς Μάνης Πέτρος ὁ Μαυρομάλης κατῆλθε μετὰ τῶν ἀνδρείων καὶ ἀδαμάστων Μανιατῶν εἰς τὰς πεδιάδας, καὶ ὁ ἀρχαῖος τῶν κλεπτῶν ἀρχηγός, ὁ Γέρων Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ὁ βραδύτερον ἐπικληθεὶς Γέρων τοῦ Μωριᾶ, φέρων τὴν ἐγχώριον ἐνδυμασίαν, ὡς παρίσταται ἐν τῇ ὀπισθεν (σελ. 177) εἰκόνι, ὅστις πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἶχεν ἀποσυρθῆ ἐπὶ τῆς νήσου Ζακύνθου, ἀναφαίνεται μετὰ τῶν ὀρειθίων ἀρματωλῶν καὶ κλεπτῶν μετὰ τῆς σημαίας τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ οἱ ποιμένες τῆς Ἀρκαδίας προσέρχονται καὶ τάσσονται ὑπὸ τὴν σημαίαν αὐτήν. Οἱ ἡρωϊκοὶ οὗτοι ἄνδρες, ἄνευ ὄπλων καὶ πολεμεφοδίων, πλὴν τῶν γιαταγανίων καὶ τῶν καρυφυλιῶν τῶν ἀρματωλῶν καὶ τῶν

κλεπτῶν, ἐρρίφθησαν εἰς τὸν περὶ τῶν ὄλων ἀγῶνα ἐμψυχούμενοι ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως Παλαιῶν Πατρῶν καὶ τοῦ Βρεσθένης, ὅστις οὐ μόνον ἀπέλυε πάσας τὰς ἀμαρτίας τῶν φονευόντων Τούρκους Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ἰδίᾳ χειρὶ μετέδιδεν αὐτοῖς τὰ ἄχραντα μυστήρια, ὡς ἀγίοις τῆς πίστεως ἀθληταῖς. Ἐν τῇ γενικῇ δ' ἐκείνῃ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐξεγέρσει καὶ οἱ δελφῖνες, οἱ ἀτρόμητοι ναῦται τῶν νήσων Ἰδρας, Σπετσῶν καὶ Ψαρρῶν ἔθεντο εἰς ἐνέργειαν τὰ καταδρομικὰ αὐτῶν πλοῖα.

§ 40. Ἡ μεγάλη δ' αὕτη ἐπανάστασις τῆς Πελοποννήσου ὑπεβοηθήθη καὶ ὑπὸ τῆς ἀποστασίας τοῦ αἰμοβόρου τυράνου τῆς Ἡπείρου Ἀαλῆ πασᾶ, ἀποστατήσαντος ἀπὸ τοῦ 1820 κατὰ τοῦ Σουλτάνου· διότι ἀναχωρήσαντος ἐκ Πελοποννήσου τοῦ Διοικητοῦ αὐτῆς Χουρσήτ πασᾶ κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1721 πρὸς καταπολέμησιν τοῦ Ἀαλῆ πασᾶ, οἱ ἐν Πελοποννήσῳ μείναντες ἄνευ ἀρχηγοῦ Τούρκοι ἐκλείσθησαν ἐν τοῖς φρουρίοις καὶ ἐπολιορχοῦντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.

§ 41 Ἡ ἐν Βαλτεσσίῳ μάχη (12 Μαΐου 1821). Ὁ ἀρχιστράτηγος τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων Χουρσήτ πασᾶς, καὶ περ ἔχων ἅπασαν τὴν προσοχὴν αὐτοῦ προσηλωμένην εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἰωαννίνων, εἰς ἣν εἶχεν ἐγκλεισθῆ ὁ Ἀαλῆ πασᾶς, ἐπεμψεν οὐδὲν ἤττον τὸν ὑπασπιστὴν αὐτοῦ Μουσταφάβειν μετὰ 3500 Ἀλβανῶν, τῶν πλείστων ἰππέων. Οὗτος ἀποβιβασθεὶς μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ εἰς Πάτρας, ἐπυρπόλησε τὸ Αἴγιον, διέλυσε τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀκροκορίνθου, ἐκυρίευσε τὸ Ἄργος καὶ ἐβάδισε εἰς Τρίπολιν, κατασφάζων καθ' ὁδὸν πάντα χριστιανὸν περιπίπτοντα εἰς χεῖρας αὐτοῦ.

§ 42. Ἐν Βαλτεσσίῳ συνῆλθον οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῶν Ἑλλήνων Θεόδωρος Κολοκοτρῶνης, Ἀναγνωσταρᾶς καὶ Πετρόμπεης καὶ συνδισκέφθησαν, ἂν ἦτο προτιμότερον νὰ ἀναμείνωσι τοὺς Τούρκους καὶ νὰ συγκροτήσωσι μάχην ἐκ τοῦ συστάδην ἢ νὰ ἀποσυρθῶσιν εἰς τὰ ὄρη. Ὁ Κολοκοτρῶνης ἦτο ὑπὲρ τῆς τελευταίας γνώμης· ἀλλ' ἐνέδωκεν εἰς τὰς παρατηρήσεις τοῦ Ἀναγνωσταρᾶ, εἰπόντος

ὅτι ἡ ὑποχώρησις αὐτῶν παρέδιδε τὴν χώραν εἰς τὴν δῆωσιν καὶ καταστροφὴν τῶν Τουρκαλβανῶν. Ὁ Μουσταφάβευς ἐξεστράτευσεν αὐτοπροσώπως καὶ πανστρατιᾷ κατὰ τῶν ἀνταρτῶν τὴν 12 Μαΐου 1821. Τοσαύτη δ' ἦτο ἡ βεβαιότης περὶ τοῦ θριάμβου τῶν ὀπλων αὐτοῦ, ὥστε τὴν παραμονὴν τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ ἐκ Τριπόλεως οἱ Ἄλβανοί, ὀρχούμενοι ἐν ταῖς ὁδοῖς, ὠρκίζοντο τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν ἐπαναστατῶν· ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἀπέβη παρὰ τὰς προσδοκίας αὐτῶν. Ἐπὶ τῆς πεδιάδος τὸ ἄλβανικὸν ἰππικὸν ἠδύνατο νὰ κατακόψη τοὺς Ἑλληνας· ἀλλ' ἡ μάχη διεξήγετο ἐπὶ στενωπῶν καὶ ἀπροσίτων βράχων. Διὸ οἱ Ἑλληνας, καὶ περ μὴ ὑπερβαίνοντες τοὺς χιλίους ἄνδρας καὶ πανταχόθεν περικυκλωθέντες, ἀντίστησαν οὐδὲν ἥττον ἡρωικώτατα κατὰ 6000 Τούρκων ἐπὶ δύο ἡμέρας καὶ μίαν νύκτα, μέχρις οὗ τελευταῖον ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης προσβαλὼν κατὰ τὰ πλευρὰ τοὺς ἤδη ἀποκαμόντας Ὀθωμανοὺς ἔτρεψεν αὐτοὺς εἰς ἄτακτον φυγὴν. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην, ἣτις ἀπεφάσισε τὴν τύχην τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἣτις συνήφθη ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ ἱεροῦ λόγου ἐν Δραγατσάνῳ, οἱ Τούρκοι ἀπώλεσαν μόνον 200 ἄνδρας· ἀλλὰ καταδιωχθέντες μέχρι Τριπόλεως, κατέλιπον τὰς ἀποσκευὰς καὶ τὰ πυροβόλα αὐτῶν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, καὶ, ὅπερ καὶ σπουδαιότερον, αὐτοὶ μὲν ἀπώλεσαν τὸ ἠθικὸν θάρρος, τοὺς δὲ Ἑλληνας κατέλαβε μέγας ἐνθουσιασμὸς καὶ ἐμφύχωσις. χ

§ 43. Ἡ ἐν Ἐρεσσῶ, λιμένι τῆς Μιτυλήνης, πυρπόλησις τοῦ πρώτου ὀθωμανικοῦ δικρότου. Ἡ ἐπανάστασις τῶν ἐλληνικῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους ἠνάγκασε τοὺς Τούρκους νὰ πέμψωσι τὴν 7 Μαΐου κατ' αὐτῶν μοῖραν στόλου, ἀποτελουμένην ἐξ ἐνὸς δικρότου, τριῶν φρεγατῶν, μιᾶς κορβέτας καὶ δύο βρικίων, ἣτις ἐξεληθῶσα τοῦ Ἑλλησπόντου, καὶ προχωρήσασα μέχρι Λέσβου ἠγκυροβόλησεν εἰς τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Τὴν 18 δὲ Μαΐου ἐξέπλευσε καὶ ἑλληνικὸς στόλος, ἀποτελούμενος ἐξ 22 Ὑδραϊκῶν, 7 Σπετσιωτικῶν καὶ 9 Ψαριανῶν πλοίων, ὅπως κατασκοπεύσῃ τὰ

κινήματα τῶν ἐχθρῶν. Κατὰ δὲ τὸν πλοῦν αὐτῶν εἶδον μακρόθεν τουρκικὸν δίκροτον 74 πυροβόλων, διευθυνόμενον πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ὅπερ, ἅμα εἶδε τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα, κατέφυγεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Μιτυλήνης *Ἐρεσσόρ*. Κατ' αὐτοῦ ἀπέστειλαν οἱ Ἕλληνες πυρπολικὸν πλοῖον, ὅπερ ὅμως ἀπέτυχε τὴν δὲ 27 Μαΐου δύο ἠνωμένα πυρπολικά, ἐφ' οὗ ἐπέβαινον ἀτρόμητοι καὶ ῥιψοκίνδουνοι ναῦται, προσεκολλήθησαν εἰς τὸ δίκροτον ἀψηφήσαντα τὸ τρομερὸν τῶν πυροβόλων αὐτοῦ πῦρ. Ἐν διαστήματι δ' ὀλίγων λεπτῶν τῆς ὥρας τὸ τουρκικὸν δίκροτον περιεκυκλώθη πανταχόθεν ὑπὸ τῶν φλογῶν. Ὁ πλοίαρχος τότε ἔκοψε τὰ καλώδια ὅπως προσεγγίσῃ εἰς τὴν ἀκτὴν, ἀλλ' ἐξώκειλε, καὶ τὸ πλῆρωμα αὐτοῦ, ζητήσαν νὰ σωθῇ ἐπὶ τῶν λέμβων, κατεδιώχθη ὑπὸ τῶν Ὑδραίων, καί, κατὰ τὴν ἐκθεσιν τοῦ Ὑδραίου ναυάρχου Τομπάζη, ἐκ τῶν ἀποτελούντων αὐτὸ 800 ἀνδρῶν οὐδεὶς διεσώθη. Ἄπαν δὲ τὸ πλοῖον ἐγένετο παρανάλωμα τοῦ πυρός. Ἡ δὲ ἀνάφλεξις αὐτοῦ καὶ ὁ φοβερὸς ἐκ τῆς ἐκρήξεως κρότος κατέσεισε τὴν γῆν τῆς Μιτυλήνης, καὶ τοσοῦτον τρόμον ἐνέπνευσεν εἰς τὸν Πασᾶν αὐτῆς καὶ τὸν τουρκικὸν στόλον, ὥστε ἐπανάπλευσεν οὗτος εἰς τὸν Ἑλλάσποντον, καταλιπὼν ἐπὶ τινα χρόνον τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἀνενοχλήτους. Ἡ πυρπόλησις δ' αὕτη τοῦ πρώτου τουρκικοῦ δίκροτου ὑπὸ τῶν πυρπολικῶν τῶν Ἑλλήνων πλοίων ἐνέπνευσεν αὐτοῖς μέγα καὶ ἀκατάβλητον θάρρος κατὰ θάλασσαν, ὡς καὶ ἡ ἐν Βαλτεσσίῳ μάχη κατὰ ξηρᾶν.

§ 44. *Αἱ ἐν Θερμοπύλαις μάχαι.* — *Θάνατος Ἀθαρασίου Διάκου.* — *Νίκαι Ὀδυσσεῶς Ἀνδρούτσου καὶ Γούρα.* Καθ' ὃν χρόνον ὁ Μουσταφάβηϋς εἰσῆλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἕτερον ἀπόσπασμα τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἐκ 4,000 ἀνδρῶν ἐπέμφθη ὑπὸ τοῦ Χουρσήτ πασᾶ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν στερεὰν Ἑλλάδα ὑπὸ τὸν Μεχμέτ πασᾶν καὶ τὸν περίφημον Ἄλβανὸν ἀρχηγὸν *Ὁμέρ Βριώνην*, ὅστις ἐν ἔτει 1807 εἶχε νικήσει ἐν Αἰγύπτῳ ἀπόσπασμα Ἀγγλων, ὅπως καταβάλῃ καὶ τὴν αὐτόθι ἐκραγεῖσαν ἐπανάστασιν. Τὴν πρόσδον τοῦ στρατοῦ τούτου ἀπεφάσισαν νὰ ἐμ-

ποδίσωσιν ὁ Ἐπίσκοπος Σόλωνος καὶ ὁ Ἀθανάσιος Διάκος, καταλαβόντες τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν μετὰ 700 Λεβαδειτῶν καὶ Σαλωνιτῶν, καὶ ἐπὶ πολλὰς ὥρας ἀπέκρουσαν ἡρωϊκῶς τοὺς Τούρκους τῇ 23 Ἀπριλίου τοῦ 1821· ἀλλὰ τελευταῖον ὑπέκυψαν εἰς τὸν ἐξαπλάσιον ἀριθμὸν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ὁ μὲν ἐπίσκοπος ἐφρονεύθη ἐν τῇ μάχῃ, ὁ δὲ Διάκος τρωθεὶς καὶ ζωγρηθεὶς κατὰ τὴν μάχην ἐθανατώθη οἰκτρῶς ἀνασκολοπισθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων· ἐτήρησε δὲ μέχρι τελευταίας πνοῆς ὁ ἥρωος οὗτος τὴν καρτεροφυχίαν αὐτοῦ εἰπὼν τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο πλήρες πάθους καὶ βαθείας ἐννοίας δίστιχον·

«Γιὰ ἰδῆς καιρὸ ποῦ διάλεξεν ὁ χάρος νά με πάρῃ

«Τώρα π' ἀνθίζου τὰ κλαδιὰ, ποῦ βγάλλ' ἡ γῆ χορτάρι.»

Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ Τούρκοι εἰσέβαλον διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ ὄρους Οἰτῆς εἰς τὴν Φωκίδα καὶ Βοιωτίαν, ἐπυρπόλησαν τὴν Λεβαδείαν καὶ κυριεύσαντες τὰς Θήβας προὔχρησαν πρὸς τὴν Ἀττικὴν δρῶντες καὶ καταστρέφαντες τὴν χώραν.

§ 45. Κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην ἐποχὴν ὁ ἀνδρεῖος τοῦ Ἀνδρούτσου υἱὸς Ὀδυσσεὺς καὶ ἄλλοι τινὲς Ἕλληνες ὄπλαρχηγοί, οἵτινες εἶχον ἀσκηθῆ εἰς τὰ ὄπλα ἀποτελοῦντες μέρος τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀαλῆ πασᾶ, ἐγκαταλιπόντες μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ τὴν Ἡπειρον, κατέλαβον μετὰ τοῦ Γούρα τὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν τὴν 23 Αὐγούστου 1821, ἔχοντες ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτῶν μόνον 1000 ἄνδρας. Κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἀπέκρουσαν τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν, τὴν δὲ 25 Αὐγούστου καὶ τὸ κέντρον τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὅπερ κατεδίωξαν ἐρρωμένως καὶ ἠνάγκασαν νὰ τραπῆ εἰς ἄτακτον φυγὴν, καταλιμπάνον ὀπισθεν αὐτοῦ ἅπασαν τὴν ἀποσκευὴν. Μετὰ δὲ τὴν μάχην, καθ' ἣν ὁ Γούρας ἐφόνευσεν ἰδίᾳ χειρὶ ἓνα τῶν πασάδων, καὶ οἱ ἐν Ἑλλάδι δύο τουρκοὶ στρατηγοὶ Μεχμέτ πασᾶς καὶ Ὀμερβριώνης, μηδεμίαν πλῆρον λαμβάνοντες ἐπικουρίαν, καὶ πανταχόθεν ἀπειλούμενοι ὑπὸ ἰσχυρῶν ἐπαναστατικῶν σωματίων, ἠναγκάσθησαν κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1821 νὰ ἐπανακάμψωσιν εἰς τὴν Ἡπειρον.

§ 46. *Άλωσις τῶν φρουρίων Μονεμβασίας, Πύλου καὶ Τριπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.* Οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου τοῦ 1821 ἐπολιόρχουν στενωῶς τὸ ὑπὸ τριπλοῦ τείχους περιβαλλόμενον φρούριον τῆς Μονεμβασίας· περὶ δὲ τὰς ἀρχὰς Ἰουλίου ἀφίκετο εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον Ἀλέξανδρος ὁ Καντακουζηνός καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Ὀθωμανοὶ, ἀφοῦ περιῆλθον εἰς τὴν ἐσχάτην ἀπελπισίαν μαστιζόμενοι ὑπὸ τῆς πείνης καὶ ἀναγκαζόμενοι νὰ καταβιβρώσκωσι καὶ ἀνθρώπινα κρέατα, παρεδόθησαν διὰ συνθήκης, δι' ἧς ὑπεχρεοῦντο οἱ Ἕλληνες νὰ φεισθῶσι τῆς ζωῆς αὐτῶν καὶ τῆς τιμῆς τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν, καὶ νὰ μεταβιβάσωσιν αὐτοὺς μετὰ τῶν κινήτων αὐτῶν πραγμάτων εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀνατολῆς. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες, παραβάντες τὰ συμπεφωνημένα, ἐφόνευσαν, ἀντεχθικόμενοι τοὺς Τούρκους διὰ παρομοίας βιαιοπραγίας, πολλοὺς Τούρκους στρατιώτας ἐκ τῆς ἐξεληθούσης φρουρᾶς· τοὺς δὲ λοιποὺς διέσωσεν ὁ Καντακουζηνός, καὶ μετεβίβασεν ἐπὶ τριῶν πλοίων Ψαριανῶν εἰς τὰς ἀσιατικὰς ἀκτᾶς. Ὀλίγας δὲ ἡμέρας μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ φρουρίου τῆς Μονεμβασίας παρεδόθη καὶ τὸ τῆς Πύλου, καὶ παρόμοιαι σφαγαὶ διεπράχθησαν κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς φρουρᾶς αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν, καὶ τοῦτο διότι, διαρκούσης τῆς πολιορκίας τῶν εἰρημένων φρουρίων, ἀφίκετο ἡ εἰδήσις τῆς μεγάλης ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς ἀπαγχονίσεως τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου.

§ 47. Ἄλλ' ὅσον σπουδαία καὶ ἂν ἦτο ἡ ἄλωσις τῶν φρουρίων τῆς Μονεμβασίας καὶ τῆς Πύλου, ἢ τοῦ τῆς Τριπόλεως φρουρίου κατάληψις ἔθεωρεῖτο ἀπαραιτήτως ἀναγκαία εἰς τὰς στρατιωτικὰς κινήσεις τῶν Ἑλλήνων. Διὸ συνεκέντρωσαν ἐκεῖ ἀπάσας τὰς δυνάμεις αὐτῶν μετὰ τὴν πτώσιν τῶν δύο ἄλλων φρουρίων Ἡ φρουρὰ τῆς Τριπόλεως ἀπετελεῖτο ἐξ 8,000 σχεδὸν ἀνδρῶν, μεθ' ὧν ὁ ὀλικὸς ἀριθμὸς τῶν κατοίκων ἀνήρχετο εἰς 20,000 ἀποκεκλεισμένους ὑπὸ 5,000 Ἑλλήνων. Μετὰ μακρὰν δὲ πολιορκίαν, καθ' ἣν ἐξέλιπον ἐντελῶς τὰ τρόφιμα, παρεδόθησαν τὴν 1 Ὀκτωβρίου εἰς

τούς Μανιάτας 2,500 Βαρδουσιώται, καὶ τὴν 23 Σεπτεμβρίου ἐγένετο ἔφοδος τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες, βοηθούμενοι ὑπὸ τινῶν στρατιωτῶν Ἑλλήνων, εἰσπηδησάντων πρὸ αὐτῶν καὶ ἀνοιζάντων τὰς πύλας τῆς πόλεως, ἔστησαν τὴν σημαίαν τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων τοῦ τείχους καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τριπόλεως ἐπηκολούθησε γενικὴ σφαγὴ, ἥτις διήρκεσε μέχρι τῆς 25 Σεπτεμβρίου (1821), καὶ καθ' ἣν ἐφονεύθησαν 6000 Τούρκων.

§ 48. *Πρώτη ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνικὴ Συνέλευσις τῶν Ἑλλήνων.* Μετὰ τὰ πολεμικὰ ταῦτα κατορθώματα, συνεκροτήθη ἡ πρώτη τῶν Ἑλλήνων ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνικὴ Συνέλευσις, ἥτις ἀποτελουμένη ἐκ πληρεξουσίων τῶν νήσων, τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου, ἐξελέξατο πρόεδρον τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον, καὶ τὴν 1 Ἰανουαρίου τοῦ 1822 ἐψήφισε τὸ πρῶτον προσωρινὸν τῆς Ἑλλάδος πολιτεῦμα, καθ' ὃ ἰδρύθησαν ἐν βουλευτικὸν καὶ ἐν ἐκτελεστικὸν συνέδριον, τὸ μὲν ἵνα βουλευηται καὶ ἀποφασίζῃ περὶ τῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους, τὸ δὲ ἵνα ἐκτελῇ τὰ ἀπᾶξ ἀποφασισθέντα. Πρὸς δὲ τούτοις συνεκροτήθη καὶ ἐν ὑπουργικὸν Συμβούλιον, ἵνα βοηθῇ τὸ ἐκτελεστικὸν Συνέδριον ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν καθηκόντων αὐτοῦ. Πρόεδρος δὲ τοῦ μὲν βουλευτικοῦ διωρίσθη ὁ ἀπὸ τοῦ μηνὸς Ἰουνίου κατελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Δημήτριος Ὑψηλάντης, τοῦ δὲ ἐκτελεστικοῦ ὁ εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα κατόπιν μεταβάς πρὸς διευθέτησιν τῶν ἐκεῖ πραγμάτων Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, καὶ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ὁ ἐμπειρος καὶ ἐπιδέξιος πολιτικὸς ἀνὴρ Θεόδωρος Νέγρης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

Δυστυχήματα καὶ κατορθώματα Ἑλλήνων ἐν ἔτει 1822.

§ 49. *Καταστροφὴ τῆς Χίου* (30 Μαρτίου 1822.) Οἱ πολυάριθμοι ἀλλὰ μὴ μάχιμοι κάτοικοι τῆς Χίου εἶχον τηρήσει μέχρι

τῆς 10 Μαρτίου τοῦ 1822 πλήρη οὐδετερότητα, ἐπιβαλλομένην ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ στόλου καὶ τῶν ἐπὶ τῶν ἀπέναντι ἀκτῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας πολυαριθμῶν Τούρκων. Ἀλλὰ τὴν εἰρημένην ἡμέραν ὁ Διοικητὴς τῆς Σάμου Λυκοῦρκος Λογοθέτης ἐπιβιάζεται ἐπὶ τῆς Χίου μετὰ 2500 στρατιωτῶν, καὶ ἐγείρας εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Χίους, ἀπέκλεισε τοὺς Τούρκους εἰς τὸ φρούριον. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας πολυαριθμὰ στίφη ἀγρίων ὀθωμανῶν συναθροίζονται ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας χάριν λείας, καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ τουρκικοῦ στόλου, κανονοβολοῦντος τὴν Χίον, ἀπεβιάσθησαν τὴν 30 Μαρτίου 1822 εἰς τὴν νῆσον μετὰ 7000 περίπου στρατιωτῶν· συγχρόνως δ' οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ πολιορκούμενοι Τούρκοι ἐπεχείρησαν ἔξοδον. Φοβερά δὲ καὶ ἀπερίγραπτος ἐπηκολούθησε σφαγὴ τῶν φευγόντων ἐκ τῆς πόλεως δυστυχῶν κατοίκων· ἡ πόλις μετεβλήθη εἰς σωρὸν ἐρείπιων, αἱ ἐκκλησῖαι ἐμιάνθησαν, καὶ αὐτὰ τὰ ὄστα τῶν νεκρῶν ἐρρίφθησαν εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως. Ἐξ ἑκατὸν δὲ χιλιάδων κατοίκων μόλις 1000 διέμειναν, καὶ τούτων πάλιν ὁ ἀριθμὸς ἤλαττο ὑπὸ τῶν ἐνσκηψασῶν ἐπιδημικῶν νόσων ἐκ τῆς σήψεως τῶν ἀτάφων μενόντων πτωμάτων τῶν θυμάτων τῆς τουρκικῆς θηριωδίας. Χιλιάδες δὲ τότε Χίων ἐπωλήθησαν ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν Εὐρωπαίων ἐν Σμύρῃ καὶ ἐν ταῖς κυριωτέραις ἀγοραῖς τῆς Ἀνατολῆς ὡς ἀνδράποδα.

§ 50. *Πυρπόλησις τῆς Τουρκικῆς ναυαρχίδος ἐν τῷ λιμένι τῆς Χίου* (7 Ἰουνίου 1822). Ὁ ἐλληνικὸς στόλος ὅστις, συγκεῖμενος ἐκ 56 πλοίων, ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς καταστροφῆς τῆς Χίου περιέπλεεν ὑπὸ τὸν ναύαρχον Ἀνδρέαν Μιαούλην μεταξὺ Χίου καὶ Ψαρῶν, ὅπως παραλαμβάνη καὶ σώζη τοὺς καταδιωκομένους Χίους, ἐπανῆλθε τὴν 4 Ἰουνίου εἰς Ψαρά. Ἐκεῖ δὲ ἀπεφασίσθη νὰ ἐκπέμψωσιν ἐν καιρῷ σκοτεινῆς νυκτὸς δύο πυρπολικὰ πλοῖα κατὰ τοῦ ἐν τῷ λιμένι τῆς Χίου προσωρισμένου τουρκικοῦ στόλου. Τεσσαράκοντα τρεῖς ἀτρόμητοι ναῦται ἐκ Ψαρῶν καὶ Ἰδρας, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῆς τότε προσωρινῆς κυβερνήσεως τῆς Ἑλλάδος, ἀπεφασίσαν νὰ ἀποθάνωσιν, ὅπως δοξάσωσι τὴν πατρίδα. Καὶ τοῦ μὲν

ένος πυρπολικού ανέλαβε τὴν ἀρχηγίαν ὁ ἐπὶ τόλμῃ καὶ ἐπιδειξιότητι φημιζόμενος Ψαριανὸς Κωσταντῖνος Κανάρης, τοῦ δ' ἑτέρου ὁ ἐπίσης ἀνδρείος Ὑδραῖος Πιπῖνος. Τὰ δύο ταῦτα πυρπολικά, φέροντα γαλλικὴν καὶ αὐστριακὴν σημαίαν παρεισέδυσαν περὶ τὸ μεσονύκτιον τῆς 6 πρὸς τὴν 7 Ἰουνίου μεταξύ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων, καταφώτων ὄντων ἕνεκα τῆς κατὰ τὴν ἐπιούσαν ἑορτῆς τοῦ Βαϊραμίου. Καὶ ὁ μὲν Πιπῖνος προσεκόλλησε τὸ πυρπολικὸν αὐτοῦ εἰς τὴν ὑποναυαρχίδα, ὁ δὲ Κανάρης εἰς τὴν πρῶραν τῆς ναυαρχίδος, καὶ θέντες τὸ ἔναυσμα, ἐπήδησαν ἐπὶ τοῦ παρακολουθοῦντος αὐτοῦς μεγάλου ἀκατίου καὶ ἀπεμακρύνθησαν πῶσι καὶ ἀβλαβεῖς. Μετ' ὀλίγον ἡ ναυαρχὶς ἐκαλύφθη ὑπὸ φλογῶν καὶ παρίστα θέαμα καταπληκτικόν· ὁ τούρκος ναύαρχος προσεπάθησε νὰ φύγῃ ἐπὶ λέμβου· ἀλλ' ἰσθὸς καταπεσὼν ἐκ τῆς καιομένης ναυαρχίδος, ἀνέτρεψε τὴν λέμβον καὶ κατήνευκε καίριον τραῦμα εἰς τὸν εἰς τὴν θάλασσαν ῥιφθέντα Καπετὰν Πασᾶν *Καρὰ Ἀλῆν*· καὶ ἐξήχθη μὲν ἡμιθανὴς ὑπὸ τούρκων κολυμβητῶν· ἀλλ' ἐξέπνευσε μετ' ὀλίγον ἐπὶ τῆς ἀκτῆς, ἐφ' ἧς χιλιάδας ἀθῶων χριστιανῶν πρὸ δύο μηνῶν κατέσφαξε. Ἡ ναυαρχὶς ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἀέρα μετὰ φόβεροῦ κρότου τὴν 2 ὥραν μετὰ τὸ μεσονύκτιον· ἐκ δὲ τῶν ἐν αὐτῇ 2286 ἀνδρῶν μόλις 180 ἐσώθησαν. Ἡ δὲ ὑποναυαρχὶς κατέστη μὲν ἄχρηστος ἐκ τοῦ πυρπολικοῦ τοῦ Πιπίνου· ἀλλὰ δὲν ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἀέρα, διότι αἱ πυρποληταὶ ἔθεσαν τὸ ἔναυσμα πρὸ τῆς καταλλήλου ὥρας. Τὸ μέγα τοῦτο κατόρθωμα τῶν ὀλίγων πυρπολητῶν ἐνέπλησε χαρᾶς μὲν καὶ ἀγαλλιᾶσεως τοὺς Ἕλληνας, φόβου δὲ καὶ τρόμου τοὺς Τούρκους, ὧν ὁ στόλος ἔσπευσε νὰ καταφύγῃ εἰς *Μιτυλήνην*.

§ 51. *Εἰβολὴ καὶ καταστροφή Δράμαλη*. Ὁ γέρον *Χουρσήτ πασᾶς*, μὴ δυνάμενος πλέον ὡς ἐκ τῆς προβεβηκυίας αὐτοῦ ἡλικίας νὰ κινῆται, καταλιπὼν τὴν ἀρχιστρατηγίαν τῆς Ἡπείρου τῷ Ὁμέρ Βριώνῃ, ἀπῆλθεν εἰς Λάρισσαν, ὅπως ἐκεῖθεν διευθύνῃ τὴν κατὰ τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείαν, καθ' ὧν ἔπεμψεν τὸν *Μαχμουτ Δράμαλην* μετὰ 30,000 ἀνδρῶν τῶν

πλείστων ἰππέων. Οὗτος εἰπελθὼν ἀμαχητεὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, προὐχώρησεν ἀκωλύτως μέχρις Ἀκροκορίνθου, οὗτινος ἐγένετο κύριος, καὶ ἐκεῖθεν περὶ τὰ μέσα τοῦ Ἰουλίου εἰς τὴν Ἀργολίδα καὶ *Ναύπλιον*, οὗτινος διέλυσε τὴν πολιορκίαν. Κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην περίστασιν, καθ' ἣν ἐκινδύνευε νὰ καταπνιγῇ ἡ ἐπανάστασις, ὁ *Δημήτριος Ὑψηλάντης* καὶ οἱ *Μαυρομιχάλοι* ὠχυρῶθησαν εἰς τοὺς *Μύλους* καὶ κατέλαβον τὴν Ἀκρόπολιν τοῦ Ἀργους, ἵνα, πολεμοῦντες πρὸς τοὺς ἐχθρούς, δώσωσι καιρῶ τῷ Θεόδωρῳ Κολοκοτρώνῃ ὅπως συλλέξῃ στρατιώτας καὶ ἔλθῃ εἰς ἐπικουρίαν αὐτῶν, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Διότι συναθροίσας 10,000 ἀνδρας ἐπῆλθεν μετ' αὐτῶν κατὰ τοῦ Δράμαλης, καὶ ἠνάγκασεν αὐτόν, ὅπως στραφῇ ὀπίσω πρὸς τὴν Κόρινθον καὶ διαβῇ τὴν 26 Ἰουλίου 1822 τὰ στενὰ τῶν Δερβεναικῶν, τὰ ἄγοντα ἀπὸ τῆς Ἀργολικῆς πεδιάδος εἰς τὴν Κόρινθον, ὧν τὸ στόμιον πρὸ τριῶν ὥρῶν εἶχε καταλάβει ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης. Οἱ Τοῦρκοι τότε προσεπάθησαν νὰ διέλθωσι δι' ἐτέρου στενοῦ, τοῦ ἁγίου Σώστη· ἀλλὰ καὶ τοῦτο εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου Κολοκοτρώνη καὶ τῶν ἐκ τῶν μεγάλων Δερβενιῶν ἐπελθόντων Δημητρίου Ὑψηλάντου, καὶ Νικήτα Σταματελοπούλου, ὅστις διαπρέψας κατὰ τὴν μάχην ταύτην, ἐπωνομάσθη Τουρκοφάγος. Οἱ Τοῦρκοι προσβαλλόμενοι πανταχόθεν ἐπιπτον ἐντὸς βαράθρου, δι' οὗ προσεπάθουν νὰ διέλθωσι, μετὰ τῶν ἵππων καὶ καμήλων αὐτῶν· κατὰ τὴν διάβασιν δὲ ταύτην, καθ' ἣν οἱ Τοῦρκοι προσεβλήθησαν κατὰ τὰ νῶτα ὑπὸ 800 Ἑλλήνων, οὓς ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν ὁ Κολοκοτρώνης, ἀπώλεσαν τὸ ἡμισυ τῆς δυναμείας αὐτῶν καὶ τινὰς τῶν πασάδων, ἀπάσας τὰς ἀποσκευὰς καὶ τὰ φορτηγὰ αὐτῶν ζῶα· ὁ δὲ Δράμαλης μετὰ τὴν πανωλεθρίαν, ἣν ἔπαθεν ὁ ὑπ' αὐτόν στρατός, ἐνεκλείσθη μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἐν Κορίνθῳ, ὅπου μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ὑπὸ τῆς λύπης καὶ καταισχύνης αὐτοῦ. Ἐκτοτε ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης διὰ τὰ μεγάλα αὐτοῦ κατορθώματα κατὰ τε τὴν μάχην ταύτην καὶ κατὰ τὰς προγενεστέρας, ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς Γερουσίας ἀρχηστράτηγος.

§ 52. *Αί ἐν Πέτρα καὶ Σπλάντζα ἦται τῶν Ἑλλήνων* (4 Ἰουλίου 1822). Ἐνῶ δὲ τὰ ὄπλα τῶν Ἑλλήνων ἐθριάμβευον κατὰ θάλασσαν καὶ κατὰ τὸ Ἀνατολικὸν τῆς Ἑλλάδος μέρος, ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι ἔπαθον κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν διπλὴν ἦταν. Ὁ ἔχων τὴν ἀνωτάτην διοίκησιν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ἀπεφάσισε νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς ἀνδρείους Σουλιώτας παλαιόντας μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀαλῆ πασσά καθ' ὀλοκλήρου τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ εἰς τὴν ἐσχάτην περιελθόντας ἀμνηχανίαν. Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ Μαυροκορδάτος, παραλαβὼν 700 στρατιώτας, ἀνεχώρησε τὴν 1 Ἰουνίου ἐκ Μεσολογγίου διευθυνόμενος διὰ τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας εἰς τὴν Ἡπειρον, τὸν δὲ Κυριακούλην Μαυρομιχάλην, τὸν διαπρέψαντα κατὰ τὴν ἐν Βαλτεσσίῳ μάχην, ἐπεμφεν διὰ θαλάσσης εἰς Ἡπειρον ἐπὶ τεσσάρων πλοίων μετὰ 500 Μανιατῶν καὶ τινων Καρυτινῶν. Τὰ ὑπὸ τὸν Μαυροκορδάτον ἐλληνικὰ τάγματα, ἀποτελούμενα ἐκ 3000 περίπου ἀνδρῶν, τῶν πλείστων φιλελλήνων, περιεκυκλώθησαν ἐν Πέτρα ὑπὸ τετραπλασίας ἐχθρικῆς δυνάμεως, καὶ κατετροπώθησαν. Μετὰ δὲ τὴν μάχην ταύτην, καθ' ἣν ἔπεσον οἱ πλεῖστοι τῶν ἐν αὐτῇ ἀγωνισθέντων φιλελλήνων καὶ ἐτρόθη καιρίως καὶ ὁ στρατηγὸς Νορμαννός, ὁ Μαυροκορδάτος ἐπανῆλθεν εἰς Μεσολόγγιον. Κατὰ τὴν αὐτὴν δ' ἡμέραν ἠττήθησαν καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Κυριακούλην Μαυρομιχάλην ἐν Σπλάντζα τῆς Θεσπρωτίας, ὅπου ἀπεβιβάσθη, ἵνα ἐκεῖθεν βαδίσῃ εἰς Ἡπειρον πρὸς βοήθειαν τῶν Σουλιωτῶν· ἀλλ' ἐκεῖ πολιορκηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ὁμέρ Βριώνη, ἐπελθόντος μετὰ πολυαριθμοῦ δυνάμεως, ἔπεσεν ἡρωϊκῶς μαχόμενος· οἱ δὲ ὑπ' αὐτὸν ἀνδρεῖοι Μανιάται, λαβόντες τὸν ἔνδοξον νεκρὸν, ἐπέβησαν τῶν πλοίων καὶ ἐπανῆλθον εἰς Μεσολόγγιον, ὅπου ἀπέδωκαν αὐτῷ μεγάλας τιμὰς.

§ 53. *Εἰσβολὴ Ὁμέρ Βριώνη εἰς Αἰτωλοακαρνανίαν.* Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ ἡρωϊκοῦ Σουλίου, τοῦ ἀπασχολοῦντος τὰ στρατεύματα τοῦ Ὁμέρ Βριώνη, οὗτος παραλαβὼν 7,000 ἐπιλέκτους Ἀλβανούς καὶ ἰκανὸν πυροβολικὸν καὶ ἰππικόν, εἰσήλασεν εἰς τὴν

Ἀκαρνανίαν καὶ τὴν Αἰτωλίαν, καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ *Κιουταχῆ*, ἀφίκετο τὴν 25 Ὀκτωβρίου τοῦ 1822 πρὸ τῶν τειχῶν τοῦ Μεσολογγίου, καὶ ἤρξατο τῆς πολιορκίας αὐτοῦ, καθ' ὃν χρόνον καὶ τρία τουρκικὰ πλοῖα ὑπὸ τὸν *Ἰουσοῦφ πασᾶν* ἐπεχειρήσαν καὶ τὴν διὰ θαλάσσης πολιορκίαν τοῦ φρουρίου. Ὁ Μαυροκορδάτος, ἔχων 460 μόνον ἄνδρας καὶ 14 παλαιάσιδηρᾶ τηλεβόλα ὅπως ἀντιταχθῆ πρὸς 11,000 Τούρκων καὶ ἰσχυρὸν πυροβολικόν, διεβουκόλησε τὸν Ὁμέρ Βριώνην δι' ὑποσχέσεων παραδόσεως, καὶ λαβῶν τὴν 3 Νοεμβρίου ὀκταήμερον ἀνακωχὴν, ἔδωκε καιρὸν εἰς 7 ὑδραϊκὰ πλοῖα, ὅπως διαλύσωσι τὸν ἀπὸ θαλάσσης ἀποκλεισμόν, καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας ὀπλαρχηγούς Πέτρον Μαυρομιγᾶλην, Ἀνδρέαν Λόντον, Τσόγκαν, Μακρὴν καὶ ἄλλους, ὅπως ἔλθωσιν εἰς ἐπικουρίαν τοῦ κινδυνεύοντος τούτου προπυργίου τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, οὗτινος ἡ σωτηρία συνεπῆγε καὶ τὴν τῆς Πελοποννήσου. Οὕτω δ' ἡ ἐν Μεσολογγίῳ φρουρὰ ἀνῆλθεν εἰς 3000 ἄνδρας. Τελευταῖον ὁ Ὁμέρ Βριώνης, βλέπων τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἀραιουμένας ὑπὸ τῶν συχνῶν λειποταξιῶν, ἅμα δ' ἐνοχλούμενος ὑπὸ τοῦ χειμῶνος, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ γενικὴν ἔφοδον κατὰ τοῦ Μεσολογγίου πρὶν ἢ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῆς πολιορκουμένης πόλεως ὡς ἐθρυλλεῖτο, καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ὁ Ἀνδρουῦτσος. Οἱ Ἕλληνες προειδοποιηθέντες, ἀπέκρουσαν γενναίως τὴν γενομένην κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως 2 ὥραν μετὰ τὸ μεσονύκτιον γενικὴν ἔφοδον, καὶ ἠνάγκασαν τὸν Ὁμέρ Βριώνην νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν καὶ νὰ ἀπέλθῃ τῆς Αἰτωλίας, καὶ Ἀκαρνανίας εἰς Καρθασαράν (τὴν 1 Ἰανουαρίου, 1822), ὅθεν ἐξέπλευσεν εἰς Πρέβεζαν, ἐγκαταλιπὼν κατὰ τὴν φυγὴν αὐτοῦ πλεῖστα πυροβόλα καὶ πολεμοφόδια πρὸ τῶν τειχῶν τοῦ Μεσολογγίου.

§ 54. Ἡ ἐν Τενέδῳ πυρπόλησις τουρκικοῦ δικρότου ὑπὸ τοῦ *Καράρη* (28 Ὀκτωβρίου 1822). Οἱ θρίαμβοι τῶν ἐλληνικῶν πυρπολικῶν ἐξηκολούθουν κατὰ θάλασσαν. Ὁ *Κανάρης*, μαθὼν ὅτι ὁ τουρκικὸς στόλος ἦτο προσωρμισμένος ἐν τῷ λιμένι τῆς Τενέδου, παραλαβὼν δύο πυρπολικά, ὧν τὰ πληρώματα ἐνέδυσε τουρκικὰ

ἐνδύματα καὶ ἐφ' ὧν ὕψωσε τουρκικὴν σημαίαν, καὶ προσποιηθεὶς ὅτι κατεδιώκετο ὑπὸ δύο βρικήων, φερόντων σημαίαν ἑλληνικὴν καὶ πυροβολούντων ὀπισθεν, ἐπλησίασεν οὕτω εἰς τὸν ἐν Τενέδῳ τουρκικὸν στόλον, ὅστις ἐκλαβὼν τὰ καταδιωκόμενα πυρπολικὰ ἐκ τῆς σημαίας αὐτῶν ὡς τουρκικά, ἐπέτρεψεν αὐτοῖς νὰ προσεγγίσωσι. Τότε δ' ὁ Κανάρης προσεκόλλησε τὸ ὑπ' αὐτὸν πυρπολικὸν εἰς τουρκικὸν δίκροτον, ὕπερ τάχιστα ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἀέρα, καὶ ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ, ἀποτελουμένου ἐκ 1600 ἀνδρῶν, μόλις 4 ἢ 5 διεσώθησαν. Ὁ τούρκος ναύαρχος, κυριευθεὶς ὑπὸ πανικοῦ, ἔκοψε τὰς ἀγκύρας καὶ κατέφυγε μετὰ τοῦ τουρκικοῦ στόλου εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ὁ δὲ Κανάρης ἐπανῆλθεν εἰς Ψαρά, ὅπου ἠξιώθη μεγάλων τιμῶν.

§ 55. "Αλωσις τοῦ Ναυπλίου. Τὸ φρούριον τοῦτο, πολιορκούμενον δεινῶς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀντεῖχε γενναίως· ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τοῦ Νοεμβρίου οἱ Τούρκοι πάσχοντες τὰ πάνδεινα ἐκ τῆς πείνης καὶ τῶν κακουχιῶν, ἤρξαντο νὰ σκέπτονται περὶ παραδόσεως, καὶ τὴν 29 Νοεμβρίου τοῦ 1822 κατῆλθον ἐκ τοῦ Παλαμηδίου εἰς τὴν πόλιν, ἵνα συσχεθῶσι περὶ τοῦ πρακτέου. Ταῦτα δὲ μαθὼν ὁ περὶ τὴν "Αῤῃαν ἐστρατοπεδευμένος Ἕλληνας ὀπλαρχηγὸς Σταΐκος Σταϊκόπουλος, καὶ ὠφελούμενος ἐκ τῆς σκοτεινῆς καὶ βροχερᾶς ἐκείνης νυκτός, ἀνέβη κρυφίως μετὰ 350 ἀνδρῶν τὸν βράχον τοῦ Παλαμηδίου καὶ ἐγένετο κύριος τοῦ φρουρίου ἀμαχητεῖ. Τὴν δ' ἐπαύριον ἰδόντες ἐν ἐκπλήξει οἱ ἐν τῇ πόλει τοῦ Ναυπλίου Τούρκοι κυμαινομένην ἐπὶ τοῦ βράχου τοῦ Παλαμηδίου τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν, ὑπέγραψαν τὴν ὑποβληθεῖσαν αὐτοῖς συνθήκην παραδόσεως, καὶ τὴν 12 Δεκεμβρίου μετεβιβάσθησαν ἐπὶ ἐνὸς ἀγγλικοῦ καὶ τινῶν ἑλληνικῶν πλοίων εἰς τὰ παράλια τῆς Σμύρνης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

Ἐξακολούθησις καὶ πρόοδος τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἐν ἔτει 1823.

§ 56. Δευτέρα ἐν Ἀστρεί ἐθνικῇ συνέλευσις τῶν Ἑλλήνων (30 Μαρτίου 1823). Ληξάσης ἤδη τῆς πρώτης περιόδου τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεώς τῆς Ἑλλάδος, διετάχθησαν νέαι ἐκλογαὶ πληρεξουσίων, οἵτινες συνῆλθον εἰς Ἀστρος, ὅπως ἐκλέξωσι νέαν κυβέρνησιν καὶ ἐπενέγκωσι τὰς ἀναγκαίας τῷ πολιτεύματι βελτιώσεις· ἀλλ' ἐξελέχθησαν διπλάσιοι τὸν ἀριθμὸν πληρεξούσιοι, ἀνήκοντες εἰς τὰ δύο τότε ἀντίπαλα κόμματα, εἰς τὸ πολιτικὸν ὑπὸ τὸν Μαυροκορδάτον, καὶ τὸ πολεμικὸν ὑπὸ τοὺς ἀρχηγούς Κολοκοτρώνην, Ὑψηλάντην καὶ Ὀδυσσεά. Γενομένων δὲ τῶν ἀρχαιρεσιῶν ὑφ' ἀπάντων τῶν πληρεξουσίων, ὀρκισθέντων, ἐξελέχθη πρόεδρος μὲν ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, ἀντιπρόεδρος ὁ ἐπίσκοπος Βρεσθένης Θεοδώρητος καὶ γραμματεὺς ὁ Θεόδωρος Νέγρης. Ἡ Συνέλευσις δ' αὕτη, ἐπενεγκούσα τροποποιήσεις τινὰς ἐν τῷ πολιτεύματι τῆς Ἐπιδαύρου, καὶ διορίσασα τὴν νέαν κυβέρνησιν (τὸ ἐκτελεστικὸν συμβούλιον), διελύθη τὴν 18 Ἀπριλίου τοῦ 1823. Τοῦ δὲ ἐκτελεστικοῦ τῆς Β' ταύτης περιόδου πρόεδρος μὲν ἀνεδείχθη ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, μέλη δὲ ὁ Σωτήριος Χαραλάμπης, Ἀνδρέας Ζαΐμης καὶ Ἀνδρέας Μεταξᾶς, καὶ ὡς πέμπτον μέλος προσελήφθη βραδύτερον ὁ δυσαρεστηθεὶς Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, γενικὸς δὲ γραμματεὺς ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος. Ἐδρα τῆς νέας κυβερνήσεως ὠρίσθη ὑπὸ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἡ Τρίπολις, ἀλλὰ τὰ μέλη αὐτῆς κατὰ τὰ μέσα Ἰουλίου διεσκορπίσθησαν εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ πρόοδον τῆς ἐπαναστάσεως.

§ 57. Ἡ ἐν Καρπενησίῳ μάχη καὶ ὁ θάνατος τοῦ Μάρκου Βότσαρη (9 Αὐγούστου 1823). Οἱ Τοῦρκοι κατὰ τὸ 1823 ἔτος ἀπεφάσισαν νέαν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος πρὸς ἔλωσιν τοῦ Μεσολογγίου ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ὁμέρ Βριώνη καὶ

τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ τῆς Σκόδρας. Ὁ δ' ἐν Μεσολογγίῳ ἀνδρείος ἀρχηγός τῶν Σουλιωτῶν Μάρκος Βότσαρης ἀπεφάσισε νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ πολυαριθμοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ, τοῦ συγκειμένου ἐκ 16,000 στρατιωτῶν, τῶν πλείστων Ἀλβανῶν, μετὰ 1200 μόνον ἀνδρῶν, καὶ συνήντησε τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν τῶν Τούρκων ἐν *Καρπερησίῳ*, ἀποτελουμένην ἐκ 5,000 Ἀλβανῶν ὑπὸ τὸν *Ζελαδίμπεϋν*. Γενομένου δὲ συμβουλίου τῶν ὀπλαρχηγῶν τὴν 8 Αὐγούστου καὶ ἀποφασισθέντος νὰ γείνη νυκτερινὴ ἐφοδος κατὰ τῶν Τούρκων τὴν ἐπιούσαν νύκτα περὶ τὸ μεσονύκτιον, ὁ Μάρκος Βότσαρης, ἀναμείνας εἰς μάτην κατὰ τὴν ὠρισμένην ὥραν τοὺς λοιποὺς ὀπλαρχηγούς ὅπως κινηθῶσιν, αὐτὸς μετὰ τῶν 350 αὐτοῦ Σουλιωτῶν καὶ τοῦ Κίτσου Τζαβέλλα ὤρμησεν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ζελαδίμπεϋ, καὶ τοσοῦτον τρόμον ἐνέπνευσε διὰ τῆς ἀπροσδοκῆτου ταύτης προσβολῆς εἰς τοὺς κοιμωμένους Τουρκαλβανούς, ὥστε τρέψας αὐτοὺς εἰς φυγὴν, ἐκυρίευσεν ἅπαντα αὐτῶν τὰ χαρακώματα πλὴν ἑνός. Τελευταίον ὅμως συνελθόντες οἱ Τούρκοι ἐκ τῆς πρώτης ταραχῆς, ἀντέταξαν ἰσχυρὰν ἀντίστασιν καὶ ἐπλήγωσαν τὸν Μάρκον Βότσαρην κατὰ τὸν μηρὸν ἄλλ' ὁ Μάρκος ἐξηκολούθει ἡρωϊκῶς μαχόμενος, μέχρις οὐ ἐτρώθη θανασίμως κατὰ τὸ μέτωπον ὑπὸ ἐχθρικῆς σφαίρας, καὶ ἔπεσε νεκρός. Μόλις δὲ περὶ τὴν πρωΐαν ὑπεχώρησαν οἱ Σουλιῶται φονεύσαντες 800 Τούρκους καὶ ἀπολέσαντες 50 μόνον ἄνδρας, ἐν οἷς καὶ τὸν ἐνδοξὸν αὐτῶν ἀρχηγόν, ὃν μετήνεγκον εἰς *Μεσολόγγιον*, ὅπου ἡ πενθοῦσα πόλις ἔθαψε τὸν πρόμαχον αὐτῆς ἤρωα μεγαλοπρεπῶς. Ὁ ἡρωϊκὸς δὲ θάνατος τοῦ Μάρκου Βότσαρη συγκινήσας ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας, διήγειρε συνάμα καὶ τὸν θαυμασμὸν τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης.

§ 58. *Δευτέρα πολιορκία Μεσολογγίου καὶ ἀποτυχία αὐτῆς* (20 Σεπτεμβρίου μέχρι 30 Νοεμβρίου 1823). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μάρκου Βότσαρη καὶ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Κίτσου Τζαβέλλα, ἐνωθέντες οἱ δύο Τούρκοι ἀρχηγοὶ Μουσταῆς καὶ Ὁμὲρ Βριώνης ἐβάδισαν πρὸς τὸ Μεσολόγγιον μετὰ 15,000 ἀνδρῶν, καὶ ἐπεχεί-

ρησαν τὴν πολιορκίαν τοῦ ἐν τῇ λίμνῃ τοῦ Μεσολογγίου εὐαλώ-
του μικροῦ νησιδίου, Ἀνατολικῷ καλουμένου, ὀλίγον ἀπέχοντος
τῆς ξηρᾶς, καὶ ἔχοντος ὀλίγα μόνον παλαιὰ σιδηρὰ πυροβόλα καὶ
ἀσθενῆ φρουρὰν ἐκ 500 ἀνδρῶν, στερουμένου δὲ καὶ ὕδατος. Ἡρ-
ξάντο λοιπὸν πυροβολοῦντες κατὰ τοῦ νησιδίου ἀλλὰ σφαῖρα πυ-
ροβόλου εἰσχωρήσασα ἐν τῷ ναῷ τοῦ ταξιάρχου Μιχαὴλ ἀνέφξεν
ὀπήν, ἐξ ἧς ἀνέβλυσεν ὕδωρ, ἀναγκαιότατον τοῖς πολιορκουμένοις,
ὅπερ ἐνεθάρρυνεν ἔτι μᾶλλον αὐτοὺς εἰς ἐρρωμένην ἀντίστασιν. Οἱ
δὲ Τούρκοι, παρενοχλούμενοι ἀκαταπαύστως ὑπὸ τῆς φρουρᾶς τοῦ
Μεσολογγίου, καὶ ἀπελπισθέντες ὅτι ἠδύναντο νὰ κυριεύσωσι τὸ
Ἀνατολικόν, ἅμα δὲ φοβούμενοι τὸν προσεγγίζοντα χειμῶνα, προέ-
τειναν συνθήκας παραδόσεως τοῖς πολιορκηταῖς· ἀλλὰ, καὶ τούτων
ἀπορριφθεισῶν, ἔλυσαν τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου τὴν 30
Νοεμβρίου, καὶ μετ' ὀλίγον ἀπεσύρθησαν ἐκ τῆς Ἀκαρνανίας καὶ
ἐπανῆλθον ἄπρακτοι εἰς τὴν Ἠπειρον. Ἐν τῇ μεγάλη δ' αὐτῶν
σπουδῇ κατὰ τὴν ὑποχώρησιν, βαδίζοντες ἐν ἀταξίᾳ καὶ προσβαλ-
λόμενοι ἀκαταπαύστως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, πολλὰς ἔπαθον ζημίας·
διότι καὶ πολλὰ πυροβόλα καὶ πολεμεφόδια κατέλιπον καὶ περὶ
τοὺς 1200 ἀνδρας ἀπώλεσαν ἐκ τε τῶν ἐξόδων τῶν πολιορκουμένων
καὶ ἐκ τῶν ἐπιδημιῶν, ἐν ᾧ ἐκ τῶν Ἑλλήνων μόνον 50 ἀνδρες
ἐφονεύθησαν. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς τρίτης ἐκστρατείας
τῶν Τούρκων, καὶ τοιαύτη ἡ τύχη τῶν ἠνωμένων στρατῶν τῶν δύο
φοβερῶν πασάδων τῆς Σιγόδρας καὶ τῆς Θεσσαλίας, τῶν ἀπειλούν-
των τὴν καταστροφὴν τῆς Ἑλλάδος. Μόνοι τότε οἱ Ἕλληνες, ἄνευ
οὐδεμιᾶς ἐξωτερικῆς βοηθείας, ἐνίκησαν καὶ νικήσαντες ἔσωσαν τὴν
πατρίδα αὐτῶν ἀπὸ τῶν βαρβαρικῶν ἐκείνων στιφῶν.

§ 59. *Ἐλευσις Βύρωνος εἰς Μεσολόγγιον.* Τὰ μεγάλα καὶ
ὄντως καταπληκτικὰ κατορθώματα κατὰ τὸ παρελθὸν χρονικόν
διάστημα τῶν εὐαριθμῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν πολυαριθμῶν στι-
φῶν τῶν Τούρκων διήγειραν τὸν φιλελληνισμόν ἐν τε τῇ Εὐρώπῃ
καὶ ἐν τῇ Ἀμερικῇ, καθ' ὃν χρόνον ἤρξαντο νὰ ἀποκάμωσιν αἱ
τρεῖς ἡρωϊκαὶ νῆσοι τῆς Ὑδρας, τῶν Σπεεσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν

συνεισφέρουσαι. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1823 ἡ Φιλελληνικὴ Ἑταιρεία, ἡ ἰδρυθεῖσα ἐν Λονδίῳ, ἤρξατο συλλέγουσα συνδρομὰς ὑπὲρ τῶν ὑπὲρ πατρίδος ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων καὶ ἔπεμψεν εἰς Ἑλλάδα ὡς ἀντιπρόσωπον τὸν συνταγματάρχην *Σταράπ*, ὅπως ἀντιληφθῆ ἔπιτοπίως τῶν πραγμάτων καὶ δώσῃ αὐτῇ τὰς δεούσας πληροφορίας· συγχρόνως δ' ἀφίκετο εἰς Ἑλλάδα καὶ ἀπεβιβάσθη εἰς Μεσολόγγιον ὁ μέγας Ἄγγλος ποιητὴς Βύρων, πλουσιώτατος λόρδος, συνοδευόμενος ὑπὸ πολλῶν πεπαιδευμένων καὶ σπουδαίων Εὐρωπαίων, οὓς διετῆρει ἰδίᾳ δαπάνῃ, καὶ ἐδωρήσατο τῇ Ἑλλάδι μέρος τῆς κολοσσιαίας αὐτοῦ περιουσίας ὑπὲρ εὐδωσέως τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς ἀγῶνος· ἀλλ' ἀτυχῶς ὁ μέγας οὗτος ἀνὴρ, ὁ διεγείρας διὰ τῶν ἀθανάτων αὐτοῦ ποιημάτων τὴν ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος συμπάθειαν τῆς Εὐρώπης, ἀπέβιωσε τὴν 7 Ἀπριλίου 1824 ἐν Μεσολογγίῳ, θρηνούμενος ὑπὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων. Αἱ δὲ ἀπονεμηθεῖσαι τιμαὶ εἰς τὴν μνήμην τοῦ μεγαλοφυοῦς τούτου τῆς Ἀγγλίας ποιητοῦ ὑπῆρξαν ἀντάξιαί τῆς πλήρους αὐτοῦ ἀφοσιώσεως εἰς τὸν ἱερὸν τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνα, καὶ τὸ διαταχθὲν ὑπὸ τῆς τότε κυβερνήσεως πένθος διεχύθη εἰς ὅλων τὰς καρδίας. Ἡ Ἑλλὰς διὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς παρέστη εἰς τὴν κηδεῖαν τοῦ ἀρίστου καὶ ἰσχυροῦ αὐτῆς φίλου· ὁ δὲ Σπυρίδων Τρικούπης, ὁ πρωωρισμένος νὰ ἀντιπροσωπεύσῃ μετὰ πολλὰ ἔτη τὴν Ἑλλάδα ἐλευθέραν ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀπήγγειλε τὸν ἐπιτάφιον αὐτοῦ λόγον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ.

Ἐπέμβασις Αἰγύπτου ἐν τῷ ἑλληνοτουρκικῷ ἀγῶνι καὶ πολεμικαὶ πράξεις Ἑλλήνων ἐν ἔτει 1824.

§ 60. Οἱ Ἕλληνες εἰσῆλθον ἤδη εἰς τὸ τέταρτον ἔτος τοῦ ἱεροῦ αὐτῶν ἀγῶνος, καὶ ἑλληνικὸν δάνειον συνωμολογήθη ἐν Ἀγγλίᾳ ἐξ 800,000 ἀγγλικῶν λιρῶν, ὅπερ συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν καὶ παράτασιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως· ἀλλὰ δυστυχῶς διχόνοιαι, ἀναφεῖσαι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο μετὰ τῶν Ἑλ-

λήνων ἕνεκα ἔριδος μεταξύ τοῦ Νομοτελεστικοῦ καὶ τοῦ Βουλευτικοῦ, ἐβλάψαν αὐτοὺς σπουδαίως. Ἐπι δὲ μᾶλλον κατέστησε δυσχερεστέραν τὴν θέσιν τῶν Ἑλλήνων ἢ ἐν τῷ ἀγῶνι αὐτῶν ἀνάμιξις τοῦ ἰσχυροῦ τακτικοῦ στρατοῦ τῆς Αἰγύπτου. Ἡ Τουρκία, ἀπελπισθεῖσα νὰ καταβάλη μόνη τὴν Ἑλλάδα, ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν τοῦ ὑποτελοῦς αὐτῆς, ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς μεγάλης αὐτοῦ δυνάμεως σχεδὸν ἀνεξαρτήτου Μεχμέτ Ἀλῆ πασᾶ τῆς Αἰγύπτου, παραχωρήσασα αὐτῷ τὴν Κρήτην καὶ διορίσασα τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἰβραὶμ πασᾶν Διοικητὴν τῆς Πελοποννήσου. Ἡ ἐπικουρία αὕτη ἦτο τοσοῦτῃ μᾶλλον σπουδαία, ὅσῃ ἀπετελεῖτο ἐξ ἰσχυρᾶς ναυτικῆς δυνάμεως καὶ τακτικοῦ ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον διωργανωμένου στρατοῦ, οὐτινος ἀρχηγὸς ἦτο ὁ ἀνδρεῖος καὶ ἐπιδέξιος στρατηγὸς Ἰβραὶμ πασᾶς, καὶ ἐπομένως λίαν ἐπικίνδυνος εἰς τὰ ἄτακτα καὶ πολλάκις ἄνευ πειθαρχίας ἐνεργοῦντα στρατεύματα τῶν Ἑλλήνων.

§ 61. *Καταστροφή τῆς Κάσου ὑπὸ τοῦ αἰγυπτιακοῦ στόλου* (9 Ἰουνίου 1824). Ὁ Μεχμέτ Ἀλῆ πασᾶς συναινέσας νὰ ἀναμιχθῆ εἰς τὸν ἑλληνοτουρκικὸν ἀγῶνα, ἀπεφάσισε πρῶτον νὰ καταστρέψῃ τὴν βοηθοῦσαν τὴν Κρήτην διὰ τῶν πλοίων αὐτῆς Κάσον, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἔπεμψε τὴν 6 Ἰουνίου 1824 τεσσαράκοντα πέντε πλοῖα μετὰ 4000 ὀπλιτῶν. Ταῦτα δὲ ἀπεβίβασαν τὴν ἐπιούσαν νύκτα ἀπαρατήρητα τὸν στρατὸν ἐπὶ ἀποκρήμνου τινὸς καὶ δυσβάτου μέρους, μὴ φυλαττομένου ὑπὸ τῶν Κασίων, οἵτινες τοσοῦτον ἐξεπλάγησαν ὑπὸ τῆς αἰφνιδίου ταύτης ἀποβάσεως τοῦ ἐχθροῦ ἐπὶ τῆς νήσου αὐτῶν, ὥστε μικρὰν μόνον καὶ ἀσθενῆ ἀντίστασιν ἀντιτάξαντες, καθυπετάγησαν ὑπὸ τῶν ὑπερτέρων ἐχθρικῶν δυνάμεων. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ αἰγυπτιακὸς στρατὸς παρεξέτραπῃ εἰς μυρίας βιαιοπραγίας, ἐδήλωσε τὴν χώραν, καὶ λαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς προκρίτους τῶν Κασίων καὶ πολλὰ τροφίμα καὶ ἐμπορεύματα εἰσῆλθεν εἰς τὰ πλοῖα, καὶ συλλαβὼν καθ' ὁδὸν 15 μεγάλα καὶ 40 μικρότερα ἑλλληνικὰ πλοῖα, ἐπανῆλθεν μετὰ τῆς πλουσίας αὐτοῦ λείας εἰς Ἀλεξάνδρειαν.

§ 63. Καταστροφή τῶν Ψαρῶν (22 Ἰουνίου 1824). Ὁ Σουλτάνος συμμαχήσας μετὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῆς Αἰγύπτου, κύριον σκοπὸν εἶχε νὰ πέμψῃ τὰ μὲν συμμαχικὰ στρατεύματα πρὸς καταπολέμησιν τῆς Πελοποννήσου, τὸν δὲ συμμαχικὸν στόλον πρὸς καθυπόταξιν τῶν ἐλληνικῶν νήσων, καὶ ἰδίως τῶν Ψαρῶν, τῆς Σάμου, τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἐστάλη ὁ τουρκικὸς στόλος ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ γέροντος μὲν, ἀλλ' ἐπιδεξίου τούρκου ναυάρχου Χοσρὲφ πασᾶ κατὰ τῆς μικρᾶς νήσου τῶν Ψαρῶν, τῆς κατοικουμένης μὲν ὑπὸ 15,000 ψυχῶν, ἐχούσης δὲ φρουρὰν 3,000 ἀνδρῶν καὶ 200 περίπου πυροβόλα. Ὁ Χοσρὲφ πασᾶς ἀνεχώρησε τὴν 19 Ἰουνίου 1824 ἐκ Μιτυλήνης μετὰ 230 μεγάλων καὶ μικρῶν πλοίων καὶ 14,000 Γενιτσάρων καὶ Τούρκων, ἅτινα τὴν ἐπιούσαν περὶ τὴν 5 ὥραν μ. μ. περιέζωσαν τὰ Ψαρά. Οἱ Ψαριανοί, ἐνδόντες εἰς τὴν ἀπαίτησιν τῶν 1000 μισθοφόρων στρατιωτῶν ἐκ Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας, διέλυσαν τὸν στόλον αὐτῶν, ἀφαιρέσαντες καὶ τὰ πηδάλια τῶν πλοίων, ἅτινα μετήνεγκον εἰς τὴν ξηρὰν ἵνα μὴ φύγῃσι, καὶ ἐγκαταλίπωσι τοὺς μισθοφόρους, ὅπερ οὗτοι ἐφοβοῦντο. *

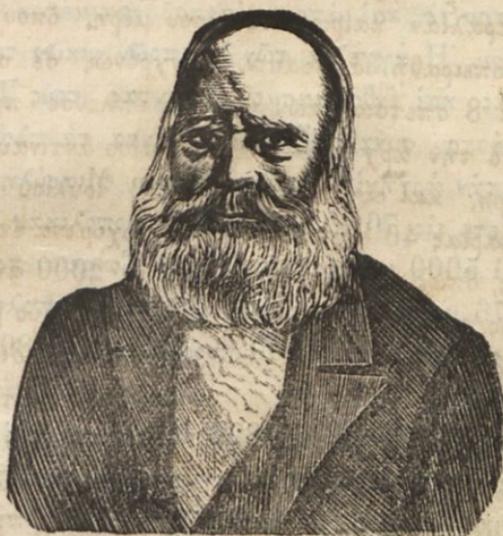
§ 64. Οἱ Τούρκοι μαθόντες, ὅτι ὑπῆρχε λιμενίσκος πρὸς τὸ Βορειοδυτικὸν μέρος τῆς πόλεως, μὴ φυλαττόμενος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἐπομένως κατάλληλος πρὸς ἀπόβασιν, ἵνα ὑποκρύψῃσι τὸν σκοπὸν αὐτῶν, ἤρξαντο σφοδροῦ πυροβολισμοῦ τὴν 21 Ἰουνίου κατὰ τῆς πρὸς τὸ μεσημβρινοανατολικὸν τῆς νήσου κειμένης πόλεως, ἐν ᾧ τὰ φορτηγὰ πλοῖα κρυπτόμενα ὑπὸ τοῦ καπνοῦ τῶν πυροβόλων, προσήγγισαν εἰς τὸν εἰρημένον λιμενίσκον καὶ ἀπεβίβασαν ἐκεῖ ἄνευ δυσκολίας στρατεύματα, ἅτινα περὶ τὴν 7 ὥραν τῆς πρωῆας, κυριεύσαντα ἐξ ἐφόδου τὸ ὀχύρωμα Φτελιό, ὑπερασπιζόμενον ὑπὸ 30 μόνον ἀνδρῶν καὶ 3 πυροβόλων, ἔστησαν τὴν ἡμισέληνον ἐπὶ τῶν ἐπικειμένων λόφων. Φρίκη δὲ καὶ τρόμος κατέλαβε τότε τοὺς Ἕλληνας, ἰδόντας ὅτι περιεζώσθησαν πανταχόθεν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιά ἔτρεχον πρὸς τὴν θάλασσαν ζητοῦντες πλοῖα ἵνα σωθῶσι, καὶ τινες μὲν ἐκ τῶν

προύχόντων ἠδυνήθησαν νὰ διαφύγῃσι μετὰ τῶν οἰκογενειῶν αὐ-
 τῶν ἐπὶ 19 βρικίων ἠγκυροβολημένων εἰς τὰ Ἀντίψαρα, ἄλλοι
 δὲ κατέφυγον εἰς τὸ Παλαιόκαστρον ἄλλ' οἱ πλεῖστοι ἐσφάγη-
 σαν ὑπὸ τῶν εἰσβαλόντων Τούρκων ἢ ἐπνίγησαν ῥιπτόμενοι εἰς τὴν
 θάλασσαν, προτιμήσαντες τὸν θάνατον ἀντὶ τῆς αἰσχρᾶς δουλείας.
 Τὴν δ' ἐπιούσαν, 22 Ἰουνίου, οἱ Τούρκοι ἐπεχείρησαν ἔφοδον κατὰ
 τοῦ Παλαιόκαστρου, ἐφ' οὗ ἦσαν τοποθετημένα 25 παλαιὰ πυρο-
 βόλα, καὶ εἰσῆρχοντο ἤδη εἰς τὸ πυροβολοστάσιον, ὅτε Ὁ Αντώνιος
 Βρατσάνος ἔθεσε πῦρ εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην καὶ ἀνετινάχθησαν
 οἱ πάντες εἰς τὸν ἀέρα μετὰ τῶν ἐφορμησάντων Τούρκων. Ἀλλ'
 ἤδη ἅπασα ἡ νῆσος ἦτο εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Οἱ δ' ἐν τῇ
 Μονῇ τοῦ ἀγίου Νικολάου 120 Μακεδόνες, ἀφ' οὗ μετὰ κατα-
 πληκτικὴν ἀντίστασιν τὰ δύο τρίτα ἐξ αὐτῶν εἶχον πέσει ὑπὸ τῶν
 ἐχθρικῶν σφαιρῶν, καὶ οὐδεμία πλέον ἐλπίς σωτηρίας ὑπελείπετο
 αὐτοῖς, ἔπαυσαν τὴν 26 Ἰουνίου τὸν πυροβολισμόν· τότε δ' οἱ
 Τούρκοι ἐφόρμησαν ξιφῆρεις κατ' αὐτῶν, καὶ εἶχον ἤδη περὶ τὴν
 μεσημβρίαν ἀναβῆ πανταχόθεν ἐπὶ τῶν τειχῶν, ὅτε αἴφνης ἡ Ἑλ-
 ληνικὴ σημαία κατεβιδάσθη, ἑτέρα δὲ λευκὴ ἀνεπετάσθη φέρουσα
 τὰς λέξεις «ἐλευθερία ἢ θάνατος»· πυροβολισμὸς δ' ἠκούσθη καὶ
 φοβερὰ ἔκρηξις ἐπηκολούθησε, κλονήσασα τὴν νῆσον καὶ ἐνταφι-
 ᾶσασα ἅπαντας τοὺς ἀνδρείους Μακεδόνας καὶ ὀλίγους Ψαρια-
 νούς μετὰ τῶν 4,000 Τούρκων, τῶν ἐπὶ τοῦ φρουρίου καὶ τῶν
 τειχῶν ἀναβάντων. Ἐκ τῶν Τούρκων ἐφονεύθησαν κατὰ τὰς ἐ-
 πανειλημμένας αὐτῶν ἐφόδους 7,500· ἐκ δὲ τῶν Ψαριανῶν δὲν
 διεσώθησαν, εἰμὴ 3,600 ψυχαὶ καὶ ἐκ τῶν μισθοφόρων ὀλίγοι
 Θεσσαλοὶ, διότι ἅπαντες οἱ Μακεδόνες ἐφονεύθησαν κατὰ τὴν
 ἔκρηξιν τῆς εἰρημένης πυριτιδαποθήκης. Ὁ Τούρκος ναύαρχος,
 μετὰ τὴν φοβεράν ταύτην καταστροφὴν, τὴν ἀντηχῆσασαν καθ'
 ἅπασαν τὴν Εὐρώπην καὶ μεγάλην προξενήσασαν χαρὰν καὶ ἀ-
 γαλλίσιον παρὰ τοῖς Τούρκοις ἐν Κωνσταντινουπόλει, συλλαβῶν
 ἢ πυρπολήσας 100 μεγάλα καὶ μικρὰ πλοῖα καὶ καταλιπὼν
 φρουρὰν 2,000 ἀνδρῶν ἐν τῇ νήσῳ τῶν Ψαρῶν, ἐπανῆλθεν εἰς

Μιτυλήνην, ὅπως παρασκευασθῆ καὶ διὰ τὴν καθυπόταξιν τῆς ἐπίσης ἀγερώχου καὶ ἰσχυρᾶς νήσου *Σάμου*.

§ 65. *Διάσωσις τῆς Σάμου ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου.* Ὁ ναύαρχος *Χοσρέφ πασᾶς* μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν *Ψαρῶν* προσωρμίσθη εἰς τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἵνα ἐκεῖθεν ἀποβιβάσῃ στρατὸν καὶ ἐπὶ τῆς νήσου Σάμου. Ἄλλ' ἤδη οἱ μὲν Σάμιοι, ἐννοήσαντες τὸν σκοπὸν τοῦ *Καπετὰν πασᾶ* ἀπετέλεσαν ἰσχυρὰν δύναμιν ἐκ 12,000 ἀνδρῶν, καὶ κατέλαβον ἅπαντα τὰ κατὰ τὴν παραλίαν καίρια τῆς νήσου μέρη, ὅπου ἠδύνατο ὁ ἐχθρὸς νὰ ἀποπειραθῆ ἀπόβασιν. Συγχρόνως δὲ στόλος ἐξ 27 ὑδραϊκῶν καὶ 8 σπετσιωτικῶν πλοίων ἐπλευσε πρὸς σωτηρίαν τῆς Σάμου ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ὑδραίου ἀντιναυάρχου *Γεωργίου Σαχτούρη*, καὶ συναντήσας τὴν 30 Ἰουλίου τοῦ 1824 ἔξωθεν τῆς Ἰκαρίας 40 φορτηγὰ πλοῖα, ἐρχόμενα ἐκ τῆς ἀσιατικῆς παραλίας, ὅπως ἀποβιβάσωσι στρατὸν 2000 ἀνδρῶν ἐπὶ τῆς βορείου ἀκτῆς τῆς Σάμου, διεσκόρπισεν αὐτὰ, δύο μὲν καταποντίσας, ἕτερα δὲ δύο συλλαβὼν καὶ τὰ λοιπὰ καταδιώξας. Τὴν δ' ἐπιούσαν 31 Ἰουλίου, ὁ *Χοσρέφ πασᾶς* ἐπεμφε κατὰ τῶν Ἑλλήνων 18 μεγάλα πλοῖα· ἀλλὰ ταῦτα ἀπεκρούσθησαν καὶ κατεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν πυρπολικῶν κατ' αὐτὴν καὶ κατὰ τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς *Μυκάλης*. Τελευταῖον ἐπῆλθε κατὰ τῆς Σάμου καὶ ὁ *Καπετὰν πασᾶς* μετὰ 41 μεγάλων πλοίων, καὶ ἤρξατο σφοδροῦ πυροβολισμοῦ κατὰ τε τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου καὶ κατὰ τῶν τῆς νήσου πυραβολοστασίων· τότε δὲ τὸ πυρπολικὸν τοῦ ἐλθόντος εἰς βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων ἀτρομήτου *Κανάρη*, ὁρμήσαν κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, ἐμβάλλει ἀταξίαν καὶ ταραχὴν εἰς τὰ ἐχθρικά πλοῖα καὶ ἀναγκάζει αὐτὰ νὰ ὑποχωρήσωσιν. Ἄλλὰ τὴν 5 Αὐγούστου ὁ ἰσχυρογνώμων ναύαρχος *Χορσέφ πασᾶς* ἐπαναλαμβάνει τὴν προσβολήν, ἐξ ἧς ἐξήρτητο ἡ τύχη τῆς Σάμου, καὶ 60,000 μαχητῶν ἐμάχοντο ἑκατέρωθεν λυσσωδῶς. Τελευταῖον περὶ τὴν 10 πρὸ μεσημβρίας ὁ *Κανάρης*, ἐφορμήσας μετὰ τοῦ πυρπολικοῦ αὐτοῦ κατὰ τῆς μεγαλειτέρας τουρ-

κικῆς φρεγάτας, ἐχούσης 600 ἄνδρας καὶ 54 πυροβόλα, προσεκόλλησεν εἰς αὐτὴν φεύγουσαν τὸ πυρπολικόν. Τάχιστα δ' αἱ φλόγες τοῦ πυρὸς διεδόθησαν εἰς τὸ μέγα ἐκεῖνο πλοῖον, ἐνῶ οἱ ἐν αὐτῷ Τούρκοι ἐβρίπτοντο εἰς τὴν θάλασσαν ἵνα σωθῶσιν, ἀλλ' οἱ μὲν ἐπνίγησαν, οἱ δὲ ἐζωγρήθησαν ἢ δὲ ἐπελθοῦσα τελευταία ἐκρηξίς κατέπληξε τοὺς Τούρκους, οἵτινες διέκοψαν πρὸς μικρὸν τὴν μάχην. Ὁ Καπετὰν πασᾶς ἐπαναλαμβάνει πάλιν αὐτὴν μετ' ὀλίγον κανονοβολῶν τὴν ἀκρόπολιν τῆς Σάμου ἐκ τῆς ναυαρ-

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΝΑΡΗΣ

χίδος καὶ τριῶν φρεγατῶν, ἀλλὰ προσβάλλεται ὑπὸ τῶν ἐπελθόντων Σπετσιωτικῶν πλοίων· περὶ δὲ τὴν ἐσπέραν ὁ μὲν πυρπολητῆς Γεώργιος Βατικιώτης, ὑπὸ τῶν ὑδραϊκῶν πλοίων ὑποστηριζόμενος, ἀνετίναξεν εἰς τὸν ἀέρα Τυνεζικόν πλοῖον, ὃ δὲ Δημήτριος Ῥαφαλιᾶς Βαρβαρικὴν φρεγάταν. Τότε ὁ Καπετὰν πασᾶς ἀπελπισθεὶς πλέον περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Σάμου, ἀπέπλευσεν εἰς Κῶν, ὅπου τὴν 19 Ἰουλίου ἠνώθη μετ' αὐτοῦ ὁ ἐκ 54 πολεμικῶν καὶ 300 ὀπλιταγωγῶν ὑπὸ τὸν ἐξωμότην Γάλλον Ἰσμαήλ Γι-

βραλτάρην μέγας αἰγυπτιακὸς στόλος, ὅστις εἶχεν ἐκπλεύσει τὴν 7 Ἰουλίου τοῦ 1824 ἐξ Ἀλεξανδρείας, συνοδεύων τὰ ὀπλιταγωγὰ πλοῖα, τὰ μεταφέροντα 17,000 τακτικῷ αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ, προωρισμένου ὅπως ἀποβιθασθῆ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐπανειλημμένων ἐφόδων τῶν Τούρκων κατὰ τῆς Σάμου ἀπώλεσαν οὗτοι 1000 ἄνδρας, 100 πυροβόλα καὶ τρία μεγάλα πλοῖα, οἱ δὲ Ἕλληνες ἐξ πυρπολικὰ καὶ τρεῖς μόνον πυρπολητάς.

§ 66. *Σύμπραξις καὶ ἀποτυχία τοῦ ἠρωμένου Τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου.* Ἡ ἀγγελία τῶν λαμπρῶν νικῶν τοῦ Σαχτούρη ἐνέπλησε χαρᾶς καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας, καὶ τὴν 23 Αὐγούστου συναθροίζονται ἅπαντα τὰ πλοῖα αὐτῶν ἐν Πάτρῳ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ναυάρχου Μιαούλη. Ὁ ἀριθμὸς τούτων ἀνήρχετο εἰς 70 πολεμικὰ καὶ πυρπολικὰ, φέροντα 850 πυροβόλα καὶ 5000 ναύτας, ὁ δὲ τῶν Τούρκων καὶ Αἰγυπτίων συνέκειτο ἐξ 76 μεγάλων καὶ 450 μικροτέρων πολεμικῶν καὶ ὀπλιταγωγῶν πλοίων μετὰ 2,500 πυροβόλων καὶ 80,000 ναυτῶν καὶ στρατιωτῶν.

§ 67. Τὴν 23 Αὐγούστου 1824 ἐξέπλευσεν ὁ ἐλληνικὸς στόλος πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ Τουρκοαιγυπτιακοῦ, καὶ 20 ἐκ τῶν ἀρίστων ἐλληνικῶν πλοίων μετὰ 6 πυρπολικῶν, ἀποτελοῦντα τὴν πρωτοπορείαν, συνεκρούσθησαν πρὸς τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα· ἀλλ' ἡ συμπλοκὴ αὕτη, καθ' ἣν διεκρίθησαν διὰ τὴν ἀνδρίαν αὐτῶν ὁ Ἰσμαὴλ πασᾶς καὶ ὁ ναύαρχος τοῦ αἰγυπτιακοῦ στόλου Ἰσμαὴλ Γιβραλτάρης, ἀπέβη ἄνευ ἀποτελέσματος, τῶν Ἑλλήνων ἀπολεσάντων εἰς μάτην δύο πυρπολικὰ. Τὴν δὲ 29 Αὐγούστου ὁ Γεώργιος Βατικιώτης ἀνετίναξεν εἰς τὸν ἀέρα διὰ τοῦ πυρπολικοῦ αὐτοῦ τὴν φρεγάταν τοῦ ναυάρχου τῆς Τύνητος, ὃν καὶ συνέλαβεν αἰχμάλωτον, τὸ δὲ πλήρωμα αὐτῆς, ἀποτελούμενον ἐξ 750 ναυτῶν καὶ στρατιωτῶν, κατεπόντισε. — Τὴν 6 δὲ Σεπτεμβρίου ὁ Τουρκοαιγυπτιακὸς στόλος ἐξέπλευσεν ἐξ Ἀλικαρνασσοῦ καὶ διηυθύνθη εἰς Σάμον πρὸς καθυπόταξιν αὐτῆς· ἀλλ' ἀπεκρούσθη τὴν

10 Σεπτεμβρίου ὑπὸ τῶν ὑπὸ τὸν Μιαούλην ὑδραϊκῶν πλοίων Ἀπεπειράθη δὲ νέαν πολιορκίαν τῆς Σάμου τὴν 15 Σεπτεμβρίου ἀλλὰ φοβερὰ τρικυμία ἐπελθοῦσα, ἐπήνεγκε φοβεράς ζημίας εἰς τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα καὶ κατέστησεν ἀδύνατον πᾶσαν σύμπραξιν αὐτῶν. Ἐκτοτε δέ, ἀπελπισθεὶς ὁ Τοῦρκος ναύαρχος περὶ τῆς καθυποτάξεως τῆς Σάμου, ἐπανῆλθεν εἰς τὸν Ἑλλησποντον καταλιπὼν μέρος τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἐν Μιτυλήνῃ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἰβραὶμ πασᾶ. Οὗτος δ' ἀπεφάσισε νὰ ἀπέλθῃ ἐκ τῆς Μιτυλήνης εἰς Ἀλικαρνασσόν, καὶ ἀνείλκυσε ἤδη τὰς ἀγκύρας τῶν πλοίων πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ὅτε ὁ Μιαούλης καὶ Σαχτούρης ἐφορμήσαντες κατ' αὐτοῦ τὴν νύκτα τῆς 24 πρὸς τὴν 25 Σεπτεμβρίου, ἐνέπρησαν ἐν βρῖκιον διὰ τοῦ πυρπολικοῦ τοῦ Δημητρίου Καλογιάννη καὶ μίαν καρβέταν δι' ἐτέρου ἐπίσης πυρπολικοῦ τοῦ Κωνσταντίνου Νικοδήμου, καὶ ἠνάγκασαν τὸν ἐχθρικὸν στόλον νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Μιτυλήνην.

§ 68. *Τρίτη ἐν Ναυπλίῳ Ἑθνικὴ Συνέλευσις.* (1 Ὀκτωβρίου 1824). Δηξάσης κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1824 ἔτους τῆς περιόδου καὶ τῆς δευτέρας προσωρινῆς κυβερνήσεως τῆς Ἑλλάδος, αἱ ἐπαρχίαι ἐξελέξαντο νέους πληρεξουσίου, οἵτινες συνελθόντες εἰς Ναύπλιον, συνεκρότησαν τὴν 1 Ὀκτωβρίου τὴν τρίτην Ἑθνικὴν Συνέλευσιν, ἣτις τὴν 3 Ὀκτωβρίου προέβη εἰς τὰς ἀρχαιρεσίας τῶν πέντε μελῶν τοῦ ἐκτελεστικοῦ, ἐκλέξασα πρόεδρον μὲν τὸν Γεώργιον Κουντουριώτην, ἀντιπρόεδρον δὲ τὸν Παναγιώτην Μπότασιν καὶ μέλη τὸν Ἀσημάκην Φωτίαν, Ἀναγνώστην Σπηλιωτάκην καὶ Ἰωάννην Κωλέττην, γενικὸν δὲ γραμματέα τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον· ἀλλὰ τὴν 9 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἀνέδειξε πρόεδρον μὲν τὸν Πανοῦτσον Νοταρᾶν, ἀντιπρόεδρον δὲ τὸν ἐπίσκοπον Βρεσθένης Θεοδώρητον. Ἡ κυβέρνησις αὕτη καὶ ἰσχυρότερα ἦτο καὶ ἀφθονώτερα εἶχε τὰ χρηματικὰ μέσα πρὸς ἐξακούθησιν τοῦ πολέμου, καταβληθειῶν ἤδη τῶν δύο πρώτων δόσεων τοῦ ἐν Λονδίῳ συνομολογηθέντος ἑλληνικοῦ δανείου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ.

Μάχαι Ἑλλήνων πρὸς τὸν Ἰβραῖμ πασᾶν ἐν ἔτει 1825.

§ 69. Ἀπόβασις αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων ἐν Μεθώνη. Ὁ Ἰβραῖμ πασᾶς ἀναπληρώσας ἐν Κρήτῃ τὰς ζημίας, ἃς εἶχε πάθει παρὰ τῶν Ἑλλήνων, καὶ συμπληρώσας τὰ στελέχη τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ διὰ τῆς προσλήψεως εὐρωπαϊῶν ἀξιωματικῶν, ἐξέπλευσεν ἐκ Σούδας μετὰ 50 πολεμικῶν καὶ ὀπλιταγωγῶν πλοίων. Ἐὰν ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἠδύνατο νὰ υπερνικήσῃ τὰς διαιρούσας τότε τὴν Ἑλλάδα ἐσωτερικὰς διχονοίας τῶν ἀρχηγῶν αὐτῆς καὶ νὰ ἐνωθῆ ἑγκαίρως πρὸ τῆς προσεγγίσεως τοῦ Ἰβραῖμ πασᾶ εἰς Πελοπόννησον, ὁ υἱὸς τοῦ πασᾶ τῆς Αἰγύπτου δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἴδῃ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἑλλάδος, εἰμὴ ὅπως εὕρη ἐπ' αὐτῶν τὰ δεσμὰ ἢ τὸν θάνατον. Ἀλλὰ τὰ ὀλίγα ὑπὸ τὸν Σαχτούρην ὑδραϊκὰ πλοῖα δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀναχαιτίσωσι τὸν αἰγυπτίον πασᾶ ἀπὸ τοῦ νὰ ἀποβιβάσῃ παρὰ τὴν Μεθώνην 4,000 πεζοὺς καὶ 400 ἰππεῖς· μετὰ δὲ ταῦτα ἀπέπλευσεν εἰς Σούδαν, καὶ τὴν 9 Μαρτίου ἐπανελθὼν, ἀπέβιβασε πάλιν εἰς Μεθώνην 7,000 πεζοὺς καὶ 400 ἰππεῖς. Ἐκεῖ δὲ ἰδρύσας τὸ αἰγυπτιακὸν στρατόπεδον, ἐκανόνισε τὸ σχέδιον τῆς ἐκστρατείας αὐτοῦ καὶ ἤρξατο τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ ἐργασιῶν. Καὶ ὁ μὲν στόλος ἀπέκλεισε τὴν ὑπὸ ἀσθενοῦς ἑλληνικῆς φρουρᾶς φρουρουμένην Πύλον· αὐτὸς δὲ μετὰ 3,000 πεζῶν καὶ τετρακοσίων ἰππέων ἐβάδισεν εἰς Μεσσηνίαν, καὶ νικήσας ἀπόσπασμά τι ἐξ ἀτάκτων Ἑλλήνων, ὠνέφονευσεν ὑπέρτους 500, ἐδήλωσε τὴν χώραν καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Πύλου. Ἡ πολιορκία αὕτη, μεθ' ὅλην τὴν τακτικὴν καὶ τὴν ἀνδρίαν τῶν πολιορκητῶν καὶ τὴν ὑπεροχὴν τῶν πυροβόλων καὶ τῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν τῶν Εὐρωπαϊῶν ἀξιωματικῶν, παρετάθη ἐπὶ πολὺ καὶ παρ' ὀλίγον νὰ ἐπενέγκῃ τὸν ὄλεθρον τῶν ἐπιδρομέων Αἰγυπτίων. Ἀλλ' ὁ Ἰβραῖμ πασᾶς, καίπερ μετὰ πολλῶν ζημιῶν ἀποκρουσθεὶς ὑπὸ τῶν πολιορκουμένων Ἑλλήνων, ἐπέμενε οὐδὲν ἧττον ἐπιδιώκων ἀντὶ πάσης θυσίας τὴν ἄλωσιν τῆς Πύλου. Ἵνα

δὲ ἐπιταχύνῃ τὴν πτώσιν τῆς Πύλου, ἀπεφάσισε νὰ κυριεύσῃ πρῶτον τὴν νῆσον *Σφακτηρία*, φρουρουμένην ὑπὸ ὀλίγων ἀνδρείων Ἑλλήνων, ἐν οἷς εὐρίσκετο καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, δραμῶν ἐκέϊσε ἐκ Ναυπλίου, καὶ ὑποστηριζομένην ὑπὸ 8 ἑλληνικῶν πλοίων ὑπὸ τὸν Ἀναστάσιον Τσαμαδόν, εὐρισκομένων ἐντὸς τοῦ λιμένος. Ἡ φρουρὰ ἀντίστατο ἀνδρείως ἀναμένουσα παρὰ τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως ἐπικουρίαν· ἀλλὰ τὴν 25 Ἀπριλίου ὁ Ἰβραὴμ πασᾶς ἐπεχείρησε γενικὴν ἔφοδον κατὰ τῆς Σφακτηρίας, προσβάλλων αὐτὴν διὰ τοῦ πυρὸς 52 μεγάλων πλοίων. Ἡ φρουρὰ ἀντέταξεν ἡρωικὴν τῶ ὄντι ἀντίστασιν· ἀλλ' ἡ τακτικὴ τῶν εὐρωπαϊῶν ἀξίωματικῶν τελευταῖον ὑπερίσχυσε· ῥῆγμα ἐσχηματίσθη ἐπὶ τοῦ τείχους, καὶ τὴν 26 Ἀπριλίου οἱ Αἰγύπτιοι ὠφελούμενοι καὶ ἐκ τοῦ καπνοῦ τῶν πυροβόλων, ἀπεβίβασαν στρατόν, ὅστις ἐφώρμησε καὶ κατέλαβε τὸ φρούριον διὰ τῆς λόγγης. Σχεδὸν ἅπασα ἡ φρουρὰ τῆς νήσου ἔπεσε μαχομένη· ὁ δὲ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ἐσώθη ὡς ἐκ θαύματος ἐπὶ τοῦ βρικίου τοῦ Τσαμαδοῦ, ὅπερ, καλούμενον *Ἄρης*, διτῆθε διὰ μέσου τῶν σφαιρῶν 34 ἐχθρικῶν πλοίων καὶ μετὰ ἐξάωρον πάλιν διεσώθη μετ' ὄλου τοῦ πληρώματος, πλὴν δύο μόνον ἀνδρῶν φονευθέντων.

§ 70. *Πυρόλησις τῶν ἐν Μεθώνῃ αἰγυπτιακῶν πλοίων ὑπὸ Μιαούλη* (30 Ἀπριλίου 1825) Καθ' ὃν χρόνον ἡ Σφακτηρία ἔπιπτεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἰβραὴμ πασᾶ θλιβερὰ εἶδησις ἀφίκετο αὐτῶ, ὅτι ἡ ἐν Μεθώνῃ ναυτικὴ αὐτοῦ μοῖρα ἐπυρπολήθη ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου. Καὶ τῶ ὄντι ὁ ναύρχος Ἀνδρέας Μιαούλης, παραπλέον ἐξῶθεν τῆς Μεθώνης καὶ Κορώνης, καὶ ἰδὼν ὅτι μοῖρα τοῦ αἰγυπτιακοῦ στόλου ἦτο ἠγκυροβολημένη ἐν τῷ λιμένι τῆς Μεθώνης, ὠφελούμενος ὑπὸ οὐρίου ἀνέμου εἰσέρχεται εἰς τὸν λιμένα καὶ ἐκπέμπει ἐξ πυρπολικᾶ κατὰ τῶν αἰγυπτιακῶν πλοίων, ἅτινα καὶ τοὶ καταπυροβολούμενα ἀπὸ τε τῶν πλοίων καὶ ἀπὸ τοῦ φρουρίου, παρεισδύουσι μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἐμβάλλουσι τὸ πῦρ εἰς αὐτά, προσπαθοῦντα νὰ κόψωσι τὰς ἀγκύρας, ὅπως ἐξέλθωσι τοῦ λιμένος. Ἀναφλεχθέντα δὲ καὶ συνωθούμενα ὑπὸ τὰ τείχη ὀ-

κτῶ μεγάλα αἰγυπτιακὰ πλοῖα καὶ τινα ὀπλιταγωγὰ ἀνατινάσσονται εἰς τὸν ἄερα καὶ διαδίδουσι τὸ πῦρ ἀπανταχοῦ· ἡ πόλις καίεται, ἡ πυριτιδαποθήκη τοῦ φρουρίου τῆς Μεθώνης ἀναφλέγεται καὶ ἐν τῇ ἐκρήξει αὐτῆς μεταβάλλει εἰς ἐρείπια τὰ δύο τρίτα τοῦ ὄχυροῦ φρουρίου.

§ 71. *Καταστροφή 13 τουρκικῶν πλοίων ὑπὸ Σαχτούρη περὶ τὸν Καφηρέα* (20 Μαΐου 1825). Μετ' ὀλίγας ἡμέρας καὶ ὁ ὑπὸ τὸν Τούρκον ναύαρχον τουρκικὸς στόλος, συγκεῖμενος ἐκ 59 μεγάλων καὶ πολλῶν μικρῶν πλοίων, καὶ ἐρχόμενος πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς πρὸ ὀλίγου ἀρξαμένης πολιορκίας τοῦ Μεσσολογγίου, ἔπαθε δεινὴν ἤτταν ὑπὸ τοῦ ἐξ 20 βρικίων καὶ ὀκτῶ πυρπολικῶν ἀποτελουμένου ἑλληνικοῦ στόλου, τοῦ τεταγμένου ὑπὸ τὸν ἀντιναύαρχον Σαχτούρη. Ὁ Σαχτούρης συναντήσας τὸν ἐχθρικὸν στόλον τὴν 20 Μαΐου 1825 ἐν τῷ μεταξύ "Ἀνδρου καὶ Εὐβοίας πορθμῶ, περὶ τὸν Καφηρέα, ἐφώρμησε κατὰ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων, καὶ διασπᾶσας τὴν γραμμὴν αὐτῶν, ἐξέπεμψε τὰ ὀκτῶ αὐτοῦ πυρπολικά, ὧν τὰ δύο ἐπυρπόλησαν τὸ φέρον τὴν σημαίαν τοῦ ἀντιναύαρχου δίκροτον, ἐξ οὗ μόλις διεσώθη ὁ Χορσέφ πασᾶς μεταπηδήσας εἰς μικρότερόν τι τουρκικὸν πλοῖον καὶ τραπεῖς εἰς φυγὴν· τρίτον δὲ πυρπολικὸν ἐξηφάνισε μίαν φρεγάταν. "Ἄπας δ' ὁ τουρκικὸς στόλος ἠκολούθησε τότε τὸ παράδειγμα τοῦ Τούρκου ναύαρχου· τὰ τουρκικὰ πλοῖα διεσκορπίσθησαν καταδιωκόμενα, καὶ μία μὲν κορβέτα καταδιωκομένη ὑπὸ δύο ἑλληνικῶν βρικίων ἐξώκειλεν εἰς Σύρον καὶ κατεστράφη, 20 δὲ πλοῖα κατέφυγον εἰς Κάρυστον καὶ ὁ Χορσέφ πασᾶς ἠττημένος καὶ κατήσχυμένος μετὰ 36 πλοίων ἐζήτησεν ἄσυλον εἰς Σούδαρ τῆς Κρήτης, ἀφοῦ ἀπώλεσε κατὰ τὴν ναυμαχίαν 13 πλοῖα.

§ 72. *Δήσις καὶ καταστροφή Πελοποννήσου ὑπὸ Ἰβραῖμ πασᾶ*. Τὰ διπλᾶ ταῦτα κατὰ θάλασσαν κατορθώματα ἀντὶ νὰ ἀποθαρρύνωσι τὸν μὲν Ἰβραῖμ πασᾶν, ὅπως ἀπέλθῃ τῆς Πελοποννήσου, τοὺς δὲ κατὰ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα Τούρκους, ὅπως λύσωσι τὴν ἤδη ἀρξαμένην πολιορκίαν τοῦ Μεσσολογγίου, τούναντίον

ἐξηρέθισαν αὐτοὺς ἔτι μᾶλλον, ἐνῶ αἱ ἀναφνεῖσαι δυστυχεῖς διχόνοιαι τῶν Ἑλλήνων ὀπλαρχηγῶν ἐξησθένησαν τὰς δυνάμεις αὐτῶν κατὰ ξηράν. Ὁ Ἰβραῖμ παῖς, γενόμενος κύριος τῆς Πύλου μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Σφακτηρίας, ὤρμησεν εἰς *Κυπαρισσία*, ἣν κατέλαβεν ὑπερασπιζομένην ὑπὸ τοῦ ἀρχιμανδρίτου *Γρηγορίου Δικαίου* τοῦ *Παπαφλέσα* καὶ 300 ἀνδρῶν μετὰ ἐννεάωρον πεισματώδη μάχην, καθ' ἣν ἅπαντες οἱ Ἕλληνες καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν ἐφονεύθησαν, ἐκ δὲ τῶν ἐχθρῶν ἀπώλοντο 600 Ἀραβες. Ἀφοῦ δ' ὁ

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ

αἰγύπτιος στρατηγὸς ἐπυρπόλησε τὰς *Καλάμας* καὶ τινὰς μικροτέρας πόλεις, ἐξεστράτευσεν εἰς *Τρίπολιν*.

§ 73. Θεόδωρος Κολοκοτρῶνης ἦτα αὐτοῦ ἐν *Τρικορῶσι*.

Κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐκάλεσε τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρῶνην, ὅστις διετέλει περιωρισμένος ἐν Ἰδραῖ ἐνεκα τῶν τελευταίων ἐμφυλίων διενέξεων, καὶ ἀφοῦ ὑπεχρέωσεν αὐτὸν νὰ ὀρκισθῆ ἐν τῇ μητροπόλει τοῦ Ναυπλίου ἀφοσίωσιν εἰς τὸν ἱερὸν ἀγῶνα καὶ ὑπακοὴν εἰς τὰς διαταγὰς αὐτῆς, ἀνέστηκεν αὐτῷ τὴν ἀρχηγίαν τῆς Πελοποννήσου. Καὶ συνέλεξε μὲν οὗτος τάχιστα μάχιμον στρατόν, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ συγκροτήσῃ μάχην ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς τὸν τακτικὸν στρατόν τοῦ Ἰβραῖμ πασᾶ, τὸν διοικούμενον μάλιστα ὑπὸ Εὐρωπαϊῶν ἀξιωματικῶν. Διὸ καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐμποδίσῃ τὴν εἴσοδον τοῦ αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ εἰς Τρίπολιν κατὰ τὴν 11 Ἰουνίου, τὴν μετὰ ταῦτα δῆωσιν τῆς πεδιάδος τοῦ Ἄργους καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ πολιορκίαν τῶν Μύλων, ὅπου μόνον ὁ μετὰ 227 ἀνδρῶν ἐγκεκλεισμένος Δημήτριος Ὑψηλάντης ἀπέκρουσε τὴν 13 Ἰουνίου τὰς ἐπανειλημμένας τῶν Ἀράβων ἐφόδους, καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἐπανακάμψωσιν εἰς Τρίπολιν, ἀφοῦ ἐπυρπόλησαν τὸ Ναύπλιον. Τότε δ' ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρῶνης συγκροτήσας στρατόν ἐκ 10,000 ἀνδρῶν, καὶ φέρων τὴν τοῦ στρατηγοῦ στολήν, ὡς εἰκονίζεται ἐν τῇ προηγουμένη εἰκόνι, ἔλαβε θέσιν ἐπιθετικὴν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ συνεκρότησε τὴν ἐν Τρικορύθοις ἐγγὺς τῆς Τριπόλεως μάχην ἐκ τοῦ συστάδην. Ὁ Ἰβραῖμ πασᾶς ἔπεμψε κατ' ἀρχὰς κατὰ τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς τῶν Ἑλλήνων, κατεχούσης τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρου, τοὺς Ἀραβας ἀκροβολιστάς, οἵτινες ὅμως ὑπὲρ τὰς δύο ὥρας πολεμοῦντες δὲν ἠδύνατο νὰ προχωρήσωσιν· ἀλλὰ τελευταῖον ὁ Ἰβραῖμης κατακόπτει διὰ τῶν ἵππέων αὐτοῦ τοὺς προπορευθέντας 150 Ἕλληνας, ὅπως ὑπερφλαγγίσωσι τοὺς ἀκροβολιστάς αἰγυπτίους καὶ προσβάλωσιν αὐτοὺς ἐκ τῶν ὀπισθεν· ἡ καταστροφὴ αὕτη ἐπῆνεγκε τὴν τροπὴν τῆς μάχης ὑπὲρ τοῦ Ἰβραῖμ πασᾶ, ὅστις ἰδὼν τὴν ἐπελθοῦσαν ἐντεῦθεν ταραχὴν καὶ διατάραξιν τῶν Ἑλλήνων, ἐξέπεμψε κατ' αὐτῶν τὸ ἵππικόν, ὅπερ κατέκοψε 400 Ἕλληνας, ἐν οἷς 14 ἀξιωματικούς, καὶ ἤχμαλῶτευσεν 800. Μετὰ δὲ τὴν μάχην ταύτην ὁ Ἰβραῖμ πασᾶς ἐπέδραμεν εἰς

Σπάρτην, ἣν ἐπυρπόλησε, καὶ ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Μεθώνην, ὅπως λάβῃ νέας ἐπικουρίας παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· ὁ δὲ Κολοκοτρώνης καὶ μετὰ τὴν τελευταίαν ἀποτυχίαν τῶν ἑλληνικῶν ὄπλων, συναθροίσας νέας δυνάμεις παρὰ τὴν Ἀλωρίσταιναν ἐξηκολούθει παρενοχλῶν ἀκαταπαύστως τὸν ἐχθρόν.

§ 74. Τελευταία πολιορκία Μεσολογγίου (12 Ἀπριλίου 1825). Ὁ Σουλτάνος ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν ἐκστρατείαν πρὸς ἄλωσιν τοῦ Μεσολογγίου, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἔπεμψεν τὸν *Ρεσιτ Μεχμέτ πασαῦ* μετὰ 20,000 ἀνδρῶν καὶ δικτατωρικῆς ἐξουσίας. Οὗτος δ' ἐπέλθων ἐξ Ἀρτις διὰ τῆς Ἀκαρναρίας, ἤρξατο τὴν 13 Ἀπριλίου τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου, ἔχοντας 48 παλαιὰ πυροβόλα καὶ φρουρὰν ἐκ 5,000 ἀνδρῶν. Ἡ πολιορκία ἐξηκολούθησε δεινῶς μέχρι τῆς 28 Ἰουνίου, ὅτε νέας ἐπικουρίας καὶ νέα πολεμοφόδια ἐκόμισε τοῖς πολιορκηταῖς ὁ ἐκ 55 πλοίων ἀποτελούμενος καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ὑπὸ τὸν Χορσέφ πασαῦ ἀφικόμενος εἰς τὸν λιμένα τοῦ Μεσολογγίου τουρκικὸς στόλος. Ἐκτοτε δ' ἤρξαντο νὰ ἐκλίπῃσι τὰ τρόφιμα τῶν πολιορκουμένων, καὶ δύο ἐγένοντο κατ' αὐτῶν ἐφοδοὶ τοῦ *Ρεσιτ πασαῦ*, ἡ μὲν τὴν 16 ἡ δὲ τὴν 21 Ἰουλίου 1825, αἵτινες ὅμως ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, καταστρεψάντων 500 ἄνδρας. Ἀλλ' ὅσον γενναίως καὶ ἄν ἀπέκρουον τὰς ἐφόδους τῶν Τούρκων, ἐμελλον ἐπὶ τέλους νὰ ὑποκύψωσι εἰς τὴν πείναν, ἐὰν τὴν 23 Ἰουλίου δὲν ἤρχοντο οἱ ναύαρχοι Μιαούλης καὶ Σαχτούρης ὡς θεοὶ ἐκ μηχανῆς πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν. Οὗτοι ἐφορμήσαντες κατὰ τοῦ τουρκικοῦ στόλου, καὶ τρέψαντες αὐτὸν εἰς φυγὴν, διέλυσαν τὴν ἀπὸ θαλάσσης πολιορκίαν τῆς πόλεως καὶ ἐτροφοδότησαν τὴν φρουρὰν αὐτῆς. Ὁ *Ρεσιτ πασαῦ*, ἰδὼν ἤδη ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν οὔτε ἐξ ἐφόδου οὔτε διὰ τῆς πείνης, ἀνήγειρεν ἐντὸς τριῶν ἐβδομάδων πρόχωμα καὶ ἐξ αὐτοῦ ἠδυνήθη νὰ καταλάβῃ τὸ πυροβολοστάσιον, τὸ καλούμενον *Φραγκλιῆρος*· ἀλλὰ τὴν 19 Αὐγούστου ἡ φρουρὰ ἐπιχειρήσασα ἐξοδόν, ἐξεδίωξεν ἐκ τοῦ πυροβολοστασίου τούτου τοὺς Τούρκους καὶ ἐξηφάνισε τὸν προμαχώνα αὐτῶν. Ὁ *Ρεσιτ πασαῦ*, μὴ

ἀποκαμῶν καὶ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην, ἐξηκολούθησε κανονό-
βολῶν τὴν πόλιν, καὶ ἐπεχείρησε δύο τελευταίας κατὰ τοῦ Μεσο-
λογγίου ἐφόδους κατὰ τὴν 19 Σεπτεμβρίου καὶ 1 Ὀκτωβρίου, αἵ-
τινες ἐπίσης ἀπεκρούσθησαν, προξενήσασαι μεγάλας ζημίας τῷ τουρ-
κικῷ στρατῷ. Τελευταῖον ὁ *Ρεσίτ πασᾶς*, περιχαρακωθεὶς ἐντὸς
τῶν ὀχυρωμάτων αὐτοῦ, ἀπεφάσισε νὰ διαχειμάσῃ πρὸ τῶν τειχῶν
τοῦ Μεσολογγίου, ἐξακολουθῶν τὴν πολιορκίαν αὐτοῦ καὶ ἀναμέ-
νων τὴν βοήθειαν τοῦ *Ἰβραὶμ πασᾶ* πρὸς ἄλωσιν τῆς ἡρωϊκῶς
ἀνθισταμένης πόλεως.

§ 75. *Ἐνωσις τουρκοαιγυπτιακῶν στρατῶν κατὰ τὴν πολιορ-
κίαν τοῦ Μεσολογγίου.* Ὁ *Ἰβραὶμ πασᾶς*, ἀφοῦ ἀπάσας σχε-
δὸν τὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου ἐπλήρωσεν αἵματος καὶ ἐρει-
πίων καὶ ἔλαβε νέας ἐπικουρίας παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, προσῆλθε
καὶ αὐτὸς κατὰ μῆνα Δεκεμβρίου τοῦ 1825 μετὰ τοῦ στρατοῦ
αὐτοῦ διὰ τῆς Αἰτωλικῆς παραλίας πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς πολιορ-
κίας τοῦ Μεσολογγίου, ὅπερ περὶ τὰ τέλη τοῦ Νοεμβρίου εἶχε τρο-
φοδοτηθῆ πάλιν ὑπὸ τοῦ ναυάρχου *Μιαοῦλη*. Ἄλλ' ἡ κατάστα-
σις τῶν πολιορκουμένων, ἀπολεσάντων ἤδη 1600 ἄνδρας ἐκ τε
τῶν ἐχθρικῶν σφαιρῶν καὶ τῶν κακουχιῶν, ἐξηκολούθει οὔσα δεινή,
καὶ ἐν τούτοις ἀπέρριψαν ὑπερῆφάνως τὴν περὶ παραδόσεως πρό-
τασιν τοῦ *Ἰβραὶμ πασᾶ* τὴν 1 Ἰανουαρίου 1826.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΝΑΤΟΝ.

*Δείνωσις καταστάσεως ἐλληνικῶν πραγμάτων καὶ ὑπο-
γραφή πρώτου πρωτοκόλλου Ἀννάμεων ἐν ἔτει 1826.*

§ 76. *Ἡ ἐν Κλεισθῆ μάχῃ.* Ἀμφότεροι οἱ σύμμαχοι πασάδες,
ἀφοῦ ἐπεχείρησαν 7 ἐπανειλημμένας ματαίας ἐφόδους κατὰ τοῦ Με-
σολογγίου, ἀπεφάσισαν νὰ καταλάβωσι πρῶτον τὰ μικρὰ νησίδια
τοῦ Μεσολογγίου, τὰ χρησιμεύοντα ὡς προμαχῶνες αὐτοῦ, καὶ
μετὰ πεισματώδεις ἐφόδους κατέλαβον περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου

τὸ Βασιλάδιον καὶ τὸ 'Ανατολικόν' ἄλλ' ἀποκρούονται μετὰ μεγάλων ζημιῶν τὴν 25 Μαρτίου 1826 κατὰ τὴν ἔφοδον τοῦ νησιδίου τῆς Κλεισῶθης. Ἡ ἐν Κλεισῶθῃ ἐξ 130 ἀνδρῶν ἀποτελουμένη φρουρὰ ὑπὸ τὸν ἀνδρεῖον Σουλιώτην *Κίτσον Τζαβέλλαν* ἐξορμᾷ κατὰ τὴν τροπὴν τῶν Μωαμεθανῶν καὶ τρέπει αὐτοὺς εἰς ἄτακτον φυγὴν. Ἐφονεύθησαν δὲ κατὰ τὴν μάχην ταύτην 1,000 Τοῦρκοι καὶ Ἄραβες καὶ ἐτρώθη καὶ αὐτὸς ὁ 'Ρεσίτ Μεχμέτ πασᾶς· ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων 70 μόνον ἄνδρες ἀπωλέσθησαν.

§ 77. *Πτώσις Μεσολογγίου* (10 Ἀπριλίου 1826). Ἡ παράτασις τῆς στενῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου ἐπήνεγκεν ἀπὸ τῆς 20 Μαρτίου τὴν ἐντελῆ ἔλλειψιν τροφῶν, καὶ οἱ κάτοικοι ἐλιμοκτόνουν, οἱ δὲ νοσοῦντες ἢ τραυματιζόμενοι οὐδεμίαν ἐλάβανον ἰατρικὴν θεραπείαν ἐλλείψει ἰατρῶν. Ἐνῶ δ' εὐρίσκοντο ἐν τῇ ἀπελπιστικῇ ταύτῃ καταστάσει, ὁ Ἰβραῖμ πασᾶς προέτεινεν αὐτοῖς νὰ παραδώσωσι τὰ ὄπλα ὑποσχόμενος ἀσφάλειαν ζωῆς· ἄλλ' αὐτοὶ καὶ πάλιν ἀπέρριψαν ἀγερώχως τὰς προτάσεις τοῦ αἰγυπτίου στρατάρχου εἰπόντες, ὅτι δὲν ἐδέχοντο νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν πόλιν, εἰμὴ κρατοῦντες τὰ ὄπλα εἰς χεῖρας. Ἄλλ' ἡ παράτασις τῆς ἀμύνης καὶ ἐπὶ τρεῖς μόνον ἡμέρας ἤθελεν ἐπενέγκει τὸν ἄφευκτον θάνατον ἀπάντων τῶν κατοίκων ἐκ τῆς πείνης. Διὸ οἱ ὄπλαρχηγοὶ τῆς φρουρᾶς συγκροτήσαντες συμβούλιον, ἀπεφάσισαν νὰ διασχίσωσι ξιφῆρεις τὰς τάξεις τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ καὶ νὰ διασώσωσιν ὅσους τῶν κατοίκων δυνηθῶσιν. Ὄρισαν δὲ πρὸς τὴν ἔξοδον ταύτην τὴν 10 Ἀπριλίου, εἰδοποιήσαντες συνάμα περὶ τούτου καὶ τὸν εἰς τὰ περίξ τοῦ Μεσολογγίου περιφερόμενον *Καραῖσκάκην*. Ἀλλὰ τὸ ῥιψοκίνδυνον τοῦτο σχέδιον δυστυχῶς προὔδότη τῷ Ἰβραῖμ πασᾶ ὑπὸ αὐτομόλου τινὸς Βουλγάρου, καὶ ὁ αἰγύπτιος στρατάρχης ἐπεμψεν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ζηγοῦ, ὅπου ἔμαθεν ὅτι ἐμελλον νὰ συγκεντρωθῶσιν οἱ πολιορκούμενοι, ἰσχυρὸν ἀπόσπασμα Ἀλβανῶν ἐκάλυψε δὲ τὰ τριπλᾶ αὐτοῦ χαράκωματα διὰ πυροβολικοῦ καὶ πεζικοῦ, καὶ ὄπισθεν τοῦ στρατοπέδου αὐτοῦ παρέταξεν ἴλας τοῦ ἀραβικοῦ ἵππικοῦ, ὅπως κατα-

διώξωσιν ἐκείνους, οἵτινες ἤθελον δυνηθῆ νὰ διασπάσωσι τὰ χα-
ρακώματα.

§ 78. Οἱ πολιορκούμενοι, κατασκευάαντες ξυλίνας γεφύρας ἐπὶ
τῆς ἐξωτερικῆς τάφρου καὶ ἀγιοοῦντες τὴν προδοσίαν τοῦ σχεδίου
αὐτῶν, ἐνέδυσαν τὰς γυναῖκας ἐνδύματα ἀνδρικά, ὥπλισαν αὐ-
τὰς καὶ τοὺς δυναμένους νὰ φέρωσιν ὄπλα παῖδας, καὶ διελθόντες
σιωπηλοὶ τὴν ἐξωτερικὴν τάφρον μετὰ γυναικῶν καὶ παιδῶν κατὰ
τὴν ὀρισθεῖσαν νυκτερινὴν ὥραν τῆς 10 Ἀπριλίου 1826, ἔπεσον
ἅπαντες πρημνεῖς ἀναμένοντες εἰς μάτην ἐπὶ μίαν ὥραν τὸ σύν-
θημα τῆς ἐλεύσεως τῆς ἐξωθεν ἐπικουρίας τοῦ Καραϊσκάκη. Τελευ-
ταῖον δὲ ἠκούσθησαν καθ' ὄλας τὰς τάξεις αὐτῶν αἱ λέξεις «ἐμ-
πρός, ἐμπρός, θάνατος εἰς τοὺς βαρβάρους» καὶ οἱ τὴν πρωτοπο-
ρείαν ταύτην ἀποτελοῦντες 2400 τὸν ἀριθμόν, ἐν οἷς 400 περί-
που γυναῖκες, ὤρμησαν μανιωδῶς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἐκυρίευσαν τὰ
ἐχθρικά χαρακώματα, κατέσφαζαν τοὺς πυροβολητάς, καὶ διέ-
σπασαν τὰ ἐμβρόντητα τάγματα τοῦ Ἰβραὴμ πασᾶ, φέροντες
πανταχοῦ τὴν φρίκην καὶ τὸν θάνατον. Μετὰ δὲ ταῦτα διέσπασαν
καὶ τὰς πυκνὰς ἴλας τῶν ἰππέων, καὶ προσῆγγιζον ἤδη ὑπὸ τὸν
Δημήτριον Μακρὴν εἰς τὸν Ζυγόν, ὅτε προσεβλήθησαν αἴφνης ὑπὸ
τῶν ἐκεῖ ἐνεδρευόντων Ἀλβανῶν. Κατὰ τὴν κρίσιμον δὲ ταύτην
στιγμὴν ἔσωσαν τὴν καταπεπονημένην ταύτην φάλαγγα 300 ἄν-
δρες τοῦ Καραϊσκάκη, οἵτινες ἀπέκρουσαν τοὺς Ἀλβανούς. Μετὰ
δὲ ταῦτα οἱ ἐκ τοσοῦτων κινδύνων διασωθέντες 1800, ἐν οἷς 200
γυναῖκες, Μεσολογγῖται κατέφυγον εἰς Ἀμφισσαν.

§ 79. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ τύχη τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς τῆς ἐ-
ξορμησάσης φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου· ἀλλ' ἀτυχῶς οἱ πλεῖστοι
ὀπλίται, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἡρωϊκὴν ταύτην φρουράν, διστά-
σαντες πρὸς μικρὸν νὰ παρακολουθήσωσι τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν,
καὶ ἀπατηθέντες ἐξ ἀγνώστου τρομερᾶς φωνῆς «ὀπίσω εἰς τὸ φρού-
ριον», ἐστράφησαν εἰς τὰ ὀπίσω καθ' ἣν ὥραν οἱ βάρβαροι
συνωθοῦντο, ὅπως εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν. Φοβερὰ δὲ τότε ἐγένε-
το σφαγὴ, καὶ πολλαὶ ἐκρήξεις ἐπηκολούθησαν συνταφιάζουσαι

Ἕλληνας καὶ Μωαμεθανούς, καὶ ἐκ τῶν 9000 ψυχῶν, τῶν εὐρισκομένων ἐν Μεσολογγίῳ τὴν 10 Ἀπριλίου, μόλις 1800 ὡς προείπομεν διεσώθησαν, 300 δ' ἐθανατώθησαν καὶ 3000 ἠχμαλωτίσθησαν 500 δ' ἔπεσον κατὰ τὴν ἐξοδὸν καὶ 600 ἀπέθανον βραδύτερον ἐκ τῆς πείνης. Οὕτως ἔπεσεν ἡ ἡρωϊκὴ πόλις τοῦ Μεσολογγίου. Ἡ ἐνδοξὸς πτώσις τῆς ὀχυρᾶς ταύτης πόλεως διήγειρε μὲν τὴν ἐκπληξιν καὶ τὸν θαυμασμόν τῆς Εὐρώπης διὰ τὸν ἡρωϊσμόν καὶ τὴν καρτερίαν τῶν καταστραφέντων κατοίκων, ἀλλὰ κατήνεγκε καὶ καίριον τραῦμα τῇ Ἑλληνικῇ ἐπαναστάσει, ἀπολεσάσῃ τὸν κυριώτερον αὐτῆς προμαχῶνα κατὰ τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα..

§ 80. *Πρῶτον περὶ Ἑλλάδος πρωτόκολλον Ἀγγλίας καὶ Ρωσσίας* (23 Μαρτίου 1826). Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος περιῆλθον εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν τοσοῦτῳ μᾶλλον, ὅσῳ ὁ Ἰβραὴμ πασᾶς, ἐπαίριόμενος ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ τῶν μωαμεθανικῶν ὄπλων ἐπανῆλθεν εἰς Πάτρας, ὅπως ἐπανορθώσῃ τὰς ζημίας αὐτοῦ, διότι ἐκ 10,000 ἀνδρῶν ὑπελείποντο ἤδη αὐτῷ 3,500 ἄνδρες, καὶ ὅπως ἐπαναλάβῃ τὰς ἐν Πελοποννήσῳ ἐχθροπραξίας μετὰ μείζονος ἐλπίδος ἐπιτυχίας. Τότε δ' ἐπιτροπὴ τῆς *Συνελεύσεως*, ἀποτελουμένη ἐκ 13 μελῶν καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Πατρῶν Γερμανοῦ, παρεκάλεσε τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴν τῆς Ἀγγλίας *Στρατφόρδον Κάριγγα*, διαταχθέντα καὶ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ, ὅπως ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην περὶ διαρρύθμισεως τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων, ἀνταξίας τῶν μεγάλων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους θυσιῶν. Ὁ μεγαλοφυὴς πρῶθυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας *Γεώργιος Κάριγγ*, εὐμενῶς διακείμενος πρὸς τὸν ἡρωϊκὸν τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνα καὶ εὐρὼν ὑπὸ παρομοίων αἰσθημάτων ἐμπορούμενον καὶ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ρωσσίας Νικόλαον, ἀνέλαβεν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς Ρωσσίας τὴν βελτίωσιν τῆς τύχης τῶν Ἑλλήνων. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἔπεμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν *Στρατφόρδον Κάριγγα*, ὅστις μετέβη εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ, ἀφοῦ προη-

γουμενως τὴν 28 Δεκεμβρίου 1825 ἔλαβε συνέντευξιν μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου ἐπὶ τῆς ἀπέναντι τῆς Ὑδρας παραλίας. Ἐν ἔαρι δὲ τοῦ 1826 ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἔπεμψεν εἰς Πετροῦπολιν τὸν λόρδον *Ουέλλιγκτῶνα*, ὅστις συνυπέγραψε τὴν 23 Μαρτίου 1826 μετὰ τῶν κομητῶν *Λιεβίνου* καὶ *Νεσελρόδου*, ὑπουργῶν τοῦ αὐτοκράτορος Νικολάου, τὸ πρῶτον περὶ Ἑλλάδος πρωτόκολλον τῆς Ἀγγλίας καὶ Ῥωσσίας, δι' οὗ αἱ δύο αὐταὶ Δυνάμεις ἀνέλαβον νὰ καταβάλωσι πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς καταπαυσιν τοῦ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας πολέμου. Τὸ πρωτόκολλον δὲ τοῦτο ἐκοινοποίησαν καὶ εἰς τὰς ἄλλας κυβερνήσεις τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, ἃς προσεκάλεσαν νὰ συμπράξωσι πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ φιλανθρωπικοῦ αὐτῶν σκοποῦ.

§ 81. *Δευτέρα ἐκστρατεία Ἰβραὴμ πασᾶ εἰς Πελοπόννησον.*
 Ὁ Ἰβραὴμ πασᾶς λαθὼν νέας ἐπικουρίας ἐν Πάτραις καὶ ἀναπληρῶσας τὰς ζημίας αὐτοῦ, ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, ἀλλ' ἀπεκρούσθη· ἐκεῖθεν δὲ διηυθύνθη εἰς *Τρίπολιν*, καὶ διαλύσας τὴν στενὴν αὐτῆς πολιορκίαν, εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν τὴν 10 Μαΐου· τὴν δὲ 17 Μαΐου, ζητήσας νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Γορτυνίας, ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, καὶ ἠναγκάσθη διὰ τῆς Σπάρτης νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Μεθώνην, καταστρέφων ἀπανταχοῦ κατὰ τὴν διάβασιν αὐτοῦ τὴν χώραν καὶ καιῶν τὰ χωρία· ἐκεῖθεν ἐπεχείρησε τὴν 21 Ἰουνίου μεγάλην κατὰ τῆς Μάνης ἐκστρατείαν, ἣτις ὅμως ἐματαιώθη ὑπὸ τῶν ἀνδρείων Μανιατῶν, ἀναγκασάντων αὐτὸν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς *Τρίπολιν* τὴν 2 Νοεμβρίου 1826 ἵνα διαχειμάσῃ.

§ 82. *Δευτέρα κατὰ τῆς Σάμου ἐκστρατεία τῶν Τούρκων* (16 Ἰουλίου 1825). Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου ὁ τούρκος ναύαρχος ἐπανῆλθεν εἰς τὸν Ἑλλησποντον καὶ περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου, ἐξέπλευσεν ἐκεῖθεν, ὅπως πολιορκήσῃ τὴν Σάμον, ὅπου τὴν 14 Ἰουλίου ἀφίκετο καὶ ὁ ἐλληνικὸς στόλος ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Σαχτούρη, ἀποτελούμενος ἐκ 33 πολεμικῶν πλοίων καὶ ὀκτῶ πυρπολικῶν. Τὴν δὲ 16 Ἰουλίου ἐπῆλθε κατ' αὐτῶν ὁ τουρ-

κικόσ στόλοσ ἐκ Χίου, ἀποτελούμενοσ ἐκ 36 μεγάλων πλοίων, καὶ σπουδαία ναυμαχία συνήφθη, καθ' ἣν τρεῖσ Ἑλληνεσ ναῦται ἐφονεύθησαν, ὁ δὲ Κανάρησ ὤρμησε μετὰ τοῦ πυρπολικοῦ αὐτοῦ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων καὶ κολλήσασ αὐτὸ εἰσ μίαν φρεγάταν ἐνέβαλε τὴν θρυαλλίδα εἰσ τὴν πυρίτιδα καὶ κατῆλθεν αὐτόσ εἰσ τὸ μέγα αὐτοῦ ἀκάτιον, βαλλόμενοσ πανταχόθεν ὑπὸ τῶν τουρκικῶν πυροβόλων καὶ τρωθεῖσ κατὰ τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν ἀριστερόν βραχίονα. Ἄλλ' ἂν καὶ ἐκάη εἰσ μάτην τὸ πυρπολικόν τοῦ Κανάρη, ἐνέβαλεν ὁμοσ εἰσ τοιαύτην ταραχὴν τὸν Καπετὰν πασάν, ὥστε μετὰ τὴν συμπλοκὴν ταύτην ἐπανῆλθεν εἰσ *Μιτυλήνην*.

§ 83. *Ἡ ἐν Μιτυλήνῃ ναυμαχία* (29 Αὐγούστου 1826). Ἐνῶ δὲ ὁ τουρκικόσ στόλοσ ἦτο ἠγκυροβολημένοσ ἐν τῷ λιμένι τῆσ *Μιτυλήνησ*, ὁ ναύαρχοσ *Μιαούλησ* παραλαβὼν 20 πλοῖα ἐπλευσε εἰσ *Μιτυλήνην*, καὶ ἀφίκετο τὴν 28 Αὐγούστου πρὸ τοῦ λιμένοσ αὐτῆσ, ὅπου ἦσαν ἠγκυροβολημένα τὰ πλοῖα τῶν Τούρκων κάτωθεν τοῦ φρουρίου. Τούτων δὲ 22 μεγάλα πλοῖα ἐξῆλθον τοῦ λιμένοσ ὑπὸ τὸν Ταχίρ πασάν, καὶ τὴν 29 Αὐγούστου συνήφθη πεισματώδησ μάχη μετὰξὺ αὐτῶν καὶ τῶν μικρῶν ἐλληνικῶν πλοίων, διαρκέσασα δύο ἡμέρασ, καθ' ἣν 100 μὲν Ἑλληνεσ ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληγώθησαν, τρία δὲ πυρπολικά αὐτῶν κατεστράφησαν· οἱ δὲ Τούρκοι τοσαύτασ ἐπαθον ζημιάσ, ὥστε ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰσ *Σμύρνην*, καὶ κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1826 ἐπανῆλθεν ὁ Χοσρέφ πασᾶσ κατησχυμένοσ εἰσ Κωνσταντινούπολιν. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆσ ἀδόξου ναυτικῆσ ἐκστρατείασ τῶν Τούρκων μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου.

§ 84. *Πολιορκία τῶν Ἀθηνῶν* (1 Ἰουλίου 1826). Ἄλλ' ἐνῶ τοιαύτην ἐκδασιν ἔλαβον τῆσ πράγματα τῶν Ἑλλήνων κατὰ θάλασσαν μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου, ὁ Ρεσίτ πασᾶσ, ὁ ἐπικαλούμενοσ Κιουταχῆσ, καταλιπὼν ἐκεῖ ἐικανὴν φρουράν, καὶ συναθροίσασ 10,000 ἄνδρασ πεζούσ καὶ ἵππειῖσ καὶ εἴκοσι μεγάλα πυροβόλα ἐν Θήβαισ τὴν 28 Ἰουνίου 1826 καὶ λαβὼν ὑπόσχεσιν περὶ

ἐπικουρίας παρὰ τοῦ Ὁμέρ πασᾶ τῆς Εὐβοίας, ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Ἀθηνῶν πρὸς ἄλλωσιν τῆς Ἀκροπόλεως, φρουρουμένης ὑπὸ 470 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν τῶν κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα στρατευμάτων Γούραν, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ περίφημος ὑπονομοποιὸς Κώστας, ὁ διακριθεὶς κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως, καίτοι τὸ τεῖχος αὐτῆς ἦτο ἀσθενὲς καὶ ἀπήτει φρουρὰν πολυαριθμοτέραν, ἀντέσχον οὐδὲν ἤττον γενναίως ἐπὶ ἓνα μῆνα μέχρι τῆς 2 Αὐγούστου. Τότε δ' ὁ Κιουταχῆς ἀπεφάσισε νὰ κυριεύσῃ ἐξ ἐφόδου τὸ κάτω μέρος τῆς πόλεως, καὶ ἀφοῦ κατέστρεψε διὰ τῶν πυροβόλων μέγα μέρος τοῦ τείχους αὐτῆς, διέταξε γενικὴν κατὰ τῆς πόλεως ἔφοδον, καθ' ἣν οἱ Ἀθηναῖοι ὑπεχώρησαν καὶ ἐκλείσθησαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἀπολέσαντες 30 ἀνδρας, ἡ δὲ πόλις περιῆλθεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξύ ἦλθον εἰς βοήθειαν τῶν πολιορκουμένων ὁ τότε διορισθεὶς ἀρχηγὸς τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος Γεώργιος Καραϊσκάκης καὶ ὁ Φαβιέρος μετὰ 3,500 ἀνδρῶν, καὶ ἀπέκρουσαν μὲν τὴν 8 Αὐγούστου τοὺς κατ' αὐτῶν σταλέντας ὑπὸ τοῦ Κιουταχῆ 2,000 Τούρκους, ἀλλὰ μετὰ δύο ἡμέρας προσβληθέντες ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Τούρκου ἀρχηγοῦ, μετὰ πεισματώδη μάχην ὑπεχώρησαν, καὶ ὁ μὲν Φαβιέρος μετὰ τινῶν ἄλλων ὀπλαρχηγῶν ἀνεχώρησεν εἰς Σαλαμίνα, ὁ δὲ Καραϊσκάκης καὶ ὁ Κριεζώτης ἔμειναν ἐν τῇ Ἀττικῇ. Ἐκτοτε ὁ Κιουταχῆς ἐξηκολούθησε σφοδρότερον τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν, ἣν κατέστησε δεινότεραν ὁ θάνατος τοῦ Γούρα, φονευθέντος ὑπὸ ἐχθρικῆς σφαίρας τὴν 30 Σεπτεμβρίου καὶ ἀναλαβόντος τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει Ἑλλήνων τοῦ Μακρυγιάννη. Ὁ Κιουταχῆς διέταξε τὴν νύκτα τῆς 5 Ὀκτωβρίου γενικὴν κατὰ τοῦ φρουρίου ἔφοδον καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ἐφορμήσαντες ματωδῶς, ἐγένοντο κύριοι τοῦ στομίου τῆς ὑπὸ νόμου, πρὶν ἢ προλάβῃ νὰ γεμίσῃ αὐτὴν ὁ Κώστας· ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν πολιορκουμένων πολλοὺς ἀποβαλόντες ἀνδρας.

§ 85. Ἐνῶ δ' οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, οἱ ὀπλαρχηγοὶ Λέκας, Κριεζώτης καὶ Μαμούρης, ἐλθόντες μετὰ 350 περίπου ἀνδρῶν, πρὸ-

χώρησαν ἐν ἄκρᾳ ἡσυχίᾳ ἕως εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Φιλοπάππου, καὶ ἐκεῖθεν ὀρμήσαντες εἰσῆλθον εἰς τὴν ἀκρόπολιν πρὶν ἢ οἱ Τούρκοι, ὧν τὴν προσοχὴν περιέσπασεν ὁ Καραϊσκάκης, προφθάσασθαι νὰ ἐμποδίσωσι τὴν εἴσδον αὐτῶν, καὶ οὕτως ἐνίσχυσαν τὴν ἐν αὐτῇ φρουράν. Τότε δ' ὁ Κιουταχῆς προσεπάθησε δι' ὑπόνομον νὰ ἀνατινάξῃ εἰς τὸν ἀέρα τὸ ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου τῆς ἀκροπόλεως πυροβολοστάσιον τῶν Ἑλλήνων· ἀλλ' ὁ Κώστας ἐματῆιού πασαν αὐτοῦ προσπάθειαν δι' ἀνθυπονόμων. Τελευταῖον οἱ πολιορκούμενοι, συμποσοῦμενοι περὶ τοὺς 1000, εἶχον μὲν τροφὰς ἐπὶ ἓν ἔτος, ἀλλ' ἐστεροῦντο πολεμοφοδίων. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἀνεπλήρωσεν ἡ ἀνδρεία καὶ στρατηγικὴ ἐπιδειξιότης τοῦ συνταγματάρχου Φαβιέρου, ὅστις ἀποβιβάσθεις ἐκ Μεθάνων εἰς Μουνοχίαν τὴν 1 Δεκεμβρίου μετὰ 530 ἀνδρῶν, ὧν ἕκαστος ἔφερε σάκκον πυρίτιδος, ἀνῆλθε μετ' αὐτῶν μέχρι σχεδὸν τῶν ἐχθρικῶν χαρακωμάτων περὶ τὴν 11ην ὥραν τῆς νυκτός. Ἐκεῖ δὲ φιλέλληγες τινες ἐφόνευσαν διὰ τῆς λόγχης τὸν φυλάττοντα σκοπόν, καὶ κρούσαντες τὰ τύμπανα, εἰσῆλθον ἅπαντες εἰς τὴν ἀκρόπολιν, βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ τῆς ἐν αὐτῇ ἑλληνικῆς φρουρᾶς, καθ' ὃν χρόνον τὰ ἐπὶ τοῦ Φιλοπάππου ἐχθρικά πυροβολοστάσια ἔρριπτον βροχὴν σφαιρῶν, ὑφ' ὧν ἔξ μὲν Ἕλληνες ἐφονεύθησαν, 14 δ' ἐτρώθησαν, ἐν οἷς καὶ ὁ συνταγματάρχης Φαβιέρος.

§ 86. *Ἐκστρατεία Καραϊσκάκη εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ ἡ ἐν Ἀραχάβῃ νίκη αὐτοῦ* (25 Νοεμβρίου 1826). Ὁ Καραϊσκάκης φρονῶν ὅτι ἡ ἐν τῇ Ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν φρουρὰ μετὰ τὰς τελευταίας ἐπικουρίας ἠδύνατο νὰ παρατείνῃ πολὺν ἔτι χρόνον τὴν ἀντίστασιν, ἀπεφάσισε νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα Τούρκους καὶ νὰ ἀποκόψῃ οὕτω πᾶσαν ἔξωθεν ἐρχομένην ἐπικουρίαν τῶν πολιορκητῶν τοῦ φρουρίου τῶν Ἀθηνῶν. Καταλιπὼν δὲ 1500 ἄνδρας ὑπὸ τὸν Βάσον, ὅπως παρενοχλῆ τοὺς πολιορκητὰς τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ παραλαβὼν 3000 περίπου ἄνδρας, τοὺς πλείστους Σουλιώτας καὶ Μεσολογγίτας, ἀνεχώρησεν ἐξ Ἐλευσίνος τὴν 25 Ὀκτωβρίου 1826 διευθυνόμενος

εἰς Θήβας, καὶ μετὰ τινὰς ἀψιμαχίας καθ' ὁδὸν ἀφίκετο τὴν 18 Νοεμβρίου εἰς Δίστομον. Ἐκεῖθεν δ' ἐπέμψε 400 ἄνδρας ὑπὸ τὸν *Γαρδικιώτην Γρίβαν*, ὅπως καταλάβωσι τὴν Ἀράχωβαν, ὅθεν ἔμελλε νὰ διέλθῃ ὁ Μουστάμπεης μετὰ 2000 Τουρκαλβανῶν. Τῶ ὄντι ἤλθον οὗτοι καὶ καταλαβόντες καὶ αὐτοὶ οἰκίας τινὰς ἐν Ἀραχώβῃ ἤρξαντο σφοδροῦ πυροβολισμοῦ κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἀμέσως δ' ἐπελθὼν ὁ Καραϊσκάκης ἐνίσχυσε τὸ θάρρος τῶν Ἑλλήνων οἵτινες τότε ἐφορμήσαντες ξιφῆρεις κατὰ τῶν Τουρκαλβανῶν, τοὺς μὲν αὐτῶν, ἐν οἷς καὶ τὸν Μουστάμπεην, ἐφόνευσαν, τοὺς δὲ ἐζώγρησαν, καὶ ὀλίγιστοι ἐξ αὐτῶν διεσώθησαν ἐν τινι μονῇ (25 Νοεμβρίου 1826). Μετὰ δὲ τὴν νίκην ταύτην, καθ' ἣν οἱ μὲν Τούρκοι ἀπώλεσαν 700 ἄνδρας, οἱ δὲ Ἕλληνες μόνον 8, οὗτοι ἤγειραν λαμπρὸν τρόπαιον. Μετ' ὀλίγας δ' ἡμέρας ὁ Καραϊσκάκης διεσκόρπισε 500 Τούρκους ὑπὸ τὸν Μεχμέτ πασᾶν ἐν Τουρκοχωρίῳ καὶ 1500 Ἀλβανούς ἐν Λοιδωρικίῳ ἐρχομένους εἰς βοήθειαν τῶν πολιορκητῶν τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηναίων, καὶ συνέλαβε 1000 ζῶα.

§ 87. Ἡ ἐν Ἀραχώβῃ νίκη τοῦ Καραϊσκάκη ἐνεψύχωσε πολὺ τοὺς Ἕλληνας, ὅπως ἐγκαρτερήσωσιν εἰς τὸν ἱερόν καὶ ἐνδοξὸν αὐτῶν ἄγωνα, καὶ διήγειρεν ἐτι μᾶλλον τὰς ἡδῆ ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου ἐγερθείσας ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων συμπαθείας τῆς Εὐρώπης· φιλελληνικαὶ ἐταιρίαι πανταχοῦ ἰδρύθησαν συλλέγουσαι γενναίας συνδρομὰς ὑπὲρ τῶν ἡρωϊκῶς ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων· εὐγενεῖς κυρίαι προσέφερον τοὺς ἀδάμαντας καὶ τὰ τιμαλφῆ αὐτῶν κοσμήματα εἰς τὰς φιλελληνικὰς ἐταιρίας, καὶ πλεῖστοι φιλελεύθεροι Εὐρωπαῖοι προσήρχοντο εἰς τὴν Ἑλλάδα προσφέροντες τὸ αἶμα αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ εὐγενοῦς καὶ ὑψηλοῦ σκοποῦ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς μητρὸς τῶν φώτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ κόσμου. Εὐθὺς μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ ἡρωϊκοῦ Μεσολογγίου, ὅτε ἡ Ἑλλὰς περιῆλθεν εἰς μεγίστην ἀμηχανίαν, ἀφίκετο ὡς ἄγγελος σωτηρίας ὁ φιλέλληνας λοχαγὸς Γόρδων κομίζων τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ἑλληνικοῦ δανείου ἐκ 14,000 λιρῶν, καὶ διὰ τῶν χρημάτων τούτων καὶ τὸ

τακτικὸν σῶμα τοῦ Φαβιέρου διετηρήθη, καὶ 60 πλοῖα καὶ 21 πυρπολικά παρεσκευάσθησαν, ὅπως ἀντιπαρταχθῶσι πρὸς τὸν τουρκικὸν στόλον, τὸν ἀπειλοῦντα ἀκαταπαύστως νὰ προσβάλῃ τὰς ὑπερηφάνους νήσους Ἰδρὰν καὶ Σπέτσας. Ἐκ δὲ τῶν κατασκευασθέντων ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ τούτου δανείου πλοίων ὀνομαστὰ πρὸ πάντων ὑπῆρξαν ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀγγλοῦ φιλέλληνος Ἀστιγγος κυβερνωμένη ἀτροκίνητος κορβέττα *Καρτερία*, καὶ ἡ τὴν 26 Νοεμβρίου 1826 ἀφικομένη εἰς Αἴγινα ὠραία φρεγάτα *Ἑλλάς*, φέρουσα 64 πυροβόλα καὶ ἔχουσα τροφὰς καὶ πολεμεφόδια διὰ 18 μῆνας, ἐφ' ἧς μετ' ὀλίγον ὕψωσε τὴν ναυαρχικὴν αὐτοῦ σημαίαν ὁ ἀνδρεῖος ναύαρχος Ἀνδρέας Μιαούλης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ.

Ἐξακολούθησις ἑλληνικῆς ἐπαραστάσεως ἐν ἔτει 1827, ἐκλογή κυβερνήτου, πρωτόκολλον Δυνάμεων ἐν Λορδίω.

§ 88. *Ἐκλογή κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος.* Ἡ ἐν Τροιζῆνι συνελθοῦσα τὴν 19 Μαρτίου 1827 τρίτη Ἐθνικὴ Συνέλευσις ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἐξ Ἠλείας Γεωργίου Σισιῆ, συνεδρίασα μόνον μέχρι τῆς 7 Μαΐου, ἐψήφισε πολίτευμα σωτήριο, συγκεντρώσασα ἅπασαν τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ ἑπταετίαν εἰς τὰς χεῖρας ἐνὸς μόνου ἄρχοντος, καλουμένου κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὡς τοιοῦτον ἐκλέξασα τὸν ἐκ Κερκύρας διάσημον Ἕλληνα *Ἰωάννην Καποδίστριαν*, διατελέσαντα ὑπουργὸν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας μέχρι δὲ τῆς ἐλευσεως αὐτοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀνέθετο τὴν κυβέρνησιν εἰς *τριμελῆ ἀντικυβερνητικὴν ἐπιτροπὴν*. Πρὸς δὲ τούτοις διώρισεν ἄρχηγὸν τῶν μὲν κατὰ θάλασσαν δυνάμεων τὸν ναύαρχον λόρδον Κόχραν, διακριθέντα ἐν τῷ πολέμῳ τῆς μεσημβρινῆς Ἀμερικῆς, ὑφ' ὃν ἐτάχθη ὡς ἀπλοῦς πλοίαρχος καὶ ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης, τῶν δὲ κατὰ ξηρὰν τὸν στρατηγὸν Ριχάρδον Τζούρτζ, ἀμφοτέρους Ἀγγλοῦς.

§ 89. *Ἡ ἐν Καματερω̄ πλησίον τοῦ Μεριδίου ἦτα τῶν Ἑλλήνων* (27 Ἰανουαρίου 1827). Ἡ κυβέρνησις βλέπουσα, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ διαλύσῃ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ὅτι ἡ ἐν αὐτῇ φρουρά, στενῶς πολιορκουμένη, ἐμελλε τάχιστα νὰ παραδοθῆ, ἀπεφάσισε νὰ προσβάλῃ συγχρόνως τὰ στρατεύματα τοῦ Κιουταχῆ διὰ δύο ἰσχυρῶν σωμάτων ἀπὸ τε τοῦ Φαλήρου καὶ ἀπὸ τῆς Ἐλευσίνας, τοῦ μὲν πρώτου ἀποτελουμένου ἐκ 2700 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν φιλέλληνα Ἀγγλὸν συνταγματάρχην *Θωμῶν Γόρδωνα*, τοῦ δὲ δευτέρου ἐκ 3500 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν ἄρτι ἐκ Γαλλίας ἐλθόντα συνταγματάρχην Κεφαλλῆνα *Βούρβαχην*. Καὶ κατὰ πρῶτον ὁ Κιουταχῆς παραλαβὼν 2000 πεζοὺς, 600 ἵππεῖς καὶ 2 πυροβόλα, ὤρμησε κατὰ τοῦ *Βούρβαχη* προχωρήσαντος εἰς *Καματερόν*, καὶ μετὰ πεισματώδη μάχην, συναφθεῖσαν τὴν 27 Ἰανουαρίου, καθ' ἣν ἔπεσε γενναίως μαχόμενος ὁ Βούρβαχης, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τοὺς Ἕλληνας, ἀπολέσαντας κατὰ τὴν μάχην ταύτην 300 ἀνδρας.

§ 90. *Ἡ ἐν Φαλήρῳ μάχη* (29 Ἰανουαρίου 1828). Ἐπαρθεὶς δ' ἐκ τῆς νίκης ταύτης ὁ Κιουταχῆς, κατῆλθε μετὰ 4000 ἀνδρῶν καὶ 6 πυροβόλων καὶ προσέβαλε τοὺς ἐν Φαλήρῳ ὠχυρωμένους Ἕλληνας, οἵτινες ἀπέκρουσαν αὐτὸν τὴν 29 Ἰανουαρίου μετὰ πεντάωρον πεισματώδη μάχην, καθ' ἣν μετέσχον τοῦ ἀγῶνος καὶ τὰ ἐν Φαλήρῳ Ἑλληνικὰ πλοῖα, κεραυνοβολοῦντα ἀκαταπαύστως τοὺς Τούρκους. Ἄλλ' ὁ Κιουταχῆς καὶ περ ἀποκρουσθεὶς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, διατηρησάντων τὰς ἐπὶ τῆς Φαληρικῆς ἀκτῆς θέσεις αὐτῶν, ἤγειρεν οὐδὲν ἦττον ἐμπροσθεν αὐτῶν ὀχυρώματα καὶ χαρακώματα, ὅπως ἐμποδίσει πᾶσαν αὐτῶν πρόοδον.

§ 91. *Ἐπάρωδος Καραϊσκάκη εἰς Ἀττικὴν. Μάχη ἐν Κερατοίτῃ* (4 Μαρτίου 1827). Μετὰ δὲ ταῦτα ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐκάλεσε τὸν *Καραϊσκάκη* ἐκ τῆς νικηφόρου αὐτοῦ κατὰ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα ἐκστρατείας, ὅπως σώσῃ τὴν κινδυνεύουσαν φρουρὰν τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ *Καραϊσκάκης* ἐπανελθὼν ἐξ Ἀμφίσσης μετὰ 1000 ἀνδρῶν εἰς Ἐλευσίνα καὶ συμπεριλαβὼν καὶ τὰ ὑπὸ τὸν

Βάσσον καὶ *Παραγιώτην Νοταρᾶν* στρατεύματα, προύχωρησε μετὰ 3000 ἐν ὄλῳ ἀνδρῶν εἰς *Κερατσίνην* πρὸς Δυσμᾶς τοῦ Πειραιῶς, καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἐκεῖ τὴν 3 Μαρτίου 1827. Τὴν δ' ἐπιούσαν ἐπῆλθε κατ' αὐτοῦ ὁ *Κιουταχῆς* μετὰ πολυαριθμοῦ πεζικοῦ καὶ ἰππικοῦ, καὶ κυριεύσας ἐξ ἐφόδου τὰ τείχη τοῦ ἐν *Κερατσίνῃ* μετοχίου, ἐν ᾧ ἦσαν ὠχυρωμένοι 250 Ἕλληνες, ἐφόρμησε κατόπιν κατὰ τῶν λοιπῶν προμαχώνων· ἀλλ' ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, καὶ κατεδιώχθη ὑπὸ τοῦ ἰππικοῦ τοῦ *Χατζῆ Μιχάλη* μετὰ ἐπτάωρον μάχην, ἀπολέσας 300 ἄνδρας. Ἄλλ' αἱ ἀποτυχίαι αὗται ἀντὶ νὰ ἀποθαρρύνωσι τὸν *Κιουταχῆν* ἔτι μᾶλλον διήγειρον τὴν λύσσαν αὐτοῦ, ὅπως ἐκδικηθῆ, καὶ συναθροίσας πολυάριθμα στρατεύματα διέκοψε πᾶσαν μεταξὺ τῶν ἐν *Κερατσίνῃ* καὶ ἐν *Φαλήρῳ* Ἑλλήνων συγχοινωνίαν.

§ 92. *Θάνατος Καραϊσκάκη* (23 Ἀπριλίου 1827). Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1827 ἔτους, ὅτε ἀνέλαβον τὴν ἀρχηγίαν τῶν Ἑλλήνων ὁ ναύαρχος *Κόχραν* καὶ ὁ στρατηγὸς *Τζούρτζι*, καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐφείλκυσαν πολυάριθμα ἑλληνικὰ στρατεύματα ὑπὸ τοὺς ὀπλαρχηγοὺς *Ἰωάννην Κολοκοτρώνην*, *Χρῦσανθον Σισίνην*, *Πετμεζαίου*, *Καλλέργην* καὶ ἄλλους, καὶ 10,000 μαχηταὶ μετ' ἀφθόνων πολεμοφοδίων καὶ τροφῶν ἀπετέλεσαν τὴν δύναμιν, ἣτις ἔμελλε νὰ σώσῃ τὴν κινδυνεύουσαν *Ἀκρόπολιν* τῶν Ἀθηνῶν. Γενικὴ δὲ ἐφοδος τῶν Ἑλλήνων, γενομένη τὴν 13 Ἀπριλίου συγχρόνως ἀπὸ τε τῆς *Κερατσίνης* καὶ ἀπὸ τοῦ *Φαλήρου* καὶ τῶν πλοίων, ἐπέτυχε θαυμασίως ἐννέα χαρακώματα τῶν *Τούρκων* περὶ τὸν Ἅγιον *Σπιριδῶνα* περιπίπτουσιν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, οἱ *Τούρκοι* περιορίζονται ἐντὸς τῆς μονῆς ταύτης, ἣν ὁ *Μιαούλης* ἤρξατο νὰ πυροβολῆ ἐκ τοῦ λιμένος, ὁ *Κιουταχῆς* κατελήφθη ὑπὸ ἀθυμίας καὶ ἐπέκειτο ἡ διάλυσις τῆς πολιορκίας τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀλλὰ κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν ὁ *Κόχραν* προέτεινε παρὰ τὴν ἐπίμονον ἀντιρρῆσιν τοῦ *Καραϊσκάκη*, τὸ παρακεκινδυνευμένον τόλμημα τῆς γενικῆς κατὰ τῶν πολιορκητῶν ἐφόδου πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς ἐν τῇ Ἀ-

κροπόλει φρουράς, ἀπειλῶν, ὅτι ἤθελεν ἀναχωρήσει μετὰ τῆς ναυτικῆς αὐτοῦ δυνάμεως, ἐάν οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ δὲν παρεδέχοντο τὸ στρατήγημα αὐτοῦ. Ἴνα δὲ ἐξασφαλίσωσι τὰ νῶτα αὐτῶν συνομιλογήθη τῇ μεσολαβήσει τοῦ στρατηγοῦ Τζούρτζ τὴν 16 Ἀπριλίου συνθήκη πρὸς τοὺς ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἁγίου Σπυριδῶνος ἐγκεκλεισμένους 270 Ἀλβανούς, ὅπως φύγωσιν ἐκεῖθεν ἐλευθέρως μετὰ τῶν ὄπλων ἀλλὰ δυστυχῶς τὴν συνθήκην ταύτην, μεθ' ὅλας τὰς διαμαρτυρίας τοῦ Καραϊσκάκη, δὲν ἐτήρησαν οἱ Ἕλληνες, διότι παραπονδήσαντες κατέσφαζαν ἐξ αὐτῶν ἐξεληθόντων 200, καὶ μόνον 70 τούτων διεσώθησαν. Τὴν 22 δ' Ἀπριλίου μέθυσοί τινες Κρήτες καὶ Ὑδραῖοι, θέλοντες νὰ ἐπιδείξωσιν ἐν τῇ μέθῃ αὐτῶν ἑκτακτον ἀνδρίαν, προσβάλλουσιν αἰφνης τὰ παρὰ τὸ στόμιον τοῦ Ἰλισσοῦ τουρκικὰ χαρακώματα, καὶ τάχιστα ἡ δεξιὰ τῶν Ἑλλήνων πτέρυξ συμμετέχει αὐταγνωμόνως τοῦ κινήματος τῶν ἀκαταλογίστων τούτων στρατιωτῶν. Οἱ Τούρκοι ὑποχωροῦσιν εἰς τὴν αἰφνίδιον ταύτην προσβολήν, οἱ δύο Ὑδραῖοι ἀξίωματικοὶ ἐμπήγουσι τὰ ξίφη αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῶν ἐχθρικῶν ὀχυρωμάτων, ὅτε ἐπέρχονται κατ' αὐτῶν ἐκ τοῦ ἐλαιῶνος οἱ Τούρκοι ἰππεῖς (Δελῆδες), ἀποκρούουσι τοὺς παρὰ τὸν Ἰλισσὸν Ἕλληνας καὶ καταδιώκουσιν αὐτοὺς μέχρι Φαλήρου, κατασφάζαντες 100 ἄνδρας. Ὁ Καραϊσκάκης, ἀκούσας μετ' ἐκπλήξεως τοὺς πυροβολισμοὺς, καίπερ ἀσθενής, ἐγείρεται ἐκ τῆς κλίνης καὶ προσπαθεῖ νὰ συγκρατήσῃ τὴν φυγὴν τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς ἐφορμῶντας Τούρκους ἰππεῖς, ἀλλὰ προσβάλλεται ὑπὸ ἐχθρικῆς σφαίρας κατὰ τὴν γαστέρα, καὶ μετακομισθεὶς εἰς τι τῶν ἐν Φαλήρῳ ἑλληνικῶν πλοίων, ἀποθνήσκει τὴν ἐπιούσαν 23 Ἀπριλίου, ἐπέτειον τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἡμέραν, ὑπὸ πάντων θρηνούμενος τῶν Ἑλλήνων.

§ 93. Μεγάλη ἡττα Ἑλλήνων περὶ Φάληρον (24 Ἀπριλίου 1827). Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Καραϊσκάκη ὁ Κόχραν ἀπεφάσισε νὰ ἐκτελέσῃ τὸ σχέδιον τῆς γενικῆς κατὰ τῶν πολιορκητῶν ἐφόδου, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπεβίβασε 2500 ἄνδρας, Φι-

λέλληνας, Σουλιώτας Κρη̄τας καὶ ἄλλους Ἑλληνας ἀραιῶς παραταχθέντας, ὥστε ἐνῶ τὸ μέτωπον αὐτῶν ἦτο παρατεταγμένον εἰς ἀπόστασιν βολῆς πυροβόλου ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως, οἱ ὀπισθοφυλακὴ ἦτο ἐστρατοπεδευμένη παρὰ τὴν παραλίαν τοῦ Φαλήρου. Ἐξαχόσιοι Τούρκοι ἰππεῖς, ἐνεδρεῦοντες ἀπαρατῆρητοι ἐν τινι χαράδρῳ, ἐπέπεσον αἰφνηδῶς κατὰ τοῦ ἐλληνικοῦ μετώπου,

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ

ἀποτελουμένου ἐκ Σουλιωτῶν καὶ φιλελλήνων τακτικῶν, καὶ ἐπωφεληθέντες ἐκ τῆς ἀπουσίας ἐλληνικοῦ ἰππικοῦ, μείναντος ἐπὶ τῆς παραλίας τοῦ Φαλήρου, ἔτρεψαν αὐτοὺς μετὰ πεισματώδη ἀντίστασιν εἰς φυγὴν, καὶ βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν ἀπώθουν τοὺς πάντας εἰς τὴν παραλίαν κατασφάζοντες αὐτοὺς ἀνιλεῶς. 1500 γενναῖοι ἄνδρες, ἐν οἷς ἅπαντες σχεδὸν οἱ Σουλιῶται καὶ οἱ πλεῖ-

στοι τῶν Κρητῶν, ἔπεσον θύματα τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης τοῦ Κόχραντος, ἐννέα δὲ πυροβόλα καὶ πολλαὶ ἑλληνικαὶ σημαῖαι περιῆλθον εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν καὶ 240 αἰχμάλωτοι ἀπεκεφαλίσθησαν. Ὁ πρωταίτιος τῆς καταστροφῆς ταύτης τῶν Ἑλλήνων λόρδος Κόχραν διέσωσε μὲν διὰ τῶν πλοίων πολλοὺς εἰς αὐτὰ καταφυγόντας Ἕλληνας· ἀλλὰ τὴν ἐπιούσαν, 24 Ἀπριλίου, ἀπῆλθεν εἰς Ὑδραν. Ἡ πανωλεθρία δ' αὕτη καὶ ἡ ἀναχώρησις τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἐκ τοῦ Φαλήρου ἐπήνεγκον τὴν παράδοσιν τῆς Ἀκροπόλεως κατὰ τὴν αὐτὴν ἀποφράδα ἡμέραν τῆς 24 Ἀπριλίου 1827.

§ 94. Ἡ Ἑλλάς μετὰ τὴν πτώσιν τῶν Ἀθηνῶν περιῆλθεν εἰς μεγάλην ἀμηχανίαν καὶ ἐξηκολούθουν μὲν ἔτι ἄνδρες μεγάλοι, οἷοι ὁ ἀρχιστράτηγος Κολοκοτρώνης μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Γενναίου, ὁ Τουρκοφάγος Νικήτας, οἱ Πετμεζαῖοι Νικόλαος καὶ Βασίλειος ὁ Πλαπούτας καὶ ἄλλοι γὰρ παρενοχλῶσι τὰ στρατεύματα τοῦ Ἰβραήμ πασᾶ ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ ὁ ναύαρχος Κόχραν γὰρ βλάβη τὸν ἐχθρικὸν στόλον, συλλαβὼν τὴν 20 Ἰουλίου καὶ μίαν μεγάλην Τουρκικὴν κορβέτταν· ἀλλ' ὁ Ἰβραήμ πασᾶς μετὰ τὴν καθυπόταξιν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος ἀνέμενεν ἐν Πύλῳ σπουδαίας ἐπικουρίας ἐξ Ἀλεξανδρείας, ὅπως καταλάβῃ τὴν Ὑδραν καὶ καθυποτάξῃ ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα. Στόλος δ' ἰσχυρὸς, συγκείμενος ἐκ δύο δικρότων, 12 φρεγατῶν, 6 πυρπολικῶν καὶ 41 ὀπλιταγωγῶν πλοίων, μεθ' ἑνὸς συντάγματος πεζικοῦ, 100 ἰππέων καὶ ἀφθόνων χρημάτων, ἀφίκετο τὴν 26 Αὐγούστου εἰς τὸν λιμένα τῆς Πύλου, προωρισμένος διὰ τὴν ὀλοσχερῆ κατάκτησιν τῆς Ἑλλάδος.

§ 95. Τὸ ἐν Λορδίῳ πρωτόκολλον τῶν Δυνάμεων (24 Ἰουνίου 1827). Οἱ Ἕλληνες διὰ τῆς ἠρωϊκῆς αὐτῶν ἀνδρίας καὶ καρτεροψυχίας ἐφείλκυσαν τὰς συμπαθείας τῶν τε λαῶν καὶ τῶν κυβερνήσεων τῆς Εὐρώπης, καὶ οἱ ἐν ἔτει 1826 ὑπὸ τοῦ Στρατοφύρδου Κάνιγγος ἀρξάμενοι διαπραγματεῦσις περὶ τῆς διαρρύθμισεως τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος ἐπανελήφθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὰ τέλη Ἰανουαρίου τοῦ 1827 ὑπὸ τῶν πρέσβειων

τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ῥωσσίας, ἀπαιτησάντων παρὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης τὴν κατάπαυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ἀλλά, τοῦ Σουλτάνου ἀπορρίψαντος τὴν 29 Μαΐου τοῦ 1827 τὰς προτάσεις τῶν δύο Δυνάμεων, συνενόηθησαν αἱ δύο εἰρημέναι Δυνάμεις καὶ μετὰ τῆς Γαλλίας, ἥτις, ἀείποτε εὐνοϊκὰς δεῖξασα πρὸς τὴν Ἑλλάδα διαθέσεις, ἀπεδέξατο προθύμως τὴν πρότασιν αὐτῶν, καὶ ὑπεγράφη ἐν Λονδίῳ τὸ σωτήριον διὰ τὴν Ἑλλάδα πρωτόκολλον τῆς 24 Ἰουνίου (6 Ἰουλίου) 1827, δι' οὗ αἱ μεγάλαι αὐταὶ Δυνάμεις ὑπεχρεοῦντο, ἐὰν ἡ Πύλη δὲν ἀποδεχθῆ ἐντὸς ἐνὸς μηνὸς τὴν μεσολάβησιν αὐτῶν πρὸς συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης, νὰ συνάψωσιν ἀμέσως ἐπισήμους πρὸς τὴν Ἑλλάδα σχέσεις καὶ νὰ ἐπιβάλωσι τὴν ἀνακωχὴν τοῖς διαμαχομένοις. Καὶ ἡ μὲν ἑλληνικὴ κυβέρνησις παρεδέξατο ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου δισταγμοῦ τὴν προταθεῖσαν ὑπὸ τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων ἀνακωχὴν· ἡ δὲ Πύλη ἀπέκρουσε τὸ δικαίωμα τῆς ἐπεμβάσεως τῶν Δυνάμεων ἐν τῷ ἑλληνοτουρκικῷ ἀγῶνι, καὶ παρεσκευάζετο νὰ καταστρέψῃ τὴν Ὑδραν. Ἡ ἄρνησις αὕτη ἠνάγκασε τὴν μὲν Ῥωσσίαν νὰ διατάξῃ τὸν ἐν τῇ Βαλτικῇ στόλον αὐτῆς, ὅπως καταπλεύσῃ εἰς Πελοπόννησον ὑπὸ τὸν ναύαρχον κόμητα *Αἰδερ*, τὰς δὲ Ἀγγλίαν καὶ Γαλλίαν νὰ ἐνισχύσωσι τοὺς ἐν Ἑλλάδι στόλους αὐτῶν ὑπὸ τοὺς ναυάρχους *Κορδιγκτῶνα* καὶ *Ριγνόν*.

§ 96. *Ἡ ἐν Πύλῳ ναυμαχία.* (8 Ὀκτωβρίου 1827). Οἱ ναυάρχοι τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων, ἐνώσαντες τοὺς στόλους αὐτῶν πρὸ τοῦ λιμένος τῆς Πύλου ἀνεκοίνωσαν τῷ Ἰβραῖμ πασᾶ τὸ περιεχόμενον τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 24 Ἰουνίου, καὶ προσεκάλεσαν αὐτὸν νὰ παύσῃ τὰς κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐχθροπραξίας. Ἀλλ' ὁ Ἰβραῖμ πασᾶς, καίπερ ὑποσχεθείς νὰ πράξῃ τοῦτο, ἔπεμψεν οὐδὲν ἤττον ἐπανειλημμένως πολεμικὰ πλοῖα κατὰ τῶν ἐν Πάτραις ἑλληνικῶν πλοίων, καὶ ἠνάγκασε τοὺς εὐρωπαϊοὺς ναυάρχους νὰ εἰσέλθωσι περὶ τὴν μεσημβρίαν τῆς 8 Ὀκτωβρίου εἰς τὸν λιμένα τῆς Πύλου, ὅπως ἐπιτηρῶσι καὶ παρακλώσωσι τὴν κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἔξοδον τῶν αἰγυπτιακῶν πλοίων. Τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ὁ-

λου συμμαχικοῦ στόλου εἶχεν ὁ Ἄγγλος ναύαρχος, καθὸ ἀνώτερος τὸν βαθμὸν. Εἰσῆλθε δ' ὁ συμμαχικὸς στόλος εἰς τὸν λιμένα τῆς Πύλου, προπορευομένων τῶν ἀγγλικῶν (τριῶν δικρότων καὶ δέκα ἄλλων πολεμικῶν πλοίων), ἐπομένων τῶν γαλλικῶν (τριῶν δικρότων καὶ τεσσάρων ἄλλων πλοίων), καὶ μετ' αὐτὰ ἀκολουθούντων τῶν 4 ὑπὸ τὸν Χάϊδεν ῥωσικῶν. Ὁ στόλος δ' οὗτος εἶχε 1324 πυροβόλα· ἡ δὲ ναυτικὴ δύναμις τοῦ ἐπίσης ἠνωμένου τουρκοαἰγυπτιακοῦ στόλου συνέκειτο ἐξ 79 πλοίων, φερόντων 2240 πυροβόλα.

§ 97. Ὁ Ἰβραήμ πασῶς, ἰδὼν τὸν εὐρωπαϊκὸν στόλον εἰσερχόμενον εἰς τὸν λιμένα τῆς Πύλου, παρέταξε τὸν τουρκοαἰγυπτιακὸν στόλον εἰς μάχην, καὶ προσεκάλεσε τὸν Κορδιγκτῶνα νὰ ἐξέλθῃ τοῦ λιμένος. Ἄλλ' ὁ Ἄγγλος ναύαρχος, ἀπαντήσας ὑπερηφάνως, ὅτι ἦλθε νὰ δώσει καὶ οὐχὶ νὰ λάβῃ διαταγὰς, ἔπεμψε τὸν πλοίαρχον ἀγγλικῆς τινοῦ φρεγάτας μετὰ τινῶν ἀξιωματικῶν καὶ ναυτῶν ἐπὶ λέμβου, ἵνα διατάξῃ τὸ ἐγγὺς αὐτῶν ἠγκυροβολημένον τουρκικὸν πυρπολικὸν νὰ ἀπομακρυνθῇ. Ἄλλ' οἱ ἐν τῷ πυρπολικῷ Τούρκοι, ἀντὶ ἀπαντήσεως, ἐπυροβόλησαν κατὰ τῶν ἐν τῇ λέμβῳ Ἄγγλων, καὶ ἐφόνευσαν ἕνα ἀξιωματικὸν καὶ τινὰς ναύτας· ἡ ἀγγλικὴ φρεγάτα ἀντεπυροβόλησε, καὶ ἅπαντα τὰ ὀθωμανικὰ ἤρξαντο πυροβολοῦντα. Τότε ὁ Κορδιγκτῶν ἔπεμψε πρὸς τὸν Τούρκον ναύαρχον τὸν πρῶρα αὐτοῦ, ἵνα ζητήσῃ ἐξηγήσεις· ἀλλ' οἱ ἐν τῇ ναυαρχίδι Τούρκοι ἐφόνευσαν τὸν πρῶρα, καὶ ἐπυροβόλησαν κατὰ τῆς ἀγγλικῆς ναυαρχίδος. Τότε δὲ γενικὴ συνήφθη ναυμαχία, καθ' ἣν ὁ τουρκοαἰγυπτιακὸς στόλος ἔπαθε φοβερὰν καταστροφὴν, διασωθέντων μόλις 20—30 κορβετῶν καὶ βρικίων. 6000 δὲ Τούρκοι καὶ Ἀραβες ἐφονεύθησαν ἢ ἐπνίγησαν καὶ τὰ εὐρωπαϊκὰ δὲ πλοῖα ἔπαθον σπουδαίαν ζημίαν, καὶ 675 Εὐρωπαῖοι ἐφονεύθησαν ἢ ἐπληρώθησαν κατὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην, ἐπισφραγίσαντες διὰ τοῦ εὐγενοῦς αὐτῶν αἵματος τὴν κινδυνεύουσαν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος.

§ 98. Ἐπανάληψις ἐχθροπραξιῶν τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ Δυ-

τικῇ Ἑλλάδι. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ στόλου αὐτῆς ἐν Πύλῳ ἠρνεῖτο νὰ δεχθῆ διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης, οἱ Ἕλληνες ἐπανάλαβον τὰς ἐχθροπραξίας αὐτῶν, καθ' ἃς διεκρίθη ὁ Ἄγγλος Ἀστιγξ καταστρέψας κατὰ τὰς διαφόρους αὐτοῦ ἐκστρατείας διὰ τῆς Καρτερίας, πλοίου συντηρουμένου ὑπ' αὐτοῦ, 7 πολεμικὰ τουρκικὰ πλοῖα καὶ συλλαβὼν 14 ὀπλιταγωγὰ. ἔπεσε δὲ καὶ αὐτὸς ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ

τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνος κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀνατολικοῦ τοῦ Μεσολογγίου τὴν 20 Μαΐου 1828. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἐπίσης γενναῖος στρατηγὸς Τζούρτζ παρηνώγει ἀκαταπαύστως τοὺς Τούρκους κατὰ τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα περὶ τὰ τέλη τοῦ 1827. Ἐν Πελοποννήσῳ ὁμῶς ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐν Πύλῳ μεγάλης ναυμαχίας ἐπεκράτησεν ἀνακωχὴ ὀπλων, ἐπιβαλλομένη καὶ ὑπὸ τῆς παρουσίας τῶν περικληθέντων πλοίων τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

Τελευταῖαι πολεμικαὶ πράξεις Ἑλλήνων κατὰ τὰ ἔτη 1828 καὶ 1829. Πρωτόκολλα περὶ Ἑλλάδος καὶ ἰδρύσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου.

§ 98. *Ἐλευσις Κυβερνήτου εἰς Ἑλλάδα (12 Ἰανουαρίου 1828).* Ὁ κόμης Ἰωάννης Καποδίστριας, τέως ὑπουργὸς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας, ἐκλεχθεὶς ὑπὸ τῆς ἐν Τροιζῆνι τρίτης Ἐθνικῆς Συνελεύσεως κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος, ἀφοῦ πρῶτον μετέβη ἐκ Πετροπόλεως εἰς Παρισίους καὶ Λονδῖνον καὶ συνενοήθη μετὰ τῶν τριῶν προστατίδων Δυνάμεων τῆς Ἑλλάδος περὶ τῆς τύχης αὐτῆς ἀφίκετο εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπεβιβάσθη εἰς Αἴγινα τὴν 12 Ἰανουαρίου 1828. Ἀναλαβὼν δ' ἀμέσως τὸ ἀνατεθὲν αὐτῷ ὑπερτατον ἀξίωμα, περιῆλθεν εἰς μεγάλην ἀμηχανίαν. Εὔρε τὴν χώραν σωρὸν ἐρείπιων καὶ ἄνευ πόρων, καὶ τοὺς καταπεπονημένους ὑπὸ τῶν δυστυχιῶν ἑπταετῶν ἀγῶνων κατοίκους διχονοοῦντας. Διὸ ἔστρεψεν εὐθύς τὴν προσοχὴν αὐτοῦ, ὅπως διοργανώσῃ τὴν παραλελυμένην κυβέρνησιν καὶ τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις τοῦ τόπου, ὅπως ἀπαλλάξῃ τὴν χώραν ἀπὸ τῶν κατεχόντων ἔτι αὐτὴν βαρβαρικῶν σιφῶν καὶ ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν. Πρὸς δὲ τούτοις ἐφρόντισε περὶ τῶν μέσων, τῶν ἀπαιτουμένων πρὸς εἰσπραξίν τῶν δημοσίων προσόδων, περὶ τῆς ἰδρύσεως δικαστηρίων καὶ δημοτικῶν σχολείων. Συγκαλέσας δὲ τὴν τετάρτην ἐν Ἀργεὶ Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ἐξέθηκεν αὐτῇ τὴν 11 Ἰουλίου 1829 τὴν κατάστασιν, ἐν ἣ εὔρε τὴν χώραν, καὶ τὰ μέτρα, ἅτινα ἐμελλε νὰ λάβῃ πρὸς θεραπείαν τῶν δεινῶν ἑπταετοῦς πολέμου, ἐπιστήσας πρὸ πάντων τὴν προσοχὴν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν οἰκονομικῶν τῆς Ἑλλάδος.

§ 99. *Ἀναχώρησις Ἰβραὶμ πασᾶ ἐκ τῆς Πελοποννήσου (22—23 Σεπτεμβρίου 1828).* Ὁ Ἰβραὶμ πασᾶς μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ στόλου αὐτοῦ ἐν Πύλῳ καὶ τὴν ἔλευσιν τοῦ Κυβερνήτου, μηδεμίαν πλέον ἐλπίζων ἐπικουρίαν ἐξ Αἰγύπτου, διότι ὁ συμμαχι-

κός στόλος εἶχε διακόψει πᾶσαν αὐτοῦ συγκοινωνίαν, καὶ ἀπειλούμενος ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Κοδριγκτώνας, ὅτι ἤθελεν ἀποκλείσει τὴν Αἴγυπτον, ἐὰν ὁ Ἰβραΐμης δὲν ἀπῆρχετο ἐκ τῆς Ἑλλάδος καὶ δὲν ἀπηλευθέρου τοὺς εἰς δουλείαν ἀχθέντας ὑπ' αὐτοῦ εἰς Αἴγυπτον Ἕλληνας, ἠναγκάσθη νὰ ἀνακαλέσῃ τὴν φρουρὰν τῆς Τριπόλεως εἰς Μεθώνην, ἀφοῦ πρῶτον κατέστρεψε τὰ ὀχυρώματα τῆς ἐγκαταλειφθείσης πόλεως· ἀλλὰ διέμενον ἔτι ἐν Πύλῳ, καίτοι οὐδέμίαν περιέμενε βοήθειαν παρὰ τῆς Πύλης, κηρυξάσης ἤδη τὴν 14 Ἀπριλίου 1828 τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ῥωσσίας. Τελευταῖον ὅμως,

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ

ἐλθόντος περὶ τὰ μέσα τοῦ αὐγούστου τοῦ Γάλλου στρατάρχου Μαϊζῶνος μετὰ 14,000 ἀνδρῶν, τῇ συναινέσει τῶν τριῶν προστατίδων Δυνάμεων τῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἐξαναγκάσωσι τὸν Ἰβραΐμ πασᾶν νὰ ἀπέλθῃ τῆς Ἑλλάδος, ἠναγκάσθη ὁ ἄγγελος οὗτος τοῦ θανάτου νὰ ἀποπλεύσῃ τὴν 22 καὶ 23 Σεπτεμβρίου ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν ἀκτῶν, ἐφ' ὧν κατέλιπε μυριάδας πτωμάτων καὶ σωροὺς ἐρειπίων, συνεπάγων τὰς ἀρὰς τῶν ἐπιζησάντων κατοίκων. Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων συμπαθοῦντες Γάλλοι κατέλαβον τὰ φρούρια τῆς Πύλου, τῆς Μεθώνης, τῆς Κορώνης, τῶν Πα-

τρῶν καὶ τοῦ Ῥίου καὶ ἀνύψωσαν ἐπ' αὐτῶν τὰς σημαίας τῶν τριῶν προστατίδων Δυνάμεων μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς. Οἱ Γάλλοι οὗτοι, ἀφοῦ ἐξεπλήρωσαν τὸν εὐγενῆ αὐτῶν σκοπὸν, ἐπανῆλθον τὸ ἐπόμενον ἔτος εἰς Γαλλίαν, πλὴν ὀλιγίστων διαμεινάντων ἐν Πελοποννήσῳ μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ βασιλέως Ὁθωνος.

§ 101. *Ἡ τελευταία ἐν Πέτρα τῆς Βοιωτίας νίκη τῶν Ἑλλήνων* (12 Σεπτεμβρίου 1829). Ὁ Κυβερνήτης *Ἰωάννης Καποδίστριας*, διοργανώσας ὅσον ἡδύνατο τὸν Ἑλληνικὸν στρατόν, καὶ διορίσας στρατάρχην τῆς μὲν Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος τὸν *Δημήτριον Ὑψηλάντην*, τῆς δὲ Δυτικῆς τὸν *Ριχάρδον Τζούρτζ*, κατώρθωσε δι' αὐτῶν ἐπωφελοῦμενος καὶ ἐκ τοῦ ῥωσσοτουρκικοῦ πολέμου, νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Τούρκους ἐξ ἀπασῶν τῶν πρὸς Μ. τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας ἐλληνίδων πόλεων, πλὴν τῆς *Λαμίας* τῆς *Εὐβοίας* καὶ τῶν *Ἀθηνῶν*, κατεχομένων ἔτι ὑπὸ τῶν Ὁθωμανῶν. Θέλων ὁ Ὑψηλάντης νὰ ἐκβάλῃ καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τῶν ἐν Εὐβοίᾳ Τούρκων ἐπέπεσε κατὰ 5,000 ἐξ αὐτῶν τὴν 12 Σεπτεμβρίου 1829 ἐν Πέτρα τῆς Βοιωτίας μετὰ 3,500 ἀνδρῶν, καὶ τοιαύτην καταστροφὴν ἐπήνεγκεν εἰς τὰς τάξεις αὐτῶν, ὥστε ἡ ναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσωσι. Κατὰ τὴν συνθήκην δὲ ταύτην ὑπεχρεοῦντο οἱ Τούρκοι νὰ ἐκκενώσωσιν ἀπάσας τὰς μέχρι Θερμοπυλῶν ὄχυρας θέσεις τῆς Ἑλλάδος, νὰ ἀποδώσωσι τοὺς Ἑλληνας αἰχμαλώτους καὶ νὰ ἀπέλθωσι τῆς Ἑλλάδος. Ὡστε ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης ἦτο πεπρωμένον νὰ ἐπιστέψῃ τοσοῦτον ἐνδόξως τὸ ἔργον, οὐτινος ὑπὸ λίαν ἀπαισίους οἰωνοὺς ἤρξατο ὁ ἀτυχῆς αὐτοῦ ἀδελφὸς Ἀλέξανδρος.

§ 102. *Δεύτερον ἐν Λονδίῳ πρωτόκολλον περὶ Ἑλλάδος* (16 Μαρτίου 1829). Διαρχοῦντος ἔτι τοῦ ῥωσσοτουρκικοῦ πολέμου, αἱ τρεῖς προστατίδες τῆς Ἑλλάδος Δυνάμεις ὑπέγραψαν τῇ 10 Μαρτίου 1829 δεύτερον ἐν Λονδίῳ πρωτόκολλον, δι' οὗ ἰδρύετο ἑλληνικὸν κράτος, φόρου μὲν ὑποτελὲς τῷ Σουλτάνῳ, ἀλλὰ κυβερνώμενον ὑπὸ ἰδίου κληρονομικοῦ Χριστιανοῦ ἡγεμόνος, καὶ περιλαμβάνον ἀπάσας τὰς πρὸ Μ. τοῦ Παγασητικοῦ καὶ τοῦ

Ἀμβρακικοῦ κόλπου ἑλληνικὰς χώρας καὶ τὴν νῆσον Εὐβοίαν καὶ τὰς Κυκλάδας νήσους. Κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης τῶν Δυνάμεων διεμαρτυρήθη ἡ Τέταρτη ἐν Ἀργεὶ συγκροτηθεῖσα τὴν 11 Ἰουλίου 1829 Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἡ δὲ Ὑψηλὴ Πύλη μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν ὀπλῶν αὐτῆς κατὰ τὸν ῥωσσοτουρκικὸν πόλεμον ἀπεδέξατο αὐτὴν διὰ τοῦ 10 ἄρθρου τῆς ἐν Ἀδριανου-

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ

πόλει συνομολογηθεῖσας τὴν 2 Σεπτεμβρίου 1829 ῥωσσοτουρκικῆς εἰρήνης. Ἀλλὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος αἱ τρεῖς προστάτιδες Δυνάμεις ἀπεδέξαντο τὰς εὐχὰς τῆς ἐν Ἀργεὶ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως περὶ ὑδρύσεως ἀνεξαρτήτου κράτους, καὶ ὑπέγραψαν ἐν Λονδίῳ τὸ ἀπὸ 22 Ἰανουαρίου 1830 πρωτόκολλον, δι' οὗ ἀνύψωσαν τὴν Ἑλ-

λάδα εἰς κράτος ἀνεξάρτητον, κυβερνώμενον ὑπὸ κληρονομικοῦ ἡγεμόνος, καλούμενου *Κυριάρχου ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος*. Μετὰ δὲ ταῦτα προσήνεγκον τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος τῷ *Λεοπόλδῳ Σαξεκοβουργεῖ*. ἄλλ' οὗτος ἠρήθη νὰ δεχθῆ στέμμα τοσοῦτον στενῆς καὶ περιωρισμένης χώρας, μὴ ἐχούσης ἀρκετὸν χῶρον, ὅπως ἀναπτυχθῆ καὶ προοδεύσῃ. Μετὰ δὲ τὸν *Λεοπόλδον* αἱ τρεῖς προστάτιδες Δυνάμεις, ἀνατιβάσασαι τὸ ἑλληνικὸν κράτος εἰς βασιλειον, καὶ ἐπεκτεῖνασαι τὰ ὅρια αὐτοῦ μέχρι τοῦ Παγασσητικοῦ καὶ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἔστρεψαν τὰ βλέμματα αὐτῶν πρὸς τὸν δευτερότοκον υἱὸν τοῦ φιλέλληνος βασιλέως τῆς Βαυαρίας *᾽Οθωνα*. Ἐπέσπευδον δὲ τὴν εὐρεσιν βασιλέως διὰ τὴν Ἑλλάδα, διότι ὁ κυβερνήτης Καποδίστριας εἶχεν ἤδη πέσει θῦμα ἐσωτερικῶν διενέξεων τὴν 27 Σεπτεμβρίου 1831 καὶ ἡ ἀταξία καὶ ἡ ἀναρχία ἤρχισαν νὰ ἀνακύπτωσι πάλιν τὴν κεφαλὴν ἐν τῇ ἀτυχεῖ ταύτῃ χώρᾳ. Τελευταῖον ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας συναινεῖ εἰς τὴν παρὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ παραδοχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ στέμματος, καὶ συμμετέχει τῆς καθιερωσάσης τοῦτο συνθήκης τῆς 25 Ἀπριλίου 1832, ἣν ἀπεδέξατο καὶ ἡ Πύλη διὰ τοῦ ἀπὸ 6 Ἰουλίου 1832 πρωτοκόλλου ἡ δ' ἐν Προνοιᾷ τοῦ Ναυπλίου συνελθοῦσα τὴν 27 Ἰουλίου 1832 Ἐθνικὴ Συνέλευσις τῶν Ἑλλήνων ἐπεκύρωσεν ὁμοθυμαδὸν τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ βασιλόπαιδος τῆς Βαυαρίας *᾽Οθωνος* ὡς βασιλέως τῆς Ἑλλάδος. Τὴν 25 δὲ Ἰανουαρίου 1833 ὁ νεαρὸς βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος ἀπεβιβάσθη εἰς Ναῦπλιον. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἦτο ἔτι ἀνήλικος, ἐκυβέρνησεν ἐν ὀνόματι αὐτοῦ τριμελὴς ἀντιβασιλεία μέχρι τῆς 20 Μαΐου 1835, ὅτε ὁ ᾽Οθων, συμπληρώσας τὴν νόμιμον ἡλικίαν τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους, ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐκυβέρνησε τὸ κράτος 27 ὅλα ἔτη.

§ 102. Οὕτω λοιπὸν οἱ πατέρες ἡμῶν, μετὰ 380 ἐτῶν ἀφόρητον δουλείαν καὶ ἐπτὰ ἐνιαυτῶν ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας, μόλις ἠδυνήθησαν νὰ ἀποτιναξῶσι τὰ δεσμὰ τῆς δουλείας ἀπὸ τοῦ τραχήλου καὶ τῶν βραχιόνων τῆς μεγάλης ἡμῶν πολυτλήμονος πατρίδος καὶ νὰ ἰδρῦσωσι τὸ μικρὸν βασιλεῖον τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἅπαντα τὰ

λοιπὰ τοῦ τιμαλφοῦς καὶ ἱεροῦ αὐτῆς σώματος μέλη διατελοῦσιν ἔτι ὑπὸ τὰ δεσμὰ τῆς δουλείας. Ἐὰν δὲ τῆς ἱστορίας αἱ σελίδες δὲν ψεύδωνται ἔαν οἰωνοὶ αἴσιοι, διαφαινόμενοι ἐν τῷ μέσῳ τοῦ περικαλύπτοντος τὸν ἑλληνικὸν ὀρίζοντα σκότους δὲν πλανῶσιν

ΟΘΩΝ Α'.

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ἡμᾶς, προλέγομεν μετ' ἐνδομύχου πεποιθήσεως τὴν πρόοδον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τὴν αὔξησιν καὶ ἐπίδοσιν τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, καὶ τὴν ἀνατολὴν λαμπροτέρων ἡμερῶν νέου ἑλληνικοῦ βίου.

ΤΕΛΟΣ

ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ.

Σελ.	29	ἐπιβουλὴν	ἀντὶ	ἐπιβολήν.
»	46	ἀρκτώων	»	ἀρκτῶων.
»	58	ἐπὶ τὸ πρωτότυπον	»	ἐπὶ πρωτότυπον.
»	59	τυφλώσας	»	τιφλώσας.
»	63	κακῶν	»	κακῶν.
»	75	καταβάλη	»	καταλάβη.
»	91	Νορμανδικῆς	»	Νορμαδικῆς.
»	111	μακρὸν	»	μικρὸν.
»	118	πρωτηγωνίστησαν	»	πρωτηγωνήστησαν.
»	126	ἀτίμου	»	ἐντίμου.
»	127	μέχρις οὗ τὴν 3 'Ιουρίου 1826 διαρκούσης τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς ἐπαραστάσεως	»	μέχρις οὗ μικρὸν πρὸ τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.
»	148	ἐκ ξύλου καὶ οὐχὶ λίθου	»	ἐκ λίθου καὶ οὐχὶ ξύλου.
»	150	Τότε ἐσφαλμένως διεφημίσθη ὅτι συνετριβη, καίπερ πρὸ χιλιετηρίδος μὴ ὑπάρχον, τὸ ὑπὸ τοῦ Φειδίου κατασκευασθέν.	»	Τότε συνετριβη καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Φειδίου κατασκευασθέν.
»	154	κω	»	που-
»	159	ἐπὶ τινος τουρκικοῦ π.λοίου	»	ἐπὶ τινος τουρκικοῦ στόλου.
»	170	μετὰ 4000 τούρκων	»	μετὰ 400 τούρκων.
»	177	γεννηθεὶς ἐν Δημητσάνῃ	»	γεννηθεὶς ἐν Καλαβρυτοῖς.
»	187	ἀρχιστράτηγος	»	ἀρχιστράτηγος.
»	223	τῆν	»	τάς.

